

Suzi Osman Pasa

YARALI MARESAL

PROF. DR. METİN HÜLAGO

YARALI MAREŞAL
Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ

M. Metin HÜLAGÜ

1962'de Adana - Ceyhan'da doğdu. Ortaokulu Ceyhan'da, liseyi İstanbul'da bitirdi. 1985 yılında Marmara Üniversitesi'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisansını tamamladı.

1988-1991 tarihleri arasında İngiliz Arşivi, Manchester University, School of Oriental and African Studies'de araştırmalar yaptı.

1992'de İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde doktorasını tamamladı. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Kürsüsü'nde göreve başladı. 1993'te Yardımcı Doçent, 1999'da Doçent, 2005'te Profesör oldu. Halen aynı üniversitede akademik ve idari görevini sürdürmektedir.

Çeşitli dergi ve ansiklopedilerde makaleler yayımlayan Metin Hülagü'nün kitapları:

1. M. Metin HÜLAGÜ, Gazi Osman Paşa, Askerî ve Siyasi Faaliyetleri,

2. M. Metin HÜLAGÜ, Pan-İslamist Faaliyetler, 1914-1918,

3. Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, Prof. Dr. Ali Aktan, Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı, Yrd. Doç. Dr. M. Metin Hülagü,.

4. M. Metin HÜLAGÜ, Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Harbi,

5. M. Metin HÜLAGÜ, Sultan II. Abdulhamid'in Sürgün Günleri,

6. M. Metin HÜLAGÜ, Regarding to British Documents. The Hijaz Railway,

Gazi Osman Paşa

YARALI
MARESAL

PROF. DR. METİN HÜLAGÜ

YARALI MAREŞAL

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2006

Bu kitaptaki metin ve resimlerin, tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Salih GÜLEN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Necmi TOPAL

ISBN
975-00368-1-6

Yayın Numarası
02

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Nisan 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Çağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Yitik Hazine Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.hazineyayinlari.com

*Bu vatan için
canını feda eden şehidanın aziz
hatırasına...*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	17
ÖN SÖZ	19
GİRİŞ	21

BİRİNCİ BÖLÜM OSMAN PAŞANIN AİLESİ, DOĞUMU, ÖĞRENİM HAYATI, İLK GÖREVLERİ ve TERFİLERİ

A. AİLESİ ve DOĞUMU.....	27
B. ÖĞRENİM HAYATI	29
C. İLK GÖREVLERİ ve TERFİLERİ	31
1. KIRIM HARBİ	31
2. ERKÂN-I HARBİYE'DEKİ ÇALIŞMASI.....	32
3. BURSA'DAKİ ÇALIŞMALARI	32
4. RUMELİ-YENİŞEHİR'E TAYİNİ	33
5. HASSA ORDUSUNA TAYİNİ	33
6. SURİYE-CEBEL-İ LÜBNAN'A TAYİNİ	33
7. GİRİT'E TAYİNİ ve FAALİYETLERİ	33
8. YEMEN'E TAYİNİ ve FAALİYETLERİ	34
9. MANASTIR ve YENİPAZAR'A TAYİNİ	34
10. İSTANBUL, İŞKODRA, BOSNA ve ERZURUM'A TAYİNİ	34
11. NİŞ'E TAYİNİ.....	35

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI-SIRP SAVAŞI İLE 1877/78
OSMANLI-RUS SAVAŞLARINDA OSMAN PAŞANIN
FAALİYETLERİ ve PLEVNE MÜDAFAASI

A. SIRP SAVAŞI ÖNCESİ GELİŞMELER ve SAVAŞIN BAŞLAMASI.....	39
1. Sırp Ültimatomu ve Savaş Hazırlıkları.....	39
2. Savaşın İlanı.....	40
3. Osman Paşanın Zayçar'ı Zapt Etmesi	42
4. Sırplarla Geçici Bir Mütareke Akdedilmesi ve Sonrası	45
5. Rusların Savaşa Müdahalesi	46
6. İstanbul'da Sulh Konferansının Toplanması.....	46
7. Müzakerelerin Sona Ermesi ve Rusların Harp Hazırlığı.....	46
B. 1877/78 OSMANLI-RUS SAVAŞI ÖNCESİ GELİŞMELER ve SAVAŞIN BAŞLAMASI	49
1. Osman Paşanın Savaş Hazırlığı	49
2. Savaşın İlanı.....	49
3. Osman Paşanın Harbin İlanı Sonrası Yaptığı Hazırlıklar, İstanbul'a Sunduğu Plan ve Sultan ile Olan Yazışmaları	50
3. Plevne'ye Hareket Edilmesi	58
4. Yürüyüş Sırasında Takip Olunan Rota ve Yazışmalar.....	60
5. Plevne'ye Varış ve Rusların Tutumu	62
6. Osman Paşanın Plevne'deki Faaliyetleri	63
C. OSMAN PAŞA ve PLEVNE MUHAREBELERİ	65
1. Plevne Kasabası ve Önemi	65
2. Rusların Faaliyeti	67
3. Savaşın Başlaması ve Seyri	67
4. Düşmanın Ricatı	69
5. Karşılıklı Kuvvet Dengesi ve Savaşın Neticesi	70
6. Neticenin İstanbul'a Bildirilmesi.....	71
7. Sultan II. Abdülhamid'in Osman Paşaya Tebrik Telgrafı ...	73
8. Yıldız Tarafından I. Plevne Zaferinin Diğer Komutanlıklara Bildirilmesi.....	73

9. Birinci Plevne Savaşı Sonrası Osman Paşanın Faaliyetleri	73
10. İstanbul'daki Askerî Meclisin Almış Olduğu Kararlar ve Durumun Osman Paşaya Tebliğ Olunması	74
D. LOFÇA'NIN GERİ ALINMASI	77
1. Lofça'nın Geri Alınması İçin Yapılan Teşebbüs	77
2. Neticenin İstanbul'a Bildirilmesi ve İstanbul'un Cevabı.....	78
3. Geri Alınma Sonrası Gelişen Olaylar	79
E. İKİNCİ PLEVNE MUHAREBESİ	81
1. Birinci Plevne Muharebesi Sonrası Durum ve Rusların Faaliyeti	81
2. Karşılıklı Kuvvet Dengesi	81
3. Savaşın Başlaması	82
4. Osman Paşanın İstanbul'a Çektiği Telgraf ve İlk Netice	83
5. İkinci Günkü Faaliyetler ve Rus Ricatı	84
6. İkinci Plevne Muzafferiyeti'nin İstanbul'a Bildirilmesi.....	84
7. İkinci Plevne Muharebesi Galibiyeti Üzerine Osman Paşaya Çekilmiş Olan Tebrik Telgrafları.....	86
a. Yurt içinden Gelen Kutlama Telgrafları	86
b. Yurt dışından Gelen Kutlama Telgrafları.....	88
8. İkinci Plevne Muharebesi'nin Genel Bir Değerlendirmesi ..	89
F. İKİNCİ PLEVNE MUHAREBESİ SONRASI GELİŞMELERİ ...	91
1. İkinci Plevne Muharebesi Sonrası Osman Paşanın ve Rusların Durumu	91
2. Osman Paşanın Yardım Talebinde Bulunması ve İstanbul'dan Gelen Cevap	93
3. İkinci Plevne Muharebesi Sonrası İstanbul ve Komutanlar Arasındaki Yazışmalar	96
a. İstanbul'un Mehmed Ali ve Osman Paşalara Talimatı....	97
b. Osman Paşanın İstanbul'a Cevabı.....	98
c. İstanbul'un Osman Paşaya Cevabi Talimatı	99
3. Osman Paşa ile Süleyman Paşa Arasındaki Mülakat	100
4. Osman Paşa ile İstanbul Arasında Cereyan Eden Muhabereleler	102

a. Serkeşler Hakkında Osman Paşanın Telgrafı ve İstanbul'un Cevabı	102
b. Bir Osmanlı Esirine Rusların Yaptıklarına Dair Osman Paşanın İstanbul'a Çektiği Telgraf	103
c. Osman Paşanın Yapmış Olduğu Keşif Taarruzuna Dair İstanbul'a Çektiği Telgraflar	103
d. Osman Paşanın Düşmanın Faaliyetlerine Dair Telgrafı	104
e. İstanbul'un Osman Paşaya Gönderdiği Telgraf	105
f. Osman Paşanın 9 Ağustos 93 Tarihli Telgrafı	106
g. İstanbul'dan Gelen Telgraflar	107
G. LOFÇA'NIN DÜŞMESİ	109
1. Lofça'nın Durumu	109
2. Rusların Lofça'ya Saldırısı ve Osman Paşanın Tavrı	109
3. İstanbul'un Lofça Hakkındaki Telgrafı	110
4. Osman Paşanın Lofça'ya Hareketi	111
5. Osman Paşanın Bu Konuya Dair İstanbul'a Gönderdiği Telgraf	113
H. PLEVNE İSTİHKÂMLARI	117
I. ÜÇÜNCÜ PLEVNE MUHAREBESİ	119
1. Genel Durum	119
2. Osman Paşanın Kuvvetlerini Tertibi ve Muharebe Planı	119
3. Muharebenin Başlaması	120
4. Osman Paşa ile Tophane Müşirinin Mülakatı	121
5. Osman Paşa ile Yunus Paşa Arasındaki Mülakat	123
6. Muharebenin Seyri	124
7. Rusların Osman Paşaya Müracaatı	127
8. Dubnik'in Durumu	127
9. Osman Paşanın İstanbul'a Gönderdiği Telgraflar	128
10. Rusların Ricatı	129
12. Üçüncü Plevne Muharebesi Hususunda Genel Bir Değerlendirme	134
J. ÜÇÜNCÜ PLEVNE MUHAREBESİ SONRASI GELİŞMELERİ	137
1. İstanbul'un Osman Paşanın Yardım Talebine Karşı Tutumu	137

2. Sultan II. Abdülhamid'in Osman Paşayı Tebrik Etmesi ve Gazilik Unvanı Vermesi	140
3. Gazi Osman Paşanın Askere Tamimi.....	143
4. Gazi Osman Paşanın Gazilik Unvanının İhsanı Üzerine İstanbul'a Gönderdiği Teşekkür Telgrafı ve İstanbul'un Cevabı	144
5. Yıldız Sarayı ile Gazi Osman Paşa Arasındaki Konuşma ...	147
6. Pelışat Keşif Taarruzu.....	148
7. Plevne'ye Gelen Yardım Kafilesi	150
8. Gazi Osman Paşanın Plevne'den Orhaniye'ye Çekilmek İçin İstanbul'a Müracaatı ve İstanbul'un Cevabı	151
9. Gazi Osman Paşanın Plevne Ordusuna Erzak Temin Faaliyetinde Bulunması	154
10. Şevket Paşa Kafilesinin Plevne'ye Gelişi.....	155
11. Şevket Paşa Kafilesi ile Plevne'ye Gelen İngiliz Doktorlar Meselesi	157
K. RUSLARIN MUHASARA FAALİYETİ	
ve GAZİ OSMAN PAŞA	159
1. Muhasara Hazırlığı	159
2. Gazi Osman Paşanın Durumu.....	160
3. Muhasaranın Tamamlanması ve Gazi Osman Paşanın Faaliyetleri	163
4. Muhasara Günleri	164
5. Rauf Paşanın Süleyman Paşaya Telgrafı.....	165
6. Muhasara Esnasındaki Çarpışmalar	166
7. Rusların Gazi Osman Paşayı Teslime Davetleri ve Propaganda Faaliyetleri.....	167
8. Sonraki Gelişmeler, Grandük'ün İkinci Mektubu ve Gazi Osman Paşanın Cevabı.....	171
9. Gazi Osman Paşanın Sofya'ya Çekilme Talebinde Bulunması	172
10. Plevne Civarındaki Rus Pankartları	172
11. Muhasara Öncesi Son Gelişmeler	173

L. HURUÇ (YARMA) HAREKETİ.....	177
1. Genel Durum	177
2. Huruç Kararının Alınması.....	177
3. Huruç İçin Yapılan Hazırlıklar	179
a. Plevne'deki Yaralıların Ayrılması.....	179
b. Gazi Osman Paşanın Hristiyan Halk İle Görüşmesi	180
4. Huruç Planı	180
5. Huruç ve Halk.....	185
6. Plevne'ye Gelen Sahte Bir İmdat Kuvveti.....	187
7. Yapılan Son Hazırlıklar, Huruç Hareketinin Başlaması ve Rusların Mukavemeti	187
M. TESLİM GÖRÜŞMELERİ ve GAZİ OSMAN PAŞANIN ESİR DÜŞMESİ	191
1. Gazi Osman Paşa ve Huruç Ordusunun Genel Durumu....	191
2. Teslim Görüşmeleri.....	192
a. Gazi Osman Paşanın General Strokof ile Görüşmesi	193
b. Gazi Osman Paşanın General Ganetski ile Görüşmesi..	194
3. Plevne Ordusunun Fiilen Teslim Oluşu	195
a. Gazi Osman Paşanın Grandük'le Görüşmesi.....	195
b. Gazi Osman Paşanın Karol ile Görüşmesi.....	196
N. GAZİ OSMAN PAŞANIN ESARET HAYATI	197
1. Esaret Hayatının İstanbul'da Uyandırdığı Akisler	197
2. Gazi Osman Paşanın Bugot, Bükreş, Harkov ve Rusya'ya Gönderilmesi ve İmparator ile Görüşmesi	198
3. Sultan II. Abdülhamid'in Gazi Osman Paşanın Tedavisi Hususunda Ricada Bulunması ve Osman Paşanın İstanbul'a Gönderdiği Telgraf	201
4. Rus Basını ve Gazi Osman Paşa.....	203

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GAZİ OSMAN PAŞANIN
İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ, İSTANBUL'DAKİ
GÖREVLERİ, ALDIĞI NİŞANLAR ve MAAŞI

A. OSMAN PAŞANIN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ	209
B. İSTANBUL'DAKİ VAZİFELERİ	215
1. Hassa Müşirliğine Tayini	215
2. Mabeyn Müşirliğine Tayini	215
3. Seraskerlik Makamına Tayini.....	217
C. GAZİ OSMAN PAŞANIN ALMIŞ OLDUĞU NİŞANLAR.....	221
1. Gazi Osman Paşaya Yaverlik Unvanı ve Mefharet Nişanı Verilmesi.....	221
2. Birinci Rütbeden Mecidi Nişanı verilmesi.....	221
3. Gazi Osman Paşaya İmtiyaz Nişanı Verilmesi.....	222
D. GAZİ OSMAN PAŞANIN ALMIŞ OLDUĞU MAAŞ ve MİKTARI.....	223

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1897 OSMANLI-YUNAN SAVAŞI
ve GAZİ OSMAN PAŞANIN SİYASİ HAYATI

I. OSMANLI-YUNAN SAVAŞI.....	227
A. SAVAŞIN SEBEBİ ve İLANI.....	227
B. GAZİ OSMAN PAŞANIN MÜFETTİŞ OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ.....	231
1. Gazi Osman Paşanın Bu Görevle Selanik'e Gönderilmesi	231
2. Gazi Osman Paşaya Selanik'te Kalma Emrinin Verilmesi	234
3. Yıldız Sarayı'nın Tutumu ve Gazi Osman Paşanın Teessürü....	235
II. GAZİ OSMAN PAŞANIN SİYASİ HAYATI	239
A. GAZİ OSMAN PAŞANIN SİYASİ FAALİYETLERİ	241
1. Gazi Osman Paşa ve Siyaset	241
2. Gazi Osman Paşanın Saraydaki Nüfuzu ve Durumu	241

3. Gazi Osman Paşa ve Yıldız Mahkemesi	242
4. Gazi Osman Paşa-Ulema Sınıfı Münasebeti	243
5. Yunan Muharebesi ve Gazi Osman Paşa	244
6. Gazi Osman Paşa Hakkında Bazı İddia ve Söylentiler.....	246
a) Bazı Yolsuzluklarda Bulunduğu İddiası.....	247
b) Gazi Osman Paşanın Rus Taraftarı Olduğu Görüşü	248
B. GAZİ OSMAN PAŞANIN İDARİ	
ALANDAKİ FAALİYETLERİ.....	251
1. Yeni Ordu Planı ve Bu Alanda	
Osman Paşanın Faaliyetleri	251
2. Gazi Osman Paşanın Askeri	
Reformlar Hakkındaki Görüşleri	254
C. GAZİ OSMAN PAŞA ile HAYREDDİN PAŞA	
ARASINDAKİ SİYASİ MÜCADELE	259
1. Mücadelenin Sebebi	259
2. Hayreddin Paşanın Siyasi Nüfuzu ve	
Gazi Osman Paşa Hakkındaki Düşüncesi ve İstifası	260
3. Gazi Osman Paşa ile Fuat ve	
Nusret Paşalar Arasındaki Mücadele.....	263
a) Gazi Osman Paşanın Yolsuzlukla Suçlanması.....	263
b) Ali Suavi Vakası Sebebiyle Nusret Paşanın	
Gazi Osman Paşa Aleyhindeki Jurnalı	264
D. Mr. HENRY LAYARD'IN GAZİ OSMAN PAŞA	
HAKKINDAKİ DÜŞÜNCE ve KANAATI	267
E. II. ABDÜLHAMİD'İN GAZİ OSMAN PAŞA	
HAKKINDAKİ DÜŞÜNCE ve KANAATI	269

BEŞİNCİ BÖLÜM

GAZİ OSMAN PAŞANIN RUHİ

ve FİZİKİ YAPISI, EŞİ, ÇOCUKLARI VEFATI ve DEFNİ

A. GAZİ OSMAN PAŞANIN RUHÎ ve FİZİKÎ YAPISI	277
B. EŞİ ve ÇOCUKLARI.....	283
C. VEFATI ve DEFNİ	287
1. Gazi Osman Paşanın Plevne'de Öldüğü Haberi.....	287

2. Gazi Osman Paşanın Hastalanması ve Vefatı	290
D. GAZİ OSMAN PAŞANIN VASIYETİ	299
SONUÇ.....	301

GAZİ OSMAN PAŞA ve PLEVNE İÇİN YAZILAN ŞİİRLER

PLEVNE MANZUMESİ.....	313
PLEVNE	314
PLEVNE MARŞI	315
DESTAN-I GAZİ OSMAN PAŞA	318
PLEVNE DESTANI	322
BİBLİYOGRAFYA	325
I. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ.....	325
II. YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ.....	325
III. ESERLER	325
IV. HATIRALAR.....	332
V. MAKALELER.....	332
VI. GAZETELER	334
İNDEKS.....	335

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
BA.	: Başbakanlık Arşivi
Bk.	: Bakanız
c.	: Cilt
F.O.	: Foreign Office Archives
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
s.	: Sayfa
nr.	: Numara, Sayı
W.O.	: War Office
Ter.	: Tercüme
Trs.	: Tarihsiz

ÖN SÖZ

Son dönem Osmanlı tarihinin birçok hususlarında olduğu gibi biyografi sahasında da eksiklikler göze çarpmaktadır. Esasında on dokuzuncu yüzyılın önemli şahsiyetlerinin gerek askerî, gerek siyasi ve gerekse ilmî yönlerinin ele alınarak akademik seviyede incelenmesi ve ortaya konulması gerekmektedir. Yapılacak olan bu tür çalışmaların aynı zamanda yakın zaman Türk tarihinin müphem bazı noktalarını da aydınlatacağı şüphesizdir. Yakın Çağ anabilim dalında bu tür çalışmalar her ne kadar zaman zaman yapılmışsa da yeterli derecede bir çalışmanın yapıldığı söylenemez.

Bu yönde yapılan çalışmaların bir yenisini de Gazi Osman Paşanın askerî ve siyasi hayatı oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi, Gazi Osman Paşa denildiği zaman akla ilk gelen “Plevne Müdafaası”dır. Bu mühim şahsiyet âdetâ bu müdafa ile abideleşmiş, ismine şiirler yazılmış, marşlar bestelenmiş velhâsıl bir Osmanlı paşasının bütün hayatı bu müdafa etrafında toplanmıştır. Hâlbuki Gazi Osman Paşanın Plevne öncesi ve sonrası hayatı ve faaliyetleri, yaptığı hizmetler, dönemin siyasi olayları karşısında aldığı tavırlar, bazı devlet adamları ile olan ilişkileri, ailesi ve benzeri hususlar düşünülerek Osman Paşanın biyografisi ele alınmamıştır. İşte biz bu boşlukları göz önüne alarak bu mühim şahsiyetin askerî ve siyasi faaliyetlerini birlikte ele almayı uygun bulduk.

Aslında şimdiye kadar Gazi Osman Paşanın hayatına dair birtakım çalışmalar yapılmışsa da bunlar onun askerî ve siyasi kimliğini tam olarak aksettirmemişlerdir. Bizim bu çalışmamızdaki amacımız, şimdiye kadar yapılmış olan bütün bu çalışmaları da göz önüne alarak yabancı ve yerli vesika ve eserlerin ışığı altında konuyu tekrar değerlendirip ortaya koymaktır.

Çalışmamızı bu ana hedefin ışığı altında altı bölüm üzerinde tertip ederek incelemeyi uygun gördük.

Birinci bölümde Osman Paşanın ailesi, doğumu, öğrenim hayatı, ilk görev ve terfileri üzerinde durulmuştur.

Osmanlı-Sırp Savaşı ile 1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osman Paşanın faaliyetleri ve Plevne Müdafaası çalışmamızın ikinci ve en geniş bölümünü teşkil etmiştir.

Üçüncü bölüm ise Osman Paşanın İstanbul'a dönüşü, oradaki vazifeleri, aldığı maaş ve nişanlarına ayrılmıştır.

Dördüncü bölümde 1897 Osmanlı-Yunan Muharebesi ve Gazi Osman Paşa ana başlığı altında bu savaşın sebepleri ve Osman Paşanın müfettiş olarak görevlendirilmesi hususları açıklanmaya çalışılmıştır.

Osman Paşanın siyasi hayatı çalışmamızın beşinci bölümünü teşkil etmiştir. Özellikle bu bölümde İngiliz arşiv belge ve eserlerinin bolca kullanılması ve yakın tarihimizin bilinmeyen veya çok az bilinen bazı noktaları ile Tunuslu Hayreddin Paşa ile aralarında geçen siyasi mücadele vuzuha kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın son bölümünü teşkil eden altıncı bölümde ise Gazi Osman Paşanın eşi, çocukları, vefatı ve defin merasimi ele alınmıştır. Osman Paşanın vasiyeti ile çalışmamız son bulmuştur.

Hiç şüphesiz ki bu mühim konu çıkacak yeni vesikaların ışığı altında daha mükemmel bir şekilde ele alınabilir. Fakat yaptığımız bu mütevazı çalışmanın bizden sonra böyle bir konuda araştırma yapacaklara bir ışık tutacağını zannetmekteyiz. Birtakım eksikliklerimizin olduğu şüphesizdir. Yukarıda belirtildiği gibi, çıkacak yeni vesikaların bu eksikliğimizi gidereceğini ümit etmekteyiz.

Gerek konunun seçiminde ve gerekse hazırlanmasında yardım ve yakın alakalarına, yapıcı ve yönlendirici tenkit ve tavsiyelerine muhatap olduğum hocam Sayın Prof. Dr. Ali İhsan GENÇER'e şükran borçluyum.

GİRİŞ

Gazi Osman Nuri Paşa tarihin şahit olduğu önde gelen askerî şahsiyetlerden biri olmuştur. Gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında adından, şanından ve arka arkaya kazanmış olduğu zaferlerden sitayişle bahsedilmiş, namına ve verdiği mücadele adına marşlar ve şiirler söylenmiştir. Onun tarihe mal olan üstün başarıları ve mücella şahsiyeti, adının dün olduğu gibi bugün de her fert tarafından saygı ve hürmetle anılmasına ve uzun yıllar anılacak olmasına sebep olmuştur.

Osman Paşanın hayatının ilk devresi Kırım, Rumeli-Yenişehir'i, Suriye, Cebel-i Lübnan, Girit, Yemen, Manastır, Yenipazar, İstanbul, İşkodra, Bosna, Erzurum, Niş vesair yerlerde askerî vazifelerde bulunmakla geçmiştir. Bu ilk devrede, henüz talebe iken katıldığı Kırım Savaşı'nda askerlik sahasındaki kabiliyet ve başarısı ile kendini göstermiş, komutası altında bulunduğu Ömer Paşanın takdirlerini kazanmıştır. Sırp savaşında hududu hiç beklenmedik bir anda geçmiş, Zayçar Nehri'ni aşarak düşmanı kati surette yenilgiye uğratmış ve burada elde ettiği başarılarla ilk defa adını duyurmaya ve sivrilmeye başlamıştır. Osman Nuri Paşa, Plevne Muharebelerinde hiç ümit edilmeyen bir şekilde art arda kazanmış olduğu takdire şayan zaferlerle bir taraftan Rus ordularının Edirne ve İstanbul'a doğru ilerlemelerini uzun bir süre engellerken diğer taraftan da kendisini mümtaz bir asker kılmış, askerî alanda, Osmanlı Devleti'nin son döneminde "Gazilik" unvan ve mertebesini ihraz eden komutanlardan biri olmuş ve ayrıca dünya kamuoyunda da şan ve şerefe kavuşmuştur. Bu başarılar ve askerlik sanatındaki yüksek kabiliyeti kendisinin Osmanlı Ordusu Başkomutanlığı makamına kadar yükselmesini sağlamıştır.

Gazi Osman Paşanın hayatının ikinci devresini ise 1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda gösterdiği başarılar sonucu mesleğinin zirvesinde bulunduğu bir sırada Hassa Müşiri olarak başladığı saray hayatı teşkil etmiştir. Daha sonra Mabeyn Müşirliğine ve Seraskerlik makamına

tayin olmuştur. Bu devredeki vazife hayatı ve mücadelesi ilk devredekinden çok daha zor ve sıkıntılı olmuştur, denebilir. Sultan II. Abdülhamid'e danışman olması ve iki oğlunun padişahın iki kızına damat edilmesi bahtiyarlığı yanında, asılsız jurnaller ve ispatsız ithamlara maruz kalma talihsizliğine de muhatap olmuştur. 93 Harbi sırasında kumandanların ve meslektaşlarının kıskançlığı neticesi ilgisiz davranılıp yardımsız bırakıldığı gibi, saray hayatı esnasında da entrikalar çevrilmek suretiyle kendisinin İstanbul'dan uzaklaştırılmasına gayret edilmiştir. Son Osmanlı-Yunan savaşında cepheye müfettiş olarak gönderilişi bunun bir misalidir. Osman Paşanın bu dönemdeki çalışmalarının en mühimi, siyasi sahada Tunuslu Hayreddin Paşa ve onunla aynı görüşü paylaşan kimselerle arasında gerçekleşmiş olan ordunun ıslahı konusundaki fikir mücadelesi ve ulema sınıfı ile olan alakası ve bu kesimin liderliğini yapmış olması hususlarıdır. Osmanlı ordusunda yapılması kararlaştırılan ıslahatın kendi âdet ve geleneklerimizden kaynaklanan usullerle gerçekleştirilmesi ve dışa bağımlılığı doğuracak her türlü teşebbüsten sakınılması görüşünde olan Osman Paşa, bu tutumu nedeniyle muhaliflerinin siyasi hücumuna maruz kalmıştır. Ulema sınıfı ile olan ilişkisi, dinî gayret ve faaliyetinden dolayı, başta İstanbul'daki İngiliz elçisi olmak üzere Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa ve arkadaşları tarafından kınanmış ve fanatik olmakla suçlanmıştır.

Osman Paşanın kazanmış olduğu şan ve şereften dolayı hakkında yazılanların o derece bol ve geniş olduğu düşünülebilirse de durum bunun tam tersidir. Onun şöhreti ne kadar geniş ise hakkındaki malumat da o derece azdır. Halk tabakası tarafından sitayişle anılmasına karşın aydınlar tarafından kendisine pek fazla değer verilip üzerinde durulduğu söylenemez.

Bu konuda bugünkü Türkçe ile yazılmış eserlerin ekseriyeti birbirini müteradif kelime ve cümlelerle tekrardan ibaret olup sadece askerî hayatına -özelikle de Plevne muharebelerine- yer vermekle, kendisinden övgü ile bahsetmekle sınırlı kalmışlardır. Osman Paşanın siyasi hayatına dair ise herhangi bir kayıta bulunmadıkları gibi, "Sessiz sedasız bir saray hayatı yaşamıştır." şeklinde bir ifade kullanarak onun bu alandaki faaliyette bulunmuş olabileceği ihtimaline de pek yer vermemişlerdir.

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan kaynaklar içerisinde Miralay Talat, Plevne Müdafaası; Mahmud Celaleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat;

Ahmet Saib, Son Osmanlı Rus Muharebesi; Ali Fuat Erden, Osmanlı Rus Seferi Şıpka ve Plevne Muharebatı; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı, bu konuyu en geniş ve güzel bir şekilde ele alan ve temel kaynaklar olarak sayılabilirler. Fakat bu eserler de maalesef, bugünkü dilde yazılan eserler gibi, vuku bulan muharebelere yer vermekten öteye gitmemişlerdir.

Çalışmalarımız esnasında 93 Harbi'ne ait 27.000 civarındaki vesikanın Ankara Harp Tarihi Dairesi Arşivinde tasnife tabi tutulmasından dolayı bunlara ulaşmak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Başbakanlık Arşivinde yaptığımız çalışma neticesinde bir dereceye kadar da olsa vesikalardan istifade edilebilmiştir. Ayrıca İngilizce kaynaklara müracaat olunmuş ve İngiliz Dışişleri Arşivinden faydalanılmıştır. Buradan temin edilen vesikalara istinaden Osman Paşanın siyasi faaliyetlerine dair müstakil bir bölüm oluşturulmuştur.

Konu Gazi Osman Paşanın hayatını hazırlamak olduğundan ve doğrudan doğruya bu hususu ele alan kapsamlı ve temel kaynak olabilecek nitelikte bir eser bulunmadığından, elden geldiği kadar konu ile uzaktan ve yakından alakası olabilecek kaynaklara başvurularak çalışmanın tamamlanmasına çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMAN PAŞANIN AİLESİ,
DOĞUMU, ÖĞRENİM HAYATI,
İLK GÖREVLERİ ve TERFİLERİ

A. AİLESİ ve DOĞUMU

Türk tarihinin yetiştirdiği en mühim simalardan biri olan, adı Türk ve dünya tarihine 1877–78 Harbi sırasında Plevne'yi parlak ve fedakârca müdafaasından dolayı büyük bir kahraman olarak geçen Gazi Osman Paşa, 1249/1833¹ yılında Tokat'ta doğmuştur.² Bazı Batı kaynaklarında ise doğum tarihi ve yeri 1253/1837, Amasya olarak gösterilmiştir.³

Ailenin tek erkek çocuğu⁴ olan Gazi Osman Paşa, otobiyografisinde ailesi hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.⁵

Gazi Osman Paşanın babasının kim olduğu hakkında farklı fikirler ortaya atılmıştır⁶. Kaynaklarda babasının kim olduğu hakkında muhtelif rivayetlerde bulunulmaktaysa da gerek Osman Paşanın kendisinin kaleme almış olduğu biyografisinde "Pederimin Dersaâdet'te bulunmuş olduğu cihetle mahall-i mezkûrdan (Tokat) tekâmîl familyaca Dersaâdet'e hicret olunmuş olup..." diye belirtmesi⁷ ve gerekse kalfalarından Dr. Faik

- 1 Albay Talat, "Plevne Müdâfaası", İstanbul, Eylül 1927 ve 66 Nolu Askerî Mecmûa, sy. 7, Tarih Kısmı (eki), İstanbul 1927, s. 5; Halil Sedes, 1875/76 Osmanlı Ordusu Savaşları Bosna-Hersek ve Bulgaristan, c. 2, İstanbul 1946, s. 173; Nâşit Uluğ, "Gâzi Osman Paşa", Hayat Tarih Mecmûası, şy. 4, İstanbul 1973, s. 25; Enver Behnan Şapolyo, Gâzi Osman Paşa ve Plevne Savaşı, İstanbul 1959, s. 228; Gazi Osman Paşanın hayatını anlatılırken, onun kendi kalemıyla 22 Kasım 1306/1890 yılında yazdığı hâl tercemesi esas alınmış ve diğer kaynaklara da müracaat olunmuştur.
- 2 Adı geçen eserler ve M. Çağatay Uluçay, Gazi Osman Paşa, İstanbul 1957, s. 4; Bâki Kurtuluş, Gazi Osman Paşa, Ankara 1961, s. 1.
- 3 William V. Herbert, The Chronicle of a Virgine Fortress, London 1896, s. 150; Rupert Furneaux, The Siege of Plevne, London 1958, (1837 olarak belirtir), s. 39; H. M. Hozier, The Russo-Turkish War, (1832 olarak ifade edilir), c. 2, London, (tarihsiz), s. 574; Edmund Ollier, History of The Russ-Turkish War 1877, (1822 diye geçer), c. 1, London, (trs), s. 470.
- 4 M. Şakir Ülkütaşır, "Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşanın Hayatı", Türk Kültürü Dergisi, sy. 182, Ankara 1977, s. 67.
- 5 Bazı yazarlar Osman Paşanın "Yağcıoğulları"na mensup olduğunu belirtmişlerdir. Bak: Feridun Fâzil Tülbentçi, "Osman Paşa Maddesi", Türk Büyükleri ve Türk Kahramanları, İstanbul 1967, s. 252; Enver Behnan Şapolyo, "Gazi Osman Paşa Maddesi" Türk Büyükleri, Ankara 1960, s. 238; Zuhûri Danışman, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. 4, İstanbul 1966, s. 342; Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 3. Şu eserler ise onun "Yağcıoğulları" âilesine mensup olmadığını belirtmiştir: Ferit Acunsal, Gerçeklerin Diliyle Tokat, s. 74; Hâlis Turgut Cinlioğlu, Tokat Vilayeti Meşhurları, s. 98.
- 6 Turgut Cinlioğlu, Tokat Vilayeti..., s. 280; Osmanlılar Zamanında Tokat, s. 98.
- 7 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 4.

Beyin kendisini yakinen tanıma imkânının olmasından dolayı "Babası Kereste Gümrüğünde Kâtip Mehmed Efendi nâmında bir zattı." şeklinde açıklamada bulunması, babasının bizce diğer rivayetlere nazaran daha fazla muhtemel olan İstanbul'da Gümrük Kâtibi Mehmed Efendi olduğu kanaatini uyandırmıştır.

Annesi ise Şakire Hatundur.⁸ Henüz 7–8 yaşlarındayken,⁹ babasının İstanbul'da bulunması nedeniyle bütün aile fertleriyle birlikte İstanbul'a gelerek¹⁰ Beşiktaş semtine yerleşmişlerdir.¹¹

8 Turgut Cinlioğlu, aynı eser, s. 280, ve, aynı eser, s. 98.

9 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus Savaşları Tarihi Gâzi Osman Paşa ve Plevne Müdafaası, s. 5; Mehmet Saray, "Balkanlarda Rus Yayılması...", s. 571.

10 I. Hâmi Dânişmend, Kronoloji, c. 4, s. 342; I. Alaaddin Gövsa, Meşhur Adamlar Hayatı-Eserleri, İstanbul 1933-36, s. 36; Osman Senâi, Gâzi Osman Paşa, İstanbul 1317, s. 6.

11 Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 3. Bazı kaynaklarda ise Beşiktaş yerine Cihangir semti zikredilir. (Bk. E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus...; Türk Büyükleri..., s. 5 ve 239.

B. ÖĞRENİM HAYATI

Osman Paşa bir müddet Sıbyan Mektebi'ne devam etmiş daha sonra, Beşiktaş Askerî Rüştîyesi'ne,¹² 1844/1260 yılında ise henüz on iki yaşında iken,¹³ dayısının¹⁴ ders nazırı bulunduğu askerî idadîye yazılmıştır.¹⁵ Buradaki beş yıllık tahsilini tamamlayarak Harbiye'ye girmiş ve dört sene de burada okuyarak,¹⁶ 1853 yılında, yaşıtlarının üzerinde bir başarı göstererek ilk üçe girmiş¹⁷ ve mülazım-i sani rütbesiyle buradan mezun olmuştur.¹⁸

Harbiye'den sonra, üstün başarısı dolayısıyla imtihansız olarak, mülazım-i sani rütbesiyle kurmay sınıfına (Erkân-ı Harp) kaydolmuştur fakat tam o sırada Kırım Harbi çıktığı için cepheye gönderilmiştir.¹⁹

12 Albay Talat, Plevne..., s. 5; E. Behnan Şapolyo, Gâzi Osman..., s. 228; Halil Sedes, 1875/76 Osmanlı Ordusu Savaşları Bosna-Hersek ve Bulgaristan, c. 2, İstanbul 1946, s. 173; Nâşit Uluğ, "Gâzi Osman Paşa", Hayat-Tarih Mecmûası, sy. 4, İstanbul 1973, s. 25 ; I. Hâmi Dânişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 342.

Bazı yazarlar onun Soğukçeşme Askerî Rüştîyesi'nden mezun olduğunu belirtmişlerdir. Fakat genel kanaat Beşiktaş Askerî Rüştîyesi olduğundan biz de aynı okulu ve semti zikrettik.

13 Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 3.

14 E. Behnan Şapolyo dayısının isminin Hüseyin Bey olduğunu zikretmiştir. Bk. Gâzi Osman..., s. 5; H. M. Hozier ise kardeşi diye belirtmiştir. Bk. Russo-Türkish War..., c. 2, s. 574.

15 Osman Senai, Gazi Osman..., s. 6; Hozier, Rus-Türk..., c. 2, s. 574.

16 Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 173; Miralay Talat, Plevne ..., s. 5; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 228.

17 Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 178; Miralay Talat, Plevne..., s. 5; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 228.

Bir çok eserde bu başarı "ikincilik" diye belirtilmiştir. E. Behnan Şapolyo ayrıca Osman Paşaya çalışkanlığının mükâfaatı olmak üzere bir saat hediye edilmiş olduğunu belirtmiştir. Bk. Türk-Rus..., s. 5.

18 Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 178; Miralay Talat, Plevne..., s. 5; William V. Herbert, (Ter. Nurettin Artam), Bir İngiliz Zabitanın Plevne Hâtıraları, Ankara, 1938, s. 24.

Osman Paşa bu sıralarda henüz 20-21 yaşlarındadır. Bak: Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 3.

19 Miralay Talat, Plevne..., s. 5; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., s. 173; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 228.

C. İLK GÖREVLERİ ve TERFİLERİ

1. KIRIM HARBİ

On dokuzuncu asrın ortalarında Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti'nin zaaflarından faydalanma peşindeydi. 1853 senesi mart ayının birinci günü, Prens Mençikof fevkalade büyükelçi olarak İstanbul'a gelmişti. Kendisi aynı zamanda Finlandiya Umumi Valiliği ve Baltık Filoları Kumandanlığı görevlerinde bulunmaktaydı. Beraberinde ise meşhur devlet adamlarından Prens Gaçin, Kont Hornikof, Besarabya ordusunun Kurmay Başkanı General Nikopoçinoki de bulunmaktaydılar.

Onun ve maiyetinin bu gelişi Babîâli ve onu desteklemekte olan İngiltere ve Fransa'nın kuşkulanmalarına sebep olmuştu. Osmanlı ve müttefiklerinin bütün iyi niyetlerine rağmen Mençikof küstah tavırlarından vazgeçmemiş, fakat zikredilen üç devletin ortak siyaseti neticesi Mençikof, asıl maksadını açığa vurmaya mecbur kalarak, Kudüs'teki mukaddes makamlar hakkında görüşmeye ve buradaki Rus-Ortodoks imtiyazlarını yeniden gözden geçirmeye geldiğini Osmanlı Devleti'ne resmen bildirmişti. İngiliz ve Fransız elçileri, barışın korunması için daha mülayim davranmayı uygun bularak mukaddes makamlar hakkında bir uyuşma zemini hazırlamışlardı.

Gösterilen iyi niyetler kâfi gelmemişti, zira Mençikof'un maksadı başkaydı. Nitekim bu mesele halledilince asıl maksadını açığa vurmuştu. İstanbul'a gelişinden iki ay kadar sonra, 5 Mayıs 1853 tarihinde Babîâli'ye bir ultiमतom vererek, bunda, Rus çarının Osmanlı hükümdarına sürekli bir ittifak teklif ettiği bildirilmiş ve buna karşılık Kaynarca ve Edirne Muahedeleri ileri sürülerek çarın Osmanlı memleketlerinde oluşan ve Ortodoks mezhebinde bulunanların resmen hamisi olarak tanınması istenmişti. Üstelik daha evvelki anlaşma ve imtiyazlardaki bütün Rum kiliseleri tabirleri de kalkacak ve yerine Rus kilisesi sözü kaim olacaktı.

Bu isteklerin kabulü ise Osmanlı Hükümetinin doğrudan doğruya Rus himayesine girmesi demektir. Çarlık elçisinin görüşmeler sırasında taleplerinden feragat etmek bir tarafa, onları değişikliğe dahi yanaşmaması verilen ultimatoma 10 Mayıs'ta kesin olarak reddine neden olmuş ve Mençikof'a Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik haklarının bir zerrinden dahi vazgeçmeyeceği kesin olarak bildirilmiştir.

Rus elçisi, bu gelişme üzerine elçiliğinin armalarını indirmiş ve memleketine dönmüştü. Bundan sonra ise Avusturya'nın anlaşma için vaki teşebbüslerine rağmen harp başlamıştı.²⁰

29 Eylül 1853'te harbin ilan edilmesi üzerine Mülazım-i Sani Osman Paşa, kurmay sınıfına alınarak Rumeli'deki orduya gönderilmiştir.²¹ Bu görevde dört yıl kalmış²² ve 21 Mart 1855'te, Opatoriya'da gösterdiği yararlılık ve kahramanlık, komutanlarının takdir ve teveccühünü kazanması dolayısıyla rütbesi mülazım-i evvelliğe/üstteğmenliğe yükseltilmiştir.²³ Kırım Harbi, 8 Eylül 1855'te Sivastopol'un zaptı üzerine Osmanlı ve müttefiklerinin galibiyeti ile sona erince, Osman Paşa 1857 yılında yüzbaşı rütbesiyle İstanbul'a dönerek Harp Akademisi'ne tekrar devam etmiştir.²⁴

2. ERKÂN-I HARBIYE'DEKİ ÇALIŞMASI

Osman Paşa Erkân-ı Harp tahsilini tamamladıktan sonra bir süre Erkân-ı Harbiye-i Umumîye/Genel Kurmay Başkanlığında çalışmış, ertesi yıl ise kolağalığa, yani önyüzbaşılığa terfi etmiştir.²⁵

3. BURSA'DAKİ ÇALIŞMALARI

1275/1859'da Osmanlı ülkesinin nüfus sayımı ile kadastro usulünde haritasının çizilmesi çalışmaları yapılması kararlaştırılmış, örnek olarak da Bursa ilinden başlanmasına hükümetçe karar verilmişti. Diğer memurlarla birlikte Osman Paşa da bu hizmete askerî kişiliği ile tayin edilmiş²⁶ ve bu vazifede iki yıl kalmıştır.²⁷

20 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1985, s. 148 vd.; Murat Sertoğlu, *Gâzi Osman...*, s. 3-5.

21 Miralay Talat, *Plevne...*, s. 5; Osman Senai, *Gâzi Osman...*, s. 6; Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, s. 173; E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 228.

22 İ. Hâmi Danişmend, *Kronoloji...*, c. 4, s. 342; Nâil Uçar, *Gâzi Osman...*, s. 61.

23 William V. Herbert, *The Chronicles ...*, p. 316; Murat Sertoğlu, *Gâzi Osman...*, s. 5.

24 Miralay Talat, aynı eser, s. 173; Osman Senâi, *Gâzi Osman...*, s. 6; İ. Hâmi Danişmend, aynı eser, c. 4, s. 342.

Osman Paşanın Kırım Harbi'ndeki faaliyetlerine dair fazla bir şey bulunamadığı için bu kadarıyla yetinmek zorunda kalınmıştır.

25 Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, s. 173; Murat Sertoğlu, *Gâzi Osman...*, s. 6.

26 Miralay Talat, *Plevne...*, s. 5; Osman Senâi, *Gâzi Osman...*, s. 6-7; Halil Sedes, aynı eser, s. 173; E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 228.

27 Murat Sertoğlu, aynı eser, s. 6.

4. RUMELİ-YENİŞEHİR'E TAYİNİ

Osman Paşa Bursa'daki iki yıllık vazifesini müteakip, 1277/1861 senesinde, Rumeli-Yenişehir'de toplanmış olan ordunun kurmaylık hizmetinde vazife görmüştür.²⁸

5. HASSA ORDUSU'NA TAYİNİ

Gazi Osman Paşa 1280/1861 yılında, aynı rütbeyle Hassa Ordusu'na ait 4. Alay'ın 2. Taburu'nda görevlendirilmiştir. Bir yıl sonra 1856'da da binbaşı olmuş ve mezkûr ordunun 3. Alayı'nın 2. Taburu'na tayini çıkmıştır.²⁹

6. SURİYE-CEBEL-İ LÜBNAN'A TAYİNİ

Suriye'de Yusuf Kerem'in eşkıyalığa başlaması üzerine, yakalanması için, Osman Paşa taburuyla birlikte buraya gönderilmiştir. Cebel-i Lübnan'daki bu ayaklanmanın bastırılmasında Osman Paşa önemli hizmetler görmüştür.³⁰ Buradaki isyanın bastırılması henüz tamamlanmışken Girit'te ayaklanma zuhur etmiştir.

7. GİRİT'E TAYİNİ ve FAALİYETLERİ

1866 yılında, Girit adasında bulunan Rumlar, Vali İsmail Paşadan şikâyet ederek isyan etmiş ve bu vesile ile adanın Yunanistan'a ilhakına çalışmışlardı. Girit'e asker gönderilmesine karar verilince, Suriye'nin Girit'e yakın olduğu gerekçesiyle Osman Paşanın isyanı bastırmaya memur edilmesi öngörülmüştür. İstanbul'dan Giritli Mustafa Naili Paşa kumandasında 40 bin asker gönderilmiş, daha sonra ise Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa gidip asilerle savaşa girişmiştir. O zamanlar henüz yarbay rütbesinde bulunan Osman Paşa kıtaların başına geçmiş, Girit'in en yüksek dağı olan Esfakya'da bulunan ve kendilerini Romalı sayan dağlı eşkıyaların üzerine yürüyüp hepsini perişan etmiştir.³¹ Osman Paşa ortalığın sükûnet bulmasına kadar Girit'te kalmış³², ilk defa bu hareket sırasındaki gayret, fedakârlık ve dirayeti sayesinde adı geniş ölçüde duyulmuş ve şöhret sahibi olmuştur.³³ Bilhassa Serdar-ı Ekrem Ömer Paşanın takdirini kazanmış ve Ömer Paşa, başarılarından dolayı

28 Miralay Talat, aynı eser, s. 5; Osman Senâi, aynı eser, s. 7; Halil Sedes, aynı eser., s. 173.

29 Miralay Talat, Plevne, s. 5; E. Behnan Şapolyo, aynı eser, s. 228.

30 W. S. Sewell, Brief Biographies..., s. 197; Osman Senâi, Gâzi Osman..., s. 7; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. X, s. 2.

31 William V. Herbert, Bir İngiliz..., p. 150-51; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 8.

32 H. M. Hozier, Russo-Türkish..., c. 2, s. 574.

33 William V. Herbert, aynı eser, s. 150-1; Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 6.

rütbesini albaylığa terfi ettirerek, kendisini tebrik ile üçüncü dereceden Mecidiye Nişanı'nı takdim etmiştir.³⁴

8. YEMEN'E TAYİNİ ve FAALİYETLERİ

1284/1868 yılında Yemen'de isyan zuhur etmesi üzerine, isyanın daha fazla genişlemeden bastırılması için buraya Redif Paşanın komutasında bir tümenin sevkine gerek görülmüştür. Bunun için ihtiyatlar silah altına alınıp bir tümen teşkil edilmiş ve bu tümenin 1. Alayına Osman Paşa komutan olarak atanmıştır. Osman Paşa bu tayin üzerine Yemen'e giderek muharebelere iştirak etmiştir. Bu muharebe ve çarpışmalarda göstermiş olduğu başarı ve yararlılıktan dolayı rütbesi mirlivalık/tuğgeneralliğe yükseltilmiştir. Fakat Yemen'in havasına alışamaması nedeniyle hastalanarak 1871 yılında hava değişimi için İstanbul'a gelmiştir.³⁵

9. MANASTIR ve YENİPAZAR'A TAYİNİ

Osman Paşa, İstanbul'daki birkaç aylık hava değişiminden sonra 3. Ordu'nun Redif Livalığı/Tugaylığı'na aynı rütbe ile tayin olunmuş, bir süre ordu merkezi olan Manastır'da kalmış ve ordu kumandanı Müşir Abdi Paşanın kendisini, göstermiş olduğu yararlılıklarından dolayı takdir etmesi dolayısı ile burada bırakılmıştır. Osman Paşa daha sonra, 1289/1873 yılında, 39 yaşında bulunduğu sırada, Yenipazar tümen komutanlığına tayin edilmiştir.³⁶

Bu vazifede bulunduğu zaman zarfında, yüksek bilgisi, çalışkanlığı, emrindeki kıtaları her sahada yüksek kaliteli olarak yetiştirmesi, talim ve terbiyede gösterdiği başarı, o sıralarda üçüncü ordu komutanlığına tayin edilmiş bulunan Müşir Derviş Paşa ile seraskerin de nazarı dikkatini çekmiştir.³⁷ Bunun üzerine kendisine ferik/tümgeneral rütbesi tevcih olunmuştur.

10. İSTANBUL, İŞKODRA, BOSNA ve ERZURUM'A TAYİNİ

Osman Paşa bir süre sonra Manastır'daki vazifesinden alınarak İstanbul Merkez Komutanlığına tayin olunmuştur.³⁸ Bu vazifede kısa bir

34 Miralay Talat, Plevne..., s. 5; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. x, s. 2; I. Hâmi Danişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 342.

35 Osman Senâi, Gâzi Osman..., Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. x, s. 2; I. Hâmi Danişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 342; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 228.

36 Aynı eserler ve yerler.

37 Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 7; M. Şakir Ülkütaşır, "Gâzi Osman...", s. 69.

38 İbnü'l-Emin Mahmut Kemâl, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, İstanbul, 1940, c. 4, s. 1809; H. M. Hozier, Russo-Turkish..., s. 594; Osman Senâi, Gâzi Osman..., s. 8; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. X, s. 3.

müddet kalmış, daha sonra, önce Arnavutluk'ta bulunan İškodra Kumandanlığına ve oradan da Bosna Kumandanlığına tayin edilmiştir.³⁹ Fırka kumandanı olarak vazife görmekte iken Bosna Valisi Derviş Paşa ile aralarının açılmasından dolayı buradaki vazifesinde ancak altı ay kadar kalabilmiş⁴⁰, ertesi yıl, 1875'te ise İstanbul yolu ile merkezi Erzurum olan 4. Ordu Kurmay Başkanlığına tayin olunmuştur.⁴¹

11. NİŞ'E TAYİNİ

Bu sırada, Balkanlar tam bir kargaşa içinde bulunmaktaydı. Bir taraftan Bosna-Hersek olayları, diğer taraftan Karadağ İsyanı ve Bulgaristan'daki iç huzursuzluk bölgeyi tam bir barut fıçısı hâline getirmişti. Babîli, Balkanlardaki huzursuzluğu bir an evvel gidermek için bazı tedbirler almış, kabiliyetli komutanları tespit ederek Rumeli'ye tayin etmişti.

Rumeli'ye tayin edilen komutanlar arasında, bu sırada Erzurum'da 4. Ordu Kurmay Başkanlığı görevinde bulunan, Ferik Osman Paşa da yer almaktaydı. Kendisine tayin emri tebliğ edilmiş ve derhâl İstanbul'a gelmesi istenmişti.

Bu emir üzerine Osman Paşa demir yolu ile İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da yapılan görüşmelerde umumi vaziyet ve Avrupa kıtasındaki birliklerin yüklenmesi muhtemel vazifeler hakkında görüşü alındıktan sonra, kendisi 1875 yılında Niş'e tayin olunmuştu. Bu esnada Vidin Komutanı Yaver Paşa, Anadolu'da bir vazifeye gönderildiği için, Osman Paşa boşalan bu komutanlığa getirilmiştir.⁴²

20 Cemaziyelula 290 tarihinde padişaha arz olunan ve 21 Cemaziyelula 290 tarihinde de padişahın tasdihiyle neticelenen bu husustaki istid'â şöyledir:

"Ma'rûz-i Çâker-i Keminelidir ki, Askerî okullar nâzırı mirliva saadetlu Hüseyin Fevzi ve Yenipazar kumandanı saadetlu Osman Nuri Paşaların uhdelerine feriklik rütbesi verilmesine dâir ve şeref-südüdî buyurulan irâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Pâdişâhî muktezâ-yı Celîlinden bulunmuş ve müşârün ileyhimâdan.....Osman Nuri Paşanın Hassa Ordu-yi Hümayûn'un münhâl olan erkânlığına ta'yîn kılınması münâsib-i Mûtaalâ kılınmış olmağla muvâfik-ı Ra'y.....buyurulur ise bu vechile emr-i Aliflerinin ısdâr ettirilmesi bâbında emr-i fermân hazret-i veliyyi'l-emrindir." 15 Cemâdiye'l- Ulâ Sene 290 ve 28 Haziran Sene 289 (Bak: Dâhiliyye: 46641)

39 Osman Senâi, Gâzi Osman..., s. 8; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. x, s. 3; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 228.

40 Ahmet Cevdet Paşa, Ma'rûzat, İstanbul 1980, s. 224.

41 Miralay Talat, Plevne..., s. 5; Osman Senai, Gazi Osman..., s. 8; Halil Sedes, aynı eser, c. X, s. 3.

42 Miralay Talat, Plevne, s. 5; Osman Senai, Gazi Osman..., s. 8; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. X, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-SIRP SAVAŞI İLE 1877/78
OSMANLI-RUS SAVAŞLARINDA
OSMAN PAŞANIN FAALİYETLERİ
ve PLEVNE MÜDAFAASI

A. SIRP SAVAŞI ÖNCESİ GELİŞMELER ve SAVAŞIN BAŞLAMASI

Osman Paşa, Balkanlarda siyasi vaziyetin süratle tehlikeli ve karışık bir hâl aldığı görüldüğünden görevine başlar başlamaz Vidin'deki kuvvetleri seferber ederek savaşa her an için hazır duruma sokmuş ve ordugâhını Sırp hududuna bir buçuk saat mesafedeki Adliye kasabasında kurmuştu.⁴³ Daha sonra birliğini harbe hazır hâle getirmiş ve gerekli savaş planlarını hazırlamaya koyulmuştu.⁴⁴

Bu sırada Çarlık Rusyası, Prusya-Fransa savaşından ve bu savaşın Fransa'nın yenilgisi ile sona ermesinden istifade ile kendisini o zamandan itibaren Paris Muahedesi'nin Karadeniz'in tarafsızlığı hakkındaki hükümleriyle bağlı saymadığını Avrupa devletlerine bildirmişti.

Balkan Hristiyanlarının bağımsızlık temayülü ise gittikçe artış göstermiş, Hersek Hristiyanları arasında zuhur eden silahlı mukavemet Bosna'ya da yayılırken, Sırbistan ve Karadağ olayları dolaylı olarak destekleyerek teşvik etmişti. Oysa bütün bu olayların gerisinde Çarlık Rusyası bulunmaktaydı. Tam bu sırada Bulgaristan'da da isyan baş göstermiş, Sırbistan ise harp hazırlığına girişmişti.

1. Sırp Ültimatomu ve Savaş Hazırlıkları

27 Haziran 1876 yılında Belgrat, Sırp sınırında ve özellikle Adliye kasabasında bulunan Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi ve Sırp Knezi Prens Milan'ın Bosna Valiliğine tayini isteğini içeren, bir ulti-matomu İstanbul'a göndermiş fakat Osmanlı Devleti ise bütün bu istekleri reddetmişti.

Belgrat ve İstanbul'da bu siyasi gelişmeler olurken, başkomutanlığın kendisini Vidin'e kumandan olarak tayin etmiş olduğu Osman Paşa, 1 Temmuz 1876 yılında, emri altındaki bütün kumandanlara or-

43 Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 8; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 10.

44 Hamdi Ertuna, Gâzi Osman..., s. 22.

dugâhta toplanmaları emrini vermiş ve kendilerine telgrafhaneden aldığı şu emri tebliğ etmişti:

"Prens Milan, Sırp hududundaki askerlerimizin geri çekilmesini ve Bosna valiliğine kendisinin tayini için Babiâli'ye bir ültimatom vermiştir. Bu ültimatom reddedildiğinden 8-10 saat sonra harp başlayacaktır. Sırp ordusunun Yenipazar-Vidin cihetinde taarruza geçmesi ihtimali çok fazladır. Hepinize itimadım vardır. Askerlik namusunu i'la edeceğinizden her an eminim. Şimdiden bütün gazi arkadaşlarımın alınlarından öperim. Fedakârlık bugün içindir. Dün kararlaştırılan plan gereğince hareket edilecektir. İlan-ı harp haberi geldiği dakikada, ordumuz Sırp hududunu geçecektir. Şimdi kıtalarımızın başında son emrimi bekleyiniz. Allah hepinizin yardımcısı olsun."⁴⁵

2. Savaşın İlanı

Prens Milan, taleplerinin kabul olunmaması üzerine, 2 Temmuz 1876 yılında, Osmanlı Devleti'ne harp ilan etti.⁴⁶ Slavlık hareketlerinin önde gelen şahsiyetlerinden Cherniaev/Çernayef adlı bir Rus generali Sırp kuvvetlerinin başına getirilmişti. General Çernayef, yayınladığı bir manifesto ile Balkan halklarını İslam'a karşı şöyle galeyana getirmişti:

"Bizler mukaddes Slavlık için... Özgürlük için... Ortodoks Haçı için savaşıyoruz. Çok yaşa Balkan halkları birliği!"

Cherniaev, Bulgarları ayaklandırmayı ve Rusya'nın da desteğini kazanarak Sofya'ya ulaşmayı ve bu yolla Bulgaristan'ı bağımsızlığa kavuşturmayı ümit etmekteydi.⁴⁷ Hareket, Sırp kuvvetlerinin Vidin ve Yenipazar taraflarına saldırısı ile başladı. Karadağ da hemen ardından harbe katıldı.⁴⁸

Vidin komutanı Gazi Osman Paşa, harp kararını Adliye kasabasındaki ordugâhında haber almıştı.⁴⁹ Osman Paşa, hazırlanan plan gereği, düşmanı Vidin'in kapısı sayılan Zayçar'da karşılayacaktı.⁵⁰

Savaşın ilanı üzerine bütün harp erkânlarınınca düzenlenip; hükümet tarafından da kabul olunan, Osmanlı Seferber Ordusu'nun

45 F. Fazıl Tülbentçi, Kahramanlık Menkabeleri: 2, İstanbul, 1946, s. 40-41.

46 David Mackenzie, The Serbs and Russian Pan-Slavism, 1875-78, New York, 1967, s. 100; Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 7-8.

47 David Mackenzie, aynı eser, s. 101.

48 Murat Sertoğlu, aynı eser, s. 9; Rifat Gökşen, Gâzi Osman..., s. 41.

49 Murat Sertoğlu, aynı eser, s. 9; M. Ç. Uluçay, Gâzi Osman..., s. 12.

50 M. Ç. Uluçay, Gazi Osman..., s. 12; Rifat Gökşen, Plevne..., s. 41.

tertibine göre, 3. Kolordu'nun 3. Fırkası Vidin kumandanı bulunan Osman Nuri Paşanın⁵¹ kumandasında: Vidin, Adliye ve Belgratçık'ta: 19 tabur, 3 süvari alayı, 10 batarya ve 400 Çerkez atlısı bulunmaktaydı.⁵²

Savaşın başlaması üzerine Miralay Leşayanın kumandasında bulunan Sırp ordusu, İzvor ve Karaivel yoluyla Vidin üzerine yürümüştü.⁵³

Osman Paşa, 2 Temmuz sabahı Gılımanova-Zayçar istikametinde,⁵⁴ Çerkez gönüllülerinin öncülük ettiği birliği ile hareket etmiş ve Vidin'in düşmesini önlemeye çalışmıştı. Sırp sınırı geçer geçmez, Vidin'de Osman Paşa kumandasında bulunan fırkanın kuvvetli müfrezelelerine ve Çerkez gönüllülerine tesadüf etmişlerdi. Sırp piyadesinin en önünde mukaddes tabur adını verdikleri fedailer hareket etmekteydi.⁵⁵

Osman Paşa, önce emrindeki kuvvetlerin bir bölümünü düşmanı oyalamak için öne sürmüştü. Bunların vazifesi düşmanı oyalamak, Vidin kuvvetlerinin hazırlanmasını sağlamak, düşmanın Adliye Geçidi'nden geçmesine mâni olmaktı.⁵⁶ İleri sürülen birlik, Balkan Dağları geçitlerinde Sırplarla savaşarak Adliye kasabası yakınlarına varmış, ertesi gün için, bir taarruz ile boğazın geçilmesi planlanmıştı. Daha sonra öncü kuvvetlerinin yanına gelen Osman Paşaya Sırpların Adliye Geçidi'ne doğru ilerledikleri haberi verilmiş, Osman Paşa birinci bölüğü boğazın müdafaasına göndererek tabur komutanına, eğer birinci bölük mahvolursa numara sırası ile diğer birlikleri boğazın yardımına göndermesini söylemişti. Osmanlı askerinin bunların üzerine hücumu neticesi Sırpların mukaddes taburu perişan bir şekilde firar etmiş, firara kargaşa da karışınca Leşayanın ricate mecbur kalmıştı.⁵⁷

Osman Paşa Vidin'deki firkayı bir an önce ileri almak istediğinden düşmanı takibe koyulmamıştı.⁵⁸

Osman Paşa, 3 Temmuz sabahı Sırp sınırını geçerek fırkasını Timok Nehri'nin sağ sahilindeki Sırp istihkâmlarından 3 km. mesafede yaymıştı. Sırplardan iki bölük süvari Osman Paşanın sol tarafındaki kıtaların yayılmasını men etmeye çalışmışsa da başarılı olamamışlardı.

51 H. M. Hozier, *Russo-Türkish...*, c. 2, s. 574; Halil Sedes, 1876/78 Osmanlı Sırp Seferi, İstanbul, 1934, c. 1, s. 35, 47.

52 Halil Sedes, aynı eser, c. 1, s.35. 47.

53 G. A. Henty, "The Türks Before Alexinats" in: *Battles of the 19th Century, August-October 1876*, c. 3, London (trs), s. 195; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni ve Devri-i Saltanatı, İstanbul, 1327, c. 1, s. 70;

54 Halil Sedes, aynı eser, c. 1, s. 48.

55 Osman Nuri, aynı eser, c. 1, s. 70-1.

56 Rifat Gökçen, aynı eser, s. 41; M. Ç. Uluçay, aynı eser, s. 12.

57 Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 71.

58 Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 71.

3. Osman Paşanın Zayçar'ı Zapt etmesi

Osman Paşa, bu gelişmeler üzerine Zayçar'ı zapta karar vererek Timok Nehri'nin sağ sahilindeki istihkâmlar üzerine hücum etmiştir. Leşayanın ise ricat hattının kesileceğinden korkarak, nehrin sağ sahilindeki istihkâmların boşaltılmasını ve sol sahile ricat edilmesi emrini vermiş, fakat neticede perişan bir vaziyette ricat olunmuş ve birçok top ve bir sancak Osman Paşa ordusunun eline geçmiştir.⁵⁹

Osman Paşa, Leşayanın'ı, Timok Nehri'nin diğer sahilinde rahat bırakmayarak, ayın 5. ve 7. günlerinde nehri geçmek istiyormuş gibi nümayişler icra etmiştir. Timok havzasının kuzey tarafındaki Sırp mevkilerini de rahatsız etmişse de asıl ordu o tarihte henüz Sırbistan içerisine pek ilerlememiş olduğundan ve yalnız başına da bu tür bir harekette bulunmayı tehlikeli bulduğundan 3 Temmuz'daki başarısından gerektiği şekilde faydalanamamıştır.⁶⁰

Leşayanın, aldığı emir üzerine, 12 Temmuz'da Zayçar'dan Velik-i İzvor üzerine saldırmışsa da bu defa da başarılı olamamıştır.

Osman Paşa, Leşayanın'ı ricata mecbur kılınca, ertesi günü kendisi taarruza geçmiş, fakat havanın pek müsait olmaması nedeniyle bir başarı gösterememiştir.⁶¹

Osman Paşa 28 Temmuz'da, Leşayanın'ın Velik-i İzvor'daki ileri karakollarını tamamen Zayçar'a ricata mecbur etmiş, Leşayanın'ın Zayçar'daki askerleri tekrar Timok Nehri'nin sol sahiline çekilmeye mecbur kalmışlardı. Osman Paşa, 4 Ağustos günü büyük bir kuvvetle nehre yaklaşmış ve yerleştirmiş olduğu toplarla o gece şehri top ateşine tutmuş, top ateşine, ertesi gün daha yakından devam edilmiştir.⁶²

Osman Paşa, Sırp'ların hiç beklemediği bir sırada, yaptığı ani bir hücumla hem stratejik önem taşıyan İzvor Tepelerini almış ve hem de Rus generallerinin komuta ettiği Sırp ordusunu perişan etmiş⁶³ ve bu başarısı ile Sırp'ların üç kıta toplarını ve çok miktarda da silahlarını ele geçirmişti. Her hücumunda galibiyet elde eden Osman Paşa, iki ay

59 Public Record Office: 358/1, No: 877, Confidential, Turco-Servian War, s. 9. (Bundan sonra E.O. diye gösterilecektir.); Osman Nuri, aynı eser, c. 1, s. 71; Mahmut Celaleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 1, s. 144.

60 Osman Nuri, Abdülhamid..., c. 1, s. 72.

61 Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 72.

62 Aynı eser, c. 1, s. 75.

63 David Mackenzie, The Serbs..., s. 151; E. Behnan Şapoloyo, Türk-Rus..., s. 11; Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 9.

kadar bu cephede Sırlarla çarpışmış ve Timok Nehri'ni de nehrin sularının çekildiği bir sırada ani olarak geçmişti.⁶⁴

Bu başarıdan sonra artık hedef Zayçar kasabasıydı. Osman Paşa şehri kuşatmaya almış, fakat Timok Nehri'ni geçebilmek için, gerekli edevatın olmaması nedeniyle harcadığı zaman zarfında Sırlar, Zayçar mevkii ve istihkâmlarını bırakmış ve kasabayı tahliye etmişlerdi. Dolayısı ile Osman Paşa Zayçar'ı hiçbir mukavemet görmeden zapt etmişti.⁶⁵

Osman Paşa, 6 Ağustos günü Zayçar'a girdi. 7 Ağustos'ta ise Sırbistan'ın doğu sınırı ve Timok havzasında Zayçar ve Kinzavaç noktaları tamamen Osmanlı ordusunun eline geçti.⁶⁶ Osman Paşa, burada hazırlattırılmış olduğu istihkâmlardan hareketle düşmana karşı yaptığı iki saldırıda büyük başarılar elde etmiştir.⁶⁷ Osman Paşanın asıl şöhreti, işte burada elde etmiş olduğu zaferlerle başlamıştır. Göstermiş olduğu bu başarı üzerine kendisine ikinci rütbe Mecidiye nişanı ile 1876 yılında müşirlik (mareşallik) rütbesi verilmiştir.⁶⁸ Müşirlik rütbesinin verildiğini bildiren telgraf şöyledir:

"Vidin Kumandanı Osman Paşa Hazretlerine Tahrirat-ı Müşiri
(Suret)

Uhde-i irtihal-i devletlerine ihsan buyurulan müşirlik menşur-ı âlisi maiyet-i seniyye-i şahane yaverlerinden miralay izzetlu Hüseyin Beye tevdian savb-ı vala-yı düstur ile imtisal kılınmış ve menşur-ı âli-i mezkûrun aidat-ı resmîyye-i teşrifatiyyesi olan üç yüz altının zat-ı âlilerine mahsus olmak üzere yüz elli altına tanzili dahi mukteza-yı irade-i seniyye-i padişahîden olup başka bir şey verilmesi marzı olmayacağı derkar bulunmuş olmakla olbabda.

25 Zilhicce 93/29 Aralık 1876
Mahmud Celaleddin"

"Uhdeme verilmiş bulunan mareşallik fermanı padişahın yaverlerinden Albay Hüseyin Beye teslim edilerek adı geçen fermanın res-

64 E. Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 10.

65 W. Stuart Sevel, Brief Biographies..., s. 197; Mahmud Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 1, s. 145; I. Hami Dânişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 342; Murat Sertoğlu, a.g.e., s. 9.

66 Osman Nuri, a.g.e., c. 1, s. 75.

67 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 11.

68 W. Stuart Sevel, Brief Biographies..., s. 197; Mahmud Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 1, s. 145; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sani, c., s. 75; Halil Sedes, Osmanlı-Sırp..., c. 2, s. 174; I. Hami Dânişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 342; Murat Sertoğlu, a.g.e., s. 9.

mi teşrifat aidatı olan üç yüz altının zatiûlilerine mahsus olmak üzere yüz elli altına indirilmesi de padişahın emri gereği olup başka bir şey verilmesi doğru olmayacağı açıklanmış olduğu hususunda.

25 Zilhicce 93/29 Aralık 1876

Mahmud Celaleddin"

Terfisi geldiği zaman Osman Paşa ağlamış ve büyük bir tevazu içinde kolordunun kurmay başkanı Tahir Paşaya: "Tahir, bizi müşir yaptılar, fakat ben bir şey yapmadım." deyince Tahir Paşa: "Öyle demeyin paşa hazretleri, yarın tarih isminizi iftiharla yazacaktır." cevabını vermiştir.⁶⁹

Yukarıda, çeşitli kaynaklardan faydalanarak sunmaya çalıştığımız Sırp harbini Osman Paşa ise şu şekilde anlatmaktadır:

"Vidin'e gidince tümenin zapt u raptı, eğitimi, eksiklerinin tamamlanması ile uğraştım, birliği seferber hâle getirdim ve 1292/1876 Sırbistan sınırına bir buçuk saat uzaklıkta olan Adliye kasabası sahrasında yığınağımı yaparak, sınırı geçmek üzere planlarımı yaptım ve savaş emrini bekledim.

Bir gün öğleden bir buçuk saat sonra, savaşın ilan olunduğuna dair almış olduğum telgraf üzerine sesi işitilen ve kendisi görülmeyen şimşek gibi, sınırı aşılıp, savaşa atıldım ve İzvor Tepeleri'ni zapt ettim. Gereken yerlere karakollar koydum, avcı siperleri kazdırdım. Şafakla hücumla kalkmak için kolları düzenledim, sabahı bekledim, zamanı gelince İzvor kasabasına üç koldan saldırdım. Düşman birçok telefata verdi ve Timok Suyu'nun öbür tarafına geçerek, önceden hazırladığı istihkâmlara çekildi; bir kısmı da Zayçar'daki ordularına katıldı.

Biz de, İzvor Tepelerine ordugâhımızı kurduk, istihkâmlar ve avcı siperleri kazdık; keşiflerimize devam ettik. Timok Suyu üzerine köprü kurmak için hazırlanırken, her gün ufak tefek çarpışmalar olmakla kalmamış, iki defa da gayet kanlı savaşlar olmuştu. Bu çatışmalarda Sırp bir çok telefata, üç top, külliyetli tüfek bırakıp bozularak dönmüşlerdi; galibiyet her seferinde bizde kalıyordu.

Bir-iki ay İzvor Tepelerinde kalıp kuvvetimize daha da kuvvet ekledik. Timok Suyu'nun da suları çekilmiş olduğundan,

69 F. Fazıl Tülbentçi, Menkıbeler..., s. 253; Hamdi Erturhan, Gazi Osman..., s.26.

hücumu kalkmadan bir gün önce, Sırlar köprü takımlarını Timok Suyu'nun kenarına götürdüğümüzü gördüler, savaştan gözleri yıldı ve bu korku ile Zayçar'ı bırakarak kaçtılar; Zayçar'ı savsız ele geçirdik. Derhâl gereken yerleri tahkim ettik, ara sıra keşif taarruzları yaptık, bir iki defa da kanlı çarpışmalara tutuştuğumuz Sırlar, külliyetli telefat verdiler ve bozularak döndüler. Bu savaşların mükâfatı olarak ikinci rütbe Mecidi Nişanı aldım ve rütbem 1292/1876 yılında müşirliğe yükseltildi.

Sırlarla barış yapıldıktan sonra, maiyetimle Vidin'e döndüm, askerlerimin eksiklerini tamamlamak, eğitimi ve disiplini ile uğraşmaya başladım.⁷⁰

4. Sırlarla Geçici Bir Mütareke Akedilmesi ve Sonrası

Osman Paşanın hedefi Belgrat şehrini zapt etmektir; fakat ordusu ile büyük bir hücumu kalkacağı sırada muharebenin durdurulması için İstanbul'dan emir gelmiştir.⁷¹

Rus generalleri tarafından komuta edilen Sırp ordusu⁷² yenilince, Rusların müdahalesi ve Avrupa devletlerinin araya girmeleri ile Osmanlı ordusu Sırp sınırları dâhilinde daha fazla ilerleyememiş, ateş kesmek zorunda kalmıştır. Avrupa devletleri Balkan problemini konferanslar yolu ile halle gayret etmişlerse de başarılı olamamışlardır. Balkan devletlerinin ağır şartlar ileri sürmeleri üzerine Osmanlı Devleti bunları reddetmiştir.⁷³

Çarın müsaadesiyle Sırbistan ordusunda görev yapan Rus Generali Çernayef'in de mağlubiyete uğraması üzerine, Prens Milan'ın müracaatı ile üç haftalık bir mütareke sonucu Osman Paşa Vidin'e dönmüş, eksiklerini tamamlamaya, askerlerinin eğitim ve disiplini ile uğraşmaya başlamıştır.⁷⁴ Bu sırada Osman Paşanın komutası altındaki kuvvet kolordu derecesine çıkarılmıştır.⁷⁵ Osman Paşa bazı mühim gelişmeler ve bir Rus müdahalesini umduğundan, Vidin Kalesi'nin istihkâmlarını tamir ettirip 500 top alabilecek bir duruma sokmuştur.⁷⁶

70 Halil Sedes, Osmanlı-Sırp..., c. X, s. 3-4.

71 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 11; Nâil Uçar, Gâzi Osman..., s. 63.

72 Elizabeth Wormeley Latimer, Russia and Turkey in The Nineteenth Century, Chicago, 1897, s. 237, 238.

73 M. Ç. Uluçay, Gâzi Osman..., s. 16.

74 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni, c. 1, s. 9; Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 11.

75 Halil Sedes, Osmanlı-Sırp..., c. 2, s. 174.

76 Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 9.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin “Şark Meselesi” karşısında tam bir fikir birliği hâlinde olmamalarından ve özellikle İngiltere’nin, Balkanlardaki etkinliklerini artırmak ve Boğazların kullanılmasında kendilerine kolaylık sağlamak şeklindeki⁷⁷ politikasından ve Rusya’ya karşı duyduğu nefret ve düşmanlıktan da faydalanarak, 3 Ekim’de Sırbistan ile tekrar harbe başlamıştır. 29 Ekim’de ise Çernayef’in tamamen mağlup edilmesi ile Sırp ordusu perişan olmuş ve Belgrat yolu açılmıştır.

5. Rusların Savaşa Müdahalesi

29 Ekim’deki büyük mağlubiyet üzerine Prens Milan, Çara bir telgraf çekerek: "Sırbistan’ı bir Tanrı, bir de siz kurtarabilirsiniz." diyerek Rusya’dan askerî yardım talebinde bulunmuştur.⁷⁸

Çardan gelen talimat üzerine Rus Elçisi İgnatiyef, Babıâli’ye bir ültimat vererek, Sırbistan ile kırk sekiz saat içerisinde kayıtsız şartsız bir mütareke aktolunmasını ve Osmanlı kuvvetlerine askerî hareketlerini hemen durdurmaları emri verilmesini, aksi hâlde Rusya’nın Osmanlı Devleti ile siyasi münasebetlerini keseceğini bildirmiş ve harp hazırlıklarına başlamıştır.⁷⁹

6. İstanbul’da Sulh Konferansının Toplanması

Müttefiksiz bir durumda olan Osmanlı Devleti, çaresiz bu ültimatı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine İstanbul’da bir sulh konferansının toplanması karara bağlanmıştır.

Türk temsilcileri ile büyük Avrupa devletlerinin katıldığı bu konferansta Osmanlı Devleti’ne harbin mağlubuymuş gibi benimsetilmeye çalışılan ağır şartlar reddolunmuş, şartlar bir parça yumuşatılmışsa da Türk tarafı bunları kabule salahiyeti olmadığını belirtmiştir. Neticede konferans bir sonuca varmadan dağılmıştır.

7. Müzakerelerin Sona Ermesi ve Rusların Harp Hazırlığı

Rusya, barış konferansının dağılması üzerine süratle harp hazırlığına çalışırken, İngiltere, Şark Meselesi’ni son bir defa daha görüşmek

77 Şefika Ortaylı, V. A. Zolotarev, "Rusko-Türetskaya Voyna 1877/79 godi (1877/78 yıllarındaki Rus-Türk Savaşı, Rus Ştorigrafisinde), İzd. Nauka Glauunya Red. Vos. Literat., Moskova, 1978", Belleten, sy. 143, Ankara 1980, s. 763.

78 David Mackenzie, The Serbs..., s. 151; Murat Sertoğlu, aynı eser, s. 10.

79 Alex Mackay, Hand-Book of The Seat of War in Turkey, London, 1877, s. 34 vd; Fredrik F Wyman, The War: A Summary and Compilation of All Historical and Current Information and Matters of Interest in Connection With The Present War and The East Question, Calcutta, 1877, s. 34-35.

üzere, Londra'da bir konferans toplanmasına Rusya'yı ve diğer Avrupa devletlerini ikna etmiş, toplanan bu konferansta, 3 Mart 1877 tarihinde meşhur Londra Protokolü imzalanarak Osmanlı Devleti'ne tebliğ olunmuştur. İmzalanan bu protokol, İstanbul Konferansı kararlarını bir nebze hafifletmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik haklarını ihlal eder mahiyette olması, yabancı elçilere iç işlerine karışma hakkı tanınması ve Paris Muahedesi'ne tamamen aykırı bulunması dolayısı ile tekrar reddolunmuştur.⁸⁰

Bu gelişmeler, Rusların 24 Nisan 1877 yılında Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmesine sebep sayılmıştır.⁸¹

Bundan sonraki kısımda 1877/78 Osmanlı-Rus Muharebesi ele alınarak, Osman Paşanın Plevne'deki faaliyetleri ve burada yapılan savaşlardaki rolü işlenmeye çalışılacaktır.

80 Murat Sertoğlu, aynı eser, s. 10, 11.

81 Mihailo D. Stojanovic, *The Great Powers and The Balkans 1875/78*, Cambridge, 1939, s. 151; Charles Doumer Hazen, *Europe Since 1815*, New York, (1923), s. 569; *The Annual Register, Year 1877*, London, 1877, s. 190; F. F. Wyman, *The War...*, s. 37.

B. 1877/78 OSMANLI-RUS SAVAŞI ÖNCESİ GELİŞMELER ve SAVAŞIN BAŞLAMASI

Rusya ile muhtemel bir savaşta, Sultan II. Abdülhamid'in emri gereği, Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli'deki seraskerliğine Abdülkerim Paşanın, Rusçuk taraflarına Eşref Paşanın, Karadağ taraflarına da Müşir Süleyman Paşanın kumanda etmesi kararlaştırılmıştı.⁸² Tuna'da bulunan Garb Ordusu adı ile anılan kuvvetlere, daha önce belirtildiği üzere ise Müşir Osman Nuri Paşa kumanda edecekti. Ordu merkezi, kuzeybatı Bulgaristan'da, Sırbistan'a yakın bir mesafede bulunan Vidin idi.⁸³ O yıllarda kırk beş yaşlarında genç bir müşir olan Osman Paşa, Tuna Cephesi Başkumandanı Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Nadir Paşanın emrinde bulunmaktaydı. Vidin'de kale içinde büyük bir evde oturan Osman Paşanın emrinde 25 piyade taburu, 12 süvari bölüğü, 48 sahra ve 6 dağ topundan oluşan bir kuvvet bulunmaktaydı.⁸⁴

1. Osman Paşanın Savaş Hazırlığı

Osman Paşa, Sırp savaşının son gelişmelerini göz önüne alarak, Rusya'nın yakın bir zamanda saldırıda bulunacağını düşünmüş ve buna bir hazırlık olmak babında, emri altında bulunan askerleri bir taraftan talim ve terbiye ederken, diğer yandan da Vidin Kalesi'ni yeni baştan elden geçirme çalışmasına koyulmuştur.⁸⁵

2. Savaşın İlanı

Rusya, daha önce arz olunan teşebbüs ve gelişmeler neticesinde, geleneksel olarak sürdürdüğü güneye inme siyasetini uygulamanın zama-

82 Mehmet Saray, "Balkanlarda...", s. 568; Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c. 8, Ankara 1962, s. 24.

83 Charles S. Ryan, (Ter. Ali Rıza Seyfioğlu), Kızılai Emri Altında Plevne ve Erzurum'da 1877/78 Türk-Rus Harbi, İstanbul, 1962, s. 35; İ. Hami Danişmend, Kronoloji, c. 4, s. 302.

84 Charles S. Ryan, aynı eser, s. 70.

85 İbrahim Edhem, Plevne Hatıraları, İstanbul 1979, s. 31.

nı geldiği düşüncesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmaya karar verdi. Almış olduğu bu kararı ayrıca 19 Nisan 1877'de bir bildiriyle Avrupa Devletlerine de bildirdi.⁸⁶

Osman Paşa, 1293/1877 Haziran'ında savaşın ilan olunduğuna dair bir telgraf alması üzerine, bütün paşa ve subayları toplatarak gelen savaş haberini kendilerine tebliğ etmiştir. Bunu müteakip erler arasından dört er toplu hâlde ileriye çıkmış, içlerinden biri diğer bütün arkadaşlarının düşüncelerini dile getiren şu konuşmayı yapmıştır:

"Şimdiye kadar gözlerimiz bu düğün, bayramı bekledi. Okunan فرمانla bize bu mutlu gün müjdelendi. Müsaadeniz olursa bu gece sabaha kadar şenlik edeceğiz. Muharebeyi kazanmak çokluğa azlığa bakmayıp, kumandanın askerine, askerinin de kumandanına olan güveniyle az askerinin, nice büyük orduları bozduğunu atalarımızdan öğrendik. Size de Sırp muharebesinden olan güven ve sevgimiz devam etmektedir. Bunun için babalarımızın kanı ile yoğrulmuş olan vatanın bir karış toprağında bin baş ezerek düşmanı bu topraklara bastırmayacağımızı sevgili padişahımıza duyurarak, muharebeye gelmek zahmetini kendilerine çektirmeyeceğimizi hürmetlerimizle bildiriniz."⁸⁷

3. Osman Paşanın Harbin İlanı Sonrası Yaptığı Hazırlıklar, İstanbul'a Sunduğu Plan ve Sultan ile Olan Yazışmaları

Osman Paşa, Tuna'nın sol sahilinde Rumenler tarafından oluşturulmuş bataryalarla top muharebesine girişmiş, Adliye, Belgratcık ve Berkofça gibi mevkiilerde muhtemel bir zarara karşı Vidin fırkasından bu mevkilere kıtalar yerleştirmiştir. Sırpların hareketlerine dikkat ederek Ulahiye'nin Tuna sahilinde bulunan Çitate mevzii ile bunun karşı tarafına düşen ve bu cihette geçit için en ziyade dikkati çeken Floridin mevkiini gözetimde bulundurmıştır. Bundan başka, Lomplanga ve Rahova havalisiyle daha aşağıda İskir Suyu'nun kaynağına kadar olan mevkiilerdeki muhafazalar dışında seyyar kollar gezdirerek, oralarından düşmanın istifadesine kesin bir surette engel olmak üzere, icap eden tedbirleri almıştır.⁸⁸

Osman Paşa zikretmeye çalıştığımız bu faaliyetlerini kısaca şöyle dile getirmektedir:

86 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1985, s. 273.

87 Nâil Uçar, *Gâzi Osman Paşa...*, s. 30-31.

88 Miralay Talat, *Plevne Müdafaası*, s. 3.

"Rusya ile savaşa girileceği şayiaları üzerine Vidin Kalesi tamir edilerek âdeta yeniden yapıldı. 1293/1877 Haziran'ında savaş emri alındı. Kalafat'tan toplar endahiyle Vidin Kalesi'nden dahi mukabele olunarak ara sıra top muharebesi vuku bulmakta... idi."⁸⁹

Rusların Tuna'yı geçerek Bulgaristan içlerine doğru ilerlemeleri üzerine, Vidin'de kalmaya memur edilmiş olan Osman Paşa, orada beklemenin bir fayda sağlamayacağını, bir telgraf ile Şümni kargâhında bulunan Serdar-ı Ekrem Abdi Paşaya bildirmiştir. Her taraftan birlikte yapılacak bir hareketle, düşmanı Tuna'nın karşı yakasına atmanın zorunluluğunu belirtmiş olduğu bu telgrafında, kendisinin de Vidin'de kale muhafazasına yetecek kadar bir kuvvet bırakarak geri kalan askerlerle düşmanın sağ kanadı üstüne yürümek suretiyle diğer Osmanlı kuvvetlerine fiilî yardımda bulunulması zaruretini belirtmiş, Sırpların aniden harbe başlayarak Vidin Kalesi'ne tasallutları ve Romanyalıların Vidin'den yukarı Filordin mevkiinden Vidin civarına tecavüzleri ihtimallerinin beyanıyla bu planın icrası için izin istemiş, fakat maalesef bu önerisine "Muvafıktır" cevabı alamamıştır.⁹⁰

Harbin başlangıcında hiçbir taraftan emir almadan kendiliğinden Kalafat'a geçmek ve Tuna Nehri üzerine köprü inşa etmek için kendisine müsaade verilmesini, Tuna'nın sol sahiline geçerek Ruslarla çarpışmayı... Niğbolu'daki tümen ve Şumnu'dan gelecek olan Tuna Şark Ordusu ile birleşerek Zıştovi istikametinde hareketlere girişilmesini... Serasker ve Serdar'dan üç kez ricada bulunmuş ve bir de mufasal bir layiha vermişse de müracaatlarının hiçbirinin semeresini görmemiştir.⁹¹ Hatta Romanya, tâbi olduğu devlete harp ilanı ile Tuna'daki Osmanlı gemilerini ve beri taraf sahili topa tutmaya başladığı zaman dahi Kalafat'ı işgal etmek için istediği izne cevap verilmemiştir. Osman Paşa bunun üzerine Vidin'i Ruslara ve Ulahlara karşı müdafaa ile yetinmeye karar vermiştir. Fakat Serasker ve Serdar bunu yapmaktaki hareketinde de kendisini serbest bırakmamışlardır.⁹² Romanyalıların karşığı sahilde gözü önünde istihkâm inşasına başladıkları

89 Halil Sedes, *Osmanlı-Sırp...*, c. X, s. 4.

90 M. Celaleddin Paşa, *Mir'at...*, c. 2, s. 201-202. Rupert Furneaux, (Bk. *The Siege of Plevna...*, s. 38); H. M. E. Brunker, (Bk. *Story of the Russo-Turkish War 1877/78 (In Europe)*, London 1911, s. 31;)’a göre bu teklif Abdülkerim Paşa’ya yapılmıştır.

91 J. Formby, *The First Two Battles of Plevne*, London 1910, s. 1, 2; Major C.B. Mayne, William V. Herbert’s *Defence of Plevne 1877 Review and Criticism*, from *Royal Engineers Journal*, Chaltham 1896, s. 12; Von der Goltz Paşa, (Ter. *Miralay Mehmet Tahir*), *Plevne*, *Dersaadet* 1316, s. 4; Osman Nûri, *Abdülhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 277.

92 Osman Nûri, *Abdülhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 277; *Miralay Talat*, *Plevne...*, s. 3.

zaman, buna mâni olmak için amelenin üstüne ateş ettirmesi üzerine, bu ateşi derhâl kesip⁹³ yalnız taarruz vukuunda müdafaa ile iktifa etmesi için telgrafla emir gelmiştir. Osman Paşa da bu emre istemeyerek itaat etmek zorunda kalmıştır.⁹⁴

Rusların Rusçuk ve Niğbolu'yu topa tutmalarından, o cihetlerden de Tuna'yı geçmek fikrinde oldukları anlaşılınca, Osman Paşa tekrar serdara müracaatla, on beş gün önce yapmış olduğu tekliflerini yinelemiştir.

Haziran ayı ortalarında Osman Paşa, Osmanlı Ordusu Başkomutanı Abdülkerim Nadir Paşaya özetle şu planı teklif etmiştir:

"Osman Paşa, müstahkem Vidin Kalesi'nin savunulması için Vidin'de 12 tabur kadar bir kuvvet bırakıp, komutasında bulunan öteki kuvvetleri, yani 19 taburu kendi komutasında bir kolordu teşkil etmek üzere birleştirecek ve Vidin'den hareket edecektir. Yolda Rahova garnizonundan birkaç tabur aldıktan sonra Plevne'ye gelerek Hasan Hayri Paşa tümeni ile buluşacaktır. Çünkü Hasan Hayri Paşa da düşmanın hücumunu beklemeksizin Niğbolu'yu bırakmış olacaktı. Bundan sonra Osman Paşa bu kuvvetle Lofça'dan geçip Tırnova'ya varacak, orada Mehmed Ali Paşa komutasında Şumnu'dan gelecek Şark Ordusu ile birleşecekti. Bu buluşmadan sonra bu iki ordu bir kuvvet hâlinde Zıştovi istikametinde ilerleyebilirdi. Eğer bu, Mehmed Ali Paşa ile birleşme hareketi Rus kuvvetlerinin müdahalesi ile önlenirse o zaman Osman Paşa Lofça'yı tutup tahkim edecekti ki burası Balkan geçitlerinin müdafaası için Plevne'den de elverişliydi."⁹⁵

Osman Paşa buna şunu da ilave etmiştir:

"Sırbistan tarafından bir hücum vukuu yahut düşman tarafından Floridin karşısından geçilip de daha sonra Vidin üzerine yürümek ihtimallerinden hiç korkulmaması; ancak başlıca düşman kuvvetleri Bulgaristan'da olan mevziini temine muvaffak olur ise kendisini defetmek kolay olmaktan başka muvaffakiyete mütteliklerini de iştirak ettirecektir."⁹⁶

93 Miralay Talat, a.g.e., s. 277; Zuhûri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu, c. 13, s. 78; Anonim, Mufassal Osmanlı..., c. 6, s. 3310.

94 Osman Nûri, a.g.e., c. 1, s. 278.

95 Rupert Furneaux, The Siege of Plevna, London 1958, s. 47-48; Charles S. Ryan, Kızılây Emri..., s. 58; Miralay Talat, Plevne, s. 5-6.

96 Miralay Talat, Plevne..., s. 6.

Osman Paşa, yapmış olduğu maruzat neticesi hareket için müsaade alamamış ve maksadının icrası için herhangi bir hazırlık yapmaktan da men olunmuştur.⁹⁷

Osman Paşa, Haziran 25/26 tarihinde Vidin'de şu telgrafı alır:

"İstanbul: Fevka'l- Ade - Saat 2, gece:

Edirne, Filibe, Niş, Sofya, Vidin, Kazanlık müdürlerine; bu gece hükümdarımız Vidin ve Rusçuk ve Tırnova ile muhabere edeceklerinden makine başında hazır bulunarak bundan evvel olunacak tebligata intizar eylemeniz mercudur efendilerim.⁹⁸

25 Haziran 93

HIFZI"

Bu tebligat üzerine, Osman Paşa ikinci bir telgrafla makine başına giderek irade-i seniyyeyi beklemiştir.

Muhaberenin hülasası şöyledir: Hükümdar tarafından başlangıçta Osman Paşaya düşmanın ahval ve hareketine dair malumatı ve bu husustaki fikirler ve mütalaaları sorulmuş, Osman Paşa da şu cevabı vermiştir:

"Düşman Tuna'dan geçerek bilhassa Bulgaristan'ın kalbine ve Balkan geçitlerine yürümekte ve her cihete yayılmakta ve Niğbolu'nun dahi pek ziyade sıkıştırılmakta olduğu istihbar kılındığı ve mütalatım bahsine gelince: Rusların hareketine karşı derhal vakit kaybetmeksizin mümkün olduğu kadar kuvvetlerimizle karşı durmak gerekir."⁹⁹

Bu arada Osman Paşa, Abdülkerim Paşaya arz etmiş olduğu sefer planını da padişaha ilaveten arz etmiştir.¹⁰⁰

Osman Paşanın sunmuş olduğu bu maruzat üzerine padişah, Osman Paşaya: "Vidin'de ne kadar asker bırakacaksınız? Ne kadar kuvvetle ve hangi yöne hareket edeceksiniz?", diye sormuş; Osman Paşa bu soruya karşı:

"Bugün esas Tuna savunma hattı bozulmuş olduğundan, Niğbolu mevkiinin önemi kalmamıştır. Niğbolu kalesi de kuvvetli

97 H. M. E. Bruncker, *Story of The...*, s. 31; J. H. Anderson, *Russo-Turkish War...*, s. 43; Charles S. Ryan, *Kızılay...*, s. 58; Rupert Furneaux, *The Siege...*, s. 48; Miralay Talat, a.g.e., s. 6.

98 Miralay Talat, *Plevne...*, s. 6; Nâil Uçar, *Gâzi Osman...*, s. 31; Yalçın Çağır, *Plevne Müdâfaası...*, s. 3.

99 Miralay Talat, *Plevne...*, s. 6.

100 Miralay Talat, aynı eser, s. 6.

bir taarruza dayanamaz. Teslim olmaktansa asıl gayeyi elde etmek üzere, burasının şimdiden terkiyle orada bulunan kuvveti kendi kuvvetimle birleştirerek, düşmanın sağ kanadı üzerinde yeterli bir kuvvet topladıktan sonra, diğer tümenlerle birlikte birden bire taarruza geçmek..." diye mukabelede bulunmuştur.

Maalesef bu teklifi yerine getirecek ferman, serasker ve serdar-ı ekreme kesin bir emirle verilmiş olmasına rağmen ancak 28 Haziran'da Osman Paşaya tebliğ olunmuştur.¹⁰¹

Nitekim Osman Paşanın söyledikleri gerçekleşmiş ve Niğbolu düşmüş, düşman rahatlıkla Plevne ve Lofça'ya kadar ilerlemiştir.¹⁰²

Rusların 26 Haziran 1877 tarihinde Plevne'ye girmeleri üzerine, Karadeniz Redif Alayı'nın albayı Hamdi Bey, 27 Haziran'da Vidin'de bulunan Osman Paşaya bir telgrafla durumu şu şekilde bildirmiştir:

"Plevne'de bulunan nizamiye 5. alayının 1. taburu doktoru Mustafa ve Kâtip Arif Efendiler, şimdi Rakva'ya gelerek Rus süvarilerinin dünkü gün Plevne'ye geldiği ve orada İsliniye taburunda bulunan bir bölük kumandanı tarafından silah yere indirerek sonra hükümet konağına gelip hükümet kaymakamını aramışlar. Bulunmadığından ahalinin ileri gelen İslâm ve Hristiyanlarını yanlarına getirterek silahlarınızı yere koyunuz. Eğer muharebe isterseniz dışarıya çıkınız, diyerek birçok teminat vermiş ve iki saat ikametden sonra İslâm ve Hristiyan hayvanlarına bindirip ordunun geleceğini göstermek üzere birlikte götürdüğü sırada mezkûr bölükle Sıhhiye memurlarından bir kısmı ve hastaların dahi bir takımı ve ecza depoları ve tabur sandığı elhâsıl bütün eşyayı alarak Rakva'ya geldiklerini ve Lofça kasabası dahi istila olduğu anlaşılmış ve Rusyalı ne askerî eşya ve ne de askerî memurlarına bir şey dememesi mucib-i istiğrabdır. Ne hâl ise Plevne'de bulunan mezkûr bölük müsellahtır olarak perakendesile (adı geçen bölük silahlı olarak) hastahane Rahova'ya gelmek üzere bulunduğu muma ileyhin ifadesi ile ma'ruzdur.¹⁰³

27 Haziran 1293
Miralay HAMDİ"

101 William V. Herbert, *The Chronicle...*, s. 38; C. B. Mayne, *Review and Criticism...*, s. 12; Miralay Talat, *Plevne...*, s. 8; Ahmet Saib, *Son Osmanlı-Rus Savaşı, Mısır 1327*, s. 142; Mahmud Celâleddin, *Mir'at...*, c. 2, s. 202-203.

102 Nâil Uçar, *Gâzi Osman...*, s. 32; A. Kadri Balkan, *Plevne Müdafaası...*, s. 3-4.

103 E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 90-91.

Rusların Plevne'ye öncü kuvvet göndermeleri Vidin'de bulunan Osman Paşayı fena halde müteessir kılmıştır.¹⁰⁴

Osman Paşa, hareket emrini aldıktan sonra, 29 Haziran sabahı Ferik İzzet ve Adil Paşalarla fırka Erkân-ı Harbiye Reisi Tahir Paşa ve topçu kumandanı Arap Ahmet Bey ve sair bazı ümerayı yanlarına toplayarak icap eden tertibatı derhal yapmaları için lüzumlu emirleri vermiştir.¹⁰⁵

Kararlaştırılan tertibata göre: Lom'da 1; Rahova'da 3; Belgratcık'da 1 tabur ve Adliye ile Sırbıye hududunun Halvo ve Rakoviçe kollarıyla diğer hudut karakollarında bir tabur olmak üzere toplam 7 tabur bırakılacaktı. Bilhassa Vidin'in korunması için 12 tabur piyade ve 9 batarya sahra kurup topu ve 5 bölük nizamiye süvarisinden ibaret bir kuvvet tefrik ve mürettep bir kolordu teşkil olunmuştu.¹⁰⁶

Aydın on birinde subaylara tebliğ olunan Osman Paşanın planına göre: Vidin ordusunun yarısı, Hasan Hayri Paşanın kumandasında bulunan on taburun hücumu maruz kaldığı Niğbolu'ya hareket edecekti. Orada, Sistova'nın düşmesinden sonra artık ehemmiyetsiz durumdaki Niğbolu'yu tahliye edecek olan bu on taburla birleşecek ve Biela ile Tırnova arasında yandan bir hücum yapacak ve bu zayıf hattı yarararak, Doğu Bulgaristan kolordusu ile birlik temin edip düşmanı kesin bir muharebeye zorlayacaktı. Eğer Osman Paşa kuvvetleri bu taarruzda muvaffak olamayacak olurlarsa o zaman müstakbel hücumun hareket noktası olarak seçilmiş olan Lofça'ya ricat edilecekti.¹⁰⁷

İki buçuk ay süren bir hareketsizlikten sonra¹⁰⁸ Osman Paşa, üst makamlara yapmış olduğu teklife nihayet muvafakat cevabı alabilmişti.¹⁰⁹ 24 Nisan - 11 Temmuz tarihleri arasında Osman Paşa tam beş defa, kumandasındaki kuvvetlerin taarruza geçmesi hususunda hazırlanmış olduğu planları yüksek tetkike arz etmiş, fakat ancak sonuncusu, o da pek geç olarak, muvafakatla karşılanmıştı. İki defa bu tekliflere cevap bile verilmemişti.¹¹⁰ Gerçi cevap verilmişti, ama Mehmed Ali Paşanın

104 Enver Behnen Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 91.

105 Miralay Talat, *Plevne...*, s. 8; Ahmet Cemal, *Plevne Müdafaası*, İstanbul 1295, s. 21; E. Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 94.

106 Miralay Talat, aynı eser, s. 8; Osman Nûri, *Abdulhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 278; Anonim, *Mufassal Osmanlı...*, c. 6, s. 3310.

107 William V. Herbert, *Bir İngiliz Zâbitinin...*, s. 38-39; Rupert Furneaux, *The Siege...*, s. 38; Miralay Talat, *Plevne...*, s. 9.

108 William V. Herbert, a.g.e., s. 39; E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 95.

109 C. B. Mayne, *Review and Criticism...*, s. 13; William V. Herbert, *Bir İngiliz*, s. 39.

110 C. B. Mayne, aynı eser, s. 39.

serdarlığından ve Rus Kazaklarının Berkofça Dağlarına doğru ilerleme-ye başlamasından sonra, çok geç olarak verilmişti.¹¹¹

30 Haziran akşamı askerlerine, temmuzun birinci günü ortalık ağarırken, hareket olunacağına dair Osman Paşa emir vermiştir. Osman Paşa bu emirden evvel, havalinin durumunu bilenleri, bilhassa Miralay Talat Beyi nezd-i kumandalarına celp ederek malumat istemiştir. Hülasa olarak: Tuna kıyısında yürüyüşte düşman ateşinden zarar görmemek ve de yürüyüşün mümkün olduğu kadar düşman tarafından görülmemesi için Vidin yakınında vaki Vidpol, Nazır Mahallesi üzerinden Arçar'a inmek ve sonra Lom-Plenka yakınında ve geride Kıryovidal köyü civarından yol bulmak şeklinde plan hazırlanmıştır.¹¹²

Bu sırada, Abdi, Mehmed Namık ve Redif imzalarıyla "Seraskerlik Makamına" 09.07.77 tarihinde çekilen telgrafla Osman Paşanın Plevne'ye gidebilmesi için izin talebinde bulunulmuştur. Bu telgrafın sureti şöyledir:

"...Ahmet Eyüp Paşa bir fırka askerle düşmanın yanına gittiği gibi Vidin kumandanı Osman Paşanın da kalanın muhafazasına kâfi asker bırakarak 25 taburla Orhaniye'ye doğru gitmesi ve zaten Tuna müdafaa hattı bozulmuş olduğu cihetle Niğbolu ve Lom'da bulunan askerinin artık oraları muhafaza etmelerine bir güne ehemmiyet ve faydası kalmayıp bilakis ricat hatlarının kesilmesi ve Niğbolu Kal'asının mevkiinin münasebetsizliğiyle kuvvetlice düşmanın önden ve arkadan vuku bulacak tazyikine mukavemet edecek hâl ve iktidarda olmaması münasebetiyle mezkûr kal'anın şimdiden terki, mecburiyet halinde terkinden, çok daha iyi olacağı mütalaasıyla Osman Paşa fırkasından münasip bir müfreze Plevne'ye doğru ilerleyerek mezkûr kal'anın muhafazasında bulunan 10-12 taburla Lom'daki askeri kendi fırkasına ilhak ile müşarun ileyhin düşmanı diğer yandan sıkıştırması ve bu suretle bir iş görebilmesi buraca da tasavvur olundu..."¹¹³

Bu talep üzerine şu mukabelede bulunulmuştur:

"Şifre ile iş'arı ve Osman Paşanın Vidin'de kâfi miktarda müstahfız bırakıp küsur taburlarla kendisinin harice çıkararak Ahmet Eyüp Paşa fırkasının ittihaz edeceği hattı harekete dâhil

111 Miralay Talat, Plevne..., s. 3; Zuhûri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu ..., c. 13, s. 78; Anonim, Mufassal Osmanlı..., c. 6, s. 3310.

112 Miralay Talat, aynı eser, s. 9.

113 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen Savaşı, İstanbul 1955, c. 3, s. 92-93.

olması geçenki müşterek telgrafınızda bildirilmişse de muahharin bir zatın ihtar kabilinden bir iş'arına bina edilerek bu kararın geri bırakıldığı tahakkuk etmiş olduğundan kararınız veçhile müşarun ileyhe bu babda emir verilip verilmediğini izah eder tebligat-ı âliyyeleri zuhur etmediğinden Osman Paşaya seri' emir i'tasiyle keyfiyetin yani emir verildiğinin iş'arı ve yazılan telgraflara her nasılsa vaktiyle cevap verilmemekte olduğundan cevaplarda teahhür vuku bulmaması irade-i seniyye-i hazret-i padişahî iktizasındandır.

10.7.77
SAİD"¹¹⁴

"Şifre ile bildirilmesi ve Osman Paşanın Vidin'de yeterli miktarda yedek asker bırakıp geri kalan taburlarla kendisinin dışarı çıkarak Ahmet Eyyüp Paşa fırkasının alacağı karara dâhil olması geçenki müşterek telgrafımızda bildirilmişse de daha sonra bir zatın uyarı tarzındaki bir haberi gereği bu kararın geri bırakılması söz konusu olmuş olduğundan, kararımız gereği adı geçen kimseye bu konuda emir verilip verilmediğini izah eden zatiâlinize ait tebligat söz konusu olmadığından Osman Paşaya acele emir verilerek durumun yani emir verildiğinin bildirilmesi ve yazılan telgraflara her nasılsa vaktiyle cevap verilmemiş olduğundan cevaplarda gecikme meydana gelmemesi padişahın emri gereğidir."

10.7.77
SAİD"

Yukarıdaki telgrafın gereğinin yerine getirildiğini belirten şu telgraf keşide olunmuştur:

"Mabeyn Başkâtibine,
Telgrafınızın şifreli kısmının cevabıdır.

Vidin'den kal'aya muhafız bırakıldıktan sonra küsur taburlarla hemen hareket etmesi için Serdar Paşa Hazretleri tarafından Osman Paşaya tebligat icra olunduğu 28 Haziran 93/10-7-77 tarihli telgrafname-i çakeranenizde arz olunmuştu. Kendisinin dün akşam Rahova yolu ile hareket etmiş olduğu haber alındı. Fakat Osman Paşa fırkası Orhaniye'de kalırsa düşmanın Niğbolu, Rahova ve Lom'un arkasını bırakarak bunlara birer birer taarruz edip sahil boyunca Vidin'e doğru ilerlemesine mâni olacak kuvvet kalmayacaktır. Binaenaleyh icab ederse

114 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 2, s. 96.

mezkûr mevkilerdeki asker yanına celbetmek veyahut halin iktizasında kendisi oralara yetişebilme için Plevne'ye gelmesi müsarun ileyh Osman Paşaya yazılmıştır."¹¹⁵

3. Plevne'ye Hareket Edilmesi

Babâli'den hareket edilebileceğine dair haber gelmesi üzerine, Osman Paşa, 1 Temmuz sabahı, 1. Ordu'ya mensup 4. Nizamiye Alayının II. Taburu ile Kirmasti II. sınıf Redif Taburundan başka, çoğu 2. Ordu nizamiye alayları ile redif taburlarından, toplam 20 küsur tabur piyade ve 2. Ordu topçu alayı ile 1. Ordudan 2. batarya top ve 2. Ordunun 4. süvari alayı ve Rumeli ciheti Çerkez muhacirlerinden 1.500 kadar Çerkez atlısından müretteb bir şekilde, Balkanlara doğru sarmakta olan düşman ordusunun önüne bir engel çekmek fikriyle Plevne'ye müteveccihen¹¹⁶, Vidin'den seri bir yürüyüşle hareket etmiştir.¹¹⁷

Kolordu, Vidpol ve Nazır mahallesi köyleri yollarını takiben o akşam birinci konak olan Arçar'a varmıştır. Yürüyüş esnasında Vidpol köyü geçilirken yürüyüş koluna Ulahiye, (Tuna'nın diğer yakası), tarafından birkaç top atılmışsa da Romanya topraklarının menziline kısa oluşundan dolayı yapılan top ateşleri herhangi bir kayba neden olmamıştır.

Mürettep kolordu geceyi burada geçirdikten sonra ertesi sabah Arçar'dan Krividol'a gitmek üzere yürüyüşe geçmiştir. Yolun sarp olması sebebiyle ancak ikindiye yakın bir zamanda Krividol'a erişilmiş, burada Mabeyn makamından aşağıda arz olunan Osmanlı ordularının durumunu gösterir iki telgraf alınmıştır:¹¹⁸

Keşide olunan bu telgraflar şöyledir:

"Osman ve Mehmed Ali Paşalara,

"Hedefü'l-Harekâta (hareket hedefine) bir dakika evvel gelmeniz irade-i seniyye iktizasındandır (padişahın emri gereğidir). Düşman Yenizağra ile Kazanlığ'a iki koldan hücum etmiştir. Nereye geldiniz? Askeriniz ne kadar? Hemen cevabı muntazardır.

2 Temmuz 93

SAID"¹¹⁹

115 Aynı eser, c. 2, s. 96-97.

116 William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 39; Charles S. Ryan, *Kızılay...*, s. 59; Miralay Talat, *Plevne...*, s. 9; Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. 6, s. 98; Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at*, c. 2, s. 203; Zuhûri Danışman, c. 13, s. 78.

117 Osman Senai, *Abdülhamid-i Sâni...*, s. 9; Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 39.

118 Charles S. Ryan, aynı eser, s. 61; Rupert Furneaux, aynı eser, s. 49; Miralay Talat, aynı eser, s. 9; Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 96.

119 William V. Herbert, aynı eser, s. 41; Miralay Talat, a.g.e., s. 9; E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 95.

Diğer telgraf ise şu şekildedir:

"Diğer telgrafta muharrer tahdidat-ı a'dadan dolayı bugün devlet hayat ve memat beynindedir. Hamiyet-i askeriyye ve vataniyyeyi en ziyade gösterecek gün bugündür. Ne kadar sür'at maktur-i beşer dâhilinde ise ol kadar acele ile hedefü'l-harekete gelmeniz irade-i seniyye muktezasındandır.¹²⁰

2 Temmuz 93
SAİD"

"Diğer telgrafta yazılı olan düşmanın tehditlerinden dolayı bugün devlet, ölüm ve kalım arasında bulunmaktadır. Askerlik ve vatan şerefini en fazla gösterecek gün bugündür. Ne kadar acele gitmek insanın gücü dâhilinde ise o kadar acele ile hareket hedefine gelmeniz padişahın emri gereğidir."

2 Temmuz 93
SAİD"

Osman Paşa bu telgrafların gerekli cevaplarını vererek durumu Şumnu'da bulunan serdar-ı ekreme tebliğ etmiş ve cevabını alır almaz, ertesi gün için geceden yürüyüş emri vermiştir. Kıtalara istirahat verilmeyerek yürüyüş hızlandırılmıştır.¹²¹

Padişaha sunmuş olduğu planda düşmanın tamamıyla yenilgiye uğratılacağı ve hiçbirinin ülkesine dönemeyeceğini vaat etmesine rağmen¹²², Rusların Tuna'yı geçmelerine seyirci kalmak suretiyle Tuna Nehri ile bu dağlar arasında iki parça halinde bulunan Osmanlı ordusunun birleşmesini imkânsız kılan Başkumandan Abdulkerim Paşa azledilerek yerine Mehmed Ali Paşa tayin olunmuştur.¹²³

Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki Sultan Abdülhamid, Mehmed Ali Paşayı azlederek yerine Tuna Ordusu Kumandanlığına Süleyman Paşayı tayin etmiştir. Kumandanlık daha önce Plevne kumandanı Osman Paşaya teklif edilmiş, fakat Osman Paşa bu teklife şu mukabelede bulunmuştur:

"Acizlerinin Plevne'den ayrılması asla doğru ve münasib olamaz. Kanaatimce, bütün emr-i kumandanın bir tek dirayetli

120 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 41; Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 43. Goltz Paşa, Plevne, s. 6; Miralay Talat, Plevne, s. 9.

121 Rupert Furneaux, aynı eser, s. 51; Miralay Talat, aynı eser, s. 11; E. Behnan Şapolyo, aynı eser, s. 97.

122 The Annual Register, a Review of Public Events at Home and Abroad for the Year 1877, London 1878, s. 191.

123 Kadir Mısıroğlu, Moskof..., s. 197.

zat nezdinde toplanması şarttır ve zarurettir. Bu şahsiyet ise ancak Süleyman Paşa hazretleridir."¹²⁴

Rusların kolayca Tuna'yı geçerek kısa zamanda Balkanları aşmaları, buna karşın Tuna Ordusu karargâhınca İstanbul'un dilediği ve beklediği suret ve derecede henüz bir iş görülmemiş olması, serasker Redif ve Serdar-ı Ekrem Abdulkerim Paşaların azline sebep olmuştur.

4. Yürüyüş Sırasında Takip Olunan Rota ve Yazışmalar

Temmuz başlarında askerî meclisce, Balkanların Kazan Geçidi'ne kadar olan doğu kısmı Şumnu Ordusu tarafından, orta kısmı Süleyman Paşa ordusunca ve geri kalan batı cihetlerinin de Osman Paşanın Vi-din kolordusunca tutulması kararlaştırılmıştı.

Osman Paşa, Tuna savunma hattının bozulması ve kararlaştırılan yeni plan gereği, Niğbolu Kalesi'ni kurtarmak üzere o yöne doğru hareket etmişti.¹²⁵ Zira Ruslar 14-16 Haziran tarihleri arasında buraya hücumda bulunmuşlardı. Osman Paşa, Niğbolu'ya yaklaştığı zaman, artık burayı kurtarmak için çok geç kalındığını, herhangi bir müdahalede bulunulsa bile bunun netice vermeyeceğini düşünmüştü.¹²⁶ Tam bu sırada: "Niğbolu'nun hâli fenalaştığına ve bir dakika evvel Plevne'nin tutulmasına dair", şeklinde serdardan gelen telgraf üzerine, Osman Paşa, Plevne'nin kazanmış olduğu ehemmiyeti de göz önüne alarak, rotasını o yöne doğru değiştirmişti.¹²⁷ Osman Paşa, Rusların bir defa Lofça-Plevne hattına yerleştikleri vakit iç hatlarda faaliyet göstermeye ve Osmanlı askerlerini takviye ve Şıpka yahut Sofya-Orhaniye üzerinden gelen techiz kuvvetlerini kesmeye muktedir olacaklarını biliyordu... Plevne'nin elde edilmesinin ehemmiyet arzettiğine kanaat getirmişti.¹²⁸

Bu gelişmeler üzerine Osman Paşa mürettep kolordunun Plevne'ye girişinden evvel oraya girmek ve Rusların melhuz hareketlerine karşı Plevne'de bulunan Mirliva Atıf Paşa ile beraber hareket ve mukave-

124 Cemal Kutay, Türkiye Tarihi, c. 12, s. 7248; Anonim, Mufassal..., c. 6, s. 3312.

125 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 5, s. 15-17.

126 Annual register 1877, s. 194, 198; J. H. Rose, The Development of The European Nations 1870-1914, London 1916, s. 206; H. M. Hozier, The Russo-Turkish..., s. 566; Edmund Ollier, History of ..., c. 1, s. 338; Rupert Furneaux, The Siege..., s. 43; Archibald Forbes, Czar and Sultan, London 1894, s. 311-12; Herbert, Bir İngiliz..., s. 43; Miralay Talat, Plevne, s. 12-13; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 144; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 6, s. 98.

127 Miralay Talat, aynı eser, s. 11; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 143; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat..., c. 2, s. 201.

128 J. Formby, The First Two Battles..., s. 2.

met etmek üzere 3 taburla Miralay Emin Beyi 3/4 Temmuz gecesi sevk etmişti.¹²⁹

Askeri birkaç saat dinlendirdikten sonra Vidin'den hareketinin 4. günü batarken Altimir köyüne varılmış, o gece orada mecburen istirahat edilmiş ve Vidin'den hareket edilmesinin üzerinden geçen 4 gün zarfında Tuna'nın uzun ovaları ve susuz yaylalarında bin bir müşkilatla ilerlenmişti. Cebri yürüyüşle yola devamın daha fazla imkânı kalmadığından Altimir köyünde istirahate çekilerek ertesi gün yürüyüşte tekrar devam edilmişti.

Altıncı günü akşamı İsmail Pınarı'na varılmış, burada, mürettep kolorduya Rahova'dan Miralay Hamdi Bey ile sevk olunan bir tabur daha iltihak etmişti. Kısa bir moladan sonra tekrar harekete geçilmesini müteakip, birkaç süvari Osman Paşaya gelerek, Lofça'nın da Ruslar tarafından işgal olunduğu haberini veren bir mektup arz etmişlerdi¹³⁰

İsker Nehri üzerinde askerin hareket edebileceği bir köprü olmadığından, nehrin üzerine, kırık ve eskimiş öküz arabalarının suya atılmasıyla geçilebilecek bir köprü yapılmıştır. Bu sırada, daha önce Atif Paşa tarafından gönderilmiş olan ileri karakol bölüğüne tesadüf edilmiştir.

Osman Paşa burada ikamet edilmesi için emir vererek, fırka ve liva kumandanları ile erkân-ı harbiyesine: "Yarınki gün düşmanla muharebe etmeğliğimiz me'muldür", diyerek kıtalara müteyakkız bulunmaları için ihtarda bulunmuştur. O gece de orada kalınarak ertesi gün sabaha karşı Plevne'ye doğru hareket edilmiş ve öğleye doğru Vid Suyu üzerinde Plevne Köprüsü'ne ulaşılmıştır.¹³¹

Osman Paşa, Binbaşı Mustafa Ağaya yaptırdığı ustaca bir keşif sonunda, düşmanın Plevne'de bir piyade taburu ile birkaç bölük Rus süvarisi bulunduğunu, fakat Plevne'den 2-3 mil mesafede, Zıştovi'ye giden yolun üzerinde büyük bir askerî kıtanın varlığını tesbit ettirmiş, böyle olmakla birlikte, Osman Paşa yine de düşmanın Plevne'den atılması ve çıkarılması için emirler vermiştir.¹³²

129 M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 201.

130 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 52; William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 43; Miralay Talat, Plevne..., s. 12-13; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 144.

131 Ruprt Furneaux, aynı eser, s. 52; Miralay Talat, aynı eser, s. 13; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus, s. 97.

132 John Formby, The First Two Battles..., s. 4; Mihailo D. Stajanovic, The Great Powers and The Balkans 1875-1878, Cambridge 1939, s. 151; Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 278.

5. Plevne'ye Varış ve Rusların Tutumu

Osman Paşa, Plevne'ye varmadan çok daha önce, buraya öncü kuvvetler göndermişti. Gönderilen bu öncü kuvvetler ve Atıf Paşa komutasındaki askerler kasabanın kuzey ve doğusundaki tepelerde mevzilenerek Osman Paşanın Plevne'ye girmesine mâni olmaya çalışan Rus topçularının ateşlerine karşılık vermişlerdir.¹³³

Ruslar, Vidin'den gelen Osman Paşa ordusuna karşılık tepelerden altı batarya top ateşi açmışsa da hücumla cesaret edememişlerdi. Osmanlı topçularının karşılık verdiği bu top düellosu sekiz saat sürmüştür. Neticede Rus kuvvetleri geri çekilmiş, Osman Paşanın Plevne'ye girmesine engel olamamışlardır. Arkadan gelen ağırlıklar ise ancak gece yarısı Plevne'ye ulaşabilmiştir.

Osman Paşa, geceli gündüzlü cebri bir yürüyüşle 1 Temmuz'da hareket ettiği 25.000 kişilik kolordusu ile¹³⁴ Rahova üzerinden Plevne'ye 7 Temmuz 1877 tarihinde varmış,¹³⁵ iki nokta arasındaki 120 millik mesafe, günde 20 mil yürünerek,¹³⁶ yedi günde tamamlanmıştır.¹³⁷

Bu yürüyüşte her askerin sırtında bir tüfenk, 70 fişek ve tam teçhizat bulunmaktaydı.¹³⁸ Teçhizatını, yürüyüşte kolaylık olsun diye, bırakmanın cezası, Osman Paşanın emri gereği, kurşuna dizilmektir.

Yapılan bu cebri yürüyüşün güçlüğünü anlayabilmek açısından, Osmanlı ordusunda operatör binbaşı olarak hizmet gören Avustralyalı Doktor Sir Charles Ryan'a Gazi Osman Paşanın söylediği şu sözleri aktarmakta yarar vardır:

"Oğlum, bir asker ne zaman uyuyabilirse o zaman uyur, çünkü bir daha nerede ve ne zaman uyuma fırsatı bulabileceği belli değildir."¹³⁹

133 Mihailo D. Stajanovic, *The Great Powers...*, s. 151.

134 Bu sayı 35.000 ve 40.000 olarak da zikredilir. (Bak: Bernard Pears, *A History of Russia*, New York 1926, s. 433; C.A. Fyffe, *A History of Modern Europe*, London 1889, s. 499; Forbes, *Czar and Sultan*, s. 312.) Muhtemelen bu rakamlar, Niğbolu'nun kurtarılması ve Osman Paşaya ilave olarak gönderilen kuvvetleri de içermektedir.

135 William L. Langer, *European Alliances and Alignments 1871-1890*, New York 1931, s. 128; *The Times*, 25 July 1877, London, s. 5; Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1891-1917*, s. 453; *The M. P. For Russia*, (Edited by WT. Stead), *Reminiscences and Correspondence of Madame Olga Navikoff*, c. 2, London 1909, (18 July diye geçer), s. 369; C. A. Fyffe, a.g.e., c. 3, s. 499; Bernard Pears, *A History...*, p. 380. (Son iki müellif tarih zikretmezler); Bernard Pears, *A History of Russia*, New York 1926, s. 433.

136 Rupert Furneaux, *The Siege...*, s. 38-39.

137 Major Maurice, *The Russo-Turkish War*, London 1905, s. 101; William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 45; Mehmet Saray, *Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması*, İstanbul 1975, s. 160; Osman Yavuz Saral, *Kaybettüğümüz Rumeli*, İstanbul 1975, s. 131.

138 Rupert Furneaux, *The Siege...*, s. 39.

139 Kirazlı-Hüsrevoğlu, *93 Harbi'nde...*, s. 85.

İcra edilen bu yedi günlük cebri yürüyüş bin bir güçlük ve zahmet içerisinde gerçekleşmiş, ordu Plevne'ye vardığı zaman yorgunluk ve halsizlikten bitap düşmüştür.

6. Osman Paşanın Plevne'deki Faaliyetleri

Osman Paşa Plevne'ye girdikten ve orada askere kısa bir mola verdikten sonra şehrin kuzeydoğusunda, Griviçe Deresi sahilinde bulunan Sevet-i Nestur Manastırı yakınında ordugâh kurarak geceyi burada geçirmiştir.¹⁴⁰ Manastırın 1.500 metre kadar doğusunda sahra istihkâmları inşa ettirmiş, avcı hendekleri kazdırmış ve bazı münasip noktalara ağaç gövdeleri koydurarak¹⁴¹ topçusunun büyük bir kısmını alenacele vücudunda getirilen toprak siperler gerisine yerleştirmiştir. Tahir Paşa bu inşaata nezaretle meşgul olurken, kendisi, gece yarısı yanına Mustafa Ağa ile bir miktar süvari alarak Rus ileri karakol zincirine kadar yaklaşmış Rus ordugâhında icra edilen hareketlerden Plevne üzerine bir taarruz icrasının düşünüldüğünü keşfetmiştir. Bu keşfi müteakip Plevne'ye dönerek ordusunun geri kalan kısmını da kendi gösterdiği müstahkem mevkilere göndermiştir.¹⁴²

Plevne'de 25 tabur piyade, 6 süvari bölüğü, 58 top, yani toplam 1.500 kişilik bir kuvvet toplanmıştır.¹⁴³

140 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 279; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 12, s. 120; Resimli Gazete, s. 8; Heyet, Mufassal..., c. 6, s. 3310.

Osman Paşa karargâhını daha sonra Plevne'nin merkezinde husûsi bir eve nakletmiş, fakat tepelerdeki karargâhı da kaldırmamıştır. Osman Paşaya tek başına oturduğu karargâh evinde, memleketi olan Tokat alayından üç nefer hizmet görmekteydi. Bunlardan biri uşaklık, diğeri açılık, üçüncüsü de seyislik ve bahçıvanlık yanında diğer işleri görmekteydi. (Bk. William V. Herbert, Tuna Nehri..., s. 137.)

141 Rupert Furneaux, aynı eser s. 56; Osman Nûri, aynı eser, c. 1, s. 279.

142 Rupert Furneaux, The Siege..., s. 47, 92-3; The M. P. For Russia..., p. 369; Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 279.

143 Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde, s. 95.

C. OSMAN PAŞA ve PLEVNE MUHAREBELERİ

1. Plevne Kasabası ve Önemi

Plevne Savaşlarına geçmeden evvel bu savaşların cereyan ettiği yer hakkında bilgi vermekte fayda mülhaza ediyoruz. Zira kısa bir tanıttımdan sonra, burada yapılan muharebelerin azameti, askerlik kabiliyeti ve kuvveti daha iyi anlaşılacaktır.

Plevne (Pleven, Plevna), Orhaniye, Sofya, Lofça ve Bulgarani'den gelen ana yolların kavşağında¹⁴⁴ Sofya'nın 138 km. kuzeydoğusunda, Vid Irmağı'nın kolu Tuçençe Çayı'nın kenarında küçük bir kasaba olup, Savaş sırasında bütün halkı Türklere mensup oluşturmaktaydı.¹⁴⁵

Bazı kimseler Plevne şehrinin kendisince fevkalade bir önemi olduğunu düşünebilirler. Oysa Plevne denilen yer küçük bir kasabadan ibaret olup, bir tarafı dağlık, bir tarafı ova, biçimsiz bir toprak birikiminin arasında sıkışmış kalmış bir Türk kalesidir.¹⁴⁶

Kale deyince insanın hatırına adam boyu kalınlığında duvarlarla, dört tarafı çepeçevre kuşatılmış heybetli ve düşmana meydan okuyan bir istihkâm gelir, fakat Plevne böyle değildir. O sadece ismi ile bir kaledir. Yoksa toprak tümseklerinin gelişi güzel oraya buraya serpilmiş yığınları, düşmanın ateş ve ölüm kusan hesapsız topraklarına karşı tahta perdeden yapılmış siperler ile Plevne değil bir kale, asker barındıracak bir kışla bile olamaz.¹⁴⁷

Plevne, 7 Temmuz 1877'de hiçbir istihkâmı olmayan açık bir şehir halinde bulunmaktaydı. Alman, Fransız ve Rus muharrirlerinin

144 Rupert Furneaux, *The Siege...*, s. 46.

145 M. Şakir Ülkütaşır, "Gâzi Osman Paşa - Plevne Türki ve Destanları", *Türk Kültürü Dergisi*, sy. 59, (İstanbul) 1967, s. 9.

146 Lord Eversly, *The Turkish Empire, From 1288 To 1914 and From 1914 to 1922*, (by Sir Valentine Chirol), London 1923, s. 327; *Kalelizâde, Plevne*, İstanbul 1932, s. 3; *Vakit Gazetesi, Gâzi Osman Paşa Nezdinde Yüz Gün*, (Tefrika, 16 Mayıs 1878), İstanbul 1295, s. 24.

147 *Kalelizade, Plevne*, s. 4.

bahsettikleri müstahkem kargir manastır, cephanelik, tahkim edilmiş Vid Köprüsü hattı tamamen uydurmadır.¹⁴⁸

Böyle olmasına rağmen Osman Paşanın son ana kadar savunmaktan vazgeçmediği, Rusların her fırsatta hücumla kalktıkları, bütün dünyanın dikkatini kendisine çeken ve günlerce bütün basına ve insanlara kendisinden bahsettiren tarihin şanlı sayfalarına geçmiş bu yerin önemi, Osman Paşa ile alakası neydi.

Plevne, bazı mühim yolların kavşağında bulunmasından dolayı, çok önemli stratejik bir mevkiye haizdi.¹⁴⁹ Fevkalâde askerî ehemmiyete sahip oluşundan dolayı Bulgaristan'da dahi hayati bir nokta sayılmaktaydı.¹⁵⁰

Türklerin Vidin, Ruscuk, Silistre, Varna ve Şumnu'daki ordularını bir araya toplayabilmeleri için Plevne'yi ellerinde tutmaları gerekmektedir. Şıpka'nın elden çıkması buranın ehemmiyetini daha da artıracaktı.¹⁵¹ Rusların Plevne'yi almaları, Edirne'ye kadar uzanmaları demektir.

Ruslar için Plevne iki ayrı noktadan önem taşımaktaydı:

1- Rusların sağ kanat olarak tutmak istedikleri Vid Suyu'na Plevne'nin bir kama gibi girmiş olması,

2- Güney batıdaki Sofya'ya, oradan da Boğazlara doğru ilerlemek, ancak Plevne'ye sahip olmakla mümkündü. Ruslar, Balkanlar üzerinden güneye, Edirne'ye yürürken, Osman Paşa ve kuvvetli ordusunu sağ kanatlarında başıboş bırakamazlardı.¹⁵²

Stratejik önemini kısaca belirtmeğe çalıştığımız Plevne'nin bazı önemli mevkilere ve köylere olan uzaklığı ise şöyleydi:¹⁵³

Şehirler:	Köyler :
Lofça : 32 km.	Kuzeyde : Openeç : 6 km.
Orhaniye : 88 km.	Bukova : 3 km.
Sofya : 133 km.	Doğuda : Griviçe : 6km.
Bulgarani : 37 km.	G.Doğu : Radişevo : 5 km.
Ruscuk : 177 km.	Porodim : 14 km.
Niğbolu : 37 km.	Güneyde : Brestoviç : 8 km.
	Krişin : 5 km.

148 William V. Herbert, Tuna Nehri..., s. 47; Mehmet Saray, "Balkanlarda Rus...", s. 570.

149 Rupert Furneaux, aynı eser, s. 54; Nail Uçar, Gâzi Osman..., s. 48.

150 I. Hâmi Dânişmend, İzahlı..., c. 4, s. 303.

151 Rupert Furneaux, aynı eser, s. 54, William V. Herbert, aynı eser, s. 46.

152 Charles Doumer Hazen, Europe Since 1815, New York 1923, s. 569; Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 46.

153 Rupert Furneaux, aynı eser, s. 55.

2. Rusların Faaliyeti

Ruslar, Niğbolu'yu muhasara ettikleri zaman, batıdan gelecek tehlikeyi gidermek için 8-10 süvari bölüğünü ve birkaç toptan mürekkep bir fırkayı Niğbolu ile Plevne arasındaki yola sevk etmişlerdi. Bu fırkanın birkaç kolu haziran sonlarında ve daha sonra Plevne etrafında dolaşmıştı. Bu sırada Plevne, Mirliva Atıf Paşa kumandasında üç piyade taburu, 9 top ve birkaç Çerkez süvarisinden oluşan bir kuvvetle işgal olunmuştu. Atıf Paşa, Osman Paşa gelinceye kadar etrafı bu süvarilerle keşifte bulunmuş ve Plevne çevresinde bulunan mevkiileri tahkimle meşgul olmuştu.

Grandük Nikola, bir kez daha Plevne ve etrafını keşif için garp ordusuna emir vermişti. Bu kollar, keşif sonucu Plevne'de birkaç tabur piyadeden ibaret Osmanlı askeri bulunduğunu ve Vidin'den Osman Paşa ordusunun yakında gelmesi muhtemel olduğunu haber vermişlerdir. Grandük, Osmanlı kuvvetlerinin gündün güne o havalide toplanmakta olduğu haberini alınca, ordusunun sağ tarafında böyle bir kuvvetin toplanmasına imkân vermemek için alenacele hücum etmesi için Batı Ordusu Kumandanı General Krudner'e emir vermiş, o da, o tarafların muhafazasına memur General Şuldner'e emri tebliğ etmişti. Şuldner 7 Temmuz'da ordusunu toplayarak o gün Osmanlı askeriyle çarpışmışsa da, asıl hücumu ikinci güne, yani 8 Temmuz tarihine bırakmıştı.¹⁵⁴

3. Savaşın Başlaması ve Seyri

8 Temmuz 1877 Cumartesi günü, sabahın erken saatlerinde Alman asıllı General Schuldner (Şuldner), henüz takviye almamış yorgun Osmanlı birliklerini, tahkimsiz durumda bulunan bu önemli stratejik mevkiden atmak kastıyla taarruzda bulunmuştu.¹⁵⁵

Sabahla birlikte başlayan Rus toplarına Plevne ordusu da karşılık vermiş, iki saat süren top düellosundan sonra Osman Paşa ateşi kestirmişti.¹⁵⁶ Ruslar, ateşin kesilmesi üzerine piyade ile taarruzda bulununca, kesilen top atışlarının yerini piyade hücumları almıştı.¹⁵⁷ Osman Paşa top atışlarının kesilmesi ve askerinin toplu tutulması suretiyle mümkün mertebe tasarrufa riayet olunmasına çalışmıştı.¹⁵⁸

154 Ahmed Saib, *Son Osmanlı...*, s. 144-45.

155 B. H. Sumner, *Russia and The Balkans 1870-1880*, Oxford 1937, s. 307; M. T. Florinsky, *Russia, A History and an Interpretation*, c. 2, New York 1970, s. 1004.

156 Ahmet Saib, *Son Osmanlı...*, s. 147; Miralay Talat, *Plevne...*, s. 13; E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 99; Osman Nûri, *Abdülhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 279.

157 Osman Nûri, aynı eser, c. 1, s. 279; Murat Sertoğlu, *Gâzi Osman...*, s. 13.

158 Ahmet Saib, aynı eser, s. 147.

Griviçe köyünün kuzeybatısından ilerleyen düşman, Yanıkbayır'ın doğusunda bulunan Osman Paşanın ileri karakolları tarafından top ateşle karşılanmış ve bu noktaya derhal Ahmet Hıfzı Paşa komutasında bulunan 1. livadan 3 tabur ve 2 top sevk olunmuştu. Daha sonra düşmanın Yanıkbayır denilen 5 numaralı nokta mukabilinden geçmesi üzerine, Osman Paşa bu cihete de Miralay Yunus Bey maiyeti ve 2. fırka kumandanı Mirliva Hasan Sabri Paşa kumandasıyla 3 tabur ve 2 top sevk etmişti. Osman Paşa tarafından sevk olunan taburların mukabil taarruzları üzerine Rusların da taarruza devamı sonucu iki taraf süngü süngüye gelerek birbirlerine karışmışlardı.

Savaş esnasında düşmanın sağ tarafı da şiddetli top ateşine tutulunca, arazinin de durumu neticesi, ricat husule gelmişti. Ahmet Hıfzı Paşa ve Miralay Hilmi Bey hafif bir surette yaralanmışlardı. Taburların ricat ettiğini gören Osman Paşa karargâhının bulunduğu 9 numaralı noktadan düşman üzerine şiddetli batarya ateşi icrası ve imdad olarak Miralay Said Bey kumandasıyla birçok tabur Griviçe Deresi'nden sevk edilmişse de ricat önlenememişti. Bunun üzerine taarruzda bulunan düşmana, Osman Paşa ordugâhından şiddetli top ateşi açılmıştı.¹⁵⁹ Osman Paşa, yaveri Talat Bey ile Mirliva Tahir Paşaya ve o cihet taburlarına: "Şimdi üç hatt-ı harbde bulunan taburlar amirlerine git! Taburlarını düşmana çevirmeğe ve eski mevzilerini tutarak sebat ettirmeye gayret etsinler! Ricat edenleri vursunlar! Aksi halde buradan kendilerinin topa tutularak iki ateş arasında kalacaklarını söyle!" emrini vermişti.

Emir üzerine taburlar ileri hareketle hücumla gayret ve galebeye nail olmuşlardı.¹⁶⁰ Daha sonra Osman Paşa, iki subayı korkaklıkla itham ederek azarlamış ve kendilerini Divan-ı Harb'e vermeyerek tokatlamıştır. Bu hadise onun itidalini kaybettiği tek hadise olmuştur.¹⁶¹

Sağ tarafta durum bu merkezde iken; merkezden yetişen imdat kuvvetleri ile geçilen süngü hücumunda düşman mağlup bir şekilde sol taraftan çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁶²

159 Miralay Talat, Plevne..., s. 16-17; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 148; Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat..., c.2, s. 203-204.

160 Miralay Talat, aynı eser, s. 17; Goltz Paşa, Plevne, s. 13; Mahmud Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat..., c. 2, s. 203-204.

161 Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde, s. 98.

162 A. Kadri Balkan, Plevne..., s. 4.

Osman Paşa, meydan muharebesinin hemen her noktasında bulunmuş, her tarafa ve bulunulması en fazla ihtiyaç olan noktalara bindiği Arap atıyla yetişerek askerleri teşvik ve teşci etmiştir. Subay ve erler, kendisini düşmana pek göstermemesi için çok rica etmişlerse de o yine muharebenin nihayetine kadar ateşin en şiddetli yerlerinde bulunmaktan kaçınmamıştır. Yanı başında bir hayli subay yaralandığı halde kendisine bir şey olmamıştır.¹⁶³

Rusların, bir netice elde edemeyince muharebeyi birkaç gün durmaları üzerine, Osman Paşa derhal bundan faydalanarak, hâlâ Griviçe'de bulunan Ruslar üzerine bu sefer de kendisi taarruz etmek için kuzey ve güneye doğru yayılmış olan müfrezeleri toplamış ve Plevne gerisinde kalmış ihtiyatları celb etmiştir. Kanatlardan nümeyiş icrası için birer müfreze tertip ve sevk ettikten sonra kendisi de cepheden taarruza girişmiştir. Neticede, Griviçe köyünün ele geçirilmesi üzerine Ruslar firar etmiş ve Osman Paşa askerî onları takibe koyulmuştur. On iki saat süren bu muharebeye akşamüzeri ara verilmiştir.¹⁶⁴

4. Düşmanın Ricatı

Osman Paşa yorgun durumda bulunan askerine bir süre istirahat verdikten sonra, ortalık kararır kararmaz tekrar düşmanı takibe başlamıştır. Gece takibe ara verilerek ertesi gün sabah yine devam edilmiştir. Nihayet Ruslar, Osma Suyu'nun sağ sahiline geçerek geçici olarak takipten kurtulmuşlardır.¹⁶⁵

Osman Paşa, yemeden içmeden 36 saat muharebe etmiş olan askerine istirahat vererek kendisi de karargâhını Vîna'ya naklettirmiştir.¹⁶⁶ Askerler yedi gün süren cebri bir yürüyüşten sonra, ancak altı saat dinlenerek harbe girmişler ve 18 saat içinde bir iki peksimetten başka bir şey ağızlarına koymamışlardır.¹⁶⁷

Osman Paşa, cereyan eden bu harp sırasında, Dersaadet'e şu telgrafı çekmiştir:

"Demincek takdim kılınan telgrafda sabahleyin saat 5 sularında başladığı arz olunan muharebe, akşamın 12'ye kadar

163 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., s. 279-80; Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 13.

164 Liverpool Public Library, Confidential papers 1877, c. 9, kısım XV, July 1877, s. 220, 264; Manchester Guardian, July 25, 1877, London, s. 5; M. T. Florinsky, Russia..., c. 2, s. 1004.

165 Osman Nûri, aynı eser, c. 1, s. 280.

166 Osman Nûri, aynı eser..., c. 1, s. 280; Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 14.

167 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 57.

imtidad etmiş ve tarafeynden gayet şedid ateş edilerek asakiri nusret müessir padişahînin gösterdikleri sebat ve şecet düşmana telefât-ı kesire virdirerek (padişahın yardıma nail olmuş askerlerinin gösterdikleri sebat ve kahramanlık düşmana büyük kayıplar verdirerek) bulunduğu mevkidenden bir hayli ricat eylemiştir.¹⁶⁸

Osman Paşa, Rusları takip etmemiştir. Onu bu işte maruz gösterecek bir şey varsa o da, askerin yorgunluğu ve düşmanın Osman Paşanın kuvvetli askeri olup olmadığını bilmemesidir.¹⁶⁹ Zaten düşman hakkında kâfi bir malumat alabilmek, keşif yapmak için zaman ve fırsat da bulamamıştır.¹⁷⁰

Kolordunun, cebri yürüyüşün verdiği yorgunluğa rağmen büyük bir azim ve metanetle düşmanı ağır zararlara uğratarak bozgun ve bitkin bir halde yüzgeri etmesindeki¹⁷¹ başarısının sırrı, Osman Paşanın sürat ve süratle karar vermek ve yeni şekil ta'biyeler icat ederek, düşmanın ta'biyesini bozmak olmuştur.¹⁷²

5. Karşılıklı Kuvvet dengesi ve Savaşın Neticesi

Birinci Plevne Çarpışması diye anılan bu muharebede, aşağı yukarı, kuvvetlerinin 1/3'ü ateş altında bulunan ve 1/4'ü de harbe iştirak eden düşman,¹⁷³ bu muharebede 3.000 kadar ölü ve yaralı vermiştir.¹⁷⁴ Bir Rus Erkân-ı Harp subayının hesabına göre Rusların I. Plevne Muharebesindeki zayıfatı altı, yedi bin kişiye varmıştır.¹⁷⁵

I. Plevne Muzafferiyeti üzerine General Gurko, Balkanlardan tekrar kuzeye çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁶

Bu savaşta Osman Paşanın kuvvetlerinin yekünü 33 tabur, 57 top, 6 süvari bölüğü, 2 bölük Osmanlı Kazağı, 400 gönüllü, yani toplam 20.000 askerden ibaretti.¹⁷⁷ Verilen şehitlerin ve harp saffi dışında ka-

168 Basiret Gazetesi, 10 Temmuz 1293.

169 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 149.

170 S. Zeki Kutucuoğlu, Gâzi Osman Paşa..., s. 14.

171 Halil Sedes, 1875/76 Osmanlı Ordusu Savaşları Bosna-Hersek ve Bulgaristan, İstanbul 1946, c. 2, s. 132.

172 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 107.

173 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 107.

174 Liverpool Public Library, Confidential Papers 1877, c. 9, kısım XV, s. 264, 295; Manchester Guardian, 3 August 1877, s. 5; J. H. Rose, The Development..., s. 206; I. Hâmi Dânişmend, İzahlı..., c. 4, s. 303. Zikredilen bu rakamlar takribi rakamlardır.

175 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 280.

176 A. Kadri Balkan, Gâzi Osman..., s. 4.

177 C. B. Mayne, Review and Criticism..., s. 17; William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 66.

lanların yekünü ise 2.000 kişiyi bulmaktaydı. Muharebenin sonunda ganimet olarak 17 adet 3 atlı mühimmat arabası, bir bozulmuş top, çok sayıda tüfenk, içinde 300 tane de çadır olmak üzere, bir alayın bütün ağırlığı Osman Paşa ordusunun eline geçmiştir.¹⁷⁸

8 Temmuz Cuma günü sabahtan akşama kadar süren bu kanlı çarpışma, "93 Seferi'nde" Rusların Rumeli cephesinde Osmanlılardan yedikleri ilk şiddetli darbe olmuştur.¹⁷⁹ Bu kazanç ve bozgunluk, iki tarafta da, böyle bir olayı beklemediklerinden, maddeten olduğu kadar manen de derin izler bırakmıştır. Çok mağrur ve kendilerine pek fazla güvenen Rusların, kolayca zafere ulaşmak kanaati sarsılmış; Osmanlılarda ise eski kahramanlık duyguları tazelenmiştir. Kendilerine, silahlarına itimat ve güvenleri artmıştır. Ruslar, hiç beklenmedik bir surette uğradıkları yenilginin acısını çıkarmak ve intikam almak hırsıyla buradaki taarruz kuvvetini az zamanda 50.000 askere ve 208 adet topa çıkarmışlardır. Buna karşın Osman Paşanın Plevne ordusu 20.000 er ve 58 toptan oluşmaktaydı.¹⁸⁰

6. Neticenin İstanbul'a Bildirilmesi

Muharebenin nihayete ermesi üzerine Osman Paşa çarpışmanın neticesini Bâb-ı Seraskeri'ye bizzat çektiği şu telgrafla bildirmiştir:

"İşbu Cuma günü saat dokuzda düşman miktar-ı tadad ve tahmin edilmez (miktarı sayılamaz ve tahmin edilemez) derecede bir kuvve-i küllîye ile (büyük bir kuvvetle) üç dört koldan üzerimize hücum etmesiyle Nusret-i İlahiyye'ye ve Muavenat-ı Ruhaniyet-i Peygamberi'ye müsteneden müdafaa ve mukabeleye bi'l-ibtidar (Allah'ın ve Rasulünün ruhani yardımına güvenerek savunma ve karşı koymaya başlanarak) saat yediye kadar gayet şiddetli ve kan akıtıcı bir muharebe edilmiş ve asakir-i nusret müessir-i cenab-ı padişahînin (padişahın Allah'ın ve rasulünün ruhani yardımına mahzar olmuş askerlerinin) gösterdikleri sebat ve mukavemet ve ettikleri ateşin şiddetine düşman tahammül edemeyüb her kangı cihetten hücum etmiş ise la yuad vela yuh-sa/sayılp hesaba gelmeyecek/ telefat virerek ricat-ı kahrariyye ile münhezimen firar eylemiş ve asakir-i nusret-i müessir-i mülu-

178 War Office, 33/31, 1877, confidential, The Russo-Turkish War in Europe, July 21, to September 3, s. 160, 161. (Bundan sonra W.O. diye zikredilecektir.); William V. Herbert, aynı eser, s. 57.

179 I. Hâmi Dânişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 303.

180 Halil Sedes, Bosna-Hersek ve Bulgaristan..., c. 2, s. 133.

kane tarafından dane-i memlu bir adet top kapaklısu ile külliyetli esliha ve cepbane iğtinam edilmiş ve cünud-i mülukaneden vuku' bulan şüheda ve mecruhun miktarının kâffesi (kahredici bir şekilde bozguna uğrayarak darmadağın olarak kaçmış ve Allah'ın ve Resulünün ruhani yardımına kavuşmuş olan padişahın askerleri tarafından gülle dolu bir adet top ile çok miktarda silah ve cepbane ele geçirilmiş ve padişahın askerlerinden şehit olan ve yaralananların toplam miktarı) henüz bilinmemiş ise de cüz'i olduğu icra olunan tahkikattan anlaşılmıştır. Böyle bir kuvve-i kesirenin (büyük bir kuvvetin) bu suretle perişan edilmesi padişah-ı asker-perver ve şehinşaha ma'delet-kister efendimiz hazretlerinin cunud-ı nusret-i mev'ud-ı hazret-i mülukaneleri (asker dostu ve adalet sahibi efendimiz hazretlerinin yardım vaad edilen askerleri) hakkında şayan buyurula gelen tevecchuhat-ı kudsiyyet-ayat cenab-ı mülküdârieleri semere-i bahiresi olmağla cümle tarafından dua-yı temadi-i eyyam ve afiyet ve her umurda hüsn ü muvaffakiyet ve mazhariyet-i tacidari tekrar ve tezkar kılındığı arz ve tebşir olur ferman¹⁸¹

8 Temmuz 93

Kulları OSMAN"

9 Temmuz tarihli telgrafında ise ele geçirilen ganimetler hususunda şu malumatı vermiştir:

"Dünkü gün vuku bulan muharebede düşmandan üç adet kapaklı iğtinam edildiği (top ele geçirildiği) ba telgraf arz olunmuştu. Bu sabah ileriye gönderilen keşif kolları düşman ordusunun bulunduğu mahalde bir hayli kapaklı kaldığı görüldüğünü haber vermeleriyle derhal süvari askeri gönderilerek içerileri piyade cebhanesiyle memlu olarak orada bulunan 14 adet kapaklı dahi bilahz ordugâha celb olunmuş ve şu halde düşmandan iğtinam olunan kapaklınun miktarı 17 adede balığ olmuş idiği arz olunur."¹⁸²

Osman Paşanın bir diğer bir telgrafı ise şöyledir:

"Dane memlu olarak düşmandan iğtinam edildiği diğer telgrafname-i acizide muharrer olan bir adet kapaklıdan başka

181 The Pall Mall Gazette, 23 July 1877, s. 7; Basiret Gazetesi, 10 Temmuz 1293; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 104, (noksan olarak zikreder).

182 Vakit Gazetesi, 24 Temmuz 1877.

olarak şimdi dahi dane tolu iki aded kapaklu ile birer ra's beygir ve hayluca eşya dahi ahz ve iğtinam edildiği arz olunur."¹⁸³

"Gülle dolu olarak düşmandan ele geçirildiği acizlerinin diğer telgrafında yazılı olan bir adet toptan başka olarak şimdi de gülle dolu iki adet top ile birer baş beygir ve haylice eşya dahi ele geçirildiği arz olmuştur"

7. Sultan II. Abdülhamid'in Osman Paşaya Tebrik Telgrafı

Sultan II. Abdülhamid I. Plevne galibiyetinden dolayı Osman Paşaya bir telgrafname yollayarak tebrik etmiştir.¹⁸⁴ Osmanlı askerinin bu başarısından dolayı Cenab-ı Hakk'a hamd ü sena için İstanbul camilerinde dua edilmesini irade buyurmuştur.¹⁸⁵

8. Yıldız Tarafından I. Plevne Zaferini Diğer Komutanlıklara Bildirilmesi

Yıldız Sarayı, Osman Paşanın I. Plevne Savaşı'nda göstermiş olduğu bu muvaffakiyeti, Balkanlardaki kumandanlığa şöyle tebliğ etmiştir:

"Balkan Umum Kumandanlığına,

"Plevne'de Osman Paşa ordusu üzerine geçen pazartesi günü hücum eden 60–70.000 kadar düşmanı telefât-ı küllîyye ile ricat ettirdiği gibi düşmanın bugün tekessür eden hücumlarında dahi 8.000 telefât bırakarak münhezim ve perişan olmuş ve ricat ettirilmiş olduğu ve memlu kapaklu ve bir miktar hayvanat ve hesapsız esliha ve eşya iğtinam edildiği şimdi müşarun ileyhden alınan zafernameden istibşar olunmakla tebşir-i keyfiyete müraعات olundu efendimiz."¹⁸⁶

19/31 Temmuz 93/77

MAHMUD"

9. I. Plevne Savaşı Sonrası

Osman Paşanın Faaliyetleri

Osman Paşa, I. Plevne Muzafferiyeti'ni müteakiben Rusların kısa bir süre sonra tekrar, hatta daha kalabalık olarak geleceklerini düşün-

183 Basiret Gazetesi, 10 Temmuz 1293; Osman Paşanın diğer telgrafları için bk. The Morning Post, 23 July 1877, s. 5; The Observer, 22 July 1877, s. 3; The Pall Mall Gazette, 23 July 1877, s. 7.

184 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 210; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 106.

185 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 280.

186 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 54.

müş, birliklerine Plevne'nin çevresinde tabyalar ve toprak istihkâmlar yaptırmaya başlamış, Sofya ile Vidin yollarını kontrol altında tutacak tedbirler almıştır.¹⁸⁷

Osman Paşa bir taraftan bu tedbirleri alırken diğer yandan da Plevne'ye imdat kuvvetleri tedarikine çalışmıştır.¹⁸⁸ Tuna Orduları başkumandanına, Rauf Paşa kuvvetleri ile hareket birliği yapmak üzere Balkan Dağlarına doğru çekilmesine müsaade edilmesini teklif etmişse de bu teklif kabul edilmeyerek Plevne'nin tahkimi emredilmiştir. Bunun üzerine Osman Paşa, takviye kuvvetlerin gönderilmesi talebinde bulunmuştur.¹⁸⁹

Bu sırada Süleyman Paşanın, Rusları Trakya'dan Şıpka'ya doğru tard ettiği ve Kafkaslara gitmek üzere İstanbul'dan bir sevkiyatın başlamak üzere bulunduğu haberlerini öğrenen Osman Paşa, Harp Nazaretine müracaatla, bu seferden vazgeçilerek, tam aksine, Sofya'da geniş bir birlik oluşturulması ve bu noktada sadece İstanbul'da bulunan düzenli askerlerin değil, aynı zamanda başkent çevresinde bulunan çeşitli vilayetlerin garnizonlarını oluşturan bütün nizamîyelerin de toplanmasını arz etmeye çalışmıştır.¹⁹⁰

Böyle bir düzenlemeye gidildiği takdirde Sofya bütün ihtiyaçlar için sadece bir depo olmayacak, ayrıca Plevne'nin muhasarasını imkânsız kılacak 120.000 ila 150.000 arasında bir kuvvet ihtiva edecekti.¹⁹¹

Osman Paşa aynı zamanda Şıpka'ya saldırıda bulunulmasına şiddetle karşıydı. Buna rağmen Osman Paşanın sunduğu planın tam tersi bir karar uygulamaya konmuştur.¹⁹²

10. İstanbul'daki Askerî Meclisin Almış Olduğu Kararlar ve Durumun Osman Paşaya Tebliğ Olunması

Osman Paşanın Plevne'de göstermiş olduğu bu başarı üzerine, bundan sonra Plevne'nin elden çıkarılmaması kararlaştırılarak askerî meclisçe şu kararlar alınmıştır:

1- Berkofça ve Şehirköy'de bulunan taburların icabında Osman Paşa tümenine sevk ve ilavesi,

187 Edmund Ollier, *History of...*, c. 1, s. 530. Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 68; Osman Nûri, aynı eser, c. 1, s. 283.

188 Osman Nûri, *Abdülhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 283; Murat Sertoğlu, *Gâzi Osman...*, s. 14.

189 S. Zeki Kutucuoğlu, *Gâzi Osman...*, s. 15.

190 Edmund Ollier, aynı eser, c. 1, s. 530-31.

191 Edmund Ollier, *History of...*, c. 1, s. 531.

192 Edmund Ollier, aynı eser, c. 1, s. 531.

2- Niş'den Sofya'ya gitmekte olan Salih Paşanın bir an önce Sofya'ya gelmesi ve oradan Osman Paşa tümenine iltihak etmesi,

3- Sofya'da 4-5 tabur bırakılarak, geri kalan kısmının Osman Paşa tümenine gönderilmesi,

4- Sofya ile Niş taraflarında bulunan taburların istediği yere hareket ettirilmesine dair Osman Paşaya mezuniyet verilmesi.

Alınan kararlar yukarıda zikrolunan taburlar komutanlıklarına yazılarak durumun aynı zamanda Osman Paşaya da tebliğ olunması kararlaştırılmış¹⁹³ ve durumun tebliği için Osman Paşaya daha sonra şu telgraf çekilmiştir:

"Osman Paşa Hazretlerine,

Niş ve Sofya fırka-i askeriyeleri emr-i müşirileri tahtında bulunduğundan askerce ve mühimmatca onlardan dahi icab etmekce istianeye mezuniyeti müşirileri ba irade-i seniyye beyan olunur."¹⁹⁴

19/31 Temmuz 93/77

SAİD"

Niş ve Sofya askeri fırkaları Osman Paşanın gazilerinin emri altında bulunduğundan asker ve mühimmat bakımından onlardan dahi gerekikçe yardım isteyebileceği padişahın emri gereği ifade olunur".

19/31 Temmuz 93/77

SAİD"

Bu karar neticesi Plevne'de az zamanda 40 tabura yakın bir kuvvet toplanmıştır.¹⁹⁵

193 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 10, s. 9.

194 Sedes, a.g.e., c. 11, s. 317.

195 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 5, s. 23.

D. LOFÇA'NIN GERİ ALINMASI

1. Lofça'nın Geri Alınması İçin Yapılan Teşebbüs

Ruslar 16 Temmuz tarihinde Albay Beklenof komutasındaki ordu-su ile Lofça'yı işgal ederek takviyede bulunmuşlardı.¹⁹⁶

Osman Paşa, I. Plevne Muharebesi'ni kazandıktan sonra, askerî bir ehemmiyeti olan Lofça şehrinin zaptına karar vermişti.¹⁹⁷

Plevne'nin 32 km. kadar kuzeyinde Balkanlara yakınlığı dolayısı ile gerek Plevne kolordusunun icra edeceği askerî hareketi ve gerekse Bal-kan cihetini emniyet altına almak ve Orhaniye tarafından Sofya yolu-nu açık tutmak ve Rusya savaş hattını tehdit ile hareketini tehir etmek Lofça'nın ele geçirilmesine bağlıydı.¹⁹⁸ Bu maksadın icrası için Osman Paşa, Lofça tarafına süvariden bir keşif kolu göndererek Rusların ora-daki mevcut kuvvetlerinin oldukça zayıf olduğunu öğrenmiştir.¹⁹⁹

Osman Paşa, Niş'den Sofya'ya Salih Paşa komutasında gelen ve Plevne'ye ilk yetişen kuvvetlerden²⁰⁰ 6 tabur, 1 batarya ve bir miktar da Çerkez muavene atlısından mürettep kuvveti Mirliya Rifat Paşa ko-mutasına vermiş²⁰¹ ve ayrıca bu paşanın maiyetine de Erkân-ı Harp Miralayı Tevfik Beyi tayin etmişti.²⁰²

26-27 Temmuz gecesi yola çıkan tugay 27 Temmuz sabahı Lofça önlerine varmış,²⁰³ kısa bir çarpışmadan sonra düşmanı mağlup ederek şehre girmiştir.²⁰⁴

196 Halil Sedes, aynı eser, c. 6, s. 6.

197 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 107.

198 M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 204; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 153; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 5, s. 14.

199 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 153; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 107.

200 Halil Sedes, aynı eser, c. 6, s. 6; Ahmet Saib, aynı eser, s. 53.

201 Halil Sedes, aynı eser, c. 6, s. 6; Ahmet Saib, aynı eser, s. 153; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat..., c. 2, s. 204.

202 Ahmet Saib, aynı eser, s. 153.

203 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 5, s. 14; c. 6, s. 6.

204 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 69; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 153; Halil Sedes, aynı eser, c. 6, s. 6; Ali Fuat Erden, Osmanlı-Rus Seferi Şıpkı ve Plevne Muhâberâtı, c. 2, Dersaadet 1948, s. 429.

2. Neticenin İstanbul'a Bildirilmesi ve İstanbul'un Cevabı

Vuku bulan bu gelişmeyi Osman Paşa payitahta şu şekilde arz etmiştir:

"Dünkü gün ale's- sabah (sabahleyin) saat 8 raddelerinde Lofça tarafından buraya top sedası gelmeye başlaması üzerine Lofça'daki asakir-i şahanenin düşman ile harbe tutuştuğu anlaşılarak derhal Plevne ordugâhından miktar-ı kâfi asakir-i muavene-i çerakise süvarisiyle (kafi miktardaki Çerkez muavene askerleri süvarisiyle) 5 tabur piyade ve 4 bölük süvari ile Zıştovi tarikinden Lofça üzerine gelerek buradan gönderilen asakir-i nizamiye ve muavene-i şahane yetişinceye kadar Lofça'daki asakir-i nusret müessir cenab-ı padişahî düşmana mukavemetle gayet şiddetli harbe tutuşub düşmanın biddefeat (defalarca) hücum eylediği noktada bulunan asakir-i şahane'nin işiddikleri şiddetli ateş ve gösterdikleri sebata düşman tabaver mukavemet olamayarak münhezim ve makhur olduğu (dayanıp karşı koyamayarak mağlup ve kahrolmuş bir şekilde) ve bu esnada buradan asakir-i muavene-i çerakise dahi 6 saatlik mesafeyi berk-ı hatif (şimşek) gibi 2.30 saatde kat iderek yetişmeleriyle derhal düşman süvarisi üzerine hücum idüb bir hayli Kazak sivarisini itlaf iderek düşman münhezimen (mağlup bir şekilde) ricat ettiği ve bu muharebe saat 5.30'a kadar mümted olarak düşmandan meydan-ı harbde 300'den mütecaviz telefat olduğu gibi bir iki misli dahi yaraluları olacağı ve asakir-i şahaneden 3 ve muaveneden 2 nefer mecruh (yaralı) vuku' bulduğu Mirliva (Tuğgeneral) Rifat Paşadan şimdi aldığım tahrirat mealinden anlaşıldığı ve düşman her kanğı bir mevkide bulunan asakir-i şahane üzerine hücum etmiş ise her vecihle münhezim ve perişan olması mücerred Cenab-ı Rabbi'l- Âleminin nusret ve ihsan-ı ilahi ve hazret-i peygamberin imdad-ı ruhaniyesi ile teveccühat-ı kutsiyyet-i âyât-ı samadanıyye teşebbüs ve mehmedet olunmakta bulunduğu ma'ruzdur ferman (Allah'ın himmet ve yardımına müracaat edildiğinin arzı hususunda).²⁰⁵

15/27 Temmuz 93/77

OSMAN"

205 The Manchester Guardian, 10 August 1877, s. 5; Basiret Gazetesi, 28 Temmuz 1293; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 6, s. 6; c. 7, s. 116.

Osman Paşanın bu istirdat haberi üzerine Dersaadet'ten şu cevab verilmiştir:

"Osman Paşa Hazretlerine,

"Lofça'nın istirdadına muzafferiyet-i müşirileri fevkalhad mahzuziyet-i şahaneyi mucib olduğunu (Lofça'nın tarafınızdan geri alınması padişahı son derece memnun etmiş olduğunu) ve linimet şevketmeab efendimiz hazretleri: "Allah, Osman Paşayı devletimize bağışlasın!" dua-yı kudsiyet ihtivasiyle sena-yı âlile-rini tezkar buyurduklarını tebşir ederim.²⁰⁶

16/28 Temmuz 93/77

SAİD"

Osmanlı saldırısı

3. Geri Alınma Sonrası Gelişen Olaylar

Lofça'yı kaybeden Ruslar, Tristink köyünü zapt etmeye karar vermişlerdi. Bu köy, Vid Suyu'nun sol tarafında, Plevne'ye 3 saat mesafede bulunmaktaydı. Ruslar bu köyü ele geçirmekle Vidin ve Plevne arasındaki bağlantıyı keserek Sofya yolunu da tehdit edeceklerdi.

²⁰⁶ Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 267.

Rusların bu civarda faaliyetlerini sezen Osman Paşa, derhal bu tarafa Hasan Sabri Paşa kumandasında Yarbay M.Nazif Bey ile dört taburluk bir kuvvet göndermiştir. Ruslar Tristink köyünün ilerisinde bulunan tepeleri işgal etmişlerse de Osman Paşaya tabi süvarilerin hücumu neticesi bütün tepelerin ele geçirilmesi üzerine, firar etmek zorunda kalmışlardı. Keşif kolu ise bir gün sonra tekrar Plevne'ye dönmüştür.²⁰⁷

Osman Paşa bu başarılarından sonra kendi hesabınca Rusların yakında beklenen taarruzlarına karşı gereken tedbirleri almış, etrafında bulunan ufak askerî kısımları Plevne'de toplayarak, Plevne etrafındaki tepelerde müteaddit istihkâmlar vücuda getirmiş ve Rusların hücumuna karşı azami derecede mukavemet gösterebilmek için sürekli hazırlık ve çalışma içerisinde bulunmuştur.²⁰⁸

207 Miralay Talat, Plevne..., s. 41.

208 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 154; M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 218.

E. İKİNCİ PLEVNE MUHAREBESİ

1. Birinci Plevne Muharebesi Sonrası Durum ve Rusların Faaliyeti

Birinci Plevne Muharebesi'nden sonra aradan on, on beş gün geçmesine ve Rusların saldırıda bulunacaklarına dair herhangi bir işaret belirmemesine rağmen, Osman Paşa muhtemel bir harbe karşı hazır halde beklemişti.²⁰⁹

8 Temmuz yenilgisinden sonra Grandük, Krüdner'i Şakovoski tümeni ve Skobelev süvarileri ile takviye ederek, Plevne üzerine ikinci defa taarruzda bulunulması emrini vermişti.²¹⁰ Bunun üzerine General Krüdner, büyük kuvvetlerle Plevne önüne gelip General Schilder/Schuldner'e katılmış, Osman Paşa askerlerini alt etmek için ikinci bir teşebbüse hazır duruma geçmişti.²¹¹

2. Karşılıklı Kuvvet Dengesi

Rusların II. Plevne için hazırlamış oldukları güç, yaklaşık 60.000 muharip ve 40–50 parça toptan müteşekkildi.²¹²

18 Temmuz sabahı 33.000 muharip ve 58 toptan ibaret olan²¹³ Osman Paşanın kuvvetleri şu şekilde tanzim olunmuştu:

Kuzey Mıntıkası	: 12 tabur piyade, 25 top,
Merkez Mıntıkası	: 16 tabur piyade, 29 top,

209 Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 14.

210 Türk Ansiklopedisi, "Plevne Muharebeleri", c. 27, s. 61.

211 Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye..., c. 7, s. 149.

212 Basiret Gazetesi, 20 Temmuz 1293/1 Ağustos 1877. Şu eserler ise bu gücü 50.000 muhârip, 184 top olarak zikrederler: Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye..., c. 7, s. 149; M. Ç. Uluçay, Gâzi Osman Paşa, s. 20; Türk Ansiklopedisi, "Plevne Muhârebeleri", c. 27, s. 61;

213 Alexandru v. Boldur, "Plevna", I.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, (Or. Prof. I. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı), sy. 32, İstanbul 1979, s. 681; Zuhûri Danışman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 8.

Güney Mintikası : 5 tabur piyade, 4 top,
Toplam : 33 tabur piyade, 58 top.²¹⁴

3. Savaşın Başlaması

18 Temmuz Salı sabahı düşman kuvvetleri kuzeydoğudan ve Tuna'ya muvazi sayılabilen harp hattının sağ kolu ilerisinden görünmüş ve ikinci taburun bulunduğu Griviçe Tabyası'ndan top ateşiyle karşılanmıştı.²¹⁵

Osman Paşa, Ferik Adil Paşaya gönderdiği talimatta Openec taraflarından ilerleyen Rus kollarının hareketlerinin sırf nümayıştan ibaret olduğunu, asıl şiddetli hücumun kuzey ve güneydoğu istikametlerinden yapılması muhtemel bulunduğunu, dolayısı ile elde mevcut olan kuvvetlerin bu iki tarafa sevkinin gerekli olduğunu bildirmişti.²¹⁶ Openec Tepelerinin müdafaasına memur olan Kaymakam Süleyman Bey'e de her ne pahasına olursa olsun, bulunduğu yeri mutlaka muhafaza etmesini kesin olarak emretmişti. Nitekim 18 Temmuz 1877 sabahı General Şakovoski kumandasındaki Rus sol cenahı kolu güney ve güneydoğu istikametlerinde müthiş faaliyete geçerek Osmanlı mevzilerine dolu gibi tane ve şarapnel yağdırmaya başlamış ve bu arada hücum kollarını da hazırlayarak yürüyüşe geçmiştir. Osman Paşa kolordusu cansiperane sebat göstermişse de hafif toprak siperlerde müdafa mükün olmadığından ricat mecbur kalmıştır. Rusların ileri hareketlerine devam etmeleri durumunda Tahir ve Adil Paşa fırkalarının irtibatı tehlikeli bir durum arz edebilirdi. Osman Paşa böyle bir duruma imkân vermemek için gerekli tedbirleri alarak muhtemel tehlikeyi bertaraf etmiştir.²¹⁷

Tehlikenin büyüklüğüne ve durumun da ümitsizliğine rağmen, soğukkanlılığını ve metanetini muhafaza eden Osman Paşa, o sıralarda Adil Paşanın Yanıkbayır'dan getirebildiği Çankırı taburu ile kargâhtaki 4 topun başına geçerek Tahir Paşa taburlarının bulunduğu 34 numaralı mevzie koşmuş ve önce oradakilerle sayısı 8'e varan toplarla ilerlemekte olan düşman üzerine kısa mesafeden şiddetli şarapnel ve peşrev ateşleri açtırmış, arkadan imdat kuvveti olarak beraberinde getirdiği Çankırı taburunun 4. bölümünü müdafa hattına sokmuştur.

214 Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde..., s. 108.

215 Miralay Talar, Plevne..., s. 26.

216 Nâil Uçar, Gâzi Osman..., s. 57; A. Kadri Balkan, Gâzi Osman..., s. 5.

217 A. Kadri Balkan, aynı eser, s. 5.

Neticede Rus hücum kolu sarsılmış ve Nihayet Miralay Rakuza'nın da yaralanması ile durmuştur.

Bu durumdan istifade eden Osman Paşa, Çankırı taburunun geri kalmış olan 4 bölüğünü de koşar adım muharebe hattına sevk etmiştir. Yeni kuvvetlerin katılması üzerine Hasan ve Tahir Paşa taburları canlanmış ve mukabil saldırı gelişip genişlemiştir.²¹⁸

Bu kanlı muharebe güneş batıncaya kadar devam etmiş²¹⁹, en nihayet güneş batarken düşman perişan bir şekilde firar etmiştir.

Osman Paşa bu başarı üzerine, düşmanın ertesi gün muhtemel olan hücumuna bir engel teşkil etmek üzere gerekli tertibatı bizzat yerine getirmiştir. Düşman kuvvetiyle denge sağlamak kastiyle lazım gelen si-perlerle müdafaa hattının hemen yapılması ve bir dereceye kadar tamamlanması için teşvik edici emirler vermiştir.²²⁰

4. Osman Paşanın İstanbul'a Çektiği Telgraf ve İlk Netice

Osman Paşa, cereyan eden muharebe ve ilk neticeyi gönderdiği bir telgrafla İstanbul'a şu şekilde bildirmiştir:

"Bugün saat bir buçukta düşman ordugâhımızın üç cihetinden gelüb iki saat gayet şiddetli top muharebesinden sonra hücumu başlamış ise de Cenab-ı Allah'ın lütfu ve ihsanı ve muavenet-i risaletpenahi ile (peygamberin yardımı ile) asakir-i şahanenin salvet-i dilyaranesine (gücüne) mukavemet edemeyerek ricat ettirilerek gece saat 2.30'a kadar muharebe devam idüb ondan sonra ara sıra tüfenk indihat olunmaktadır (ateşi açılmaktadır) ve akşamdan sonra derdest idilen bir esirin ifadesine nazaran düşmanın kuvve-i mevcudesi 60.000 piyade ve 3 alay süvari ve 40-50 kadar topdan ibarettir. Vuruş hale nazaran (Şu hale göre) yarın muharebe olunacak gibi anlaşılıyor. Allah'dan muvaffakiyet ihsan buyurulması müsteardır (istenmiştir).²²¹

18 Temmuz 93"

218 Miralay Talat, Plevne..., s. 28-33; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 169; Halil Sedes, Bosna-Hersek ve Bulgaristan..., c. 2, s. 133-34.

219 Zuhûri Danışman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 80.

220 Miralay Talat, Plevne..., s. 34.

221 Liverpool Public Library, Confidential Papers (July) 1877, c. 9, kısım XV, s. 299; The Manchester Guardian, August 2, 1877, s. 5; Basîret Gazetesi, 20 Temmuz 1293; Vakıt Gazetesi, 1 Ağustos 1877.

5. İkinci Günkü Faaliyetler ve Rus Ricatı

Osman Paşa, ikinci günü akşamüzeri, Rusların muharebeyi kazanacaklarına itimat ve şevklerinin kırılıp paniğe kapıldığı bir sırada birliklerine mukabil taarruz emrini vermiştir. Henüz harbe hiç girmemiş 18 tabur taze kuvvet Rusların üzerine atılmış, yirmi altı saat süren bir muharebeyi müteakip icra olunan bu hücum, Rusların hezimetini tamamlamıştır.²²² Firar eden Rus askerlerinin arkasından yetişen süvari birliği yakaladıklarını telef etmiş, birçoğu da, suları o günlerde bir hayli yükselmiş olan, Osma Deresi'ne düşerek boğulmuştur...

Serdar Mehmed Ali Paşa tarafından verilen hususi emir üzerine Osman Paşa Osma suyundan ileriye doğru taarruza devam etmeyerek ancak Zıştovi'ye kadar düşmanı takip etmiştir.²²³

6. İkinci Plevne Muzafferiyeti'nin İstanbul'a Bildirilmesi

Osman Paşa muharebenin ikinci günü aşağıdaki telgrafı Yıldız'a çekerek durum hakkında malumat vermiş ve bu muharebede fevkalade cesaret ve başarı gösteren subay ve ümeranın mükâfata nail olmaları için ricada bulunmuştur.²²⁴

"Diğer telgrafname-i acizide arz ve ifade olunduğu vechile dünkü gün düşman üç cihetten bulunduğumuz noktayı sarıp bir iki saat kadar gayet şiddetli top muharebesi olduktan sonra tertip eylediği hücum kollarıyla ve kemal-i süratle üzerimize ve Plevne'nin şark tarafında ve 2. Ordu 2. piyade alayı miralay (albay) Emin Beyin kumandasında bulunan iki adet tabya üzerine 5-6 def'a kuvve-i küllîye ile hücum etmiş olmasıyla heman Cenab-ı Hakk'ın nusret (yardım) ve ihsan-ı ilahiyyesine mütevekkilen mukabeleye bi'l-ibtidar (karşı koymaya başlanılarak) düşman ile süngü süngüye gelinerek Cünud-i Cenab-ı Mülukane tarafından edilen mukavemet ile gayet şiddetli top ve tüfenk ateşine tebaver (dayanıp) mukavemet olamayarak her def'aki hücumunda telef-ı küllîye ile münhezimen (mağlup olarak) ricat etmiş ve ettirilmiş ise de bu muharebenin şiddeti gece saat ikiye kadar mümted olup fakat mezkûr ta'biyelere sabaha kadar hücum etmiş oldu-

222 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 284; Zuhûri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 80.

223 Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 284. Mehmet Saray bu emrin kaynağını Mehmet Ali Paşa değil, Payitaht olarak belirtmiştir. (Bk. "Balkanlar...", s. 571-72.)

224 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 168.

ğu halde sabıki vechile telefât-ı küllîye vererek firar ettirilmiştir. Gece saat ikide tutulan bir esirin ifadesine nazaran düşmanın üzerimize gelen kuvve-i mevcudesi beheri (her biri) onar bin neferden müretteb olmak üzere altı fırka yani 60.000 nefer piyade ve iki üç alay süvari ve kırktan mütecaviz dahi topdan ibaret olub bunların üç fırkası ihtiyat olarak diğer üç fırkasının harbe başladığı anlaşılmıştır. İş bu salı günü dahi sabahleyin saat on bir buçukda yine top muharebesine başlanarak bir saat kadar gayet şiddetli ateşden sonra mezkûr ta'biyelere bir saat def'a daha hücum etmiş ise de asakir-i nusret müessir hazret-i padişahın gösterdikleri ve ettikleri ateşe dayanamayarak yine düşman ordusuna çekilmiştir. Düşmanın gerek sair mahallerde kalan telefâtının mecmuu mübalağasız olarak 8 binden mütecaviz olduğu gibi mecrâhlarının dahi elbette onun iki üç misli raddesinde olacağı şüphesiz ve düşmandan piyade cebhanesi memlu olarak (dolu olarak) bir aded kapaklu ve dört ra's beygir iğtinam edildiği (top ve dört baş beygir ele geçirildiği) gibi diğer iğtinam olunan tüfenk ve eşyayı saire dahi hisabsızdır. Bu muharebede cünud-i cenab-ı mülukane-den (padişahın askerlerinden) yüz kadar şehid ile 300 mikdar-ı mecruh vuku' bulmuş ve düşmanın böyle bir kuvve-i kesiresine ve gayet şiddetli ateş ve hücumlarına şu suretle mukavemet ve nihyeti münhezim edilmesi Cenab-ı Rabbi'l-Alemin'in nusret-i ilahiyesi ve Hazret-i Seyyidi'l-Mürselinin muavenet-i ruhaniyesi ile padişahımız efendimiz hazretlerinin tal-i ferhunde-i metali-i şehriyarileri asar-ı âliyyesi olmağla (güzel talihlerinin bir eseri) bi'l-Umum asakir-i şahane şu muvaffakiyetten tolayı secde-i şükraniyete vad'-ı cebn-i rakit ederek herbar hüsn ü muvaffakiyet (şükür secdesine alınını koyarak her kere başarının güzelini) hazret-i hilafetpenahileri tekrar eylediklerini arz ider ve mezkûr ta'biyelerde bulunan muma ileyh Emin Bey ile erkân-ı harbiye binbaşlarından Rıza Beyin ve mevaki-i mu'tedde'ye vad' olunan (emin yerlere konulan) toplarda kumanda iden ve atılan mermilerin hedef-i matluba isabetine fevkalâde ikdam ederek her vechile ibraz-ı sebat ve şecaat etmiş (sebat ve kahramanlık göstermiş) olan 2. Ordu Seyyar Topcu Alayı Miralay Ahmet Beyin bir derece terf-i rütbelerini tebşir eylemiş olduğumdan lütfen muma ileyhima Emin ve Ahmet Beylerin uhdelerine mirlivalık ve muma ileyh Rıza Beye dahi kaimmakamlık rütbesi tevcih ve muma

ileyh Emin Beyin yerine dahi şecaati meşhud olan sınıf-ı tali-i Trabzon alayı kaimmakamı Hafız Beyin miralay ve mir-i muma ileyhın yerine mezkûr ta'biyede bulunarak ibraz-ı şecaat eylemiş olan mezkûr 2. Piyade Alayının 2. Taburu binbaşısı mektebli Abdullatif Efendinin kaimmakam ve bunun yerine dahi tabur-i mezkûr sağ kolağası olup fevkalade şecaati görülen Mahmud Efendinin binbaşı nasbı ve Ferik Adil Paşa hazretlerinin dahi esna-yı muharebede kılıc-ı şikeste olmuş olduğundan müşarun ileyhe dahi bir aded altun kılınc ihسانیyle taltif ve erkân-ı harbiye reisi mirliva Tahir Paşa ile erkân-ı mezkûre miralaylarından Tevfik ve kaimmakamlarından Hayri Beylerin gerek evvelce ve gerek bu def'a vuku bulan muharebatda hüsn ü hizmet ve gayretleri meşhud olduğundan (görölmüş olduğundan) muma ileyhimin hidemat-ı vakıalarına ve mükafeaten Tahir Paşaya ve Tevfik Beye dahi 4. rütbeden bir kıt'a nişan-ı âli-i Osmanî i'tasiyle muma ileyh Hayri Beyin rütbesinin dahi miralaylığa terfii hususlarına şayan-ı müsaade-i âliyelerini (müsaadelerinizi) temenni ve istirham eyleyim efendimiz.

19 Temmuz 93

OSMAN"

7. İkinci Plevne Muharebesi Galibiyeti Üzerine Osman Paşaya Çekilmiş Olan Tebrik Telgrafları

a. Yurtiçinden Gelen Kutlama Telgrafları

(1) Hükümdarın Osman Paşaya Tebrik Telgrafı

Osman Paşa, yukarıda zikrolunan tebşiratına karşı, hükümdar tarafından gönderilen şu telgraf almıştır:

"Müşir-i sadakat semirim Osman Paşa;

Hidemat-ı salife-i besalet şıaranene munzam olan gaza-yı cedidinle Osmanlılığın şanını ve askerimizin sıyt ve namusunu i'la eyledin. Hak Teala ve mefhar-ı enbiya dareynde destığirin olsun. Kâffe-i ümera ve zabitan ve öz evladıma mukdim ve kurre-i base-re-i iftiharım olan efrad-ı cünud-i nusret nişanıma ale'l-infirad selam eylerim. Merdane ve kahramanane gazalariyle padişahlarını memnun ve dilşad ediyorlar. Cenab-ı Hak dahi kendilerini feyz ve

saadet-i ebediyye'ye nail ve liva-yı İslâm'ın muhafazası uğrunda hemişe bu gibi gazavata muvaffakiyetle suri ve ma'nevi meratib-i mükafaat-ı âliyye'ye vasıl eylesin. İş bu hizmetinize mükafeaten zatınıza bir kıt'a nişan-ı Osmanî verdim. Ve ümera ve zabitan hakkında arz ettiğin rütbe ve taltifatın tevcih ve icrasını irade eyledim. İnşallah şuc'an-ı efradın hakları olan iftihar nişanlarını dahi avdetlerinde kendi elimle i'ta ve ta'lik iderim. Badema asar-ı fedakerane-i fevkalade ile mümtaz olan ümera ve zabitan ve efradın müstehak olacakları mükafaatı heman kendilerine vaad ve tebşir ile Dersaadet'e arz ve inha itmeğe me'zunsunuz. Taraf-ı hamiiyetinize me'mur-i mahsus irsaliyle o vasita ile de cümlenize memnuniyet ve teşekkürümün beyanı mukarrerdir."²²⁵

"Sadakatli Mareşalim Osman Paşa,

Daha evvelce elde etmiş olduğum kahramanlıklarına ilave olunan yeni gazan ile Osmanlılığın şanını ve askerimizin namus ve şerefini yücelttilen. Allah ve enbiyaların övüncü (Hazreti Peygamber) her iki dünyada yardımcım olsun. Bütün komutan ve subay ve öz evladımdan daha önce gelen ve göz sevincim olan (manen) yardım görmüş asker evlatlarıma tek tek selam ederim. Mert ve kahramanca gazalarıyla padişahlarını memnun ve hoşnut ediyorlar. Cenab-ı Hak da kendilerini kazanç ve ebedi mutluluğa nail ve İslam sancağının korunması uğrunda daima bu gibi gazalara muvaffak kılarak maddî ve manevî değerli mükâfat mertebelerine ulaştırsın. Bu hizmetinize mükâfat olarak zatınıza bir Osmanlı nişanı verdim. Ve komutan ve subaylar hakkında arz ettiğin rütbe hediye yerin yerine getirilmesini emrettim. İnşallah askerın kahraman olanlarının hakları olan övünç madalyalarını da döndüklerinde kendi elimle verir ve (yakalarına) takarım. Ayrıca fevkalade fedakârlık eseri göstererek öne çıkan komutan ve subaylar ve erlerin hak edecekleri mükâfatı hemen kendilerine söyleyip müjdeleyerek İstanbul'a arz etmeye ve yazmaya yetkilisiniz. Tarafınıza özel bir memur gönderilmesi ile o vasita ile de hepimize memnuniyet ve teşekkürümün iletilmesi söz konusudur.

Osman Paşanın zafer haberi İstanbul'da büyük bir coşku ile karşılanmıştır.²²⁶ İstemiş olduğu terfiler ve taltifler tasdik edilerek, hüküm-

225 H. M. Hozier, *Russo-Türkish...*, c. 2, s. 611; *The Pall Mall Gazette*, August 3, 1877, s. 5; *Basiret Gazetesi*, 21 Temmuz 1293; *Miralay Talat, Plevne*, s. 187; Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. 6, s. 52. Osman Paşanın diğer telgrafları için bak: *The Daily News*, 1 August, 1 September 1877, p. 5; *The Pall Mall Gazette*, 1, 2, 10, 23 August, 5 September 1877; *The Morning Post*, 1 August 1877.

226 *The Manchester Guardian*, August 3, 1877, s. 5.

dar yaverlerinden Celal ve Ömer Beylerle, Plevne'ye gönderilmiştir. Osman Paşaya birinci rütbeden bir kıt'a nişan-ı Osmanî ile bundan başka, Sultan Abdülhamid tarafından hediye olarak, kabzası altın bir kılıç, bir çift dürbün ve bir çift revolver verilmiştir.²²⁷

Bu tebrik telgrafı bütün efrada duyurulduktan sonra²²⁸ Osman Paşa askerlerine bir konuşma yaparak, bu madalyanın kendi şahsına verilmesine rağmen, zaferin onlara ait olduğunu, cesaret ve vatanseverliklerine güvendiğini ve aynı zaferleri kendilerinden beklediğini belirtmiştir.²²⁹ Bunu müteakip, gelen telgrafa cevap olarak, biri ordu heyeti ve diğeri de Osman Paşa tarafından tanzim olunan iki teşekkürname kaleme alınmıştır.

(2) Mabeyn Heyeti'nin ve Diğerlerinin Tebrikleri

Mabeyn heyeti, II. Plevne Muzafferiyeti üzerine, Osman Paşaya harpte kullanım imkânı olan bazı hediyeler göndermiştir.²³⁰ Özellikle devlet heyeti ve millet adına büyük teşekkürleri ve kutlamaları havi olarak çeşitli yerlerden telgrafnameler gelmiştir.

b. Yurtdışından Gelen Kutlama Telgrafları

(1) Macaristan'dan Gelen Kutlama Telgrafı

Ülke dâhilindeki kutlamaların dışında, Avrupa'nın hemen her tarafından birçok tebrik telgrafları gönderilmiştir. Fakat maalesef bu telgraflar bugün elimizde değildir.

Yurtdışından gelen telgraflar arasında yer alan Macaristan halkının tebrik ve kutlamasına²³¹ Osman Paşa şu şekilde mukabelede bulunmuştur:

"Macaristan'da vaki' cennet ahal-i muhteremesine,

Ordunun Plevne muharebesinde bu kerre dahi lütf-i hakla mazhar olduğu muzafferiyetin tebrikini mutazammın (içeren) umum ahali tarafından çekilen 28 Temmuz 93 tarihli telgrafna-

227 Papers Relating to The Foreign Relations of The United States Transmitted to Congress, With The Annual Message of The President, December 2, 1878, Washington 1878, p. 848; The Manchester Guardian, 6 August 1877, s. 5; The Daily Telegraph, 7 August 1877, s. 5; The Pall Mall Gazette, 7 August 1877, s. 6; Charles S. Ryan, Under the Red Crescent, London 1897, s. 183-84; Miralay Talat, Plevne..., s. 187; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 6, s. 52.

228 Miralay Talat, aynı eser, s. 187; Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde..., s. 130.

229 Rupert Furneaux, The Siege..., p. 77; Charles S. Ryan, aynı eser, s. 184.

230 Miralay Talat, Plevne, s. 187.

231 The Daily News, 23 August 1877, s. 5; The Levant Herald, 6 August 1877, s. 518; Miralay Talat, Plevne, s. 187;

meyi memnuniyetle aldım ve bi'l-umum efrada tebşir-i keyfiyyet (tüm erlere durumu müjdeledim) eyledim. Macar kardeşlerin şu suretle tebrik-i muzafferiyete vaki' olan himmetleri (galibiyetin tebrik edilmesine olan gayretleri) Türkler ile Macarların öteden beri yekdiğerine olan irtibat-ı muhabbetini (sevgi bağılılığını) bir derece daha tezyid etmiş ve inşaallahu Teala daha nice nice muzafferiyetlerle bunun Osmanlı muhibbilerini (severlerini) memnun etmekliğin inayet-i Haktan müsteda bulunmuş olduğunun (istenmiş olduğunu) beyanına ve umum efrad ile beraber cümle-nize başka başka arz-ı teşekkür ve memnuniyetle ibtidar olundu (başlandı).”²³²

28 Temmuz 93

OSMAN"

(2) Mithat Paşanın Tebrik Telgrafı

Bu muharebeyi müteakip Avrupa'dan gelen tebrik telgrafları içerisinde en müessir olanı, o zamanlar sürgün nedeniyle İtalya'da bulunan, Mithat Paşanın, zamanın gereği, yazmış olduğu Fransızca kutlama telgrafıdır. Bu telgrafın Vidin üzerinden Plevne'ye ulaştırılan tercümesi şudur:

"Sizi ve askerinizi şereflendiren müteaddid galebenizi ve bhusus Türklük namını i'la eden son muvaffakiyetinizi tebrik eder ve sizi vatan-ı azizinize bağışlamasını Cenabı Haktan temenni eylerim.

23 Temmuz 93

MİDHAT"

8. İkinci Plevne Muharebesi'nin Genel Bir Değerlendirmesi

Osman Paşanın II. Plevne Savaşı'nda başarılı oluşunda, topları istihkâmlara yerleştirerek âdetta seyyar tabyalar durumuna getirmek suretiyle tesirli bir atış gerçekleştirmesi yanında, piyadelerini kendi icadı olan gömülü toprak siperler ardına gizleyerek düşman ateşinden emin kılmasının büyük rolü olmuştur.²³³ Osman Paşa ordusunun martini tüfenkleri ve bol miktarda cephane ile teçhiz edilmiş olması, Rus piyade-

232 Miralay Talat, aynı eser, s. 188.

233 Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde..., s. 133; Türk Ansiklopedisi, "Plevne Savaşları", c. 27, s. 61; Yeni Türk Ansiklopedisi, "Plevne Savaşları", c. 8, s. 3076.

sinin tüfeklerinin seri halde ateş etmeyen eski Rus modellerinden oluşması, bu zaferi sağlayan unsurlardan bir diğeridir.²³⁴

Osman Paşanın adını bütün dünyaya duyuran²³⁵ II. Plevne Muharebesi, birincisinden daha büyük zafer olmakla beraber, çok daha kanlı olmuştur. Savaş sırasında Osman Paşanın altında üç at vurulup ölmüştür.²³⁶

İkinci Plevne Muharebesi Ruslara, Osman Paşanın vermiş olduğu rapora göre, 8.000'den fazla ölü ve bunun iki üç misli yaralıya mal olmuştur.²³⁷

Osman Paşa ise yine kendi ifadesine göre, 100 şehit ve 300 kadar da yaralı vermiştir.²³⁸

Bu muharebe neticesinde Osmanlı askerinin manevi kuvveti ve kumandanına olan itimadı fevkalade artarken, Rus ordusunda Plevne'nin ele geçirilmesinin imkânsızlığı kanaati hâkim olmuştur. Elde edilen bu galibiyet ile savaşın istikbali Tuna'nın 30 km. güneyindeki, çetin askerlerin muhafazasında bulunan, bu küçük kasabada düğümlemişti. Bütün meşhur gazetelerin harp muharrirleri ve büyük devletlerin askerî ataşeleri Plevne yakınlarına gelmiş, telgraf hatları Plevne ve civarında vuku bulan günlük olayları bildiren tafsilatlı haberleri aylarca bütün dünya basınına ve okuyucularına iletmışti. Avrupa harp akademilerinde ve genelkurmaylarında Plevne harplerinin neticesinin ne olacağı tartışılmaya başlanmıştır. Osman Paşanın, savunma savaşı stratejisine yepyeni unsurlar getirdiği daha muhasaranın ortalarında iken kabul edilmiştir.²³⁹

234 Yeni Türk Ansiklopedisi, "Plevne Savaşları", c. 8, s. 3076.

235 Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye..., c. 7, s. 149.

236 Kirazlı-Hüsrevoglu, 93 Harbinde..., s. 123.

237 H. M. Hozier, Russo-Türkish..., c. 2, s. 610; The Manchester Guardian, 2 August 1877, s. 5; Basiret Gazetesi, 21 Temmuz 1293; Vakit Gazetesi, 21 Temmuz 1293; Şu eserler ise ölü sayısını 7.000 küsur olarak zikretmişlerdir. Bk. The Annual Register 1877, London 1877, s. 194; Bernard Pears, A History..., p. 380; J. Formby, The First Two Battles..., s. 26; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 6, s. 50-52; I. Hâmi Dânişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 303; Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye..., c. 7, s. 149.

238 H. M. Hozier, aynı eser, c. 2, s. 610; J. Formby, The First Two..., s. 26; Basiret Gazetesi, aynı yer; Vakit Gazetesi, aynı yer; I. Hâmi Dânişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 303.

239 Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye..., c. 7, s. 149.

F. İKİNCİ PLEVNE MUHAREBESİ SONRASI GELİŞMELERİ

1. İkinci Plevne Muharebesi Sonrası

Osman Paşanın ve Rusların Durumu

İkinci Plevne Zaferi'nden sonra Rus kuvvetleri Niğbolu-Ruşçuk-Şıpka üçgeninde çevrili ve hareketsiz kalmış durumdaydı. Rusların bu durumundan faydalanmak kastiyle Osman Paşa, gerek livaç yolu ile Şıpka'da bulunan Süleyman Paşa ve gerekse Tırnova yolu ile Mehmed Ali Paşa ile birleşmek için harekete geçmek üzere müsaade edilmesini talep etmişse de İstanbul'dan gelen kesin emirde Plevne'yi müdafaaya devam etmesi bildirilmiştir.²⁴⁰

Osman Paşa bu cevap üzerine tahkimata ve tedbirler almaya devam etmiştir. Vidin ve Sofya'da bulunan ihtiyat kuvvetlerini de Vid Irmağı'nın sol sahili üzerinden karargâhına getirmiştir.²⁴¹ Osman Paşanın ağustos ortalarında emrindeki küçük Plevne ordusunun sayısı 40.000'e ulaşmıştır.²⁴²

Ruslar, İkinci Plevne savaşında uğramış oldukları hezimetin acısını çıkarmak ve askerî namusu ikmal etmek teşebbüsünde bulunacaklarını bütün Avrupa'ya aksettirmişlerdir. Avrupa'dan merkezi hükûmete ve buradan da durum Plevne'de Osman Paşaya, düşmanın intikam almak maksadıyla 100.000 kişilik bir kuvvetle şiddetli bir hücumda bulunacağı telgrafla bildirilerek ona göre tedbir alması ve hazırlıklı bulunması belirtilmiştir. Osman Paşa, bu haberi de göz önüne alarak, Plevne çevresinde birçok noktalara tahkimat yaptırmış, aynı zamanda, bir yandan düşmanın hareketini murakabe altına almaya çalışırken di-

240 Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde..., s. 132; Türk Ansiklopedisi, "Plevne Savaşları", c. 29, s. 61.

241 Major F Maurice, The Russo-Turkish War 1877, London 1905, s. 160.

242 Ö. Lütfü Göksel, Türk-Rus Düşmanlığı..., s. 70; Türk Ansiklopedisi, "Plevne Savaşları", c. 27, s. 61.

ğer yandan da çevre kasabalardan mümkün olduğu kadar asker toplama gayret etmiştir.²⁴³

Cephede bulunup harekâtı yakından izleyen Rus Çarı II. Alexander, umumu efkâra karşı yüzünü kızartan bu arka arkaya gelen bozgunlar karşısında bir taraftan Petersburg'daki hassa ve Kazak fırkaları ve alayları ile muhtelif sınıflardan altı fırkayı daha cepheye sevk ederken, diğer taraftan da o güne kadar alay ettiği ve küçümsediği Romanya ordusunu imdadına çağırarak mecburiyetinde kalmıştır. Çar, çektiği telgrafta Romanya kralına şöyle demiştir:²⁴⁴

"Tırnova, Salı 19/31 Temmuz 1877, Gece Saat 3.35.

Romanya Karargâh-ı Umumisinin Bulunduğu Mahalde
Prens Şarl'a:

Türkler Plevne'de büyük bir kuvvet topladılar, bizi mahvediyorlar. Kuvvetli bir nümayiş icrası ve mümkün ise evvelce arzu ettiğin şekilde Ziyol ile Korabya arasında Tuna'dan geçmeni rica ederim. Hareketimi kolaylaştırmak için bu nümayiş elzemdir.²⁴⁵

NIKOLA"

Alınan bu telgraf üzerine, birtakım şartlar ve vaatler sonunda, Rumenler de Rusların yanında savaşa katılmışlardır. Birinci Carol/Karol, 3 piyade ve süvari fırkası ile²⁴⁶ davete icabet ederek Plevne hareketinin

243 Miralay Talat, Plevne..., s. 40-41.

244 Aşağıda zikrolunan eserlerde bu telgrafın metni asıl metinden farklı olarak şöyle ifade edilmiştir:

"İmdadımıza gel! İstedığın şartlar altında, istediğin yerde, istediğin gibi Tuna'yı geç! Fakat yardımımıza koş! Türkler bizi mahvediyorlar! Hristiyanlık davası kaybedilmiştir." Bk. William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 83; Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 286; Halil Sedes, Bosna-Hersek ve Bulgaristan..., c. 2, s. 134, 175, ve c. 7, s. 3; I. Hâmi Dânişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 304; Zuhûri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 81; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 123.

245 Sidney Whitman, Reminiscences of The King of Roumania, London 1899, s. 275; Radu Rosetti, "Romania's Share in The War of 1877", in: Slavonic and East European Review, c. 8, Year 1929-30, s. 572; Noel Barber, The Lords of The Golden Horn From Suleiman The Magnificent To Kemal Atatürk, London 1973, s. 181; Dinu C. Giurescu, "Roumania and The Crisis of 1876/78 in Southeastern Europe", in: Southeastern Europe, c. 7, kısım 2, Arizona State University 1980; Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 285-86.

246 Ruslarla beraber savaşa iştirâk eden Rumen kuvvetlerinin sayısı konusunda farklı ifadeler ve rakamlar kullanılmıştır. Bunlardan, tesbit edebildiğimiz kadarıyla, en düşüğü Francis Henry Skrine (bk. The Expansion of Russia 1815-1900, Cambridge 1904, s. 253) tarafından 25.000 olarak zikredilirken, en yükseği ise Enver Ziya Karal (bk. Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrûtiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907, c. 8, Ankara 1962, s. 50) tarafından 60.000 olarak belirtilmiştir.

başkumandanlığını üstlenmiş²⁴⁷ ve muhasara kumandanlığı ile erkân-ı harbiye başkanlığına da Kırım Muharebesinde istihkâm yapmaktaki başarısı ile tanınmış olan General Tottleben tayin edilmiştir.²⁴⁸

2. Osman Paşanın Yardım Talebinde Bulunması ve İstanbul'dan Gelen Cevap

Rusların hücumu yineleyeceklerine ve bu sefer daha fazla bir kuvvet ve gayret sarf edeceklerine şüphe duymayan Osman Paşa, bir taraftan ordunun noksanlarını ikmale, diğer taraftan da müdafaa hattını düzeltmeye ve ıslaha çalışmıştır.

Müdafaa hattı, o zamanki imkânlar ile büyük bir başarı ile ıslah edilmiş ve genişletilmiştir. Fakat aynı başarı, eldeki mevcut kuvvetin gücünü artırmak noktasında gösterilememiştir. Dolayısı ile Plevne ordusunun ağustos ortalarındaki kuvveti, 49 tabur, 10 süvari bölüğü, 10 batarya ve bir miktar da Çerkez muavenesinden ibaret olup, muharip güç yönüyle 33.600 erle 60 toptan ibaret demektir. Bu kuvvetin 8 taburu da Lofça'ya yerleştirilmiş olduğundan, Plevne müdafaa ordusu 41 tabura inmiş oluyordu.²⁴⁹

Osman Paşanın, daha önce zikrettiğimiz, askerî meclis kararı neticesi komuta alanı Plevne, Vidin, Rahova ve Berkofça'dan başka Sofya ve çevresine ve hatta Niş'e kadar genişlemişti. Osman Paşa bu komuta salahiyetini kullanarak I. Plevne Muharebesi'nden az sonra, isimleri zikredilen yerlerden gelebilecek taburları aldırılmış ve bunların da yardımı ile İkinci Plevne Savaşı'nı kazanmıştı. Fakat daha sonra, Plevne'deki kolordunun kuvvetini kâfi derecede görmediğinden ve kendi-

247 Liverpool Public Library, Confidential Papers 1877, c. 2, kısım XX, s. 7; The Annual Register 1877, s. 195; War Office: 33/31, Confidential Russo-Turkish war 1877, July 21 - September 3, s. 179; War Correspondance of Daily News 1877/78, London 1878, s. 433; C. A. Fyffe, A History of Modern Europe, London 1889, c. 3, s. 501; Colonel The Hon. F. A. Wellesley, With The Russians in Peace and War, London 1905, s. 248; C. E. M. Hawkesworth, The Ladst Century in Europe (1814-1910), London 1912, s. 381-82; William M. A. (Oxon) Miller, The Ottoman Empire and Its Successors, 1801-1927, Cambridge 1936, s. 375; The Balkans, Roumania, Bulgaria, Servia and Montenegro, London 1896, s. 14; B. H. Sumner, Russia..., s. 326; Alexandru V. Boldur, "Plevna", s. 683; Archibald Forbes, Czar and Sultan, s. 164; Hugh Seton-Watson, The Russian Empire..., s. 455; M.S. Anderson, The Eastern Question 1774-1923, New York 1966, s. 197; J. H. Hors, The Development of The European Nations 1870-1914, London 1916, s. 206; James Samuelson, Roumania, Past and Present, London, s. 243; Bernard Pears, A History..., s. 433.

248 Barbara Jelavich, "Diplomatic Problems of an Autonomous State: Roumanian Decision on War and Independence 1877", in: Southeastern Europe, c. 5, No. 1, Arizona State University 1978; I. Hâmi Dânişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 304.

249 Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. 7, s. 119.

sine tanınan salahiyyetten de gereği gibi yararlanamadığından, aşağıda metni zikrolunan telgrafla İstanbul'a müracaat ederek yardım kuvvetleri istemek zorunda kalmıştır.

Osman Paşanın kuvvetlerinin arttırılması hususundaki telgrafı şöyledir:

"30 Temmuz 93/12 Ağustos 77 tarihli emirleri gece saat 4'te vasıl olarak mefad-ı âlisi (değerli içeriği) 28. günü sabahleyin saat 1 raddelerinde şeref-vürud etti (sıralarında şerefle ulaştı). Düşmanın kuvve-i küllîyye ile ahz-ı intikam (büyük bir kuvvet ile intikam almak) için üzerimize geleceğine yakın hâsıl olduğu cihetle tezyid-i kuvvetimiz (kuvvetimizin artırılması) için Niş, Şehirköy, Sofya, İzladı ve Orhaniye mevkillerinden yedi tabur alınarak ikisi Lofça'ya gönderilip beşi buraya celp edilmek üzere bulunmuş ve bu taburlarla beraber buranın kuvveti 49 tabura balığ olmuş ise de bunlardan 8 taburu Lofça'da ve küsuru burada olduğu ve bu teveccühat-ı kudsiyyet ayat-ı cenab-ı padişahîye müsteniden (padişahın teveccühlerine dayanarak) düşmana mukavemet edilmek üzere tedarik-i lazime (gerekli hazırlık) icra edilmekte ise de ihtiyat olarak 15 taburun daha buraya i'zamı makam-ı âli-i seraskeriye (gönderilmesi yüce seraskerlik makamına) arz olunmuş olduğu halde mevaki-i mezkûreden (adı geçen yerlerden) lüzum-miktar tabur celbine emir verilmiş mezkûr taburların celbine buraca daha evvelce teşebbüs olunub bunlar dahi derece-i kâfiyede olmadığından mümkün olduğu halde daha on, on beş tabur ilave edilirse buraca daha emniyet hâsıl olacağı ve bu keyfiyyet evvelce makam-ı âli-i seraskeriye dahi arz edildiğinden ta'cizi mucip olmamak üzere cenab-ı devletlerine arz edildiği ve lüzumu olan mühimmat da derdest-i irsal bulunduğu makam-ı âli-i müşarun ileyhadan alınan telgrafname-i cevabide iş'ar buyurulduğu ve bu havalideki telgrafnamelerde Bulgarlardan memur ve hademe olmadığı tahkik kılınacağı arz olunur efendimiz."²⁵⁰

31 Temmuz 93/12 Ağustos 77

OSMAN"

Osman Paşanın yukarıda sunulan telgrafına ve taleplerine şu şekilde telgraf keşide olunmuştur:

250 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 10.

"Osman Paşa Hazretlerine,

Maiyet-i âlilerindeki ordu-yi hümayun için daha 15 tabur askere ihtiyac olduğu dünkü telgraf-ı âlilerinden anlaşılmasına ve Dersaadet'te bulunan askerinin efrad-ı mustahfazadan (mustahfız erlerinden) olarak muharebeye sevklerinden pek de istifade melhuz (düşünülmesi) olmamasına mebni Şehirköy, Sofya, Niş'te ve emsali mevkiide bulunan asakir-i nizamiye ve rediflerden 15 taburun vakt ü zamaniyle maiyet-i devletlerine celbi ile bi'l- muhabere iktiza-yı hale müsaraaten ibtidar ve fezleke-i muharebenin mabeyn-i hümayun'a işar kılınması ve ma'lum-ı müşirileri olduğu vechile (yanlarına götürülmesi ile haberleşerek halin gerektirdiği şeye süratle başlanması ve muharebe neticesinin Mabeyn-i Hümayun'a bildirilmesi ve bildiğiniz üzere) düşmanın Plevne ordu-yi hümayununu tazyik eylemesi akva-yı ihtimalden (çok muhtemel) olduğundan askerinin topluca tutulması ehemmiyeti ba irade-i seniyye tekrar olunur.²⁵¹

31 Temmuz 93/12 Ağustos 77

SAİD"

Osmanlı Batı Tuna ordusunun kuvveti bütün olarak 91 tabur, 15 bölük süvari ve 18 bataryaya ulaşmakta idiye de bu birliklerin bir kısmının yer değiştirmesi zararlı görüldüğünden, Osman Paşanın zikrettiğimiz müracaatı üzerine, Plevne ordusunun en azından daha 10 taburla takviyesi kararlaştırılmıştı. Buna ilaveten, İstanbul tarafından Plevne ordusunun takviyesi işine gerektiği derecede ehemmiyet verilmediğinden, Osman Paşa, 20 Ağustos'ta mabeyn başkâtibine aşağıda sureti yazılı telgrafla tekrar müracaat etmiştir.

"7/19 Ağustos 93/77 tarihiyle irade-i telgrafileri bu gece saat dördte şeref-vürud etti. Dersaadet'ten tertip buyurulan mustahfız taburlarından Niş'e gidecek olan iki taburun Selanik tarrikiyle hareket ettirildiği evvelce makam-ı seraskeriden işar buyurulmuş ve gerçi bunların muvasalatlarına dair henüz ma'lumat alınmamış ise de bir iki güne kadar vusülleri me'mul bulunmuştur. Sofya'ya gelecek mustahfız taburlarının Dersaadet'ten hareketlerine dair bir haber alınmayup, fakat Filibe'den müretteb iki taburun bugün İzladi'ye geldikleri hakkında şimdi telgraf

251 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 269, ve c. XI, s. 320.

alınmış ve buraya gelecek taburlar dahi mahallerinden hareket ettirilmişdir. Ordu-yi hümayunun bulunduğu mahallin tahkikiyle iştigal olunarak düşmanın bu tarafca bir hareketi görülüyorsa da Toryan cihetlerine çeteleri gitmekte ve oraları kesb-i ehemmiyet etmekte olduğu cihetle Orhaniye'den asker alınmayarak elde kâfi kuvvet bulunmuş olsa Orhaniye kuvvetinin tezyidi cihetine gidileceği ma'ruzdur."²⁵²

3. İkinci Plevne Muharebesi Sonrası İstanbul ile Komutanlar Arasındaki Yazışmalar

Daha önce de belirttiği gibi, İkinci Plevne Zaferi'nden sonra Osman Paşa, Rus kuvvetlerinin Niğbolu-Ruşçuk-Şıpka üçgeninde çevrili ve hareketsiz kalmasından ve Romanya ordusunun Rus askerine katılmasından dolayı bir taraftan asker mevcudunun mutlaka arttırılması gerektiğini ve bir taraftan da düşmanın planlarını icraata koymadan önce Tuna Doğu Ordusu ile Balkan Kolordusu'nun taarruz harekâtına girişmesi ve kendisinin de Plevne'den düşmanın sağ kolu üzerine taarruza geçmesi lüzumunu İstanbul'a arz etmiştir. Fakat heyet-i devlet Osman Paşanın Plevne'de kalması ve düşmanı geçmişte olduğu gibi mağlup ve perişan etmesi düşüncesiyle İstanbul ve bazı çevre mevkilerden Plevne'ye mümkün olduğu kadar asker yığmaya ve ihtiyat mühimmatı sevkine gayret etmesi ve Tuna Şark Ordusu Kumandanı Mehmed Ali Paşa ile Balkan Kolordusu Kumandanı Süleyman Paşanın da taarruz hareketi icrası ile düşmanın Plevne hakkındaki yeni tertibatının değiştirilmesi ve bozulmasına çalışılması için emirler gönderilmesi hususunda müracaatta bulunmuştur.²⁵³

Bu gelişme üzerine Mehmed Ali ve Süleyman Paşalarla Osman Paşa arasında bazı yazışmalar cereyan etmiş; Mehmed Ali Paşa, Süleyman Paşanın bir fırka askerle Balkanlardan Osmanpazarı'na geçerek Tırnova'ya doğru yürümesi görüşünü belirtmiştir. Süleyman Paşa ise bu yol ile taarruza başlamayı Osman Paşanın Servi üzerine taarruz etmesiyle düşmanın diğer yönden işgaline bağlı olduğunu beyan etmiştir. Nihayet Mehmed Ali Paşa Osmanpazarı'nda kuvvetli bir fırka hazırlamayı vaat ettiği sırada Osman Paşa da kendi payına düşen taarruza teşebbüs edeceğini bildirmiş ve Plevne'de bulunan 35 tabur askerin 16 taburunu yerlerinde terk ile Plevne'yi hareket merkezi halinde bulundurup kalan kuvvetlerle taarruz hareketi icrasına karar vermiştir.²⁵⁴

252 Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. 9, s. 11-12.

253 Mahmûd Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat..., c. 2, s. 211.

254 M. Celaleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 211.

Bu hususta cereyan etmiş olan muhaberattan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

a. İstanbul'un Mehmed Ali ve Osman Paşalara Talimatı

İstanbul'daki üst makamlar ve saray, Şıpka'nın İstanbul yolunu kapayan oldukça önemli bir geçit yeri olduğunu düşünerek; Süleyman Paşanın önerilerini yerine getirmek hususuna ehemmiyet vererek ordu komutanlarına, aşağıda sureti yer alan, şu tebligatı yapmıştır:

"Mehmed Ali ve Osman Paşalar Hazeratına,

Süleyman Paşa hazretleri salı gününden beri Şıpka istikame-tindeki düşmanla muharebe etmektedir. Çarşamba ve perşembe günleri ve muahharen cibale (dağa) çıkarılan altı kıt'a sahra to-puyla sabahtan akşama kadar top muharebesine ve asakir-i şaha-ne tarafından istihkâmlara hücumu devam olunup fakat hendek-lerin gayet amik (derin) ve siperlerin derin olması mâni-i duhul (girmeğe engel) olduğundan harp neticesiz kalmış ise de perşem-be günü yazılan telgrafında istihkâmın etrafını kâmilen asakir-i şahane kuşatmış ve Gabrova'ya doğru hatt-ı ricatinde vaki' iki ta-rik (yol) kurşun altına alınmış ve düşman askerinin suları kesil-miş olduğundan cuma günü tekrar edilecek hücum neticesinde teslimlerine ümit gösteriyordu. Ondan sonra resmî bir haber alu-namayub yalnız Filibe'deki Avusturya konsolosunun sefaretine (büyükelçiliğine) yazdığı telgrafta müşarun ileyhin istihkâmâtı zapt ettiği muharrerdir. Fakat bu havadisın sıhhati henüz tahak-kuk etmemiştir. Müşarun ileyhin son iş'arı iktizasınca biavnihi teala a'danın burada dahi makhur ve mağlub olması akva-me'mu (Adı geçen kimsenin son olarak verdiği bilgi gereğince Allah'ın yardımı ile düşmanın burada da bozguna uğraması çok ümit edilir) ise de şayet Zıştovi ve Şıpka arasındaki hatt-ı harbde ziyade asker bulunub da Gabrova arazi-i basitesinde asakir-i şaha-neyi karşılamak isterse müşkil olacağından eğer mahzar ve mazar-ratı olmayacağı teyakkün kılınırsa düşmanın Şıpka ve Gabro-va'ya asker götürmesini men' için Plevne, Hazergrat ve Eskicum'a taraflarından birer nümayiş icrası tasavvur buyurulmakta ise de şu suret mücerret bir hatıra kabilinden olduğundan nefsü'l-emirde mahzur ve faidesi olduğunu serian bildirilmesi irade buyuruldu.²⁵⁵

16/28 Ağustos 93/77

SAID"

255 Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. X, s. 17, ve c. 9, s.8.

b. Osman Paşanın İstanbul'a Cevabı

Gerek Mehmed Ali Paşa ve gerekse Osman Paşa, saraydan verilen emir üzerine çalışmalara başlamışlardır.

Osman Paşa, yapılan tebligata daha ziyade önem vererek, yapacağı harekâtı esaslandırmış olmak için, aşağıdaki telgrafla durumu İstanbul'a bildirmiştir:

"16 Ağustos 93 (28 Ağustos 77) tarihli ve şifreli telgraf-ı emirleri kemal-i ehemmiyetle mütalaa kılındı. Süleyman Paşa hazretlerinin yekunun tahfifi (yekûnunun azaltılması) ve hareketin teshili zımnında (hareketin kolaylaştırılması noktasında) Plevne ve Hazargrat kolordularının hareket-i taarruziyyeye başlaması ehem ve elzem olduğuna ve buradan müşarun ileyh hazretlerinin imdadına gitmek lazım geldiği surette Tırnova tariki üzerinde bulunan Servi kasabası elde edilmedikçe Gabrova üzerine hareket mümkün olmayacağına ve Plevne ordusunun münferiden hareket eylediği surette Tırnova'da bulunan düşmanın nazar-ı dikkatini celb edecek karşısında kuvvet bulunmadıkça Tırnova'dan bir müfreze tefrikiyle hatt-ı ricatımızı tehdid edeceği bedihi böyle bir vakitte ise harp ordularının yekdiğerine merbubiyeti ve icabı takdirde birbirine imdad ve iane etmesi taht-ı elzemiyette (kaçınılmaz bir durumda) olması emri gayr-i hafi idüğüne ve Hazargrat ordusunun hareketle Tırnova üzerine doğru gelib de düşmanın nazar-ı dikkatini celb etmedikçe buradan harekât-ı taarruziyye icra etmekliğin caiz olmayacağına mebni bu babda dünkü gün aldığım telgrafname-i âlileri üzerine kuvve-i mevcudeden burada on sekiz tabur terk ve baki kırk taburun bi'l-istishab müsteniden bi nusretillahi teala (ayırılarak Allah'ın yardımına güvenerek) hareket edilmek üzere Mehmed Ali Paşa hazretleriyle muhabere edilmekte olmasıyla verilecek karar üzerine hareket edilecektir. Fakat kuvvetin buradan çekildiği halde düşman garb tarafından ilerleyib Orhaniye Geçidini tehdid etmek me'mul olduğundan dünkü gün arz olunduğu üzere Orhaniye'ye gönderilmesi mukadder olan beş taburun kemal-i süratle i'zamı hususuna müsaade buyurulması müsterhamdır ferman.²⁵⁶

17/29 Ağustos 93/77

OSMAN"

256 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 9, s. 10-11; c. X, s. 18-19.

c. İstanbul'un Osman Paşaya Cevabi Talimatı

Mehmed Ali Paşa, Biyala'yı hedef edinerek, Tırnova üzerine gitmek istememişti. Osman Paşanın yukarıdaki teklifini de Tuna orduları genel komutanı sıfatı ile ona göre cevaplandırmıştı.

Vaziyet karşısında kararsız bir durumda bulunan Saray tarafından da Mehmed Ali Paşanın önerileri mülayim ve münasip bulunmuş olduğundan Osman Paşaya aşağıda suretini sunduğumuz telgraf çekilmiştir:²⁵⁷

"17/29 Ağustos 93/77 tarihli cevabi telgraf-ı asıfaneleri mütalaa kılındı.

Kuvve-i mevcudedden Plevne'de 18 tabur terkle baki 40 taburu bi'l-istishab müsteniden binusretillah-i teala (Allah'ın yardımı ile) harekât edilmek üzere Mehmed Ali Paşa Hazretleriyle muhabere edilmekte olduğu ve verilecek karar üzerine hareket edileceği beyan buyurulmuştur. Mehmed Ali Paşa hazretlerinden tarih-i mezkûrla alınan telgrafnamede dahi Hazergratca'da harekete mübaşeret olunacağı (geçileceği) ve asıl arzusu Yantra hattını tutmak ve Bele'yi zapt eylemekten ibaret olub bi inayatillah-i teala buna muvaffak olduğu zaman düşmanın Tırnova'dan çekilmeğe husul ü mecburiyeti me'mulü kani idüğü (mecbur olacağına kâni olduğu) ve taraf-ı devletlerinden her ne kadar 15 tabur bırakılıb kuvve-i bakiyye ile Tırnova üzerine hareket edilmesi tercih olunmuş ise de Plevne'nin hatt-ı muvasalası (birleşme noktası) olan Sofya tariki üzerinde bulunmasına mebni orada kâfi asker kalmak üzere Lofça kuvvetinin bir derece daha tezyidiyle (artırılmasıyla) Servi cihetine doğru nümayiş-i askerî icrası ve Zıştovi tarafına doğru daima kuvvetli ve taarruzi keşifle Plevne karşısında bulunan düşman ordusunun işgal edilmesi sureti müşarun ileyhce münasib mütalaa olunarak bu suret taraf-ı asıfanelerine (kendilerine) cevaben iş'ar kılındığı beyaniyle bu taraftan da canib-i samilerine tebligat icrası izbar kılınmış (sadrızamlık makamına bildirilmesi için yazılmış) olduğundan beyan-ı hale ibtidar ve zaten geçen perşembe günü gerek Mehmed Ali Paşa hazretlerinden ve gerek taraf-ı devletlerinden harekete mübaşeret ve lehul hamd düşman düşmanı kemal-i hezimet buyurulmuş (Allah'a şükür düşman tam bir hezimete uğratılmış) ve bu harekâtın müşarun ileyh Mehmed Ali Paşa hazretleriyle bil muhabere verilmiş olacak karara göre icrası

257 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 19.

buyurulmuş olub istihsal buyurulan muzafferiyet-i âliyye-i daverilerini (elde edilen büyük zaferinizi) tebrikle hatm-i güftar olunur (söze son verilir) ve Orhaniye için istenilen taburların irsaline müsaraat olunacağı dahi an beyan ve izbar (yazı ile bildirme) kılınır.²⁵⁸

21 Ağustos 93/2 Eylül 77
MUSTAFA"

Yukarıda sunulan yazılı tebligat, Osman Paşa tarafından tasavvur olunan planın icrasına mâni olmuştur. Esasen 3 Eylül'de başlayan Lofça muharebesi, herhangi bir tasavvur ve planın tatbikine, artık imkân bırakmamıştı.²⁵⁹

3. Osman Paşa ile Süleyman Paşa Arasındaki Mülakat

Hareketin önemli kısmını üzerine alması gereken Plevne Ordusu Komutanı Osman Nuri Paşa ile Süleyman Paşa arasında, 31 Ağustos'ta makine başında aşağıdaki konuşma cereyan etmiştir:

Soru : "Bugün keşf-i taarruziye teşrifleri (taarruz keşfine teşrif etmeleri) haber verildi.

Cevap: "Bugün alessabah saat 8'de (vasati 3) Pelışat tarafına keşfiyat-ı taarruziye icrası için gidildi...9 saat muharebe gayet şiddetle devam edib düşmandan 1 top 3 katana vesair eşya igtinam olunarak 11.30 (vasati 6.30) orduya avdet edildi (geri dönüldü). Tafsilat diğer telgrafname-i aciziden müsteban buyurulacaktır."

Soru : "Taraf-ı devletlerinden Lofça ve Selvi arasında tabur var mıdır? Ve o cihete bir hareket-i taarruziye icrası için efendimize tebligat vuku' buldu mu?"

Cevap: "Lofça ile Selvi arasında taburlarımız yoktur. Lofça'da 8 tabur vardır. Bugün, gerek makam-ı âli-i seraskeriden (yüce seraskerlik makamından) ve gerek Tuna kumandanlığından, zann-ı aciziye nazaran; buna dair olmak ihtimali olan iki adet şifreli telgraf alınmış ise de vaktimiz olmadığından henüz halledilemedi. Hâl ile buna dair olduğu halde arz edilecektir efendimiz."

258 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 19-20; c. 9. s. 11.

259 Aynı eser, c. X, s. 39.

Soru : "Himem-i seniyyeleri (Zatıalilerinin himmetleri) ile Şıpka istihkâmâtı üç cihedden asakir-i şahane tarafından ihata kılınıp bazı yerlerde âdetâ askerle düşman 30—40 hatve (adım) mesafededir. Lâkin Gabrova ciheti her ne kadar gündüzleri kurşun altında ise de geceleri düşmana açık kaldığından imdad ve mühimmat-ı sairesini aleddevam celb ediyor (yardım ve sair mühimmatını devamlı getiriyor). Gabrova cihetinin de bi Havlihi Teala (Allah'ın yardımı ile) şiddetle kâmilen hassır ve tazyik tahtına alınması efendimizin veyahut kuvve-i devletlerinden müfrez bir fırkanın Selvi ve Gabrova'ya doğru bir hareketi tazyikiyle icra buyurulmasına menut zannoluyor. Lâkin efendimizin kuvve-i hazıra ve hâl ve iktidarları böyle bir hareketin icrasına müsaid midir? Burası kendimizce mechuldür. Lâkin Cenab-ı Hakkın lütf-i ihsanı ve inzıam-ı inayet-i celileleriyle (yüce yardımlarının da ilavesi ile) eğer düşman, Şıpka'dan tard ve def edilirse ol vakit fırkalarımız birleşerek bir büyük kuvvet hâsil edeceğimizden netice-i mülakat bizim için büyük büyük muzafferiyetler bahş ve temenni eyler. Her halde bu babda emir ve re'y ve mütalaa-i celilelerine (zatıalilerinin değerlendirmelerine) muntazırım efendimiz."

Cevap: "Düşmanın kesreti ve mevkiin sarplığı ciheti ile hareket-i celilelerinin teshili maddesi gerek Mabeyn-i Hümayun'dan ve gerek makam-ı celil-i seraskeri'den alınan isti'lam üzerine acizlerinin Selvi'yi zapt ederek Gabrova üzerine bir hareket-i taarruziyye icrasına mütevakkıf olduğu bildirilmiş mamaafih Cuma ve Osmanpazarı fırkalarında hareket-i acizinin teshili için Tırnova'da bulunan düşmanın nazar-ı dikkatini celb etmek üzere onların (onların) dahi hareket-i taarruziyye icrasına mütevakkıf olduğu bildirilmiştir Plevne'nin ehemmiyet-i mevkiyesi nezd-i samilerinde derkar (zatıâlileri nezdinde açık) ve mevkiin muhafazası askere mütevakkıf bulunub kuvvetimiz ise buna müsaid değilse de zaruri bir kuvvet tefrikiyle burada bırakılarak kuvve-i bakıyye ile Selvi'den Gabrova üzerine harekât-ı taarruziyye icrasıyla birleşmesine mecburiyet hâsil olursa da bu da Cuma ve Osmanpazarı fırkalarının hareketlerine mütevakkıf olacağı bedihidir efendimiz."

Soru: "Teşekkür ederim efendimiz. Eğer İstanbul'dan vürud-i intizarında bulunduğum 15 tabur gelirse ve efendimiz de Selvi ve Gabrova'ya doğru bir müfreze-i kaviyye ihsan buyurursanız, sağdan veya soldan dolaştırarak Gabrova tarikini kat' etmekliği de göze aldırıyorum. Mamaafih bu hareketin neticesi kat' olacağı cihetle düşmanın 15 tabur üzerine yüklenip zedelemesi dahi ağlebe-i ihtimal (büyük bir ihtimal dâhilinde) olduğundan bu halde efendimizin kuvve-i kâfiyeleri ona mukabil sed çekmiş olacaktır."

Cevap: "İrade-i devletimiz vechile emr-i muhabereye (haberleşme işine) devam edilecektir. Bu vesile ile mazhar olduğum iltifat-ı âliyyelerine (zatiâtilerinin iltifatlarına) fevkalade teşekkür eylerim, efendimiz."²⁶⁰

4. Osman Paşa ile İstanbul Arasında Cereyan Eden Muhabereleler

a. *Serkeşler Hakkında Osman Paşanın Telgrafı ve İstanbul'un Cevabı*

Osman Paşa, Plevne ve civarında bazı Bulgarların serkeşlik ve asilikte bulunmaları üzerine, bu tür davranışlarından dolayı mücrimlere uygulanacak cezanın nev'i ve icrasını sual konusunda İstanbul'a çekmiş olduğu telgrafına şu cevabı almıştır:

"Osman Paşa Hazretlerine:

Makam-ı seraskerinin iş'arından ma'lum olacağı üzere Tuna ve Edirne vilayetleri idare-i örfiyye tahtında olduğundan ele geçecek Bulgar asilerinin idama kadar derhal icra-yı cezalarına me'zuniyet-i müşirileri ba irade-i seniyye te'kid (cezalarının yerine getirilmesine zatiâtilerine izin verilmesi padişahın emri ile tekid) olunur.²⁶¹

13/25 Temmuz 93/77

SAİD"

Yine bu hususa dair 31 Temmuz 1877 tarihinde İstanbul'dan gelen ikinci bir telgraf metni de şöyledir:

260 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. IX, s. 33-34.

261 Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. 11, s. 317; ve c. X, s. 267.

"Osman Paşa Hazretlerine,

"Ele geçen canı Bulgarların hemen celb ve idamlarına me'zuniyet-i müşirileri ba irade-i seniyye te'kid olunur.²⁶²

19/31 Temmuz 93/77

SAİD"

b. Bir Osmanlı Esirine Rusların Yaptıklarına

Dair Osman Paşanın İstanbul'a Çektiği Telgrafı

Osman Paşa, 29 Temmuz 1877 tarihinde cereyan eden bir hadiseyi, Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafla şu şekilde bildirmiştir:

"Son savaşda Ruslara esir düşen Tırnovalı Yusuf adlı asker, ordumuzun kuvvetleri ve komuta zinciri hakkında defalarca sorguya çekilmiş, hiçbir şey bilmediğini söyleyerek cevap vermemekte direnmesi üzerine, önce dövülmüş, sonra soyularak bütün vücudu katrana bulanmış ve başındaki nöbetçilerin çeşitli eziyetlerine maruz kalmıştır. Sonunda bu bedbaht bir yolunu bularak kaçmış ve karargâhımıza gelerek başından geçenleri anlatmıştır. Yusuf'un tepeden tırnağa katrana bulanmış vücudunu gözlerimle gördüm. Rusların, Osmanlı askerlerine böylesine işkence ederek, insan hak ve hürriyetlerini hiçe saymaları cidden teessüfe şayandır. Kaldı ki biz elimize düşen esirlerin kılına dokunmadığımız gibi, iaşe ve ibadetlerine de itina gösteriyoruz."²⁶³

c. Osman Paşanın Yapmış Olduğu Keşif Taarruzuna

Dair İstanbul'a Çektiği Telgraflar

"İşbu cuma günü asakir-i muavene-i Çerakiseden müretteb çıkarılan keşif kolu evvela Rusya'nın bir bölük süvarisine tesadüfle biraz muharebe ve çarpıştıktan sonra bunları ilerüdeki pusuya çekmek üzere Ruslar ricat gösterdiklerinden Çerkezler dahi ta'kib iderek pusuda bulunan bir bölük dahi çıkmış ise de idilen ateşe tayanamayub süratle daha ilerüleründe bulunan bir bölük süvarileriyle dahi birleşüb tekrar harbe başladıklarında olunan ateş ve edilen hücumu mukavemet idemiyerek

262 Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. X, s. 267.

263 Zeynep Kerman, Rusların Asya'da ve Rumeli'de Yaptıkları Mezâlim, İstanbul 1987, s. 51-52.

münhezimen (mağlup olarak) firar eylediklerinde bir müddet ta'kib ile Çerkezlerin ordugâha avdetlerinde Ruslar diğer yoldan tolaşub ordugâha yakun mahalde Çerkezlerin önüne çıkarak Çerkez lisanı üzre tekellüme başladıklarında bunlar Çerkez zanniyle mehmesese (mamurlarsa) da biraz takarrüblerinde (yaklaştıklarında) düşman olduklarını anlayarak heman üzerlerine etdikleri şiddetli hücumlarında birkaç neferini tepeleyüb diğerlerinin her birinin bir tarafa firar eyledikleri ve bu mukavemetde düşmandan 30–40 kadar telefata ile bir-iki misli Mecruh vuku' bulduğu gibi sekiz ra's kıtane (baş hayvan) ve bir miktar tüfenk ve yağmurluk iğtinam edildiği ve Çerkezlerden dahi bir şehid ile iki yaralı vuku' bulduğu arz olunur فرمان."264

Yine o günlerde yapılmış olan bir keşif teşebbüsü ve keşif kolunun faaliyeti hakkında İstanbul şu malumatı vermiştir:

"Asakir-i muavene-i mu'tazama (Muntazam Muâvene Askerlerinden) binbaşılardan Çerkez Ahmet Bey refakatiyle bu sabah çıkarılan keşif kolu düşmanın bir iki bölük süvarisine tesadüfle bir hayli muharebeden sonra düşmanın önden mütecaviz neferi ile on kadar bargirini (hayvanını) telef etdikleri gibi birkaç rovelver ve filinta ve kılınç ve bir ra's kıtane dahi iğtinam ettikleri müteakiben düşmanın piyadesi yetişmekle mezkûr kol avdet iderek lehul hamd bunlardan bir güne sakatlık olmadığını maa't-teşekkür arz iderüm."265

7 Ağustos 93

OSMAN"

d. Osman Paşanın Düşmanın Faaliyetlerine Dair Telgrafi

Tuna'da bulunan bir düşman vapurunun nasıl yakıldığını ve içinde bulunan eşyanın ganimet olarak alındığını beyan eden bir diğer telgrafi ise şöyledir:

"Mukaddema yukarıdan gelüb Rahova'nın üst tarafında terk ve tahrib edilmiş olan düşman vapurunun Tuna'da suların azalmasıyle ber tekarrüb (yaklaşmasıyla) Ulahlar tarafından çıkarılarak ta'mir idülüb işbu pazar gecesi saat 7.30 kararlarında Ra-

264 Basiret Gazetesi, 7 Ağustos 1293; Vakıf Gazetesi, 7 Ağustos 1293.

265 Aynı gazete ve tarihler.

hova önünden aşağıya çekmekte olduğu halde tob ve tüfenk ateşine tutulub aldığı dane ve kurşun yaralariyle Rahova'nın bir saat kadar aşağısına giderek orada kaldığı anlaşılması ile derhal karşusuna iki tob götürülerek yine tob ateşine tutulduğu ve bir taraftan dahi kayıklarla üzerine asakir-i muavene sevk idülerek içerüsüne girilüb derununda bir hayli eşya iğtinam olunduktan sonra ihrak edildiği ve el'an yanmakta bulunduğu ve bu esnada karşudan pek çok top ve tüfenk atulmuş ise de asla te'siri olmadığı gibi lehul hamd bizim taraftan bir güne sakatlık dahi vuku' bulmadığı Rahova'da bulunan Miralay Hamdi Bey tarafından aldığı telgraf üzerine arz olunur.²⁶⁶

7 Ağustos 93

OSMAN"

e. İstanbul'un Osman Paşaya Gönderdiği Telgraf

Payitahttan Osman Paşaya yazılan cevabi telgrafta ise Osman Paşanın eldeki mevcut cephaneyi daha ihtiyatlı kullanması tavsiyesinde bulunularak şöyle denilmiştir:

"Osman Paşa Hazretlerine,

Bugün dahi top muharebesine mübaşeret ve müdavemet olunduğuna dair telgrafları manzur-i ali-i padişahî buyuruldu. Zat-ı besaletsimat-ı devletlerinin nezd-i hümayun-i mülukanede delail-i adidesi sabit ve muhakkak olan gayret ve şecaat-i fevkalade ve tedabir-i saibe-i düşman-şikenmelerine binaen bu kerre dahi avn-i inayet-i bari ve imdad-ı ruhaniyet-i peygamberi ile mazhar olunacağında şüphe yok ise de düşmanın böyle top muharebesinin temdidıyla ordu-yi hümayunun cephane ve mühimmatca zayıflandırılması ve badehu kuvve-i küllîye ile hücum etmesi muhtemel olduğundan ve bu babda kaide-i hazm ve ihtiyata riayet olunmak ve ordu-yi hümayunun ikmalî havali telgrafhanelerinde Bulgarlardan me'murin ve hademe varsa taraf-ı müşirilehinden dahi ayrıca tahkikiyle iş'arı mütemennadır.²⁶⁷

30 Temmuz 93/11 Ağustos 77

SAID"

266 Basîret Gazetesi, 9 Ağustos 1293; Vakit Gazetesi, 9 Ağustos 1293.

267 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 269-70.

"Bugün de top muharebesine başlandığına ve devam edildiğine dair telgrafları padişaha sunuldu. Zatialinizin yığıtığının padişah nezdinde çeşit çeşit delili sabit ve kesin olan gayret ve fevkalade kahramanlık ve düşmanı yok eden isabetli tedbirleri dolayısıyla bu defa da Allah'ın yardımı ve peygamberin ruhani yardımı ile mahzar olunacağına şüphe yok ise de düşmanın böyle top muharebesinin uzamasıyla Osmanlı ordusunun cephane ve mühimmatca zayıflandırılması ve daha sonra büyük bir kuvvetle saldırmaya muhtemel olduğundan ve bu konuda ihtiyatlı davranmak ve Osmanlı ordusunun ikmalî çevre telgrafhanelerinde Bulgardan memur ve hademe varsa zatialiniz tarafından da ayrıca araştırılarak bildirilmesi temenni edilir.

30 Temmuz 93/11 Ağustos 77

SAİD"

f. Osman Paşanın 9 Ağustos 93 Tarihli Telgrafı

Osman Paşa, Plevne'ye yakın bir mesafede bulunan bazı köylere Ruslar tarafından asker sokulması üzerine Plevne kuvvetleri ile aralarında çıkan küçük çaplı çatışmayı ve neticesini arz ve beyan eden şu telgrafı çekmiştir:

"Plevne'nin garb tarafında üç saat mesafede vaki Trostenik karyesine (köyüne) iki alay düşman süvarisi geldiği haber alınması ile derhal ordugâhdan süvari binbaşı Mustafa Efendi refakatiyle bir bölük süvari ve 300 kadar asakir-i muavene-i Çerakise süvarisi tertib ve i'zam olunarak Ruslar bunları karye-i Mezkûreye yarım saat mesafede karşılayarak harbe tutuşub bir müddet harp ittükden sonra düşman idülen ateşe tabaver (kuvvetli bir şekilde) mukavemet olamayub 30 kadar telefata virecek münhezimen ricat ettiği ve bu esnada yine Plevne'ye 3 saat mesafede Orhaniye caddesi üzerinde bulunan Emte karyesine dahi düşmandan 4 bölük süvari ile iki kıt'a top gelerek telgraf hatlarını tahrib eylediği anlaşılmasıyla heman buradan Hasan Paşa kumandasiyle 4 tabur piyade ve iki kıt'a top ve icabı kadar dahi Çerkez süvarisi gönderilmiş ise de iki taburla Orhaniye'den buraya gelmekte olan cephanelerin karye-i mezkûreye tekrarrub ettiğini (yaklaştığını) düşman görmesiyle orada dikiş tutturamayarak firar ettiği ve telgraf hattı dahi ta'mir edilerek muhaberata bed olunduğu (başlandığını) ve esna-yı muharebede dört ra's

kıtane ile esliha ve saire dahi igtinam edildiği ve bizim taraftan iki Çerkez ile iki bargir mecruh olduğu gibi diğer iki bargir dahi telef olarak bundan başka bir zayıtımız olmadığı ve paşa-yı muma ileyh henüz avdet etmişse de telgraf hattının kesilmesinden tolayı merak edilmemek üzere tafsilen paşa-yı muma ileyhin avdetinde arz edilmek üzere şimdilik bu kadarcık ma'lumat olmak üzere ma'ruzdur.²⁶⁸

9/21 Ağustos 93/77

OSMAN"

g. İstanbul'dan Gelen Telgraflar

İstanbul'dan gelen 21 Ağustos 77 tarihli telgrafta ise daha önce keşide olunan telgrafların vusulünden şüphe duyulduğu zikredilerek bunların, şayet alınmış ise tarih ve saatinin beyanı ile Bulgar telgraf memurlarının görevlerinden atılması tebliğ edilmiştir. Bu telgrafın sureti şöyledir:

"Osman Paşa Hazretlerine:

"Yadigar-i âliyi isale (Yüce hatırayı göndermeye) memur olan kaymakam Tahir Bey bugün Dersaadet'ten hareket etti. Taraf-ı âlilerine gönderilen telgrafların vaktiyle vusulünde (zamanında ulaştığında) şüphe olduğundan temmuz tarihli telgrafın yevm (gün) ve saat vürudunun lütfen iş'ar buyurulması ve Bulgar telgraf memurlarının memuri yetlerinden tardına irade-i seniyye şeref müteallik buyurulmuş olduğundan ol saade-i seniyye şayan buyurulmuştur.²⁶⁹

9/21 Ağustos 93/77

SAİD"

Yine İstanbul'dan gelen bir telgrafta, Osman Paşa ve kolordusunun o günlerde düşmana karşı kazanmış olduğu zafer tebrik olunmuştur. Keşide olunan bu telgrafın sureti aynen şöyledir:

"Osman Paşa Hazretlerine:

Muzafferiyet-i cedide-i devletlerine dair telgrafname-i âlileri manzur-i hümayun-i padişahî buyuruldu. İşbu haber-i meserret eser erkân-ı askeriyye-i devletin (aburuyu) olan zat-ı nadiri'l-sıfat-ı hayderilerinin himem-i müşiranelerinden herbar intizarkerde-i enam olan muvaffakiyat-ı celilenin cümle-i berahin-i cedi-

268 Vakit Gazetesi, 23 Ağustos 1877; Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. X, s. 16.

269 Aynı eser, c. X, s. 268.

desiyle müstelzim-i haz ve me'muniyet olduğunu ve şevketlu efendimizin zat-ı devletleriyle besaletkaran-ı cünud-ı şahanele-riyle taltif buyurdıklarını ba irade-i seniyye beyan eylerim.²⁷⁰

15/27 Ağustos 93/77
SAİD"

"Zatualinizin yeni muzafferiyetine dair değerli telgrafnameleri pa-dişaha takdim kılındı. Bu müjdeli haber devletin askeri erkânı.... olan kahramanlık sıfatı az bulunur kimselerden biri olarak zatualini-zin gayretlerinden her zaman kahramanlıklar beklemekte ve başarı-nuzun görünen delilleriyle haz ve memnuniyet sağladığını ve efendimi-zin zatualinizle askerlerinin yiğitliğiyle taltif buyurdıklarını irade ile beyan ederim.

15/27 Ağustos 93/77
SAİD"

270 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 268.

G. LOFÇA'NIN DÜŞMESİ

1. Lofça'nın Durumu

Plevne'ye yakın bir mesafede bulunan Lofça, daha önce çok az bir kuvvetle Osman Paşa tarafından zaptedilmişti.²⁷¹ Fakat Ruslar için burası, Plevne üzerine yeni bir saldırıda bulunmadan mutlaka ele geçirmeleri gereken bir yer durumundaydı, zira bunun gerçekleşmesi ile Osman Paşanın güney ciheti ile olan muhabere hattı kesilmiş olacaktı.²⁷² Bu nedenle Ruslar, Rifat Paşa komutasında bulunan Lofça'ya saldırıda bulunmuşlardı.

2. Rusların Lofça'ya Saldırısı ve Osman Paşanın Tavrı

20 Ağustos/2 Eylül 1877 günü Lofça cihetinden derin derin top sesleri duyulmuş,²⁷³ başlangıçta bu top seslerinin Lofça'dan geldiğine pek ihtimal verilmemiş, fakat sonradan bunun o taraftan geldiği anlaşılmıştı.²⁷⁴

Telgraf hatlarının düşman tarafından kesilmiş olmasından dolayı düşmanın durumu ve yapmakta olduğu sıkıştırma, bir rapor halinde hususi bir süvari ile Rifat Paşa tarafından Osman Paşaya bildirilmiş²⁷⁵ ve dolayısıyla Lofça'nın Skobelev tarafından kuşatmaya alınmış olduğu öğrenilmişti.²⁷⁶

Osman Paşa, Lofça mevkiinin coğrafi yapısı itibariyle sarp bir mevki olmasından ve tabii istihkâmları havi bir nokta bulunmasından dolayı,

271 Liverpool Public Library, Confidential Papers 1877, c. 9, kısım XV, July 1877; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 341; Rupert Furneaux, The Siege..., s. 56.

272 Edmund Ollier, aynı eser, c. 1, s. 401.

273 Miralay Talat, Plevne..., s. 55; Halil Sedes, a.g.e., c. X, s.62; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 205.

274 C. B. Mayne, Review and Criticism..., s. 36; Miralay Talat, Plevne, s. 55; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen, c. X, s. 62.

275 H. M. E. Bruncker, Story of..., s. 52; Miralay Talat, Plevne, s. 55; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., s. c. X, s. 62; Mahmüd Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat..., c. 2, s. 216.

276 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 126.

şehrin bu durumunu göz önüne alarak, Rusların büyük bir kuvvetle buraya saldıracağını zannetmemiştir. Lofça'daki mevcut muhafızların küçük çaplı bir saldırıya kâfi geleceğini düşünmüş, bu nedenle, Rifat Paşanın raporuna sebat ve mukavemet etmesi şekline cevap vermiştir.²⁷⁷

Osman Paşanın bu hususta Rifat Paşaya göndermiş olduğu cevap şudur:

"Lofça'nın münaat-ı mevkiyesi (mevkisinin çetinliği) dolayısıyla istirdadı kuvve-yi külliyeye muhtacdır ve Rusyalular ise Plevne üzerine icra edecekleri hücum-ı cedidin ihdârı vasıtasıyla meşgul olduklarından Lofça'ya o kadar kuvvet tefrik edip de Plevne etrafını bırakamazlar..."²⁷⁸

Osman Paşa iki gün evvel Pelişat Muharebesi'ni yapmış ve bu muharebede oldukça güçlük çekmişti. Bir aralık Rusların Plevne'ye saldıracakları haberini de almıştı, zira Ruslar, Plevne'de mağlup olunca Sofya yolu üzerinde mühim bir mevki durumunda bulunan Lofça'yı zapta karar vermişlerdi.²⁷⁹

3. İstanbul'un Lofça Hakkındaki Telgrafı

Lofça'nın Ruslar tarafından zapt edilmesine mani olunmasına dair İstanbul'dan Osman Paşaya gelen telgraf emri şöyledir:²⁸⁰

"Zağra'da Rauf, Edirne'de Süleyman ve Plevne'de Osman Paşalar Hazeratına,

22 Temmuz 77 telgrafname-i müşirilerinde Lofça'da bulunan düşman, Plevne'nin ricat hattını ve Sofya'ya olan muvasala (ulaşım) yolunu kesmek üzere Corzanova'ya gelmek fikrinde bulunduğu ve Karlıva'daki düşman da İzladi üzerinden geçerek kezalik Orhaniye'ye doğru yürümekte olduğu iş'ar buyuruluyor. Sofya kumandanlığından alınan telgraf da iş'ar-ı devletlerini tasdik ediyor. Ferik Salih Paşa altı taburla bugün Sofya'ya gelmiş ve Yenipazar fırkasından da 2 tabur ve 1 alay süvari ile seçi' ve cesur Yakova ahalisinden 1.000'den fazla muavene askeri de gelmekte bulunmuştur. Sofya ve Niş fırkası nazarat-ı aliyelerinde bulunduğundan Salih Paşanın getirdiği piyade livasının

277 Miralay Talat, Plevne..., s. 55; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 63; M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 216.

278 M. Celâleddin Paşa, aynı eser, c. 2, s. 216.

279 Halil Sedes, aynı eser, c. X, s. 63; c. 5, s. 58; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 125.

280 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 5, s. 58.

seyyar olarak İzladi üzerine ve Plevne'den de kâfi bir kuvvetin Lofça cihetine sevki takdirinde düşmanın zamirini (planını) icraya meydan verilmeyerek hem ricat hattı ve de Sofya ile muvasala yolu te'min ve Hristiyan köyler ahali de Moskofların teşviklerinden men edilmiş olacağı derkar idiğünden (açık olduğundan) icra-yı icabı seri-i himem-i daverilerine tevdi kılınır.."

4. Osman Paşanın Lofça'ya Hareketi

Lofça'dan ertesi günü yine yardım talebini içeren bir mektup gelmiş, Osman Paşa bu mektuba da önceki tarzda cevap vermişti. Fakat muhasaranın üçüncü günü, kuşluk vakti gelen üçüncü bir rapor üzerine Osman Paşa artık her mülahazayı bertaraf edip her ne olursa olsun diyerek Plevne'de gereken tedbirleri almış,²⁸¹ Lofça'nın yardımına gitmek üzere 20 tabur piyade ve 2 bölük kadar nizamiye süvarisi bir alay Selanik ihtiyat askeriyile bir miktar Çerkez destek kolu askeri ve 3 batarya toptan oluşan bir fırka tertip ederek kumandasını bizzat deruhte etmişti.²⁸² Bu fırkayı iki liva ve bir de küçük ihtiyat kısmına ayırmış²⁸³ ve maiyetine Ferik Hasan Sabri Paşa ve Mirлива Tahir Paşa, piyade mirlivası Emin ve topçu mirlivası Arap Ahmet Paşalarla birlikte erkân-ı harbiyeyi de almıştı. Ferik Adil Paşayı Plevne'de vekil bırakarak 22 Ağustos, saat 5.30 sularında Plevne'den Lofça'ya hareket etmişti.²⁸⁴

Yürüyüş esnasında düşmanın Bugot tarafındaki kuvvetlerinden müfrez bir kıtası görünerek fırka üzerine top ateşi açmıştı...

Osman Paşa Rusların kendisinin Plevne'den ayrılmasını fırsat bileerek burasını tazyik altına almaları endişesini taşımakta olduğundan, düşmana atılacak top seslerini duyup da hareketini ihlal edebileceği fikrine binaen vesveseye kapılmaması için düşmana karşı sürekli mukabelede bulunulmamış, ihtiyaç zamanı gözetilmişti...²⁸⁵

Bu sırada bir düşman piyadesi sol cenahtan birden bire ateşe başlamıştı. Bunun üzerine Osman Paşa iki bölük fırkanın sol tarafla sol taraf

281 Miralay Talat, Plevne..., s. 56.

282 John Formby, The First Two Battles..., s. 2; Valentine Baker Paşa (Lieut. General), War in Bulgaria, A Narrative of Personal Experiences, London 1879, c. 1, s. 358-59; Edmund Ollier, Russo-Turkish..., c. 1, s. 405; H. M. E. Brunner, Russo-Turkish..., s. 52; Major C. B. Mayne, Review and Criticism..., s. 36; Miralay Talat, Aynı eser, s. 56; Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. X, s. 63; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı..., c. 2, s. 217.

283 Miralay Talat, Plevne, s. 56; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 63.

284 Miralay Talat, a.g.e., s. 57; Nâil Uçar, Gâzi Osman..., s. 79.

285 Miralay Talat, a.g.e., s. 56.

gerisine yayılması için emir vermişti... Aslında esas maksat düşmanla çarpışmak değil, bir an evvel Lofça'nın imdadına yetişmek olduğundan düşmanla muharebeye tutuşarak vakit kaybetmek istenmemiştir.

Yolun ve arazinin durumu nedeniyle o gece mola verilerek ertesi sabah tekrar yürüyüşe geçilmesi kararlaştırılmıştı.²⁸⁶

Ortalık ağırırken harekete hazırlanılmaya başlanılmış, fakat bir gün evvelki gibi top sesleri işitilmemesi üzerine durumdan endişe duyulmuş, Lofça ovasına inilmek üzere iken karşılaşılan bazı gruplardan Lofça'nın maalesef düşman eline geçtiği öğrenilmişti.

23 Ağustos sabahı Lofça önlerinde şehrin büsbütün görüldüğü bir dağa varılmasıyla istila haberi kat'iyet kazanmıştı.²⁸⁷

Osman Paşa tarafından verilen emir üzerine tümenin yüksek rütbeli subayları toplanmışlardı. Bu kurulda yapılan tartışmalar sırasında bazıları düşmanın cephaneye zayıflığından istifade ile hücum edilmesini teklif ederken, diğer bazıları ise buna karşı çıkmaktaydı. Osman Paşa ise bu husustaki görüşünü:

"...Bu noksanları tamamlamak kabildir. Hücumu karar verilirse Plevne'den 4 taburla ihtiyat cephanesi ve peksimet göndermesini Adil Paşaya yazar isteriz. Arka yoldan bunlar gelebilirler," şeklinde açıklamış, hücum fikrinde karar kılınmıştı.²⁸⁸ Ancak verilen bu karar, daha sonra düşman hakkında elde edilen bilgiler ve Osman Paşanın livaç sırtlarına giderek bizzat yaptığı tahkikat neticesinde, Rus kuvvetlerinin çokluğunun ve savaşa hazırlandığının anlaşılması üzerine değiştirilmişti.²⁸⁹

Osman Paşa bu durum karşısında kurulu tekrar toplayarak:

"Farzedelimki Lofça'yı tekrar geri aldık. Ancak Lofça istirdat edildiği takdirde mezkûr yeri ne suretle muhafaza etmek lazım gelecektir? Eğer bundan evvelki gibi 8-10 tabur bırakılırsa düşman bunları da evvelkisi gibi ezecektir. Aksine, getirilen imdad kuvveti kâmilten bırakılır ise o halde Plevne büsbütün kuvvetsiz kalacaktır. Düşmanın üçüncü def'a vuku muhtemel hücumu da; hususiyile şöyle müsaid bir zamanda fırsat bilinerek Plevne'yi de zapt eder ise o zaman: 'Dimyat'a pirince gider iken evdeki bul-

286 Miralay Talat, Plevne, s. 57.

287 H. M. E. Brunker, Russo-Türkisch..., s. 52-53.

288 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 67.

289 Aynı eser, c. X, s. 68; Miralay Talat, Plevne, s. 58.

gurdan da olduk.' darb-ı meselince iki taraftan mahrumiyet hâsıl olduğu halde, büyük bir kuvvetin ikiye tefrik ve ifraziyle hezime- te düşar olunacağı cihetle bu hücumdan sarf-ı nazarla hemen Plevne'ye avdetle İstanbul'dan daha kuvvet istenilerek hücu- mun kuvvet-i ahire ta'liki daha akıllıca olur", zannında bulundu- ğunu beyan ederek teklif ve düşüncesini ileriye sürmüş ve bu dü- şünce kabul edilince Plevne'ye dönme kararı alınmıştı.²⁹⁰ Ayırı- ca Adil Paşaya da ikinci bir mektup yazılarak imdat istemekten vazgeçildiği ve Plevne'ye geri dönüleceği bildirilmişti.²⁹¹

Lofça'nın işgali üzerine gelişte kullanılan yollar artık tehlike arz ettiğinden dönüşte başka yollardan gidilmiştir. Ertesi gün ortalık ağırır- ken harekete geçen Osman Paşa kuvvetleri, akşamüzeri Kurtucab ve Tarnan derelerinin birleştiği yere yakın Vid Nehri yakınında kalmış ve 26 Ağustos sabah saat 12 raddelerinde Plevne'ye ulaşmıştır.²⁹²

Osman Paşanın mevcut maiyeti ile Lofça'yı Ruslardan istirdadı mümkün idiyse de yapılacak olan böyle bir muharebede kuvvetlerinin büyük derecede zayıt vereceği ve buranın alınması halinde ise elinde- ki kuvvetleri Lofça'da bırakması gerekeceği, bunun ise Plevne'nin za- yıf düşmesiyle Rusların mevcuduna nazaran tehlike arz edeceği düşün- cesi, onu bu tür bir girişimde bulunmaktan alıkoymuştur.²⁹³

5. Osman Paşanın Bu Konuya

Dair İstanbul'a Gönderdiği Telgraf

Lofça'nın Ruslar tarafından zapt edilmesi üzerine Osman Paşa, üçün- cü Plevne muharebesine başlamadan bir gün önce 25 Ağustos tarihinde, kendisine acilen 25 taburluk bir imdat kuvveti gönderilmesi halinde Lofça'nın geri alınmasının mümkün olabileceğini telgrafla İstanbul'a bildirmiştir.²⁹⁴ Fakat istenen yardımın gönderilememesi sonucu, Plevne için önemli bir destek durumunda olan Lofça, aşağıda tafsilatlıca anlatı- lan gelişmeler neticesi Osmanlı harp tarihinde şanlı izler bırakarak, ta- mamen Rusların eline geçmiş olur.

290 Mayne, Review and Criticism..., s. 36; Rupert Furneaux, The Siege..., s. 198; Miralay Talat, Plevne..., s. 60; M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 217; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 126-27.

291 Edmund Ollier, History of..., c. 405, s. 405, 341; Baker Paşa, War in Bulgaria..., c. 1, s. 359; John Formby, The First Two Battles..., s. 3; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 68.

292 Miralay Talat, aynı eser, s. 60; H. M. E. Bruncker, Sayın eser, s. 53.

293 İbrahim Edhem, Plevne Hatıraları, s.51-52; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 127.

294 Miralay Talat, Plevne..., s. 102; M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 224.

Osman Paşa Plevne'ye döndükten sonra Lofça muharebesi hakkında İstanbul'a, aşağıda sureti bulunan, şu telgrafi göndermiştir:

"Makam-ı Kaymakam-ı Seraskeriye,

Ağustos'un 21. günü ale's-sabah Lofça'da bulunan asakir-i şahanenin düşmanla harbe başladığı ve harbin kesb-i şiddet ettiği işitilen top sedalarından anlaşılması üzerine buradan mahsus adam gönderildiği gibi bir taraftan dahi asakir-i muavene-i Çerakise süvarileri sevk edilmiş olduğu halde gönderilen adamın avdeti beklenilmeyerek heman ordugâhdan yirmi tabur piyade ve bu nisbette topcu ve süvari alınarak Lofça'nın imdadına gidilmek üzere hareket edilmişti. Buradan sevk edilen Çerkezler esna-yı rahda (yolculuk sırasında) düşmana tesadüfle ilerleyemeyüb Resne'den bir saat ilerüde kaldıklarından bunlarla dahi birleşib yol üzerinde bulunan düşman püskürtülmüşse de akşam olarak suların kararması cihetiyle bi'z-zarure (zaruri olarak) o gece Lofça'nın iki saat gerisinde kalunub ferdası (ertesi) günü ale's-sabah hareketle Lofça üzerinde bulunan sırtlara muvasalatımızda (ulaşmamızda) oradaki asakir-i şahanenin çekildiği bi't-tahkik (araştırılarak) haber alınmasına mebni düşmanın kuvvetini anlamak için harbe tutuşacak gibi süvari ucları ilerüye sevkedülüb bi'l-mecburiye düşmanın kuvveti meydana çıkartılmış ve 35-40 tabur kadar piyade ve dört beş alay kadar süvari olduğu gibi buradan Lofça'ya imdad edileceğini düşmanın dahi bilmesi üzerine Lofça'daki askerine imdad olmak üzere bir taraftan Zıştovi caddesi üzerinden piyade taburları ve Servi tarafından dahi süvari askeri gelmekte idüğü ra'yi'l-ayn müşahede edilmiş (gözle görülmüş) ise de müsteniden bi nasrillahi Teala harbe başlanıldığında netice-i muzafferiyetin istihsal edileceği me'mul ise de Tofca mevkiinin düşmanca fevkalade ehemmiyeti olması cihetle orada sekiz-on tabur terk edildiği halde düşmanın Lofça'ya beş-altı saat mesafede kâin Viladin ve Pelişat karyeleriyle Bulgarani köprüsünde ve Servi'de bulunan kuvve-i kesiresinin her ne vakit murad etmiş olsa celb ile orada 40-50 tabur teraküm ettirip Lofça'ya hücumla zapt edeceği bedihi ve oranın muhafazası ise la ekall (en az) yığirmi tabura mütevakıf olacağı emri gayr-i hafi olub binaealeyh orada 20 tabur bırakılırsa Plevne'nin tehlikede kalacağı ve eğerçi lüzumu olan 20 tabur Dersadet'ten istenüldükde yetiştirileceği derkâr (açık) ise de bu tabur-

ların vusulüne kadar burası tehlikeden salim olamayacağından kuvveti tefrik etmemek üzere bi'z-zarure düşmanla yalnız avcı muharebesi edilüb ve ol gece orada kalunub ferdası günü hareketle şimdi ordugâha avdet ve muvasalat edilmiştir. Lofça mevkiinin düşmanın yed-i zaptında bulunduğu halde Orhaniye ve Sofya cihetlerinin tehlikeli kalacağına ve binaenaleyh mevki-i mezkûrun elde edilmesi herhalde ehem ve elzem (önemli ve gerekli) olmasına ve bu da bervech-i ma'ruz (arz edildiği üzere) buraya daha 20 tabur irsaline vabeste bulunmasına mebni buraya 20 tabur sevk-i i'zam olunarak buradan daha 20 tabur daha ilavesiyle Lofça'ya hareketle zapt olunarak gönderilecek 20 taburun orada terk olunduğu suretle orasının hüsn ü muhafazası ve Orhaniye ve Sofya taraflarına te'min-i asayişi müesser olacağından ol vech ile 20 taburun daha ilave ve irsalini temenni ve istida eylerim. Lofça'dan buraya gelmiş olan Rifat Paşa ile sairinden alınan tahkikata göre düşman her türlü fedakârlığı göze alarak ve kırıp dökülene asla bakmayarak 25 tabur kadar piyade ve 3-4 alay kadar süvari ve 35 pare top ile orada bulunan 8 tabur asakir-i şahane üzerine biddefeat şiddetle hücum ederek asakir-i şahane dahi fevkalade fedakarlığı iltizamla düşmanın kuvve-i küllîye ile yaptığı hücumlara 12 saat mukavemet ettiği ve düşmana pek çok telefata verdikleri halde düşman istihkâm hendeklerini lâşe ile doldurup şiddetle hücumda ısrar etmiş ve asakir-i şahanenin dahi badema mukavemete muktedir olamayacaklarını anlamaları üzerine evvelce topları çıkarub badehu (daha sonra) kendülerünün çekildiği ve düşmanın Osma sununun alıp götürdüğünden gayr-i meydan-ı marekede (başka savaş meydanında) 6 binden mütecaviz telefata kaldığı görüldüğü anlaşılmış ve asakir-i şahanenin perakende olması cihetiyle miktar-ı zayıyatı henüz bilinmeyüb askerinin toplandığında bi't-tahkik arz edilmesi mukarrer bulunmuştur ferman.²⁹⁵

25 Ağustos 93/6 Eylül 77

OSMAN"

Sarf edilen büyük gayretlere ve üstün fedakârlıklara rağmen önemli bir mevki olan Lofça'nın elden çıkmasıyla artık sıra Plevne'ye gelmiş sayılırdı.²⁹⁶

295 Liverpool Public Library, Confidential Papers 1877, c. 2, kısım XX, s. 68; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 71-72.

296 Halil Sedes, aynı eser, c. X, s. 71-72.

İstanbul'da Erkân-ı Harp, Rusların şimdilik Şıpka Geçidi'nde bırakılması fikrinde olduğu halde, Süleyman Paşa bu mühim geçidin hemen istirdat edilmesi görüşünde ısrar etmekteydi. Buna muvaffak olmak için de Mehmed Ali Paşanın Tuna cihetine, Osman Paşanın ise Biradoniski kumandasındaki Rusların Balkanlara imdad göndermelerine mâni olmak üzere Selvi ve Gabrova taraflarına nümayiş icra etmelerinin gerekliliğini İstanbul ve mezkûr ordu kumandanlıklarına defalarca yazmış, müracaatda bulunmuştu. İstanbul'un tensib ve ısrarı üzerine Mehmed Ali ve Osman Paşalar tarafından icra edilen taarruz harekâtı 3 Eylül'de Lofça'nın Ruslar tarafından zaptıyla son bulmuştu. Bu mevkiin zaptı üzerine Filibe'den Plevne'ye erzak sevkiyatı imkânı ortadan kalktığı gibi, Plevne'nin Balkan ordusu ile ulaşımı da kesilmiş oldu.²⁹⁷

Savaş öncesi siper kazılması

297 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 292-93. Osman Paşanın bu husustaki diğer telgrafları için bak: The Pall Mall Gazette, 30 July 1877, s. 7; 7 September 1877, s. 8; 9 August 1877, s. 7; The Morning Post, 30 July 1877, 5 August 1877, s. 5.

H. PLEVNE İSTİHKÂMLARI

Osman Paşa ve Plevne Savaşlarından bahsederken, yapılan muharebelerin ve kazanılan muzafferiyetlerin kıymetini hakkıyla anlayabilmek için, burada inşa edilen ve şehrin savunulmasında oynamış olduğu mühim rol dolayısıyla harp tarihine geçmiş bulunan Plevne istihkâmlardan, kısa da olsa, söz etmekte fayda var.

Osman Paşa tarafından vücuda getirilmiş olan Plevne İstihkâmları hakkında Mahmud Celaleddin Paşa şu malumatı verir:

"Plevne mevkiî fenn-i harbce muhafazası müşkil ve kuvve-i kesireye mütevakıf (alılıkoyacak) bir mahal oduğu halde Osman Paşa kaîd-i ta'biyet'l-ceyşde (siper usulünde) olan maharet-i asarını (ustalığını) göstererek havali-i kasabada yekdiğlerine havaleli (kasaba civarında yekdiğlerine havaleli) ve hâkim olan bazı silsile ve tepeler üzerine onar-onbeşer zira sahnında dökülmüş topraktan müteaddid tabya ve piyade siperleri ve avcı hendekleri inşa ettirerek düşmanın şediden müdafaası esbabını istikmal eyler. Zikrolunan istihkâmlar ve müteferriatı o kadar mahirane yapılmış idi ki bir küçük gülle menzilinden az mesafeye gelmedikçe asakir-i Osmanîyenin vaziyetini haricden keşf ve muayene mümkün değil idi. Griviçe istihkâmatı diğerlerinden ziyade takviye kılınmıştır."²⁹⁸

Osman Paşa ordusunda cerrah olarak hizmet görmüş olan Avustralyalı Charles S. Ryan ise bu hususta şu bilgileri vermektedir:

"Tabyalara arka tarafından giriliyordu. Bazen de tabyaların bir yanı açık bırakılmıştı. Zira tabyanın piyade müdafileri, tabyadan dışarıda bulunan siperlere yattıkları halde, tabya topçuları içeride yatıp kalkıyorlardı.

Hemen her tabyanın ön tarafında, 15 kadem genişliğinde, on kadem derinliğinde bir hendek vardı. Bunlar birinci savunma

298 M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat..., c. 2, s. 205. Daha geniş malumat için ayrıca bak: Rupert Furneaux, The Siege..., p. 92 vd.

hattını teşkil ediyordu. Hendeğin daha ön tarafında da piyade siperi hatları bulunuyordu. Bu siperler ekseriyetle yakındaki bir tabya ile irtibatlı idi. Ön tarafda, aşağıya doğru meyilli yerlerde daha ilerde, yamaçtan aşağı ateş eden ileri bir Sırp hattı vardı. Bu piyade metrisleri üç kadem yüksek göğüs siperleriyle korunuyordu. Siperlerde bir buçuk kadem aralıklarla tüfenk mazgalları açılmıştı. Siperler, birbirlerine, setredilmiş geçitlerle mahirane şekilde bağlı bulunuyordu. Bu setredilmiş zeminlikler, aynı zamanda, askerin yatıp kalkmasına hizmet ediyordu."²⁹⁹

Bu siperlere Osman Paşanın maiyetine bulunan ve mühendis olan Tevfik Paşa murakabe etmiş ve o zamana kadar hiçbir yerde yapılmamış ve denenmemiş olan gömme siperler yapılmıştı. İnşa esnasında, kazım neticesi yerden çıkan topraklar siper belli olmasın diye başka yerlere taşınmış, istihkâmların yerini kestiremeyen Ruslar isabetsiz atışlarda bulunmuşlardı.³⁰⁰ Bu siperler ilk bakışta nal şeklinde ve tekmiş gibi görünüyordu idiye de aslında bütün siperlerin birbirleriyle yeraltından bağlantısı bulunmaktaydı.

Gazi Osman Paşanın bu tahkimat sistemi, bugün sahra istihkâmatında dahi kabul edilen bir gerçektir.³⁰¹ Bu tabyalar birer askerî yapı harikasıydı. Altı kadem kalınlığında ve yedi metre yüksekliğinde olan duvarlar, beş metre genişliğinde ve üç metre derinliğinde hendeklerle çevrilmişti. Her tabya 10.700 metre karelik alanı kaplamakta, ön ve yan taraflarındaki dar ve derin siperlerle korunmaktaydı.³⁰²

Plevne'de vücuda getirilen siperler hususunda yabancı bir müellif ise şöyle demektedir:

"Plevne savunma sistemi, 40 km. uzunluğunda yarım bir daire teşkil ediyordu. Türkler burada 20'den fazla tabya inşa etmişlerdi. Tabyalar derin ve kademeli bir şekilde düzenlenmiş siperler, topçu için mevziler, piyade için toplanma yerleri insanları ve koşum hayvanlarını barındırmak, cephane ve yiyecek maddelerini korumak ve saklamak için sığınaklardan oluşan bir sistemle donatılmıştı. Bütün bunlar, toprak ve ahşaptan yapılmıştı."³⁰³

299 Rupert Furneaux, *The Siege...*, s. 92-93.

300 Osman Yavuz Saral, *Kaybettiğimiz Rumeli*, s. 131-32.

301 Rupert Furneaux, *The Siege...*, s. 92-93; Hamdi Ertuna, *Gâzi Osman...*, s. 35.

302 Rupert Furneaux, aynı eser, s. 92-93.

303 Hamdi Ertuna, "Gâzi Osman Paşa ve Plevne Savaşı", *Askerî Tarih Bülteni*, sy. 10, Ankara 1980, s. 136.

I. ÜÇÜNCÜ PLEVNE MUHAREBESİ

1. Genel Durum

Osman Paşa, daha evvel belirtildiği gibi, Lofça'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesi üzerine kritik bir halde geride bırakmış olduğu Plevne'ye dönerek burasını emniyet altına almış, o akşam emri altındaki kuvvetlere umumi emirler vermiş ve özellikle: "Düşmanın ertesi günü Plevne'ye taarruzu me'mul olduğundan her cihette bir kat daha dikkat ve basiret üzere bulunulması..." hususuna dikkatlerini çekmiştir.³⁰⁴

Plevne'de muhtemel bir taarruza karşı müteyakkız halde bulunulurken, diğer tarafta ise 25 Eylül'de Rus-Rumen Birleşik Kuvvetleri Başkumandanı Romanya Prensi Şarl, kuvvetlerini toplayarak karşı sahile geçmiş, 1 Eylül'de ise bu hareket tamamlanmıştır.³⁰⁵

Başlangıçta, yapılacak bir muhasara hareketinin daha doğru olacağını ileri süren Şarl, Rusların ısrarı üzerine tekrar taarruz edilmesini fikrini kabul etmiştir.³⁰⁶

2. Osman Paşanın Kuvvetlerini Tertibi ve Muharebe Planı

Osman Paşa, kumandası altındaki orduyu şu şekilde tertip etmiştir:³⁰⁷

1- Albay Süleyman Bey kumandasında: Optaniç mıntıkası, 2 tabur, 6 top.

2- Edhem Paşa kumandasında: Bokva mıntıkası, 9 tabur, 11 top.

3- Albay Abdulezel Bey kumandasında: Griviçe mıntıkası, 2 tabur, 4 top. Kanlı Tabya, 1 tabur, 2 top.

4- Albay Tevfik Bey: Arab Tabyası, 3 tabur, 4 top.

³⁰⁴ Miralay Talat, Plevne..., s. 61.

³⁰⁵ Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 16.

³⁰⁶ Murat Sertoğlu, Gâzi Osman..., s. 16.

³⁰⁷ Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 81-82.

5- Albay Ömer Bey: Ömer Tabyası, 3 tabur, 4 top. Çorum Tabyası, 2 tabur, 4 top.

6- Rifat Paşa: Çerkez mıntıkası, 3 tabur, 6 top. Al Tabyası, 1 tabur.

7- Tahir Paşa: Toçemca mıntıkası, 3 tabur, 4 dağ topu.

Rıza Bey: 2 tabur, 2 top.

8- Albay Yunus Bey: Krişin mıntıkası, 2 tabur, 3 top.

9- Batı Cephesi: 1 tabur, 4 top.

Osman Paşanın uhdesinde ise doğu ve merkez mıntıkası kumandanlığı bulunmaktaydı. Kuzey mıntıkası Adil Paşaya, güney cephesi ise Hasan Paşaya bırakılmıştı.³⁰⁸

Bu muharebe tertibatının yanında istihkâmlar tahkim edilmiş ve hazırlıklar da tamamlanmıştı.

Osman Paşanın bu muharebedeki planı ise şöyleydi:

Plevne topçuları birkaç gün fasılasız olarak Rus mevzilerini şiddetlice ateş altına aldıktan sonra hücumu hazırlayacaktı. İlerleyen kıtalar top menziline kadar gelip, geceleyn bu mevzilerde siperler yapacaktı. Bundan sonra ise devamlı ve şiddetli bir surette düşman mevzilerine ateş açılacak ve yavaş yavaş topçular ilerleyecek, ateşin şiddetini de gittikçe kuvvetlendirecekti. Piyadeler birkaç gün durmadan ateş edecek, bundan sonra ileriye zayıf kuvvetler gönderilip topçuyu kapatacaktı. Fakat büyük kuvvetler düşmanın gözünden gizli ve örtülü olarak hazırlık mevzilerinde toplu bulunacaklardı.

Topçular yavaş yavaş düşman siperlerine yaklaştıkça piyadeler de sürüne sürüne düşman siperlerine hücum edeceklerdi. Süvariler de her iki kanadı koruyacaklardı. Aynı zamanda düşman gerisinde de faaliyette bulunacaklardı.³⁰⁹

3. Muharebenin Başlaması

Ruslar, 29 Ağustos günü de dâhil olmak üzere, beş gündür devam eden top ateşini kâfi görerek kesin bir hücum icrası için hazırlığa geçmeyi ve üç koldan hücumda bulunmayı kararlaştırmışlardı.³¹⁰

308 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 81-82; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 134.

309 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., s. 17; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus... s. 134.

310 H. O. Dwight, Turkish Time in The War Time, New Yirk 1881, s. 155; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 209-10; Halil Sedes, Bosna-Hersek ve Bulgaristan..., c. 2, s. 136.

Osman Paşa ise Rusların durumunu idrak ettiğinden buna karşı gerekli tedbirleri almış durumdaydı.³¹¹

Aşağıda sureti aynen yazılan muhabere içeriğinden de anlaşılacağı üzere, Ruslar Plevne'yi aşağı yukarı muhasara altına almış haldeydi. Böyle olmakla birlikte, gerek Osman Paşa ve gerekse emri altında bulunan birlikler ve subaylar, hayrete değer bir tevekkül ile düşmanın teşebbüs etmesi muhtemel görünen saldırılarına karşı koyabilmek için azim ve gayret ile düzenleri bozulan birlikleri yeniden teşkilatlandırmak ve harap bir hale gelen tahkimatı yeniden tamir ve tesviye etmek için çalışmışlardı.³¹²

Osman Paşa bu nazik ve tehlikeli günlerde bir taraftan düşmana karşı koymaya ve ordunun maneviyatını yüksek tutmaya çalışırken, diğer taraftan da İstanbul'daki ilgili makamlara müracaatta bulunarak durumunu anlatmış ve kendisine yardım edilmesi talebinde bulunmuştu.³¹³

4. Osman Paşa ile Tophane Müşirinin Mülakatı

Osman Paşanın, düşmana karşı şiddetle top ateşine başladığına dair, 7 Eylül sabahı İstanbul'a gönderdiği telgraf üzerine Mabeyn ve Tophane müşiri Mahmud Celeleddin Paşa ile o günün akşamı aralarında makina başında cereyan etmiş olan konuşmayı aynen aşağıya alıyoruz:

Mahmud Celeleddin Paşa: "Aman birader! Allah aşkına düşman hangi cihetten top ateşine başladı. Ve kuvveti ne miktar tahmin olunabilir? Ve Plevne'yi böyle tazyikle beraber Orhaniye'ye doğru taarruz etmek niyyetinde bulunmak olmasın Tahkikat-ı vakıanız ne ise hemen iş'ar buyurun. Sabahleyin Mabeyn-i Hümayuna ve Makam-ı seraskeriye çektiğiniz telgrafda bugün de istediğiniz askerinin tertib ve sevkine başlanmıştır. Ve bu taburların nerelerden sevk olunacağı ve ne vakit Orhaniye'ye varacağını arz ederim."

Osman Paşa: "Düşman Plevne'nin her cihetine yüz kırk kadar top getirip sabahtan beri şiddetle ateş etmektedir. Piyadesi henüz meydana çıkmadığından miktar-ı kuvvet tahmin edilememektedir. Burasını şu suretle tazyikle Orhaniye'ye taarruz etmesi ihtimali dahi vardır."

M. Celeleddin Paşa: "Evvelki gün üç, dün bir tabur İstanbul'dan Filibe ve tarikiye Orhaniye'ye sevk olunduğu gibi yedi

311 Ahmet Saib, aynı eser, s. 211.

312 Halil Sedes, Bosna-Hersek ve Bulgaristan..., c. 12, s. 4.

313 Aynı eser, c. 12, s. 4.

tabur da bugün sevk olunmakta olduğundan ikisi yarın ve beşi de pazartesine kadar Filibe tarikiyle behemehal sevk olunacaktır. Beş tabur Süleyman Paşa Hazretleriyle edilen muhabere üzerine Yenizağra ve Şıpka'dan yarın sabahleyin yine mezkûr tarikle yola çıkarılacaktır. Sohum'dan gelmiş olan taburlardan üç taburu dahi salı gününe kadar çıkarılmak üzere bulunmuştur. Edirne'de bulunan bir taburun dahi hemen İzladi tarikiyle sevki mukarrer bulunmuştur. İşte balada gösterilen taburların miktarı yirmiye balığı olduğundan bunların cüz'i-azimi dört beş güne kadar Orhaniye'ye ve küsurlar dahi nihayet bir haftaya kadar vasıl olacağından Orhaniye'den celbi irade-i âliyyelerine menuttur."

Osman Paşa: "Telgraf emirlerini aldım. İstenilen 20 taburun sür'at-i tertib ve sevki yolunda asruf buyurulan inayat-ı devletlerine arz-ı teşekkür ederim. Fakat mezkûr 20 tabur mevki-i malum (Lofça) için talep edildiğine ve evvelce dahi arz olunduğu üzere kuvvet-i zahiriyye olmak ve Orhaniye'nin kuvvetine ilave edilmek üzere daha beş taburun daha lütfen ve ihsanen tertibi ile Orhaniye'ye irsalini ve derkar olan ehliyet ve iktidarına mebni uhdesine feriklik rütbesi tevcihi evvelce arz olunan Mirliva Hasan Paşanın terfi-i rütbesine dair henüz bir haber alınmadığından paşa-yı muma ileyhin terfi-i rütbesiyle gönderilecek taburlara kumanda etmek üzere görülen lüzumuna mebni kargûzar ve muktedir bir ferikin heman i'zamını fevkalade temenni ve istirham ederim efendim.

Mahmud Celaleddin: "Gönderilen 20 taburun ma'lum olan mevki için olması tabiidir. Fakat bu taburların Orhaniye'ye sevki ve oradan iktiza eden mahallere aldırılması ile Orhaniye için diğer beş taburun daha sevki için fevkalade gayret edeceğimi vaad ederim. Mamaafih Süleyman Paşa ordusuna dahi takviye vermek lazım geldiğinden birkaç gün teahhüründen dolayı harekât-ı âlinize halel gelmeyeceği ümidindeyim. Hasan Paşanın terfi-i rütbesi için şimdi irade-i seniyye istihsal ile arz ederim. Ve gönderilecek taburlarla beraber Sohum'da fevkalade ibraz-ı maharet etmiş olan Mirliva Hüseyin Paşa gönderileceğinden müşaru ileyh ferik değilse de kumada-yı âlinizde bulunmaya şayan olduğundan her veçhile emniyet olunur. Ve şimdi harp ne halde bulunduğu iş'arına intizar ederim. Başka yazacak bir şey yoktur efendim."

Osman Paşa: "Top muharebesi sabahtan beri şimdye kadar şiddetle devam ediyor efendim."³¹⁴

5. Osman Paşa ile Yunus Paşa Arasındaki Mülakat

Ruslar Plevne üzerine asıl hücumlarını 11 Eylül'de yapmışlardı.³¹⁵ Rumenler, doğu tarafında üç tümenle, Griviçe'deki meşhur "Serdar" veya "Kanlı Tabya" diye anılan kısma saldırmışlardı.³¹⁶ Düşmanın esas gayesi, yoğun sisten faydalanarak Kapalıdere yoluyla Plevne'ye girerek orduyu ikiye bölmektir. Bu durumu önlemek için Osman Paşa, Yunus Bey Tabyası'ndan Emin Paşayı telgraf makinesi başına çağırtmış ve aralarında şu konuşma geçmişti:

Osman Paşa: "Kumandan Paşa, karşınızdaki düşmanın miktarı ve vaziyeti ne haldedir? Müşahedelerinizi söyleyiniz. Düşmana nazaran bulunduğunuz vaziyete karşı askerî ta'biyeniz nasıldır?"

Emin Paşa: "Düşman mevzimize oldukça yaklaşmıştır. Bundan başka, Yunus Beyin söylediğine göre düşman Orundal köyü dere-lerine 13-14 tabur piyade ve bir alay kadar süvari indirdiği gibi Brestoviç köyü önünden dahi yavaş yavaş diğer kıtalarıyla ilerlemektedir. Bize doğru mevzi almaktadır. Vaziyetimiz icabında, hem Yunus Beyden ve hem de solumuzdan Kapaklıdere cihetindeki müfrezeyle muavenet üzere Yunus Bey tabyasının solundan itibaren Lofça yoluna doğru avcı hendeklerinde bir buçuk tabur harp nizamında bulunuyoruz ve bunun solundan itibaren bu istikametten Kovanlık Tabyası ileri fedailerine ve Çeşme civarına kadar bulunmaktadır. Sonradan yapılan bağ hendeklerinde dahi ihtiyat olmak üzere bunların orta gerisine düşmanın görünme ateşinden gizli olarak, derin kol nizamında ta'biye olunmuştur."

Osman Paşa: "Ta'biye ve mülahazanız yolunda ve münasip ise de bu suret kıtalar biraz dağınık olduğundan ta'biyece mahzur ve muhatarattan salim olamayacağından kıtalarımızı yine

314 Halil Sedes, *Bosna-Hersek ve Bulgaistan...*, c. X, s. 116-18; c. 12, s. 5.

315 Mihailo D. stajanovic, *The Great Powers...*, s. 154; B. H. Sumner, *Russia...*, s. 319; Radu Rosetti, "Roumania's Share...", s. 562; Hugh Seton-Watson, *The Russian...*, s. 455; Bernard Pears, *A History...*, s. 380; M. T. Florinsky, *Russia...*, c. 2, s. 1004; David Mackenzie, *The Serbs...*, s. 232; Richard Milman, *Britain and The Eastern Question 1875-1878*, Oxford 1979, s. 323; Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, c. 2, s. 13.

Rus Çar'ı Sezar'ın isim günününün 11 Eylül tesadüf etmesi nedeniyle bu tarih hücum günü olarak kararlaştırılmıştı. Bak: Noel Barber, *The Lords...*, s. 181.

316 Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, c. 2, s. 136; Bernard Pears, *A History...*, s. 433; Andrei Otetea, *The History...*, s. 410.

her iki tarafa yardım edecek surette topluca ta'biye ederek ihtiyatınızı kuvvetlice tutunuz. Karşınızda bulunan düşmanı durdurmak ve başarı kazanabilmek için, kuvvetinize 5-6 tabur daha verilerek takviye edilirsenez hücum edebilir misiniz?"

Emin Paşa: "Allah'ın izniyle hücum ederek sonuç alınabilirse de düşman cephemizi şiddetli top ateşine tuttuktan başka, solumuzdan dahi yan ateşi yapacak çok fazla kayıp verdireceğini düşünerek, sol kanadımızın te'mini ile beraber Yunus Bey tarafından düşman üzerine şiddetli top ateşi icrasıyla taarruzun kolaylaştırılmasını arz eylerim."

Osman Paşa: "Şimdilik bulunduğunuz yerde sebat ederek müdafaaya gayret ediniz!."

Emin Paşa: "Başkaca bir emr-i âliniz var mıdır?"

Osman Paşa: "Hayır... Yerinize gidiniz."³¹⁷

Bu görüşmenin akabinde Emin Paşa birliğinin başına dönerek taburlarından birini ihtiyata çekmiştir.

6. Muharebenin Seyri

Bu gelişmeler olurken düşman avcıları ilerleyerek birliklerimizin üzerine ateşe başlamışlardı. Her ne kadar mukabil ateşe geçilmişse de düşman ateşi birden bire pek şiddetlendirerek bütün mevzilere yayılmıştı. Bu kanlı çarpışmada Emin Paşa da başından yaralanmıştı.³¹⁸

Emin Paşanın zor durumda olduğunu haber alan Osman Paşa, lüzumlu tedbirleri alarak, onun yerine Mirliya Rifat Paşayı tayin etmiş ve bozulan askeri toplamaya çalışmıştı...³¹⁹

Sağ tarafta bulunan 21, 22, 23. noktalardan, aradaki mesafenin fazlalığından ve havanın o günkü fenalığından dolayı, Osman Paşa Ağustosun 30 ve 31. günlerinde yatsı vaktine kadar kesin bir malumat alamamıştı. Yine bu civarda bulunan 20 numaralı ta'biye erkân-ı harbiye kaimmakamı Rıza Bey, Emin Paşa hattında perişan bir duruma düşen kuvvetler ve mevkiin halini belirten bir tezkireyi bir zabitle Osman Paşaya göndermişti. Bu subay gönderilen tezkireyi paşaya takdim ettiğinde, gerek Osman Paşa ve gerekse erkân-ı askeriyeye tarafından, memnuniyet ve

317 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 141-42.

318 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 141-142.

319 Miralay Talat, Plevne..., s. 70; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 215; Mahmûd Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 220;

şükraniyet eseri olarak, tezkireyi getiren subayı taltif edilmiş ve düşmana karşı icrası gereken hareketi açıklayıcı bir cevap yazılıp göndermişti.

Osman Paşanın cevabi mektubundaki emri şöyleydi:

"Yarınki gün buradan tertib olunan onbeş yirmi taburdan ibaret bir kuvvetle düşman üzerine hücum edileceğinden efradın mevkiilerinde sabır ve sebat etmeleri hususuna sa'y ve gayret edilmesi ihtar ve tavsiye olunur.³²⁰

30 Ağustos 293

OSMAN"

Bu emrin uygulanması birliklere duyurularak Yunus Beye de tebliğ edilmiştir.

Yunus Bey, gece saat yarımında maiyetinde bulunan tabur kumandanlarını nezdine celb ederek, civarın durumunu beyan eden bir tezkireyi Osman Paşaya göndermiş ve alınan emre göre buldukları noktada sebat edip, düşmanın ertesi günü yapacağı harekete karşı koymak hususuna karar verilmek üzere gizli bir meşveret icra etmiştir. Osman Paşaya takdim olunan tezkerenin metni şöyledir:

"Huzur-i Âli-i Müşir-i Ekremiye,

Avn-i inayet-i bari ve meded-i ruhaniyet hazret-i peygamberiye istinaden bulunduğumuz ta'biyelerde sebat etmekte olduğumuz gibi; piyade cephanelerimiz tükeninceye ve tek mil fedayı can edinceye kadar sebata karar verdik ise de top cephanemiz hiç kalmadığı cihetle irsal ve isali arz olunur ferman.³²¹

30 Ağustos 293

Miralay YUNUS"

"Osman Paşa Hazretlerine,

Allah'ın yardımı ve Hazreti Peygamberin ruhaniyetinin inayeti-ne dayanarak bulunduğumuz siperlerde sebat etmekte olduğumuz gibi, piyade cephanelerimiz tükeninceye ve hepimiz can verinceye kadar sebata karar verdik ise de top cephanemiz hiç kalmadığı cihetle gönderilmesi ve ulaştırılması arz olunur .

30 Ağustos 293

Miralay YUNUS"

320 Miralay Talat, Plevne..., s. 88.

321 Miralay Talat, Plevne, s. 89.

Yunus Bey tabyasının düşmesi demek Plevne'nin düşmesi demek olduğundan, elden gelen bütün gayret ve fedakârlık gösterilerek düşmana karşı mukavemete çalışılmıştı. Bu öneminden dolayıdır ki Osman Paşa bu tabyanın kumandanına telgrafla vermiş olduğu emirde, mevziini terk edecek her askerin derhal vurulmasını ve tabyanın mutlaka elde tutulmasını emretmişti.³²²

Kasaba üzerinde bulunan sekiz numaralı Kanlı Tabya düşmanın eline geçince, Osman Paşa ordunun uğradığı tehlikeyi görerek bir yandan ordugâha etraftan asker toplanması için bazı cihetlere emirler verirken, diğer yandan da zapt edilen ta'biyelerden düşmanın ilerlemesi bir yana, hiç olmazsa müfrezelerin kasabaya girerek ahaliyi heyecan ve buhrana sevk etmemesi için kasabanın girişi ile köşe başlarına müfreme ve karakollar ikame ettirerek ihtiyat tedbirleri almıştı. Buna ilaveten askerî ümeradan bazılarını çadırına celp edip düşmanın hâl ve durumuna karşı ordunun ittihaz edeceği hareketi müzakere etmiştir. Burada yapılan toplantıda askerin manevi kuvvetinin takviyesine çalışılmasını ve 18. ve 19. tabyaların mutlak surette zaptının gerekliliğini vurgulamıştır.³²³ Bunun tahakkuku için, kumandanlığına Albay Tevfik Beyin tayin olunduğu, etraftan toplanan cesur ve atılgan askerlerden mürekkep birkaç tabur ile ilk hücum kolu teşkil edilmişti.³²⁴

General İskobelef gece karanlığından istifade ile Bağlarbaşı ta'biyesine hücum etmiş, fakat burada bulunan Niş redif taburu ve bu esnada Osman Paşa tarafından gönderilen diğer bir tabur Rusları püskürtmüştür.

Osman Paşa bu sırada Hafız Paşa tabyasına yakın bir mesafede bulunmakta ve muharebeyi oradan idare etmekteydi... Ordusunun güneyinde bulunan birkaç ta'biyenin alındığını ve İskobelef'in ilerlemekte olduğunu görmüş, fakat zayıatın derecesini bilmediğinden gece saat ikide Erkân-ı Harp Reisi Tahir Paşayı gönderip durumu layıkı vechile anladıktan sonra ikinci gün muharebe için lazım gelen tertibatı almıştı.

Muharebenin olduğu gece karargâhta bir harp meclisi toplanarak savaşın seyrini ele almış, gerek Osman Paşa ve gerekse diğer ümeranın fikirlerince sol taraftaki Kanlı Tabya'nın Ruslar tarafından zaptı o kadar büyük tehlike olmayıp, ordu için asıl tehlikenin İskobelef ordusu tarafından oluşturulduğunda fikir birliğine varılmıştı. Bu sebeple ne suretle olursa olsun İskobelef'i geriye atmak ve burada zapt olunan Kovanlık ve İsa Baba tabyalarını geri almanın gerekliliğine kanaat getirilmişti.

322 Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 166.

323 Miralay Talat, aynı eser, s. 90; Mahmûd Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, c. 2, s. 222.

324 Miralay Talat, aynı eser s. 90-91; E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus*, s. 149.

Osman Paşa bu maksat için etrafındaki tabyalardan birkaç tabur almış ve kumandanlığını da Tahir Paşaya vermişti. Tahir Paşa mezkûr tabyaya hücum etmişse de başarılı olamamış, Osman Paşaya gönderdiği raporda da bu hususta muvaffak olamayacağını belirtmişti. Osman Paşa bunun üzerine aynı yere Tevfik Beyi yollayarak ikinci bir hücumda bulunulmasını emretmişti. Tevfik Beyin hücumu neticesi, daha önce 31 Ağustos'ta Ruslar tarafından zapt olunmuş olan, Kovanlık ve İsa Baba tabyaları geri alınmıştı.³²⁵

7. Rusların Osman Paşaya Müracaatı

Rus karargâhları ve kumanda heyetleri yapılan müteaddit saldırılar ve ricatler yüzünden birbirine karışan birliklere yeniden bir çekidüzen vermek, muharebe meydanında kalan yüzlerce cesedi gömdürmek ve yaralıları kaldırmak istemişlerdi. Bu münasebetle, General Zatov 1 Temmuz'da bir subay vasıtasıyla Osman Paşaya bir mektup göndererek Osmanlı müdafaa hatlarına yakın yerlerde ölü olarak bulunan Rus erlerinin cesetlerinin kaldırılıp götürülmesi için birkaç saatlik mütareke yapılmasını teklif etmişti. Fakat Osman Paşa, Rusların müdafaa hatlarının yakınlıklarına sokulmalarından doğacak mahzurları dikkate alarak buna rıza göstermemişti.³²⁶ Bununla beraber ateş kestikleri takdirde, Rus erlerinin cesetlerini Plevne eratı tarafından kaldırılıp defnedilebileceği cevabını vermişti. Bu mukabil teklifi ise Ruslar kabul etmemişlerdi.

Ruslar İkinci Griviçe Tepesi üzerine Rumen Miralay Anekleskovdona kumandasında üçüncü defa taarruz etmişlerdi. Bu hücum da öncekiler gibi ricatle neticelenmişti. Bu saldırıda 22 subay, 907 nefer ölmüş ve yaralanmıştı. Osman Paşa cesetlerin defni için Ruslar tarafından teklif olunan mütarekeyi reddetmekte devam etmekteydi. Fakat üç aydan beri açıkta kalan naaşların havayı bozması dolayısıyla Prens Şarl 8 Temmuz'da bir defa daha mütareke yapılması için Osman Paşaya teklifte bulunmuştu. Bu talep kabul edildiğinden 9 Temmuz'da iki taraf da ateş kesmiş ve sabah 9.00'da başlayıp 14.00'te sona erecek bir mütareke akdolanmıştı.³²⁷

8. Dubnik'in Durumu

Osman Paşa 8 Eylül'de Sofya-Plevne yolunu açık bulundurmak ve Plevne'yi batı istikametinden gelecek bir düşman taarruzuna karşı ko-

325 Ahmed Saib, *Son Osmanlı...*, s. 221-223; S. Zeki Kutucuoğlu, *Gâzi Osman Paşa Plevne'de*, Ankara 1957; s. 31.

326 Nâil Uçar, *Gâzi Osman Paşa ve Plevne*, İstanbul 1978, s. 144.

327 Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 314.

rumak maksadıyla Hasan Sabri Paşayı 3 piyade taburu, 5 top ile Vid köprüsü başına göndermişti. Daha sonra bu birlik General Laşkariyet kuvvetlerini yenerek Dubnik'e girmişlerdi.³²⁸

Küçük Dubnik'te bulunan Kurmay-Albay Veli Bey, Temmuz'un 14'ünde Plevne'ye bir er göndererek Osman Paşaya, Büyük Dubnik'te bulunan Ahmet Hıfzı Paşa ile Teliş'te bulunan Hakkı Paşadan hiçbir haber alamadığını ve bu nedenle endişe duyduğunu bildirmişti. Osman Paşa Veli Beye Plevne'ye çekilmesini, her iki kumandanın da esir düştüğünü belirtmişti. Alınan bu cevap üzerine Veli Bey, bir ara Vid suyu üzerindeki Plevne Köprüsü civarında düşmanın hücumuna uğramışsa da Osman Paşanın gönderdiği yardım kuvvetleri sayesinde bu badireden kurtularak, Plevne'ye dönmüştü.³²⁹

9. Osman Paşanın İstanbul Gönderdiği Telgraflar

Osman Paşa, Rumenlerin Osman Paşa veya Baştabya adı ile anılan istihkâma karşı yapmış oldukları hücumlarından 7 Temmuz 93/19 Ekim 77 tarihinde vuku bulanını seraskerlik makamına şu şekilde bildirmişti:

"Düşman bugün sabahleyin saat yedide -vasati on üç- müstahkem muhitin vasatına gayet şiddetli topcu ve piyade ateşleri açtı. Her tarafda müdafaada sebat edilmiştir. Umumi hücumu intizar olunurken düşman sağ yanımızda redut mevzimize karşı yalnız bir tabur sevketmiştir. Düşman kıt'alarının önlerinde istihkâm tahkimatı yapmaya çalışmışlardır. Fakat ateşlerimizin karşısında az zamanda birçok ölü bırakarak ricat etmeğe mecbur olmuşlardır. Düşmanın ateşi devam ediyor."³³⁰

Osman Paşa yine o günkü tarihle yazmış olduğu telgrafında şöyle demektedir:

"Düşman bu akşam da sağ yanımıza hücum ettiyse de külliyetli zayıyla püskürtülmüştür. Topcu ve ara sıra da tüfenk ateşleri devam etmektedir."³³¹

Osman Paşa daha sonra İstanbul'dan şu telgrafi almıştı:

328 S. Zeki Kutucuoğlu, *Gâzi Osman Paşa...*, s. 23.

329 Nâil Uçar, *Gâzi Osman...*, s. 125.

330 Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. 12, s. 144.

331 FO: 78/2585, No. 27, 1877; Halil Sedes, aynı eser, c. 12, s. 392 vd.

"Osman Paşa Hazretlerine,

Yaveran-ı hazret-i şehriyailerinden Celal Bey ile Ömer Efendinin maiyet-i âlilerinde bazı muharebatda bulunmaları hakkında olan arzularına karin-i münavekasiyle bi avnihi Teala (Allah'ın yardımıyla) düşmanın ma'neviyat-ı sahifesine meydan verilmeyerek her suretle hakkından gelmek feraizden olmakla bir taraftan düşmanın kahr ü tenkiline (ezilip cezalandırılmasına) ve diğer taraftan orduy-yi hümayunun levazım ve nakaisinin (noksanlarını) ikmal ve takviyesine bezli himmet olunması ve mühimmat ve cebhaneden her ne ki noksan ise bila ifate-i vakt (zaman kaybetmeksizin) doğrudan doğruya mabeyn-i hümayuna iş'ar ve bu babda zerrece ihtiyar-ı sükût ve ihtiyat olunacak olursa mucib-i teessüf-i azim (büyük bir üzüntü sebebi) olacağı bilinip ona göre harekete ibtidar edilmesi hususlarının taraf-ı samilerine tebliği bilhassa irade ve ferman buyurulmuştur.³³²

27 Ağustos 93/8 Eylül 77

SAİD"

10. Rusların Ricatı

Plevne'nin Sofya ile bağlantısı Hasan Sabri Paşa kolunun başarı gösterememesi nedeniyle 9 Eylül'de tamamen kesilmiş ve Plevne ordusu dört taraftan sarılmıştı. Bu durum ve halin ne gibi sonuçlar doğuracağı ise gayet açıktı.

Osman Paşa bu buhranlı devrede metanetini muhafaza etmekle beraber durumdan büyük bir endişe ve huzursuzluk duymaktaydı. Bu nedenle Sofya kumandanlığına gönderdiği mektupta kuvvetlerin Plevne'ye düzenli olarak gönderilmesi talebinde bulunmuş ve ilişkide gönderilen telgrafın da İstanbul'a keşide olunması ricasında bulunmuştu:

"Sofya Kumandanlığına,

Üç günden beri burada geceli gündüzlü düşmanla muharebe edilmekte olmasıyla buraca külliyetli top ve tüfenk cephanesine lüzum görülmüş olmasına mebni, cephane irsali hakkında mabeyn-i hümayuna yazılan ve leffen irsal kılınan (dosyalararak gönderilen) telgrafın serian oradan keşide ettirilmesi ve

332 Halil Sedes, aynı eser, c. X, s. 269.

burası için tertib olunup Orhaniye'ye gelmekte olan taburların yolda düşman olması dolayısıyla birer ikişer gönderilmeyip onar onar tabur olduğu halde sevk edilmesi, birer ikişer gelecek taburlar orada tevkif edilip on tabur olduğu halde dirayetli ve müstait bir zabıt kumandasıyla gönderilmesi ve diğer on taburun dahi bu vechile toplanıp i'zam kılınması ve buraca şimdi top, tüfenk ve vinçester cephanesine şiddetle lüzum görüldüğünden heman Sofya'dan kâffe-i edavatiyle beraber on bin atım top cephanesinin serian Orhaniye'ye celbi ile en evvel on taburla bu tarafa sevk ve irsali ve oraca dahi fevkalade basiret üzere bulunulması ihtar olunur.³³³

28 Ağustos 93/9 Eylül 77

OSMAN NURİ"

Bu mektup, içerisinde İstanbul'a çekilecek telgraf sureti bulunduğu ve vasıl olduğuna tam denecek kadar emniyet edilemediği halde dağ yollarını bilen ve itimada değer adamlardan birinin eliyle Sofya'da kumandan olarak bulunan Mehmed Paşaya iletilmişti.³³⁴

Osman Paşanın İstanbul'a yazmış olduğu telgrafın sureti ise şöyleydi:

"Evvel ve ahir arz ve iş'ar olunduğu üzere üç günden beri geceli gündüzlü düşmanla şiddetli muharebe edilmekte olduğuna ve düşman her tarafımızı ihata ettiği (kapsadığı) gibi telgraf hattı ve Orhaniye caddesini dahi kesmiş olmasına binaen her taraftan def ve tenkil-i adaya (bertaraf ve düşmanı cezalandırmaya) çalışıldığı misillu Hasan Paşa kumandasıyla mezkûr Orhaniye caddesine fırka sevk edilmiş ve nusret-i ilahiye müsteniden ve muavenet-i ruhaniyet-i peygamberiye mütevessilen (sarılarak) düşmana mukabele ve mukavemete çalışılmakta bulunulmuş olduğu ve buraca külliyetli top cebhanesine lüzum görüldüğü cihetle on beşer bin atım dört ve altı funtluk top cephanelerinin her bir edavatiyle beraber hemen Sofya'ya sevk ve irsal ettirilmesi ve burası için tertib olunan yirmi taburla Mirliya Hüseyin Paşanın bir kadem akdem yetiştirilmesi istida olunur ferman.³³⁵

28 Ağustos 93/9 Eylül 77

OSMAN NURİ"

333 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 150 vd.

334 Aynı eser, c. X, s. 151.

335 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 151; c. 12, s. 6.

Osman Paşa muharebenin dördüncü gününü de yatağa girmeden, karşı taarruz planları hazırlamakla geçirmişti. Elden çıkmış olan tabyaları behemahal (her halükârda) geri alması lazımdı. Bu nedenle, yeni bir taarruz olsa da, olmasa da, tabyaları geri almak için hazırlamış olduğu plan mucibince taarruz emri vermişti. Bu hücum üzerine düşman elindeki ön siper Plevne kuvvetleri eline geçmiş, bir saat sonra da bunu ikinci ve daha sonra da üçüncü siperlerin zaptı takip etmişti. Tam bu sırada Osman Paşa, yedekte bulunan beş bin askere, tabyalara umumi taarruz emri vermişti. Bu birlikleri savaşın seyrine göre diğer kuvvetlerle desteklemişti.

Sabah saat altıda başlayan taarruz on buçuk saat sürmüştü...³³⁶ ve nihayet altı gün devam eden bir çarpışmadan sonra Ruslar üçüncü defa ricat etmek zorunda kalmışlardı.³³⁷

Osman Paşa yapılan muharebe ve kazanılan muzafferiyeti tebliğ etmek üzere İstanbul'a şu telgrafı çekmişti:

"Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Celilesine,

Geçen Ağustos'un 26. günü düşman ale's-sabah kuvve-i külliyye ile etraf-ı erbaamızı ihata edib ve yüzden mütecaviz sahra topu ile üç dört büyük muhasara topu getirip ve hatt-ı ricatimizi dahi kat' eyleyip bir hafta gece gündüz bila fasıla ve kemali şiddetle ordu-yi hümayunu top ateşiyle tazyik eylediği misillü bu müddet zarfında müteaddid mevkilerden gerek istihkâmatımıza ve gerek Plevne üzerine hücumu ibtidar etmesiyle her umurda dertlerimize derman ve kuvve-i zahiremiz olan lütuf ve nusret-i ilahiye ve muavenet-i ruhaniyet-i hazret-i risaletpenahiye müsteniden düşmanın şiddetli hücumlarına yağmurlardan ziyade yağdırdığı gülle, şarapnel ve peşrev kurşunlarına karşı cünud-ı şecaat-nümud-ı hazret-i padişahî sine-i şecaat ve sebatlarını açarak mukavemetle her bir hücumuna asuman ve zemin-i lerzan eden Allah! Allah! seda-yı dehşet efzasını yâd ederek karşı çıkmalarıyla her cihetten gayet şedid ve hunrizane muharebeler edilip düşman münhezim ve perişan olarak yedi sekiz bin telefât bıraktığı gibi maa toparlak 3 kıt'a top ve 12 re's kitane ile külliyetli eşya-yı askeriyye ve eslihası dahi iğtinam edilmiş olduğu halde düşman gene top ateşine devam edip dünkü

336 Manchester Guardian, September 28, 1877, s. 8; Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 167 vd.

337 The Daily Telegraph, September 15, 1877, s. 5; H. O. Dwight, Turkish Life in the war Time, New York 1881, s. 155; Miralay Talat, Plevne..., s. 98.

salı günü orduy-yi hümayunun şark tarafında ve sağ cenahımızda vaki tabya üzerine kuvve-i küllîyye ile hücum edip orada bulunan asakir-i nusret maa's-şahanenin savlet-i şirane ve şiddetli ateşlerine tabaveri mukavemet olmuyarak bin beş yüzden müteceviz telefat verip münhezimen ve makhuren ricat etmiş ise de muharebe hâlâ devam etmekte olduğundan asakir-i şahaneden vuku bulan şehit ve Mecruhun miktarı henüz bilinemediğinden sıhhati muahheren bi't-tahkik arz olunacaktır. Düşmanın üzerimize gelen kuvveti has-sa ikinci, onaltıncı ve otuzuncu ve otuz birinci orduları idüğü lâşelerinden alınan alemetten ve orduların mecmuu kuvveti dahi yüzbinden ziyade olduğu aşikâr olduğu derdest idilen üseranın ifadelelerinden anlaşıldığı ve düşmanın böyle kuvve-i küllîyye karşısında bu kadar müddet mukavemet ve sebat edilmesi mücerred hayrû'l-nasirinin ihsan-ı ilahisi ve padişahımız efendimiz hazretlerinin talih-i ferhunde metali-i şehriyarileri asar-ı celilesi olduğu aşikâr olmak her halde eltaf-ı subhaniyyeye arz-ı teşekkür ve mehmedet edilmekte olduğu ve esna-yı muharebatta ibraz-ı şecaat ve besalet ederek bihakkın taltif seza bulunan ümera ve zabitanın icra-yı taltifleri badehu bildirileceği arz olunur ferman.³³⁸

7 Eylül 93 İvraça'ya vusulü 13 Eylül 93
19 Eylül 77/25 Eylül 77
OSMAN NURİ"

"Geçen Ağustos'un 26. günü düşman sabahleyin büyük bir kuvvet ile dört tarafımızı kuşatıp ve yüzden fazla sahra topu ile üç dört büyük kuşatma topu getirip ve kaçış hattımızı da kesip bir hafta gece gündüz aralıksız ve büyük bir şiddetle Osmanlı ordusunu top ateşiyle sıkıştırdığı gibi bu müddet zarfında değişik yerlerden gerek istihkamlarımıza ve gerek Plevne üzerine saldırıya başlamasıyla her işte gücümüz ve zahire gücümüz olan lütuf ve ilahi yardım ve Peygamberin ruhani yardımına dayanarak düşmanın şiddetli hücumlarına yağmurlardan ziyade yağdırdığı gülle, şarapnel ve ilk atılan kırşınlarına karşı padişahın kahramanlık sergileyen askerleri yiğitlik ve sebat sinelerini açarak karşı koyarak her bir saldırısına gökyüzü ve yeryüzünü titreten Allah! Allah! dehşet veren sedasını hatırlayarak karşı koymalarıyla her taraftan gayet şiddetli çatışmalar yapıldı düşman mağlup ve perişan olarak yedi sekiz bin ölü bıraktığı gibi yuvarlak olarak 3 parça top ve 12 baş hayvan ile bol miktarda aske-

338 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen, c. X, s. 248 vd.

ri eşyası ve silahu da ele geçirilmiş olduğu halde düşman yine top ateşine devam edip dünkü salı günü ordunun doğu tarafında ve sağ cenahımızda bulunan tabya üzerine büyük bir kuvvetle hücum edip orada bulunan Osmanlı askerlerinin saldırı ve şiddetli ateşlerine karşı koyamayarak bin beş yüzden fazla ölü verip mağlup ve perişan bir şekilde geri çekilmiş ise de savaş hala devam etmekte olduğundan Osmanlı askerlerinden vuku bulan şehit ve yaralının miktarı henüz bilinemediğinden doğruluğu daha sonra araştırılarak arz olunacaktır. Düşmanın üzerimize gelen kuvveti hassa ikinci, onaltıncı ve otuzuncu ve otuz birinci orduları olduğu leşlerinden alınan belirtiden ve orduların toplam kuvveti de yüzbinden fazla olduğu aşikar olduğu ele geçirilen esirlerin ifadelerinden anlaşıldığı ve düşmanın böyle büyük bir kuvvet karşısında bu kadar müddet karşı koyulması ve dayanılması tamamıyla yardım ediciler edicisinin (Allah'ın) ilahî ihşanı ve padişahımız efendimiz hazretlerinin uğurlu talihlerinin bir eseri olduğu aşikar olmakla her halde Allah'ın lütfuna teşekkür ve hamd edilmekte olduğu ve savaş sırasında kahramanlık ve yiğitlik göstererek hakıyla taltife layık bulunan komutan ve subayların taltif edilmeleri daha sonra bildirileceği arz olunur.

7 Eylül 93 İvraça'ya vusulü 13 Eylül 93

19 Eylül 77/25 Eylül 77

OSMAN NURİ"

Kahraman ordusu ile beraber namı ve şanı bütün cihana yayılan ve derin yankılar ve hayranlıklar uyandıran Osman Paşanın Üçüncü Plevne Muzafferiyeti yurdun her köşesinde tarif edilemeyecek kadar büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Her yerde namı hürmet ve hayırla anılmıştır.

Osman Paşanın üçüncü defa muzaffer olduğu haberinin İstanbul'da duyulmasının halkta uyandırdığı coşku ve sevinci ve bunu izhar eden kutlamaları bir yabancı müellif aynen şöyle anlatmaktadır:

"Pazar günü, gece yarısını çok az bir zaman geçmişti ki bütün sesleri bastıran garip bir gürültü ile uyandım. Bu, Rus ordusunun Plevne'den tekrar püskürtülmesi şerefine, İstanbul sokaklarında aynı anda kuvvetle çalınmakta olan yüzlerce trampetin sesiydi.

Ramazan'daki gibi minareler ışıklarla donatılmış, eski parlaklığına dönmüştü. Caddeler, meydanlar ve kahvehaneler Harbiye Nezaretinin yeni yayınlamış olduğu haber bültenini büyük bir şevkle tartışan insanlarla doluydu. Her dudaktan: 'Kibir ve gururluluğa Allah'ın hükmü işte budur.' sözü dökülmekte, Türk kamuoyu son derece heyecan içerisinde

bulunmaktaydı. Minareler arasına Arapça ‘Bismillahirrahmanirrahim.’ yazılmıştı. Nuruosmaniye Camii üzerine: ‘Ya Rahman’ diye asılmıştı. Süleymaniye Camii’nin daha yukarı kubbesi üzerinde muhteşem ışıklara bürünmüş: ‘Muhammed Allah’ın Rasulüdür.’ ifadesini ve daha sağ tarafta ise altın harfler içerisindeki: ‘Allahu Ekber’ yazısını okuyabiliydiniz.³³⁹

Yurtiçinden ve yurtdışından galibiyetini tebrik eden kutlama telgrafları gönderilmişti. Özellikle Macarlar tarafından, Osman Paşanın yapmış olduğu hizmetlerin bir takdiri olmak üzere, altın ve gümüşten yapılmış bir zafer tacı gönderilmiş, fakat muhasara nedeniyle mahalline ulaşamamıştır.³⁴⁰

Osman Paşaya İngiltere’den gönderilen mektupların büyük bir kısmı İngiliz kadınları tarafından yazılmıştı. Bu hanımlar Osman Paşanın kahramanlığına hayranlıklarını bildirerek kendilerine bir imzasını göndermek lütfunda bulunmasını rica etmekteydiler.³⁴¹

12. Üçüncü Plevne Muharebesi Hususunda Genel Bir Değerlendirme

Gazi Osman Paşanın 8 ve 18 Temmuz galibiyetlerinden sonra Rus ordusuna karşı en büyük zaferi 11 Eylül 1877 salı günü kazanmış olduğu Üçüncü Plevne Muharebesi’dir.³⁴² Bu yenilgi neticesi Rus liderlerini karamsarlık ve kendilerine güvensizlik sarmış, hatta Grandük Nikola, Tuna’nın gerisine çekilmeyi teklif etmiş, fakat İmparator ve Rus Savaş Bakanı Milivtin tarafından ikna edilmiştir.³⁴³

Romanya ordusunun iltihakiyle yeni Rus takviyelerinin gelmesinden dolayı süvari ve piyade mevcudu 100.000’i aşmış olan düşmanın top mevcudu da 432 adetdi. Buna mukabil Osman Paşanın toplam mevcudu 30.000’den ibaretti.³⁴⁴ Bu nisbet âdeta 1/4 nisbetsizliği demektir. 7

339 H.O. Dwight, *Turkish Life...*, s. 154 vd.

340 Miralay Talat, *Plevne...*, s. (mukaddime).

341 Charles S. Ryan, *Kızılay Emri Altında...*, s. 35.

342 B. H. Sumner, *Russia and The Balkans 1870-1880*, Oxford 1937, s. 319; Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire...*, s. 455; M. T. Florinsky, *Russia...*, c. 2, s. 1004; Edmund Ollier, *History of...*, c. 1, s. 401.

343 David Mackenzie, *The Serbs...*, s. 232.

344 General H. Langlois, *Lessons From Two Recent Wars*, (The Russo-Turkish and South African Wars), London 1909, s. 21; Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. X, s. 580 vd. Üçüncü Plevne Muharebesi’nin başlangıcında ordunun teferruatıyla kesin olarak kuvvetini gösteren sayılar yok gibidir. Bunun da önemli sebepleri arasında; ordunun, Sofya caddesi düşman tarafından tamamiyle kesilinceye kadar takviye birlikleri almış olmasından ileri geldiği tahmin olunmaktadır. Plevne Muharebelerinden bahseden harp tarihlerinde; gerek Türkçe, Osmanlıca ve gerekse yabancı dillerde yazılmış olanlarda bu bakımdan bir birlik yoktur. (Daha geniş bilgi için bk. Halil Sede, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. X, s. 580 vd.)

Eylül/28 Şaban Cuma sabahından 11 Eylül/3 Ramazan Salı sabahına kadar altı gün fasılasız³⁴⁵ ve gece gündüz süren çok şiddetli bir topçu ateşinden sonra 11 Eylül Salı günü Rus ordusunun sabahtan akşama kadar devam eden umumi hücumu müthiş bir bozgunlukla neticelenmiş ve 3 general, 350 subay ve 15.200 asker ölmek suretiyle Rus zayıyatı 15.550 kişiyi bulmuştu.³⁴⁶ Buna mukabil Osman Paşanın zayıyatı 3-4 bin şehit ve yaralıdan ibaretti.³⁴⁷

Rus saldırılarına karşı direnen Osmanlı askerleri

Gazi Osman Paşanın İkinci Plevne Zaferi'yle üçüncü büyük zaferi arasında 30 Temmuz'dan 11 Eylül'e kadar tam 44 gün geçmişti.³⁴⁸ Bu

345 I. Hâmi Dânişmend, *Kronoloji...*, c. 4, s. 350.

346 FO: 78/2585, No. 28, Sept.19, 1977; British Documents on Foreign Affairs, Reports and Papers From The Foreign Office Confidential Print. Part 1, From The Mid-Nineteenth Century to The First World War. Series B, The Near and Middle Eastern 1856-1914. General Editors, Kenneth Bourne and D. Cameron Watt. Cilt 4, The Ottoman Empire and The War With Russia 1877/78, University Publication of America 1984, s. 62; Mihailo D. Stojanovic, *The Great Powers...*, s. 154; Bernard Pears, *A History...*, s. 380; Hugh Seton-Watson, *The Russian...*, s. 455; M. T. Florinsky, *Russia...*, c. 2, s. 1004.

347 I. Hâmi Dânişmend, *Kronoloji...*, c. 4, s. 350.

348 Aynı eser, c. 4, s. 304.

muharebede Osman Paşa ordusu beş defa saldırıya geçmiş, beşinde de geriye püskürtülmüştü, fakat her seferinde ta'biyeleri savunan Rus kuvvetlerinin sayısı azalma göstermişti.³⁴⁹ Plevne harikasının karşısında acziyete düşerek ricata mecbur kalan Ruslar, Niğbolu-Ruşuk-Şıpka üçgeni içerisinde âdeta mahpus ve mahsur gibi hareketsiz kalmaya mahkûm olmuş ve çar, çaresiz, yardım kuvvetleri ismarlamıştı.³⁵⁰ Rusların bu muharebe neticesinde bozgun halde kaçmasına rağmen, elinde yeterince süvari kuvveti bulunmamasından dolayı, Osman Paşa kendilerini takibe koyulamamıştı.

7-11 Eylül 1877 tarihinde sona eren Üçüncü Plevne Savaşı, harp tarihlerinde önemli bir belge teşkil edecek kadar parlak ve unutulmaz olmuş, ülke dâhilinde olduğu kadar, haricte de büyük yankı ve coşkunluk uyandırmıştı.³⁵¹

349 Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 171.

350 I. Hâmi Dânişmend, aynı eser, c. 4, s. 304.

351 Richard Milman, *Britain and the Eastern Question 1875-1878*, s. 323.

J. ÜÇÜNCÜ PLEVNE MUHAREBESİ SONRASI GELİŞMELER

1. İstanbul'un Osman Paşanın Yardım Talebine Karşı Tutumu

Osman Paşanın gerek muharebe sırasında ve gerekse muharebe sonrasında yardım kuvvetleri gönderilmesi, cephane vesair yetiştirilmesi yolunda İstanbul'a yazdığı raporlar ve keşide ettiği telgraflar bu-
radaki ilgili makamları harekete geçirmekle birlikte, ihtiyar olunan lü-
zumsuz muhabere ve müzakereler yüzünden bu takviye işleri birçok en-
gelle karşılaşmış ve gecikmelere uğramıştır.³⁵²

Osman Paşanın daha önce 9 Eylül tarihli telgrafıyla talep ettiği as-
ker, erzak ve mühimmatın hemen tedarik ve sevki hakkında padişah
tarafından askerî meclise irade-i katiyye sadır olmuş, fakat başta komu-
tanların ehliyet ve liyakatsizliği dolayısıyla daire-i şehname ibareli tel-
graflar yazılmış, imdat kuvvetleri gönderilmesi ve ianede bulunulması
vaatlerde kalmıştır.³⁵³

Mezkûr telgraf ve padişahın irade-i katiyyesi üzerine toplanan as-
kerî meclis, suretini aynen aşağıya aldığımız mazbatayı tanzim edip hü-
kûmdara arz etmişlerdir:

"Meclis-i Askerî'den Takdim Olunan Mazbatanın Ferman
Buyurulan Suretidir:

Orhaniye için tertib olunmuş olan 20 tabura kuvve-i ihtiya-
tiyye (ihtiyat kuvveti) olmak üzere daha asker tertibi lazım gelme-
siyle dört taburun Dersadet'ten ve yerine diğerleri gönderilmek
üzere iki taburunun Sofya'dan ve kezalik yerine diğerleri gönderil-
mek üzere üç taburunun Girit'ten ve üç taburunun dahi Beriyye-

352 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 253.

353 Mahmûd Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, 225.

tü's-Şam (Şam) sahilinden ve yedi taburunun Batum'dan tertib ve sevk olunması ve evvelce müretteb olan taburlarla berminvali muharrer bu defa mevaki-i mebhuseden tertib olunan taburların mecmuu otuz dokuz tabura baliğ olacağına binaen ol tarafda bulunan Ahmet Hıfzı ve Mustafa Paşaların ta'yiniyle cümlesinin yine devletlû Osman Paşa Hazretlerinin kumandası altında bulunması ve tertib-i sani olan mezkûr taburların sürat-i mümkin ile celb ve irsalleri lazimedden olduğu gibi kurbiyeti cihetiyle Sofya'dan müretteb olan iki taburun hemen şimdiden Orhaniye'ye gönderilmesi hususunun Sofya'ya iş'ariyle beraber Dersaadet'ten gönderilecek dört taburun dahi bila ifate-i vakt sürat-i isbali ve müşarun ileyh Fazıl Paşa hazretlerinin hemen hareket ettirilerek Orhaniye'ye vusulünde icab-ı hale göre hareket etmesi hakkında kendisine ta'limat i'tası münasib gibi mütaala kılınmış ve bununla beraber hasbelhal daha askerin lüzum-i kavisi olduğundan hidviyet-i celile-i Mısıriye'den (Mısır yüksek hidivliğinden) iktiza eden toplarıyla beraber bir on beş tabur kadar daha askerin istenilmesi dahi tahattur kılınmış ise de icra-yı icab-ı halde merhunu müsaade-i âli bulunmuş olmakla her halde emr ü ferman hazret-i men lehül'emrindir.³⁵⁴

3 Ramazan 94/30 Ağustos 93

(11 Eylül 77)

Mehmed Sadık, Ömer Fevzi, Mehmed Namık,
Rıza, Mustafa, Mahmud Celaleddin"

Askerî meclisin mezkûr mazbatası muhteviyatına göre Plevne'ye 39 tabur yetiştirilmesi kararlaştırılmışsa da, yine mazbatayı imza edenlerin itiraf ettikleri gibi, bu taburların çoğu uzak ve denizaşırı yerlerden geleceklerdi; bu nedenle ulaşmaları zamana muhtaçtı. Bir kısmı ise hiç gelmemişti.³⁵⁵

Plevne'nin ulaşım ve muhabere yolları Ruslar tarafından kesilmiş olması sebebiyle bu hususta da bir hayli zorluk çekilmekteydi. Muhabere ancak, pek müstesna zamanlarda, o da ancak emin ve fedakâr adamlara emanet edilerek, dağ yollarından Rusların süvari birliklerine ve keşif kollarına rastlanmayacak istikametlerden yapılmaktaydı. Nitekim yukarıda zikredilen telgraf, altı günlük bir gecikme ile İvraça kasabası telgraf merkezinden çekilebilmişti.³⁵⁶

354 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 235 vd.

355 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 235 vd.

356 Aynı eser, c. X, s. 249.

Osman Paşa, yine bu merkezden, seraskerlik makamına aşağıda sureti yazılı şu telgrafi çekmişti:

"Makam-ı Celil-i Seraskeriye:

Evvelce arz olunduğu üzere bir haftadan beri düşman her tarafımızı sarıp bizi taht-ı muhasaraya alıp gece gündüz bila fasıla muharebe edilmekte olduğuna ve Nusret-i İlahiyeye müsteniden ve muavenet-i ruhaniyet-i Hazret-i Peygamberiye mütevekkilen (hazreti peygamberin ruhaniyetinin yardımına tevekkül göstererek) düşmana mukavemetle çalışılmakta olduğu gibi ma toparlak (yaklaşık) üç kıta top ve birkaç re's beygirle bir hayli eşya-yı askeriye iğtinam edildi ve düşmanın yedi sekiz bin neferi dahi itlaf olunmuş ise de muharebe hâlâ şiddetle devam eylemekte³⁵⁷ ve mevcut top danesiyle erzakımız hemen hemen hitam bulmak raddesinde olub buradan tabur tefrik ve i'zamu (ayıp gönderilmesi) ve bir taraftan tedarik ve celbi dahi gayri kabil olduğu misillu muahheren ilave olunan yirmi taburla istenilen top daneleri de hâlâ vürud etmediğinden şu bir hafta zarfında idilen muharebatta haylice mecruh ve telefâtımız vuku bularak kuvvetimize gereği gibi nakise (noksanlık) gelmesiyle ricat mecburiyet hâsil olmuş ise de ricat etmek dahi müşkil olduğu ve bununla beraber her noktanın derkar olan ehemmiyeti ve buradan ricatımız halinde Vidin'e kadar Balkan'ın şu ciheti kâmilen askerden hali kalup yar ü ağıyara (dost ve düşmana) karşı hâsil olacak sui te'sirin derecesi ve burada bulunup hüsn ü ricatte nakli kabil olamayan bu kadar İslâm familyasının düşman ayağı altında bırakılması şan-ı devlete ve merhamet-i seniyyeye muğayir olacağı mütalaa ve mülahazası acizlerini bu noktada sebat etmeğe icbar etmekte olmasına ve Lofça istirdat olunmadıkça hatt-ı ricatımız her vakit tehlikede bulunacağına mebni bi lutfihi teala düşman buradan tard ve tenkil olunduktan ve asakir-i şahane yeniden tanzimle istirahat edildikten sonra Lofça dahi istirdat edilememekle şimdilik hatt-ı ricatimizin ve tarik-i muvasalamızın te'mini ve erzak ve cephanemizin taht-ı muhafazada nakli zımında Plevne ile Orhaniye arasında münasib bir noktada ikamet ettirilmek üzere mezkûr yirmi taburdan başka olarak daha on taburun hemen tertibiyle i'zamu ve

357 Vakit Gazetesi, 18 Eylül 1877.

burada bulunan asakir-i muavene-i Çerakise süvarisi kâmilten dağılmış ve buraca süvariye şiddet-i ihtiyac görüldüğünden iki üç alay muntazam süvarinin ve buradaki taburların ikmal-i noksanı için beş altı bin neferin dahi ilave ve i'zamı ve esna-yı harbde salis ve mustahfız (üçüncü ve Mustahfız) taburlarından layikiyle istifade olunamamakta olduğundan gönderilecek taburların dahi mevcudu dolgun ve muallim taburlarından olarak i'zamına (gönderilmesine) müsaade buyurulması ve burada bulunan Mirliya Hasan ve min ve Rifat Paşalar dahi esna-yı harbde mecruh olduklarından emir ve kumandaya hâlel gelmemek üzere muktedir ve ehliyetli bir iki livanın dahi arz ve istirahat eyler ve iza-i vakti (zaman kaybını) mucib olmamak üzere bu babdaki irade-i celilelerine süratle intizar eylerim.³⁵⁸

2/14 Eylül 93/77

OSMAN"

Osman Paşa, telgrafın muhteviyatında da anlaşılacağı üzere, daha o tarihlerde Plevne'den çekilmek lüzumuna, saray ve İstanbul'daki makamların düşüncelerine uygun bir şekilde ifade etmiştir.

2. Sultan II. Abdülhamid'in Osman Paşayı

Tebrik Etmesi ve Gazilik Unvanı Verilmesi

Osman Paşanın Plevne'de kazanmış olduğu üçüncü muzafferiyet üzerine Sultan II. Abdülhamid bir telgraf ve beraberinde bazı hediyeler göndererek kendisini tebrik etmişti. Gönderilen bu telgrafın sureti şöyleydi:

"Müşir-i Sadakat-Semirim Osman Paşa,

Hidemat-ı salife-i besalet-şiarına munzam olan gaza-yı ceditinle Osmanlılık şanını ila eyledin Hak Teala ve mefhar-ı enbiya dareynde destiğirin olsun! Kâffe-i ümera ve öz evladıma mukaddem ve kurre-i basıra-i iftiharım olan efrad-ı cünud-i nusret-nişanıma ale'l-infirad selam ederim. Merdane ve kahramanane gazalarıyle beni memnun ediyorlar. Cenab-ı Hak dahi kendilerini feyiz ve saadet-i ebediyyeye nail ve liva-yı İslâm'ın muhafazası uğrunda hemişe bu gibi gazavada muvaffakiyete suri ve ma'nevî mükafaat-ı âliyyeye vasıl eylesin. İşbu hizmetinize mükafeaten zatınıza bir kıt'a nişan-ı Osmanî verdim ve ümera ve zabitan hakkındaar ettiğün rüteb ve taltifatın teveccüh ve icrasını irade

358 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 251.

eyledim. İnşallah şüccan-ı efradın hakları olan iftihar nişanlarının dahi avdetlerinde kendi elimle i'ta ve ta'lik eylerim. Badema asar-ı fedakârane-i fevkalade ile mümtaz olan ümera ve zabitan ve efradın müstehak olacakları mükafaatı hemen kendilerine vaad ü tebşirle Dersaadet'e arz ve inha etmeğe me'zunsunuz. Tarafı hamiyetinize yaver-i mahsus i'zaniyle o vasıta ile dahi cümleli-ze memnuniyet ve teşekkürümün beyanı mukarrerdir."³⁵⁹

"Sadakatli Mareşalim Osman Paşa,

Daha evvelce elde etmiş olduğum kahramanlıklarına ilave olunan yeni gazan ile Osmanlılığın şanını yücelttin. Allah ve enbiyaların övüncü (Hazreti Peygamber) her iki dünyada yardımcımsın.

Bütüin komutan ve subay ve öz evladımdan daha önce gelen ve göz sevincim olan (manen) yardım görmüş asker evlatlarıma tek tek selam ederim. Mert ve kahramanca gazalarıyla padişahlarını memnun ve hoşnut ediyorlar. Cenab-ı Hak da kendilerini kazanç ve ebedi mutluluğa nail ve İslam sancağının korunması uğrunda daha bu gibi gazalara muvaffak kılarak maddî ve manevî değerli mükâfat mertebelerine ulaştır-sın. Bu hizmetinize mükâfat olarak zatınıza bir Osmanlı nişanı verdim. Ve komutan ve subaylar hakkında arz ettiğim rütbe hediyelelerin yerine getirilmesini emrettim. İnşallah askerim kahraman olanlarının hakları olan övünç madalyalarını da döndüklerinde kendi elimle verir ve (yakalarına) takarım. Ayrıca fevkalade fedakârlık eseri göstererek öne çıkan komutan ve subaylar ve erlerin hak edecekleri mükâfatı hemen kendilerine vaad edip müjdeleyerek İstanbul'a arz etmeye ve yazmaya yetkilisiniz. Tarafınıza özel bir memur gönderilmesi ile o vasıta ile de hepimize memnuniyet ve teşekkürümün iletilmesi söz konusudur."

Osman Paşanın Ruslara karşı kazanmış olduğu bu başarı devlet erkânınca da derin takdir ve sürurla karşılanmış ve Paşanın taltifi düşünölmüştü. Vükela heyeti tarafından, namı ilelebed tarihte şan ve şerefle anılmak üzere, kendisine "Gazilik" unvanı verilmesi kararlaştırılmış ve buna ait beraat da yazılıp gönderilmişti.³⁶⁰

359 BOA. Yıldız Evrakı No. 28, Kısım No. 1088, Zarf No. 114, Karton No. 76; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 25.

360 BOA. Irade Dâhiliye, No: 61581; Levant Herald, October 2, 1877, s. 714; Daily News, October 3, 1877, s. 5; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 449 vd.; Rupert Furneaux, News of War Stories and Adventures of The Great War Correspondents, London 1964, s. 85; J. Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, History of The Ottoman Empire and Modern Turkey, c. 2, Cambridge 1977, s. 184; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 223.

Osman Paşanın Gazilik Beraatı'nı, o sırada Babîâli Divan-ı Hümayun'unda amedeci olan, Mahmud Celaleddin Paşa yazmış,³⁶¹ sedaret tarafından ise kendisine aşağıdaki telgraf çekilmişti:

"Plevne'de Osman Paşa Hazretlerine:

Cenab-ı Hakkın nusret-i rabbaniyesi ve padişahımız efendimiz hazretlerinin teveccühât-ı mukaddesesi ile Plevne muharebatında a'danın tenkil ve tedmiri devlet ve millet ve velinimet-i biminnete pek büyük bir hizmet olduğundan mesai-i hamiyyet mendanelerinin mükafaat-ı seniyye-i ebediyyesi olmak üzere zat-ı devletlerine "Gazilik" unvanı ve murassa nişan-ı âli ile bir seyf ve iki esb (bir kılıç ve iki at) ihsan buyurulmuş ve bunlar baferman-ı âli derdest-i irsal (ferman ile alel acele gönderilmiş) bulunmuş olmakla işbu eltaf-ı celilenin (takdir-kâr lütfun) bizzat ve vükela hazaratı tarafından bi'l-vekalet tebrik ve tesidine ve hemen beyne'l-asakir (askerler arasında) ilan ve ihtarına müsaraat eyleyim.³⁶²

9/21 Eylül 93/77

ETHEM"

Bu müjde haberi, birtakım mânilerden dolayı Plevne'ye ulaştırılmamış, ancak 26 Eylül Pazar günü, Şevket Paşanın beraberinde getirdiği 9 Eylül tarihli telgrafname ile öğrenilmişti,³⁶³ zira Şevket Paşanın, getirdiği erzakın yanında diğer bir vazifesi de 26–31 Ağustos tarihleri arasında cereyan eden üçüncü Plevne Zaferi'nden dolayı padişahın gönderdiği gazilik unvanını Osman Paşaya arz etmekte.³⁶⁴

8 Ekim'de Plevne'ye varan Şevket Paşa, orduya ait zahire ve mühimmatı icap edenlere teslim ettikten sonra, Osman Paşaya, ihsan buyrulan gazilik fermanı ile diğer birinci rütbeden murassa nişan-i Osmanî, altın kabzalı bir kılıç ve iki adet at takdim etmişti.³⁶⁵

361 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 252; M. Celâleddin Paşa, aynı eser, c. 2, s. 223.

362 Halil Sedes, aynı eser, c. X, s. 252.

363 Miralay Talat, Plevne..., s. 116.

364 Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 449 vd.; Rupert Furneaux, News of War Stories and Adventures of The Great War Correspondents, London 1964, s. 85; J. Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, History of The Ottoman Empire and Modern Turkey, c. 2, Cambridge 1977, s. 184; Miralay Talat, Plevne, s. 116; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 223.

365 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 96.

Osman Paşa otobiyografisinde bu duruma işaretle şöyle demektedir:

"Padişah savaşlardaki gayretimi, sadakatimi mükâfatlandırdı, hususi yaveri ile bir altın kılıç ile bir çift tabanca ve birinci rütbeden Osmanî nişanı verdi."³⁶⁶

Padişah tarafından resmen bir kumandana gazilik unvanının verilmesi, geçmiş savaşlar ve zaferlerle dolu bulunan Osmanlı harp tarihinde nadir görülen olaydı.

Gazilik rütbesinin takdim oluşunun ertesi günü telgrafın metni orada bulunan bütün taburlara ilan olunmuştu.³⁶⁷

Osman Paşa daha sonra askere bir konuşma yaparak, bu madalyanın kendi şahsına verilmiş olmasına rağmen zaferin onlara ait olduğunu, birliklerin düşmanla tekrar boy ölçüşmek için sabırsızlandığını söyleyerek yapmış oldukları çarpışmanın savaşın sonu olmadığını; yuvaları, aileleri ve çocukları için savaştıklarını unutmamalarını, kendilerini bekleyen mücadelenin çok daha şiddetli olacağını, yüreklerinin cesaret ve vatan aşkıyla dolu olduğundan emin bulunduğunu sözlerine eklemiştir.³⁶⁸

3. Gazi Osman Paşanın Askere Tamimi

Tuna Batı Ordusu Komutanı Gazi Osman Paşa orduya tamim suretiyle aşağıya metnini derç ettiğimiz şu mektubu yazmıştır:

"Muharebat-ı vakiada Cenab-ı Hakkın lütuf ve ihsanı Hazret-i Peygamberin muavenet-i ruhaniyesi ve teveccühât-ı kudsiyyet ayat-ı hazret-i padişahî semere-i celilesiyle muvaffak olunan tenkil ve tedmiri a'da-yı devlet ve milletten dolayı acizlerine gazilik unvanı ve bir seyf ile iki esb ihsan-ı hümayun buyurulduğunu mübeşşir canib-i âli-i sedaretpenahiden şeref-varid olan telgrafname-i saminin suret-i celilesi balaya yazılmış ve şu suretle lütuf ve iltifat-ı seniyye-i hazret-i padişahîye mazhariyetim mücerred merdumeki çeşm-i iftiharımız olan cünud-i zafernümud-i hazret-i padişahî ile ümera ve zabitan arkadaşlarımın şecaat ve gayret ve sebatları sayesinde bulunmuş olmakla bi'l-Umum ümera ve zabitan ve neferat-ı şahaneye ilan-ı keyfiyetle kendilerinden ezher cihet memnun ve müteşekkir bulunduğumun dahi tebliğ buyurulması babında."³⁶⁹

GAZİ OSMAN"

366 Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. X, s. 4.

367 Miralay Talat, *Plevne...*, s. 117.

368 Rupert Furneaux, *Tuna Nehri*, s. 96.

369 Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. X, s. 253.

"Meydana gelen çarpışmada Cenab-ı Hakkın lütf ve ihsanı ve Hazreti Peygamberin ruhani yardımı ve padişahın kıymetli teveccühleri ile başarılan devlet ve milletin düşmanını cezalandırıp yola getirmekten dolayı bendenizlerine gazilik unvanı ve bir kılınç ile iki at padişahın başışı olarak verilmiş bulunduğunu müjdeleyen yüksek sadrazamlık makamından şerefle gelen telgrafnemenin değerli sureti yukarıya yazılmış ve şu suretle lütf ve padişahın iltifatına mahzar olmam sadece merdumeki iftihar kaynağımız olan padişahın zafer kazanan askerleri ile komutan ve subaylar arkadaşlarımızın kahramanlık ve gayret ve sebatları sayesinde bulunmuş olmakla tüm komutan ve subay ve padişahın erlerine durumun bildirilmesi ile kendilerinden çoğu yönüyle memnun ve müteşekkir bulunduğumun dahi tebliğ edilmesi hususunda.

GAZİ OSMAN

4. Gazi Osman Paşanın Gazilik Unvanının İhsanı Üzerine İstanbul'a Gönderdiği Teşekkür Telgrafı ve İstanbul'un cevabı

Gazi Osman Paşa, kendisine bahşedilen gazilik unvanı dolayısıyla İstanbul'a bir teşekkür mektubu göndermiştir. Bu mektubun sureti şöyledir:

"Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti Celilesine:

Mücerred cenab-ı hayrül-nasirinin nusret-i ilahiyesi ve seyidül-mürselinin muavenet-i ruhaniyesi ve padişah-ı hakikat-agâh ve şehinşahi adaletpenah efendimiz hazretlerinin teveccühat-ı kudsiyet ayat-ı tacidarileri semere-i celilesi ile muharebat-ı vakıada muvaffak olunan tenkil ve tedmiri a'da-i devlet ve milletin mükafaat-ı seniyye-i ebediyesi olmak üzere çaker-i kemineleleri gazilik unvanı ile mürassa nişan-ı Osmanî ve seyf ve iki esb ihsan-ı hümayun buyurulduğu makam-ı celil-i sadaretden ba telgraf beyan ve tebşir buyurulmuştur. Velinimet efendimiz hazretlerinin bu ana kadar hakkına müstehakk-ı kemteranemde sezaver buyurulan lütuf ve ihsan-ı hümayunu hazret-i mülukanelerinin henüz binde birinin şükür ve mehmedetini ifa edememiş ve mazhar-ı tahsin olacak hiçbir himmet meydana koymamış olduğum halde ihsan-ı ale'l-ihsan olmak üzere bu kerre dahi hakk-ı kemteranemde şu suretle zuhura gelen teveccühat ve inayat-ı zillulahilerinin

ve böyle bir lütf-i alü'l- âlin ifa-yı teşekkür ve mehmedeti ancak uğur-i hümayunlarında cansiperane hizmet ibrazına vabeste olduğuna ve çaker-i keminelere ise zaten bu uğurda cevher-i canımı fedâ ederek asar-ı nakdine-i hayat etmeğe hazır ve amade bulunduğuma binaen mücerred lütuf ve ihsan-ı hazret-i velinimete mukabil arz ve teşekkür³⁷⁰ ve şu lütf-i celilede tebrik ve tehenniyat yolunda şayan buyurulan müsaade-i âliyye-i vekaletpenahilerine eda-yı teşekküraniyet eylerim ve işbu inayet-i celile-i hazret-i padişahın şimdiye kadar arz-ı teşekkürüne ibtidar idilmesi yolların mesdudiyetinden neş'et eylediğinden bu babda zarurî'z-zuhur olan kusur-ı acizanın afvını temenni ve istida eylerim, ferman.³⁷¹

4/16 Ekim 93/77

OSMAN"

"Mabeyn-i Hümayun Başkıtabeti Makamına:

"Yardımcıların en hayırlısı Allah'ın ilahi yardımı ve Peygamberlerin Efendisinin ruhani desteği ve gerçekleri bilen padişah ve şahlarşahu ve adaletli efendimiz hazretlerinin pak teveccihlerinin sonucu ile meydana gelen muharebelerde muvaffak olunan, devlet ve milletin düşmanının cezalandırıp yola getirilmesinin ebedi mükâfâtı olmak üzere kullarına gazilik ünvanı ile kıymetli taşlarla süslü Osmanlı nişanı ve kılıç ve iki at padişahın hediyesi olarak verildiği yüksek sadaret makamından telgrafla belirtilmiş ve müjdelenmiştir. Velinimet efendimiz hazretlerinin bu ana kadar hakkına bendeniz üzerinde şayan buyurulan padişahın lütuf ve ihsanının henüz binde birinin şükür ve şükranını ifa edememiş ve güzellik mahzarı olacak hiçbir gayret meydana koymamış olduğum halde lütuf üzerine lütuf olmak üzere bu defa da bu fakir kulları şu şekilde meydana gelen padişahın yakın alakaları ve böyle bir büyük lütfün teşekkürünü yerine getirme ancak

370 Aynı eser, c. X, s. 253.

371 BOA. Irâde-Dâhiliyye, Evrak No: 61766.

Bu telgrafın Osman Paşa tarafından daha önce gönderilmiş olmasına rağmen bazı nedenlerle gecikmiş olduğunu dile getiren bir diğer telgraf ise şöyledir: (Bk. Aynı yer.)
"Devletlü Efendum Hazretleri:

"Tuna garb ordu-yi hümayunu kumandanı devletlü Osman Paşa hazretlerinin sâye-i ihsân-vâye-i cenâb-ı mülûkânenen nâil olduğu gâzilik ünvan-ı celîli ile avâtf-ı sâire hazret-i velinimetden dolayı teşekkür ve mehmedeti hâvî bu kerre vârid olan telgrafnâmesi mücerred manzûr-i âlî buyurulmak için leffen arz ve takdîm kılındığı ve telgraf hatlarının şimdiye kadar bozukluğu bu arızanın te'hîrini mücib olmuş idiği dahî sûret-i iş'ardan anlaşıldığı beyâniyle tezkire-i senâvere terkîm kılındı efendim. 7 Şevvâl 94"

padişah uğrunda cansiperane hizmet edilmesine bağlı olduğuna ve bu fakir kulları ise zaten bu uğurda canımı feda ederek hayatımdan geçmeğe hazır bulunmam dolayısıyla sırf lütuft ve hazreti padişahın ihsanına karşılık arz ve teşekkür ve bu yüce lütufta tebrik ve kutlama yolunda şayan buyurulan vekaletpenahilerinin yüksek müsaadelerine teşekkürlerimi takdim ederim ve bu padişah hazretlerinin yüksek lütuflarına şimdide kadar teşekkür arzında bulunulmaması yolların kapalı olmasından ileri geldiğinden bu konuda kaçınılmaz olarak meydana gelen bu fakirin kusurlarının affedilmesini temenni ederim.

4/16 Ekim 93/77

Sultanın ihsan etmiş olduğu gazilik unvanına Gazi Osman Paşanın teşekkür yolunda yazmış olduğu telgrafa şu şekilde mukabele olunmuştur:

"Gazi Osman Paşa Hazretlerine:

Hakk-ı ehakk-ı müşiri ekremileri olmak üzere zat-ı maalisifat-ı daverilerine ihsan buyurulan gazi unvan-ı celiliyle sair taltifat-ı kaidirdani-i tacidariden dolayı tahdisatı mütezemmin revnakbaşı-enamil-i ta'zim olan telgrafname-i sami-i hidivileri hak-i pay-i hümayun-i hazret-i padişahiye arz olunmakla tahmidat-ı ihlâs gayat-ı kerimanelerinden velini'metimiz padişah-ı şevketpenah efendimiz hazretleri iktisab-i memnuniyet-i namütenahi ile beraber mazhar-ı tevfiyat-ı ezeliye-i sübhaniye olan cenab-ı maalimeal müşirilerinin badeizin dahi bu ümmet-i merhume devlet-i müebbede-i İslâmiyenin temadi-i kudret ve satvetine bais olacak enva-gazavat ve fütuhat-ı haydarpesendaneye muvaffakiyetle tevali-i memduhiyet ve teali-i haysiyet ve şöhrat-i müşirileri dua-yı feyiz entümasını ahiverde-i zeban-ı kudsiyet beyan-ı hümayunları buyurdıklarından ba irade-i seniyye tebşire müsaraat olundu ol babda.³⁷²

5 Teşrinievvel 93/17 Ekim 77

SAİD"

(Özetle)

"Gazi Osman Paşa Hazretlerine:

"Zatûâlinize ihsan buyurulan gazilik unvanı ile padişahın diğer lütuflarından dolayı göndermiş olduğunuz teşekkür telgraftı padişah efendimize arz olundu. Padişah efendimiz yaptığımız hizmet ve gösterdiğimiz kahramanlıktan son derece memnun olarak bundan sonra

372 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 269 vd.

da bu millet ve devlete daha nice hayırlı hizmetler yapmanız için hayır duada bulunmaktadır.

5 Teşrin-i Evvel 93/17 Ekim 77

SAİD"

5. Yıldız Sarayı ile Gazi Osman Paşa Arasındaki Konuşma

18 Ekim 1877 tarihinde, hükümdar namına, Yıldız Sarayı telgrafevi ile Gazi Osman Paşa arasında şu muhavere ve muhabere cereyan etmiştir:

"Şevketmeab efendimiz zat-ı âlilerine selam ve hatırı-ı arifanelerini istifsar buyururlar. Ferman-ı hümayun üzerine mevadd-ı atıye istifsar olunur efendim!

Soru: "Şimdilerde düşman Plevne'nin hangi cihetlerindedir? Plevne istikametiyle arasında ne kadar mesafe vardır? Kuvvetinin miktarı ma'lum mudur? Bundan sonra ne harekette bulunacağı zan olunuyor? Mevcud-i mühimmat kâfimidir? Elyevm (Bugün) Plevne'deki erzak ne kadar müddet ve kaç gün yetişir? Orhaniye'den sevkiyata yoluyla devam olunuyor mu? Başka ihtiyacat ve ifadat-ı âliyye-i asafaneleri (zatıalizin belirteceği bir söz) varsa yolun açık olmasından istifade ile izah buyurulması muntazar-ı âlidir.

Cevab: "Cenab-ı Rabbülâleminin veli nimet-i biminnetimiz padişahımız (Âlemlerin rabbi olan Allah'ın velinimetimiz olan) efendimiz hazretlerinin vücud-i şahanelerine afiyet ve ihsan ve a'dasını makhur ve asakir-i mülukanelerini muzaffer ve mansur ve kalb-i hümayunlarını mesrur ve handan buyursun âmin!

Düşman şimdiki halde hatt-ı harbin sağ cenahiyle pişgahında (sağ tarafıyla önünde) ya'ni şark ile şimal cihetlerinde olup istihkâm inşası ile meşgul ve beher (her bir) gün hücum etmek gibi bir takım nümayişler ediyor. Gece gündüz top ateşine de devam ediyor. Bu gün tabyaları gezmeye gittiğimde etmiş olduğu ateşten doksan topdan ziyade tahmin olunmuş ve kuvveti dahi 60-70 tabur kadar olduğu tahmin kılınıyorsa da her gün tezayüd etmektedir ve bu günler hücum me'mul olunuyor ve biz dahi lütf-i hakka mütevessilen mukabeleye hazırız efendimiz. Şimdiki halde buradaki mühimmat-ı nariye sabık-ı vechile vuku bulacak

muharebata nisbetle bir iki gün muharebe edecek kadar kâfidir. İhtiyat olmak üzere Orhaniye'ye gönderilecek 30.000 daneden gayriez irsal küsuru olan 12.000 danenin dahi derdest-i irsal bulunduğu makam-ı seraskeriden iş'ar buyuruluyorsa da, vüruduna dair henüz ma'lumat yoktur. Erzakımız da tam ta'yin verilmek üzere 3-4 gün idare eder. Bir taraftan celbedilmektedir ilerde işin ne renk kesb edeceği bilinmediği cihetle bera-yı ihtiyat Orhaniye'de külliyetli erzak ve cephane bulundurulması icab eder. Makam-ı serakeriye arz eylediğim vechile yolların te'mini için ordu-dan tefrik ile gönderdiğim taburların yerine konulmak üzere daha 20 taburla 3-4 alay süvariye ihtiyac-ı hakiki vardır ferman.³⁷³

6. Pelişat Keşif Taarruzu

Pelişat köyü Plevne'nin güneydoğusunda ve Plevne'ye üç saat mesafede bulunmakta ve Ruslar tarafından askerî bir mevzi olarak kullanılmaktaydı. Ruslar bu köyün kuzey doğu, batı ve güney batısına düşen köylerle civarlarına, birbirleriyle irtibatta bulunmak üzere, mevziler tesis ederek Gazi Osman Paşa ordusu tarafından sağ cenah üzerine vukuu muhtemel ani bir hücumu durduracak müdafaa hattı teşkil etmişlerdi. Bu teşebbüs bilhassa Gazi Osman Paşanın yardım beklediği bir zamanda gerçekleşmişti.³⁷⁴

Düşmanın bu faaliyeti haber alındığından, hem Şıpka'da hücum halinde bulunan Süleyman Paşaya yardım olur fikriyle ve hem de karşıda bulunan düşmanın kuvvetinin neden ibaret olduğunu gerektiği şekilde anlamak kastiyle Gazi Osman Paşa tarafından Pelişat üzerine yapılması tasavvur edilen keşif taarruzu icrasına mecburiyet hâsıl olmuştu.³⁷⁵

Pelişat keşif taarruzu için Osman Paşa 19/31 Ağustos'ta 19 tabur piyade ve üç batarya top, 8 bölük nizamiye süvarisi ve bir alay Selanik muavene askerinden ibaret yaklaşık 10 ila 11 bin kişilik bir kuvvet ayırmış ve harp nizamı tertibine geçilmişti. Fırka kumandanlığı ise Sabri Paşa uhdesine verilmişti. Fırkanın havi olduğu iki livadan birinci livaya Emin Paşa; ikinci livaya Erkân-ı Harbiye Reisi (harb erkânı başkanı) Miriliva Tahir Paşa tayin olunmuştu. Gazi Osman Paşa ise genel kumandanlığı deruhte etmekteydi.

373 Halil Sedes, aynı eser, c. 12, s. 150.

374 Miralay Talat, Plevne..., s. 42; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 212.

375 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 201.

Müretteb kuvvet 18 Ağustos Cuma günü ortalık ağarıırken Plevne'den hareket etmiş ve Pelişat sırtlarını tutmaya başlamıştı.

Pelişat'a yarım saat mesafede Zıgalaviç köyü önüne gelince iki tarafın süvari avcıları arasında tüfek çarpışması vuku bulmuş, gerek düşman süvarilerini püskürtmek ve gerekse müstahkem mevzileri tahrip etmek suretiyle düşmanın asıl kuvvetini ortaya çıkartmak üzere, münasip noktalara mevcut imkân nispetinde top tabiiye olunmuştu.³⁷⁶

Yapılan bu girişim neticesinde maksat hâsıl olduğundan, Gazi Osman Paşa emrindeki kuvvete yavaş yavaş geri çekilmeleri emrini vermiş ve o gece, düşman toplarının elde kalan bir kıtası ile Plevne'ye dönmüştü.³⁷⁷

Gazi Osman Paşa, icra olunan bu keşif taarruzunu İstanbul'a şöyle arz etmiştir:

"Plevne Ordugâhı'ndan Mabeyn-i Hümayun'a Telgrafname:

İşbu cuma günü Plevne'nin cenubi şarkisinde (güney doğusunda) vaki düşmanın mütehasın (sığındığı) olduğu Pelişat karyesi üzerine keşif taarruzu icra olunmak üzere mikdar-ı kâfi askerle ale's-sabah ordugâhtan hareket edilerek karye-i mezkûreye yarım saat mesafede düşmana tesadüfle bir iki saat şiddetli meydan muharebesi idildükden sonra düşman asakir-i nusret-müesir cenab-ı padişahînin savlet-i dilyarane ve hücum-i şiranelerine tabaver-i mukavemet olmayarak (saldırıları karşısında dayanma gücü gösteremeyerek) istihkâmlarından yağmur gibi yağdırmakta olduğu şarapnel ve peşrev ve kurşunlarına sine-i şecaat ve besaletlerini siper alarak istihkâmlarına şiddetli hücum etmelerini müteakip üç aded istihkâmı zapt ve toparlağıyle beraber bir kıt'a topu ve üç ra's kıtanisini ve bir hayli tüfenk ile sair eşyalarını iğtinam eylediklerini ve düşman münhezimen ve makhuren firar eylediği gibi meydan-ı ma'rekede dahi pek çok telefata bıraktığı ve cünud-i şecaat-nümuğ-i mülukaneden (padişahın kahramanlık sahibi askerlerinden) vuku bulan şehid ve mecruhun mikdar-ı sahihi henüz anlaşılamamış ise de düşman telefata nisbeten pek cüz'i idiğı muharebeye başlanıldığını müteakib şark cihetinde Tröstenik ve Lofça cihetinde kâin İsladına karye-

376 Miralay Talat, Plevne..., s. 45; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 201; Halil Sedes, Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 26; M. Celâleddin Paşa, MŞR'at..., c. 2, s. 212.

377 C. B. Mayne, Review and Criticism..., s. 35; H. M. E. Brunner, Story of..., s. 53; Miralay Talat, aynı eser, s. 47.

lerinden ordusundan dahi imdada gelerek mecmu (toplam) kuvveti otuz bin raddesinde olduğu tahmin kılındığı ve düşmanın bu kerre dahi şu suretle münhezim ve perişan olması Cenab-ı Hayrî'n-Nasirinin asakir-i İslâmiyye hakkında mev'ud olan nusret ve ihsan-ı ilahiyesinin ve hazret-i peygamberin muavenet-i celile-i ruhaniyesiyle her umurda rehber olan teveccühât-ı kudsiyyet-i ayat hazret-i padişahînin asar-ı âliyyesi idiği bedihi bulunmağla tebşir-i keyfiyyete ibtidar kılındı (hazreti padişahın teveccühlerinin yüksek eserleri olduğu açık olmakla durumun müjdelenmesi yoluna gidildi) ferman.³⁷⁸

9/31 Ağustos 93/77

OSMAN"

Gazi Osman Paşa Plevne'ye döndükten sonra ilk iş olarak muharebeye iştirak etmiş olan taburların noksanlarını gidermek ve bunlara düzen vermekle meşgul olmuştu, çünkü kendisi yeniden taarruzi bir hareketin yapılacağını düşünmekteydi. Ancak 2 Eylül'de İstanbul'dan cevaben alınan ve ileride yerinde zikrolunacak olan telgraf, Gazi Osman Paşanın bu düşüncesine nihayet vermiştir.³⁷⁹

7. Plevne'ye Gelen Yardım Kafilesi

Lofça'nın düşman tarafından zaptı üzerine Gazi Osman Paşanın acilen 25 taburluk bir imdat kuvveti gönderildiği takdirde buranın tekrar istirdatının mümkün olabileceğini merkezi hükûmete 25 Ağustos'ta bir telgrafla bildirdiğini ve bu haber üzerine istenilen yardım kuvvetinin gönderileceğinin belirtilmiş olduğunu daha önce zikretmiştik. İşte vaad edilen bu kuvvetin geliş vakti üçüncü muharebe ile dördüncü muhasaradan sonraya kaldığından, Osman Paşa muhasara hattını yıpratmağa mecbur kaldığı gibi erzak ve mühimmat kafilesini muhasara hattı içine sokarak geri ile olan bağlantısını yeniden tanzim ve tesise de mecbur bulunmaktaydı.³⁸⁰

Merkezi hükûmet tertib ettiği 17 taburluk imdat kuvvetinin kumandanlığına Ahmet Hıfzı Paşayı tayin ederek Plevne'ye sevketmişti.³⁸¹

378 Basiret Gazetesi, 21 Ağustos 1293; Vakıf Gazetesi, 21 Ağustos 1293; F. F. Wyman, The War: Present War and The Eastern Question, Calcutta 1877, s. 84; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 38.

379 Halil Sedes, aynı eser, c. X, s. 38.

380 Miralay Talat, Plevne..., s. 105.

381 The War Correspondence of Daily News 1877/78, London 1878, s. 590; Miralay Talat, aynı eser, s. 105; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 229.

İmdat kuvveti 17 tabur, bir alay nizamiye süvarisi ve iki batarya, 12 top ve erzaktan oluşmaktaydı.³⁸²

Gazi Osman Paşa imdat kuvvetlerinin Orhaniye'den hareket ettiklerini haber alınca Ahmet Hıfzı Paşa ile muhabere için kendisine hususi adamlar göndermişti. İmdat kuvvetinin kumandanı Ahmet Hıfzı Paşa da aynı suretle Gazi Osman Paşa ile haberleşmek üzere adamlar irsal etmiş ve vuku bulan muhabere neticesinde imdat kuvvetinin düşman tehdidinden korunması için Gazi Osman Paşa altı tabur piyade, bir alay Selanik süvarisi muavene askeri ile iki bölük nizamiye süvarisi ve dört sahra kurup topu tertip olunarak Miralay Atıf Paşa kumandasında Küçük Dubnik'e doğru sevk etmiş ve Nihayet 11 Eylül günü kabile Plevne'ye vasil olmuştu.³⁸³ Plevne'yi elde tutabilmek için ise Plevne-Sofya caddesinin her zaman için açık ve emin bulundurmamak gerekmekteydi. Gazi Osman Paşa da Ahmet Hıfzı Paşayı Plevne'de alıkoymak üzere Plevne-Sofya hattını işler bir vaziyette bulundurmamak üzere vazifelendirmişti.³⁸⁴

8. Gazi Osman Paşanın Plevne'den Orhaniye'ye Çekilmek İçin İstanbul'a Müracaatı ve İstanbul'un Cevabı

Gazi Osman Paşa 23 Ekim'de, Plevne'yi boşaltmak ve Babakonak Geçidi'nde Mehmed Ali Paşa kumandasında toplanmakta olan ordu ile işbirliği yaparak, kış gelmezden evvel hareket merkezi haline getirmek üzere, Orhaniye ve Lukavite cihetlerine çekilmek için İstanbul'dan izin istemişti.³⁸⁵

Gazi Osman Paşanın bu görüş ve tedbiri teklif etmesinin sebebi; Rusların Plevne'yi muhasara altına almaya kesin olarak karar vermeleri ve bunun için en muntazam ve mükemmel iki ordularını cem ve celbe başlamları idi; Plevne ordusu harp ve müsademeyi devam ettirmek için hem asker ve hem de zahire ve mühimmat bakımından yetersizdi kuvvetin za'fa dönüşüp Lofça'nın elden çıkmasıyla

382 Manchester Guardian, September 24, 1877, s. 8; The War Correspondence, s. 590; Archibald Forbes, Czar and Sultan, s. 206; Baker Paşa, War in Bulgaria, c. 1, London 1879, s. 35.

383 The War Correspondence, s. 493; Miralay Talat, aynı eser, s. 105 vd.; M. Celâleddin Paşa, Aynı Eser, c. 2, s. 227. Şevket Paşa ile Saray arasındaki gerçekleşen karşılıklı telgraf- lar için bk. Daily News, September 27, 1877, s. 5; The Pall Mall, September 24, 26, 27, 1877, s. 5, October 16, 1877, s. 7; New York Tribune, September 25, 1877, s. 1.

384 S. Zeki Kutucuoglu, Gâzi Osman Paşa Plevne'de, Ankara 1957, s. 37.

385 William V. Herbert, Bir İngiliz ..., s. 128; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 227.

yol ulaşımının tehlikeye düşmesi halinde yardım talebinin müşkilata uğraması endişesi; Hıfzı Paşa kumandasıyla sevk edilen asker ve mühimmatın ihtiyaca yetmezken Rusların kuvvetlerini artırarak Plevne'yi şiddetli bir şekilde muhasaraya tâbi tutmaları ile kışın bastırması halinde yapılabilecek olan yardımın da yapılamamasının kuvvetle muhtemel bulunmaktaydı.³⁸⁶

Gazi Osman Paşa daha sonraları bu hususa işaret ederek şöyle demektedir:

"Ordu-yu hümayun Orhaniye'ye çekilir ise şu vardadan (tehlikeden) halas olup ve Balkana arkasını verip düşmanın mekidet ve mazarratından (tuzak ve zararından) emin ve tariki muvasalasının mahfuziyetinden mutmain olur (ulaşım yolunun korunmasından emin olur) ve merkez-i saltanat dahi müzaheret ve muavenete yol bulur."³⁸⁷

Gazi Osman Paşanın yukarıda zikrolunan talebine İstanbul'dan gelen cevabta ise şöyle denilmekteydi:

"Plevne mevkiî Rusya'nın tevessü daire-i tecavüzüne hasren mümanaet eyledikten maada ordu-yi hümayunun orada müyesser olan muzafferiyeti kadar ve şan-ı akeriyyemizin isbatı ve i'lasına hizmet ettiği halde mevki-i mezkûrun terki şimdiye kadar kazandığımız fezail ve meziyyat-ı askeriyyeyi kendi elimizle düşmana terk etmek demek olur ve Plevne muharebatının nazargah-ı âleme koyduğu rüchan-ı askeriyyenizle devlet-i âliyyeye siyaseten verdiği tefevvük ve nüfuz heba edilmiş bulunur (benabirin?) ordunun çekilmesi tecviz olunamaz. Bu maksadın muhafazası merkez-i saltanatca ne güne hizmet etmeğe mütevakkıf ise bildiriniz."³⁸⁸

"Plevne mevkiî Rusya'nın saldırı dairesini genişletmesine engel teşkil ettiğinden başak Osmanlı ordusunun orada vuku bulan galibiyeti kadar ve askeriyyemizin şanını ispatı ve yüceltilmesine hizmet ettiği halde adı geçen yerin terki şimdiye kadar kazandığımız askerî faziletler ve meziyetler kendi elimizle düşmana terk etmek demek olur ve Plevne Muharebelerinin diünyanın gözü önüne koyduğu askeriye-

386 M. Celâleddin Paşa, aynı eser, c. 2, s. 227.

387 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 128; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 227.

388 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 197; Halil Sedes, Osmanlı-Rumen..., c. 12, s. 75; M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 228.

nizin üstünlüğüyle Osmanlı Devleti'ne siyaseten verdiği üstünlük ve nüfuz heba edilmiş bulunur (benabirin?) ordunun çekilmesi caiz görülemez. Bu maksadın korunması saltanat merkezince ne şekilde hizmet etmeyi gerektiriyorsa bildiriniz."

Gazi Osman Paşa bu konudan bahisle şöyle demektedir:

"Ben ordunun ricatı lüzumunu yazıp da cevaba muntazır olduğum günlerde Sadık namında biri İstanbul'da telgraf başına gelip ordu Plevne'de kalır ise ne mazarrat melhuzdur, diye sual eder. Bu söze mütehayyir olduğumdan maada sail kimdir diyerek telgraf memuru vasıtasıyla tahkik ettiğimde esbak rusumat emini (önceki rüsumat emini) Sadık Paşa imiş. Meclis-i askeriyeye memur olduğu cihetle şu suali irad ediyor imiş dediler. Eyvah bizim için hayat ve memat meselesi olan böyle bir işe askerlikten ve hâl-i harbden bi haber paşalar karışınca istikametimizin felakete müncer olacağı bi iştibahdır diyerek (uğrayacağı şüphesizdir) o anda girdab-ı ye'se daldım ve paşanın sualine eğer orduyu bu halde bırakır iseniz akıbet düşman müzmahil ve esir eder cevabını verip mukadderat-ı ilahiyyeye rapt-ı kalb eyledim."³⁸⁹

Öte yandan Avrupa devletlerinin işe karışarak Rusların İstanbul'a kadar inmesini önleyeceğinden emin olan Sultan II. Abdülhamid'in zaman kazanmaya ihtiyacı vardı. Osman Paşanın Plevne'de tutunması ise bu kazancı sağlamaktaydı; çünkü Plevne dayandığı sürece Rusların ilerlemesi imkânsızlaşmaktaydı.³⁹⁰

Gazi Osman Paşa, Plevne'de kalmanın lüzumsuz ve hatta tehlikeli olacağını 6, 11 ve 14 Ekim tarihlerinde birbiri ardınca yazmış olduğu telgraflarla İstanbul'a bildirmiş, fakat bu telgraflar ve iş'arlar ancak 29 Ekim'de nazarı dikkate alınarak 3 Kasım'da karar kendisine tebliğ olunmuştu.³⁹¹

Askerî meclisin kararı Orhaniye komutanı Ferik Şevket Paşaya bildirilmiş, o da Yeni Zağra Kaymakamı Mehmed Efendinin eli ile dağ yollarından Plevne'ye ulaştırmaya çalışmıştı. Fakat bu sıralarda Rusların Teliş mevkiini ele geçirmekle Sofya-Plevne caddesini kapatmış ve Plevne'yi sımsıkı sarmış olmalarından dolayı bu emir Osman Paşanın

389 Halil Sedes, aynı eser, c. 2, s. 153; M. Celâleddin Paşa, aynı eser, c. 2, s. 279.

390 Rupert Furneaux, Tuna..., s. 117.

391 Süleyman Paşa, 1293 Türk-Rus Muhârebesi Hakâyikından, (İstanbul) 1324, s. 26; Halil Sedes, aynı eser, c. 2, s. 152; Fehmi Nuza, "1293 Osmanlı-Rus Hareketinde Askerî Hareket", Türk Kültürü, sy. 184, Yıl 1978, s. 214.

eline varamamıştı. Varmış olsaydı bile bir faydası ve hükmü olmayacaktı.³⁹²

Askerî meclisin bu telgrafları 23 gün sonra nazarı dikkate almasındaki sebep Sultan II. Abdülhamid'in Plevne'nin elden çıkarılmasına bir türlü rıza göstermemiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Padişahın etrafındakiler de bilerek veya bilmeyerek buna muhalif bir söz sarf etmekten kaçınmışlardı. Hatta tasvibde bulunarak bazılarının:

"Plevne'nin kazandığı şan ve şereften bu şekilde vazgeçmek makul olmaz!" derken, iş başında bulunan sadrazam da:

"Gazi Osman Paşa her nasılsa vehme ta'biyetle korkmaya başladı. Plevne'den çekilmek istiyor. Buna müsaade etmek caiz olur mu?" mütaalasında bulunmuştu.³⁹³

9. Gazi Osman Paşanın Plevne Ordusuna Erzak Temin Faaliyetinde Bulunması

Gazi Osman Paşa, Plevne'den orduyu tahliyeye izin alamayınca ordunun ricat hattının emniyete alınması ve erzak ve mühimmat bakımından ihtiyaçlarının giderilmesiyle meşgul olmaya başlamıştı. Fakat Rus müfrezelerinin Orhaniye caddesini hareket merkezi edinmesiyle gelişi gidişe mâni olmaları üzerine yakın köylerde bulunan zahire, hububat ve hayvanların cem ve zaptıyla ordunun sıkıntından korunması için Ahmet Hıfzı Paşayı 17 tabur piyade ve biraz süvari ve icabı kadar toptan mürekkep çapulcu fırkası ismiyle tertib etmiş olduğu askere kumandan tayin ederek Plevne'den hareket ettirmişti.³⁹⁴

Bu vazifenin icrası esnasında bir düşman süvari kolunun Medven üzerinden Tırnan'a doğru gelmesiyle Ahmet Hıfzı Paşa bunlar üzerine bir grup kuvvet göndermiş, yapılan müsademe neticesinde düşman keşif kolu yüz geri edilerek Pilavtepe'ye kadar kovalanmıştı. Fakat çarpışmanın yeniden ve daha şiddetli cereyan edeceğine intizaren; kafiye yola çıkarılmamış ve gece Tırnan mevki civarında geçirilmişti. O gün akşam Ahmet Hıfzı Paşa durumu izah etmek maksadıyla Gazi Osman Paşaya şu telgrafı yazmıştı:

392 Süleyman Paşa, 1293 Türk-Rus..., s. 26; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 2356.

393 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 2, s. 153.

394 Osman Senâî, Gâzi Osman Paşa, İstanbul 1317, s. 17; M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 230; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 161.

"Medven cihetinde düşman çoğalmıştır. Öteden Trestenik ve Metropolyalardan imdad göndermektedir. Hele Lofça düşman elinde olunca bu telgrafları muhatara altındadır. Binaenaleyh Medven havalisinden erzak toplamak müşkil ve hatta bir fenalığa uğramak ihtimali de vardır..."

Ahmet Hıfzı Paşanın bu telgrafına Osman Paşa da:

"Eliniz altındaki kuvvet, düşmanın yapacağı engelleri hükümsüz bırakacak derecededir. Evvelki karar dâhilinde erzak toplama işlerine devam ediniz!" diye mukabelede bulunmuştu.³⁹⁵

Ertesi gün Ahmet Hıfzı Paşa Aşağı Metropol cihetlerindeki köyleri araştırmağa başlamıştı. Gazi Osman Paşa Rus kuvvetlerinin o cihetlere sevk edildiğini anlayınca hemen Hıfzı Paşaya eli altındaki askerî kuvveti muntazam bir hale koyması ve daha şiddetli hareket etmesi için emir göndermişti. Daha sonra Hıfzı Paşa Plevne'ye hareket etmişti.³⁹⁶

10. Şevket Paşa Kafilesinin Plevne'ye Gelişi

Plevne ordusunun mezkûr hali ve Orhaniye yolunun Ruslar tarafından kapatılması İstanbul'da telaşa sebep olmuş ve Osman Paşaya yapılan vaadlerin ifasına gayretle Orhaniye'ye yeniden 15 tabur piyade, süvari ve mühimmat gönderilmesine karar verilmişti. Bunun gerçekleşmesini sağlamak için de Orhaniye mevkiî kumandanlığına ferik Şevket Paşa tayin olunmuştu.³⁹⁷

Şevket Paşanın vazifesi o cihetleri düşmandan temizleyerek Plevne'ye erzak yetiştirmeye gayret etmek ve yolun emniyet altına alınmasını sağlamaktı.

Şevket Paşa 24 Eylül'de bir kafile ile maiyetinde 15 tabur kadar piyade ve Kazım Bey kumandasında Fethiye ve Selimiye süvari muavene alayları, 12 top ve 500 arabalık bir kuvvetle Orhaniye'den hareket etmişti.³⁹⁸

Gazi Osman Paşa, Şevket Paşanın Orhaniye'den hareket etmeye hazır olduğunu öğrenince Lofça'nın istirdadı konusunu gerçekleştirmek için Şevket Paşayı mevcut maiyetiyle doğruca Lofça üzerine göndermeyi ve kendisi de bir fırka askerle Plevne'den bizzat oraya gitmeyi

395 Osman Senâî, Gâzi Osman Paşa..., s. 18; Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. 12, s. 66.

396 Osman Senâî, aynı eser, s. 18-19; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 161 vd.

397 M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 230.

398 Miralay Talat, Plevne..., s. 115.

planlamıştı. Şevket Paşa 24 Eylül'de Orhaniye'den çıkıp da Plevne'ye doğru yöneldiğinde Ahmet Hıfzı Paşa çapulcu fırkasıyla Dubnik cihe-tinde bulunmaktaydı. Gazi Osman Paşa, ona, Şevket Paşa askerinin ol-duğu noktada son emri bekleyerek durmasını bildirmişti. Fakat Şevket Paşa askeri Teliş mevkiinde bırakarak düşmanın bir süvari müfrezesini çarpışmayla def edip mühimmat kafilesini engelsiz olarak ilerletmiş ve bir alay süvari ile Dubnik mevkiine gelmişti. Ahmet Hıfzı Paşa ancak burada ona Gazi Osman Paşanın iş'arını tebliğ edebilmişti. Bunun üzeri-ne Şevket Paşa da:

"Bana İstanbul'dan verilen emir böyle değildir. Getirdiğim asker-le yolu muhafazaya çalışacağım." diyerek Plevne'ye doğru hareket et-mişti.³⁹⁹

Şevket Paşa, Ahmet Hıfzı Paşanın himayesi ile 26 Eylül-12 Ekim günü yüklü bir konvoyla Plevne'ye girmişti. Gazi Osman Paşa bu kon-voy sayesinde 20.000 kişilik askerî bir kuvvet ve ordusuna iki ay yete-cek miktarda erzak ile küllîyetli derece de cephane sağlamıştı.⁴⁰⁰

Şevket Paşa Plevne'ye girdiği gün, Gazi Osman Paşa kendisini ga-yet dostane karşılayarak sarılmış:

"Vay kardeşim, kahraman Şevketim..." diyerek öpmüş ve kucak-lamıştı.

Gazi Osman Paşa ve Şevket Paşa o gece Plevne'ye erzak tedariki keyfiyetini müzakere etmişler ve bu husus için lazım gelen emirleri al-dıktan sonra Şevket Paşa ertesi gün Plevne'den ayrılmıştı.

Bu görüşmede esas müzakere; Plevne'ye erzak ve mühimmat yeti-ş-tirilmesi Orhaniye-Plevne yolunun açık bulundurulmasına bağlı oldu-ğundan bu konuda olmuştu. Vaktiyle Gazi Osman Paşa bu konu için görüşlerini beyan ederek Orhaniye ve Lokovid mevkiilerine çekilmesi lüzumunu İstanbul'dan talep etmiş, fakat verilen cevapta:

"Plevne'nin pek ziyade ehemmiyet kazandığından terki münasib ol-mayacağı..." bildirilmiş ve kendisine arz etmiş olduğu hususlarda kuv-vetli vaadlerde bulunulmuştu.

399 Osman Senâi, Gâzi Osman Paşa, s. 18 vd.

400 The Manchester Guardian, September 24, 1877, s. 8; Archibald Forbes, Czar and Sul-tan, s. 206; Baker Pasha, War in Bulgaria, c. 1, s. 359.

Şevket Paşa'nın bu hususta seaskerliğe çekmiş olduğu telgraf için ayrıca bk. FO: 78/2587, No. 1196, EO: 78/2588, No. 32, October 17, 1877; October 9, 1877; WO: 33/31 s. 194; The Manchester Guardian, October 15, 1877, s. 8; F. V. Greene, The Russian Army..., s. 268.

Plevne'de ordusu ile kalmaya mecbur olan Gazi Osman Paşa, Şevket Paşa ile Orhaniye caddesinin ulaşımını muvakkaten emniyet altına alma hususunda yapılabilecek iki şıkkı mukayese etmişti:

1- Orhaniye ve Plevne'den çıkarılan iki seyyar kol, daima cadde üzerinde hareket edecek, Orhaniye'den gönderilecek olan kafil koluyla hareket edecek Plevne kolu da bu cihetten yolun yarısını kat ederek yolda bu iki kol birbirine mülaki olarak kafilayı teslim ve tesellüm edecek,

2- Plevne-Orhaniye Caddesi üzerinde bulunan birkaç mühim nokta tutulup tahkim edilecek, buralara münasib miktar kuvvet terkiyle aralarındaki irtibatı temin ederek caddeyi açık tutmak ve bu halde yine kafilayı artık, cüz'i bir kuvvetle sevk edip mühim noktalarda birbirine teslim ederek, Plevne'den çıkarılacak bir kuvvet ile karşılanmak.⁴⁰¹

Bu görüş daha az mahzurlu bulunduğundan buna karar verilmişti.

Yine bu müzakerede; Plevne ve Orhaniye arasında bulunan Büyük ve Küçük Dubnik, Teliş, Timurköprü, Radomirçe ve Lukavite mevki-lerinden Dubniklerle Teliş mevkilerinin Plevne ordusu tarafından müfrez bir kuvvetle, diğerlerinin ise Orhaniye fırkasından tefrik edilecek başka kıt'alarla tutulması tasvib olunmuştu.⁴⁰²

11. Şevket Paşa Kafilesi ile Plevne'ye Gelen İngiliz Doktorlar Meselesi

Plevne'ye iaşe konvoyu ile birlikte Londra'daki Stafford House komitesi tarafından gönderilen dokuz İngiliz doktor da gelmişti. Bunlardan bazıları Plevne ordusunda doktor olarak bulunan Charles S. Ryan'ın eski arkadaşlarıydı.

Mezkûr doktorlar Plevne'ye vardıkları zaman Gazi Osman Paşaya başvurarak kasabadaki yaralıların tedavisi için izin istemişlerdi. Osman Paşa da kendilerine, 4.000 yaralının çoğunu geri dönecek olan konvoyla Sofya'ya yollamak istediğini, orada çok daha iyi tedavi görebileceklerini, eldeki doktor ve hastabakıcıların ise kalanlara yeterli olacağını söylemişti.

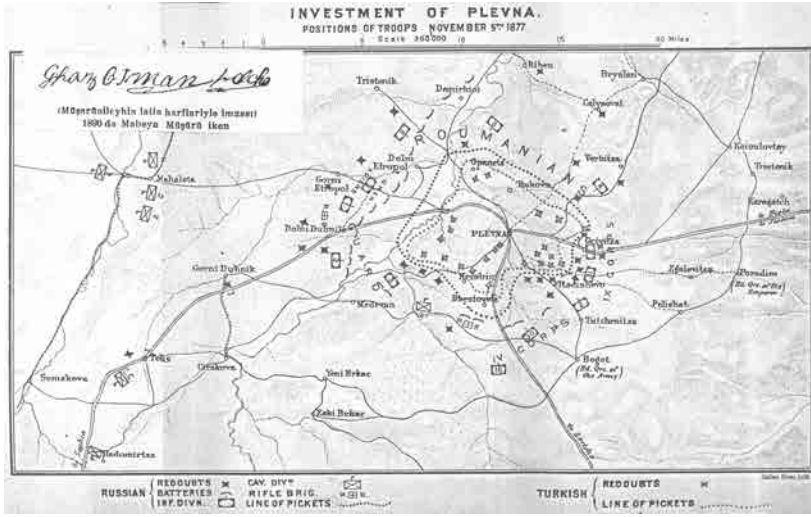
İngiliz doktorlar bu cevaba büyük tepki göstererek, yaralıların uzun yola dayanamayacağını, böyle bir yolculuğun çok tehlikeli olabileceğini anlatmaya çalışmışlarsa da Gazi Osman Paşa fikrini değiştirmemişti. Doktorlar ısrar ettikçe Gazi Osman Paşa daha fazla dayatmıştı.

401 Miralay Talat, Plevne..., s. 116.

402 Aynı eser, s. 116; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 231.

Gazi Osman Paşanın bu red kararı karşısında İngiliz doktorlar garizonun başhekimini Asaf Bey'e başvurarak bu kararın insanlığa sığmadığını, yaralıların arabalarla sarsılarak yol almasının gaddarlık olduğunu söyleyerek kendisinin müdahale ve yardımını talep etmişlerdi. Charles S. Ryan ise bu konuda Gazi Osman Paşanın görüşüne katılmaktaydı. Biliyordu ki yolda dayanabildikleri takdirde yaralıların iyileşme şansı, sıhhi şartlardan yoksun Plevne hastahanelerinde kalmalarından çok daha yüksekti.⁴⁰³

Gazi Osman Paşanın, İngiliz doktorlar tarafından gaddarlık olarak yorumlanan bu tutumu, daha sonra büyük tenkitlere konu olmuştur.⁴⁰⁴

Kasım 1877 tarihi itibariyle Plevne'de durum

403 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 207 vd.; Miralay Talat, Plevne..., s. 141.

404 Bu hususda daha fazla malumat için bk. C. H. M. Hozier, Russo-Turkish War..., c. 2, s. 723; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 496 vd.; Dorothy Anderson, The Balkan Volunteers, London 1968, s. 147 vd.

K. RUSLARIN MUHASARA FAALİYETİ ve GAZİ OSMAN PAŞA

1. Muhasara Hazırlığı

Ruslar üçüncü kez Plevne'de, mağlup olduktan sonra burasının harp yolu ile zapt olunamayacağını anlamışlardı. Zira Eylül ortalarında yalnız Plevne önlerindeki zayıfları, ölü ve yaralı olarak, 50.000'i bulmuştu. Bu kadar ağır kaybı başka hiçbir kesimde vermemişlerdi. Bu nedenle, daha fazla vakit kaybetmeden muhasara faaliyetine geçilmesine ittifakla karar verilmişti. Plevne önündeki muhasara ordusu komutanlığını ise Kırım seferi sırasında Sivastopol kalesini müdafaa etmiş olan, General Tottleben deruhte edecekti.⁴⁰⁵

Muhasara için harbiye nezaretine verilen emir neticesi istihkâm ve hendek kazmak için lazım olan alet ve edevat getirilmiş, celb olunan ağır ve büyük toplar münasib yerlere yerleştirilmiş ve Plevne'nin etrafı askeri kısımlara taksim olunmuştu.⁴⁰⁶

Rusların en geride bulunan hassa ordusunun da gelmesi üzerine General Gurko, Grandük'ün emri üzerine, Orhaniye yoluna çıkarak Plevne'nin dışarı ile olan irtibatını kesmek maksadıyla Plevne ordusu elinde bulunan Gurno-Dubnik ve Teliş mevkilerine hücum etmiş, neticede Hıfzı Paşadan buraları geri almıştı. Bu iki mevkiin alınmasından sonra ise Plevne tamamıyla muhasara altına alınmış olmaktadır.⁴⁰⁷

3 Eylül'de Plevne'nin güneydoğusunda, Osma suyunun doğu kıyısı üzerindeki Loğça'nın işgal edilmesi, Osmanlı doğu ve güney ordu

405 William Miller, *The Ottoman Empire*, London 1913, s. 374 vd.; Andrei Otetea, *The History of The Roumanian People*, Bucharest 1970, s. 410; Ahmet Saib, *Son Osmanlı...*, s. 225.

406 Osman Nûri, *Abdülhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 315.

407 *The Pall Mall Gazette*, November 15, 1877, s. 5; Ahmet Sâib, *Gâzi Osman...*, s. 238; Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 315; Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. 2, s. 137.

gruplarının taarruz ve faaliyetleri akim kalınca, Rus ordusu kargâhında geniş bir nefes alınmıştı.⁴⁰⁸

2. Gazi Osman Paşanın Durumu

Plevne'nin Ruslar tarafından muhasaraya alındığı sıralarda Gazi Osman Paşanın elinde çok az miktarda cephaneye bulunmaktaydı. Odukça büyük ölçülerde ateş kuvveti isteyen böyle büyük bir muharebeyi devam ettirmek, hemen hemen imkânsız gibiydi. Çünkü bu sıralarda yalnız güney-batıda Sofya'dan cephaneye ve mühimmat alınabilmekteydi. Bunların çoğunu da Ruslar daha yolda iken ele geçirmekteydiler. Şıpkadan gelen General Gurko, 28 Ekim'de 35 bin kişilik bir kuvvetle, Sofya-Plevne yolunu da kapatınca, Plevne tam manasıyla dört taraftan kuşatılmış,⁴⁰⁹ bütün cihetlerle bağlantısı kesilmiş, mühimmat ve muhabere hatları kapanmıştı.⁴¹⁰

32.000'i Rumen askerlerinden oluşan Rus-Rumen ortak kuvveti takriben 90.000 piyadeye varmıştı. Rumen kuvvetleri General Cernat tarafından, Rus kuvvetleri ise Baron Krüdner, General Kriloff, Prens Meretinsky ve General Skobelev tarafından kumanda edilmekteydi. Bu kuvvetler ayrıca 250 sahra ve 20 muhasara topu ile desteklenmekteydi. Gazi Osman Paşanın emri altındaki kuvvetlerinin sayısı ise 70.000 olarak tahmin olunmaktaydı.⁴¹¹

Gazi Osman Paşa Rusların kesin olarak Plevne'yi muhasara altına alacaklarını anlayınca, henüz daha imkân dâhilindeyken, Plevne'den, yeni bir mukavemet noktası olarak Orhaniye yahut Sofya'ya çekilebilmek için ısrarlı taleplerde bulunmuş, önerdiği teklifler Mehmed Ali Paşa tarafından da desteklenmişti.⁴¹² Fakat Şevket Paşanın Plevne muhabere hattını açık tutacağına dair İstanbul'a sunmuş olduğu gayet iddialı raporu üzerine Seraskerlik makamı kendisine inanmış ve Osman Paşaya sonuna kadar Plevne'de kalması emrini vererek⁴¹³ yardım kuvvetleri gönderileceği vaadinde bulunmuştu.⁴¹⁴

408 The War Correspondence of Daily News 1877, s. 590 vd.; H. O. Dwight, Turkish Life..., s. 178; Halil Sedes, Bosna-Hersek ve Bulgaristan..., c. 2, s. 137.

409 Halil Sedes, aynı eser, c. 2, s. 137.

410 C. A. Fyffe, A History ..., c. 3, s. 503.

411 James Samuelson, Roumania Past and Present, London 1882, s. 245.

412 Archibald Forbes, Czar and Sultan, s. 291; H. M. Hozier, Russo-Turkish War..., c. 2, s. 687; J. H. Rose, The Development of..., s. 217.

413 H. M. Hozier, Russo-Turkish..., c. 2, s. 687; Archibald Forbes, Czar..., s. 291; J. H. Rose, Development..., s. 217.

414 Virginia Cowles, The Russian Dagger, London 1969, s. 111.

Plevne muhasarası uzayıp düşmanın hücumları şiddetlenince heyet-i devleti hayret ve şaşkınlık kaplamıştı. Dublin'de Ahmet Hıfzı Paşa, Teliş'te Hakkı Paşa müfrezeleri esir düşmüş, Rodomice'de Şevket Paşa bozulmuş ve Plevne tamamen muhasara altına alınmıştı.

Bu gelişmeler karşısında Gazi Osman Paşanın Plevne'de kalarak dayanması taraftarı olanlar, onun Orhaniye'ye çekilmesine ve ricat hatının Şevket Paşa tarafından korunmasına karar vermişlerdi. Bu husus erkân-ı harb tarafından karar altına alınarak keyfiyetin Osman Paşaya tebliğ olunması vazifesi de Şevket Paşaya telgrafla emrolunmuştu. Çünkü Şevket Paşa, Radomice hezimetini, Orhaniye'ye dönüşünde, tam bir zafer kazanmış gibi Dersaadet'e arz ederek, Dersaadet'i ve Başkumandan Süleyman Paşayı aldatmak istemişti. Fakat gördüğü hezimetin tesirine mağlup olarak kendisini yılgınlık kaplamıştı. Bu nedenle, emri bildiren telgraf kendisine geldiğinde:

"Osman Paşanın Plevne'den çekilmesi, hâl ve mevkie nazaran pek güç ve müşkül olacaktır. Bu sırada Balkan ordusu Toryan Geçidi'nden Lofça'ya doğru sahte bir tehdit manevrası icra eder ve Tuna Şark Ordusu tarafından şiddetli taarruz ve hücum olunursa bu müşkülât hafifler..."⁴¹⁵

diye serasker kaymakamı Mustafa Paşaya bir taraftan telgraf çekerken, başka bir telgrafname ile de keyfiyetsizliğinden bahsederek, Dersaadet'e dönmek için izin istemiş, tehlikeli bulunduğu bu işte bulunmak için hasta gibi davranmıştı.

Gazi Osman Paşaya varması gereken ricat emri için o sırada Orhaniye'de bulunan Yeni Zağra Kaymakamı Mehmed Efendi ve yerli Pomaklardan ve Çerkezlerden birkaç kişi gönderilmişse de muhasaranın imkân vermemesinden dolayı hiç ilerlenemeyerek çaresiz geri dönmüştü.

İstanbul erkânı ise emrin Gazi Osman Paşaya varacağı ihtimaline fazla güvendiklerinden, Osman Paşanın ricat hareketini kolaylaştırmak için Orhaniye'den ilerleyecek olan kuvvete yardım olunmasını emretmişti.

İşin gittikçe sarp sardığı ve yedi sekiz gün uğraşıldığı halde Plevne'ye haber göndermeye bile iktidar bulunmadığı ve Rusların Balkanları geçmeye hazırlandığı anlaşılınca Süleyman Paşaya:

⁴¹⁵ Hüseyin Râci Efendi, Zağra Müftüsününün Hatıraları, Tercüman Yayınları, s. 204 vd.

"Plevne ordusunun düşman muhasarasından kurtulmasına tesirli bir yardımda bulunmak ve düşmanı Balkandan geçirmemek ve geçmesi halinde ilerletmemek hususlarına dair olan askerî tedbir ve harekâtı, zamanıyla tatbik etmek ve kumandaca birlik hâsıl olmak için askerî harekât ve tertibat hakkında bundan böyle İstanbul'a müracaat eylememelerinin Osman ve Rauf Paşalara tebliğine ve bir de askerî tertibat olarak taarruz veya müdafaa hareketinde sizin her bakımdan muhtar ve mezun bulunduğunuzun ve Plevne ve Balkan ordularının halen ve istikbalen hareketlerini tayin ve tadilin münhasıran sizin mesuliyet-i umumiyeniz altında cereyan edeceğinin dahi size tebliğine, meclis-i askerî kararıyla irade-i seniyye şeref-müteallik buyrulmuştur. Ve Osman ve Rauf Paşalara da keyfiyyet tebliğ kılınmıştır. Artık iktiza eden faydalı askerî tertibat ve hareketin ifasına müsaraat ediniz..." diye seraskerlik makamından bir telgrafname gelmişti. Fakat bir netice alınamayınca Plevne'nin kurtarılması işi Süleyman Paşadan alınarak Mehmed Ali Paşaya havale olunmuştu... Doğrudan doğruya Plevne'nin kurtarılmasına memur edilmiş bulunan Mehmed Ali Paşa harp etmeden ricat etmekten başka bir iş görmemişti. Plevne'den ise hiçbir haber alınamamakta, durumu meraka sebep olmaktaydı."⁴¹⁶

29 Ekim'de Gazi Osman Paşaya ulaşan emirde kuvvetlerini ve halkı Plevne'den tahliye ederek Orhaniye'ye çekmesi ve şehri de yakması emredilmekteydi. Gazi Osman Paşa bu emre verdiği cevapta, kendisinin 14 Eylül'de Plevne'den çekilmek için müracaatta bulunduğunu, fakat orada kalmakla emrolunduğunu, artık tahliye için çok geç kalmış olduğunu belirtmişti.⁴¹⁷

Bu cevap üzerine Plevne'nin Gazi Osman Paşa tarafından 25 Kasım'da tahliye olunabileceği görüşü de hayalle neticelenmişti.⁴¹⁸

Osmanlı ordusundaki bu tutarsızlık ve keşmekeşliğin ve dolayısıyla Gazi Osman Paşaya diğer komutanlarca gerekli yardımın yapılmamasının nedenleri arasında, onun üst üste kazanmış olduğu zaferler ve gösterdiği kahramanlıklar neticesi kendisine gazilik unvanının verilmesi ve dolayısıyla itibarının bir kat daha artmasının intaç ettirdiği kıskançlık yatmaktaydı. Bu kıskançlıktan dolayıdır ki birtakım

416 Hüseyin Râci Efendi, Zağra Müftüsünün Hatıraları, Tercüman Yayınları, s. 204 vd.

417 H. O. Dwight, Turkish Life..., s. 178; Noel Barber, The Lords of..., s. 186.

418 Manchester Guardian, November 19, 1877, s. 5.

bahaneler ileri sürülüp ataletle davranılarak Plevne'yi kurtarmak için hiçbir teşebbüste bulunulmamıştı. Süleyman Paşa, eski Başkumandan Müşir Mehmed Ali Paşa ve Müşir Rauf Paşaya Plevne yolunu açmalarını emretmişse de ellerindeki kuvvetleri tehlikeye atarak mağlup olabilecekleri korkusuna da kapılarak, böyle bir şeye teşebbüs dahi etmemişlerdi. Aynı kıskançlıktan Süleyman Paşa da payını almıştı. Komutanlardan sadece Ferik Deli Fuat Paşa, 4 Aralık'ta Rusları Elana Meydan Muharebesi'nde yenerek 11 top ve bir hayli Rus ağırlığını zapt etmiş, fakat bu zafer de neticesiz kalmıştı.

Süleyman Paşanın Maçka Meydan Muharebesi'nde yenilmesi üzerine Şıпка'nın kuzeyine hâkim olan Tırnova'nın geri alınması ümidi de kalmamıştı. Dolayısıyla ne Süleyman Paşadan ve ne de Edirne'de yeni ordu teşkiline memur edilen Mehmed Ali Paşadan hiçbir yardım görme ihtimali kalmayan Gazi Osman Paşaya Plevne'yi tek başına müdafaa etmek vazifesi düşmekteydi.⁴¹⁹

3. Muhasaranın Tamamlanması ve Gazi Osman Paşanın Faaliyetleri

Gazi Osman Paşa, muhasaradan birkaç gün sonra Plevne'de bulunan iki bin sivil halkı şehirden dışarı çıkarmak istemiş, fakat Ruslar bunları ateşle karşıladıklarından geriye çekilmek zorunda kalmıştı. Yine onun Plevne'yi askerî mevki haline getirme isteği de Ruslar tarafından önlenmişti.⁴²⁰

Rus kuvvetlerinin fazlalığı ve buna karşılık Plevne dışındaki Osmanlı kuvvetlerinin yavaş hareket etmekte olmaları yanında hükûmet merkezinin uygunsuzluklar içerisinde bulunması, Gazi Osman Paşayı hariçten kuvvet gelmesi konusunda fazla ümitlendirmemişti.

Muhasara sırasında birkaç kez İstanbul'a durumunu bildirmek için bazı teşebbüslerde bulunmuşsa da gönderilen şahıslar Ruslar tarafından ele geçirilmişlerdi.⁴²¹

Yolların Rus süvari kuvvetleri tarafından kesilmiş olması nedeniyle haberleşmede büyük sıkıntı çekilmiş, zoraki dağ yolları kullanılmak suretiyle ulaşım gerçekleştirilmeye çalışılmıştı.

419 Murat Sertoğlu, *Gâzi Osman...*, s. 18.

420 Ahmet Sâib, *Son Osmanlı...*, s. 281 vd.

421 Ahmet Saib, aynı eser, s. 288; E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 177.

Bu muhasara sırasında, padişaha, Gazi Osman Paşaya, fedakârlık gösterecek olan bütün subaylara, tümgenerallik de dâhil, her türlü terfi ettirme ve mecidi nişanı verebilme mezuniyeti verilmişti.⁴²²

Gazi Osman Paşanın verdiği emirle Plevne'ye giriş ve çıkışlar yasaklanmıştı. Bazı idarî tedbirler alınarak başıbozuklar, yağmacılar ve sair kimseler en sert şekilde cezalandırılma yoluna gidilmişti. Sert bir disiplin sahibi olan Gazi Osman Paşanın en ufak yağmacılığın anında ve en ağır bir şekilde cezalandırılacağına dair söz vermesi, ceset soyarken yakalanan bazı başıbozukların hemen oracıkta idam edilmeleri, Plevne'de esnaf ve halkı normal yaşantıya davet eden unsurlardan olmuştu. Fakat bu cezai tedbirlere rağmen başıbozukların yaptığı yağmacılığı tamamıyla önleyebilmiş değildi.⁴²³

4. Muhasara Günleri

Muhasara esnasında Gazi Osman Paşa, kasabada gayet rahat evler olmasına rağmen, çadırda ikamet etmişti. Kendisini askerlerinden ayırmamış, onlarla aynı şartları ve imkânları paylaşmayı tercih etmişti.⁴²⁴ Maiyetinde hizmetini gören bazı neferler, Yarbay Tevfik Bey ve telgrafhaneyi idare eden birkaç subay bulunmaktaydı. Yaver olarak Talat Bey, doktor olarak ise Hasib Bey bulunmaktaydı.

Vazife dışında gayet münzevi bir hayat sürerek etrafla fazla temasta bulunmaktan kaçınmıştı. Üstlenmiş olduğu vazifelerinden dolayı sadece komutan Hüseyin Bey ile sık sık görüşmekteydi. En fazla takdir ettiği kimseler ise Adil Paşa, Yarbay Nazif Bey ve Alman Doktor Kuhl idi.

Gazi Osman Paşa muhasaranın hüküm sürdüğü günlerde fırsat buldukça Bulgar kahvehanelerine gitmekte, Bulgar çiftçi ve esnaflarıyla sohbetler etmekte ve dolayısıyla üzerlerinde müsbet tesir bırakmaya çalışmaktaydı. Bir Bulgar, bir Türkü ne kadar sevebilirse Gazi Osman Paşa da Plevne'deki Hristiyanlar tarafından o kadar sevilmişti. Hatta öyle ki yıllarca sonra Plevneliler kendisini kasabalarını ziyarete davet ederek hediyeler göndermek istemişler, fakat Gazi Osman Paşa bunları kabul etmemişti.⁴²⁵

422 M. Şakir Ülkütaşır, "Plevne Kahramanı Gâzi Osman Paşanın Hayatı" Türk Kültürü, sy. 182, Ankara 1961, s. 71.

423 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 69.

424 The War Correspondence of The Daily News 1877-1878, c. 2, s. 155; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 561; Archibald Forbes, Czar and Sultan, s. 310.

425 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 138.

Hücum anında Gazi Osman Paşanın maiyetinde bulunan bir tabur gönüllü askeri bulunmaktaydı. Bu kuvvet Plevne'deki muhasara müddetince Gazi Osman Paşanın yanından ayrılmamıştı. Taburun yarısı Müslüman yarısı da Hristiyan neferlerden oluşmaktaydı. Fakat bunlar daha sonraları, kendi ihtiyarlarıyla Müslüman olmuşlardı. Hatta bir gün ihtida etmek isteğiyle müracaatta bulunmaları üzerine Gazi Osman Paşa kendilerine:

"Çocuklarım Müslüman olmaktan maksadınız nedir? Dininiz iyi değil mi? Peygamberiniz İsa (a.s.)'yı biz de tanıyıp iman ederiz. Eğer siz Müslüman olur iseniz para verirler diyen olmuş ise yalandır. Birkaç gün düşündükten sonra tahvil-i efkâr etmez iseniz tebdil-i mezheb (düşüncenizi değiştirmez iseniz fikir değiştirmeniz) için o zaman size ruhsat veririm."

demişse de birkaç gün sonra yine aynı taleple gelmeleri üzerine istekleri kabul olunarak gereken formaliteler yerine getirilmişti.⁴²⁶

5. Rauf Paşanın Süleyman Paşaya Telgrafı

Rusların tatbik etmiş olduğu muhasara neticesinde Plevne ile ulaşım ve kasabayı dışarıya bağlayan telgraf hatları kesilmiş, yalnızca şehir içindeki tabyalar arasında bunu sağlamak mümkün olmuştu. Dış dünya ile irtibat kesilmiş olduğundan gelişmelerden haberdar olunamamaktaydı. Hatta irtibatın kesik olması ve malumat edinilememesi dolayısıyla bir ara Gazi Osman Paşanın yaralandığı ve esir düştüğü gibi bazı haberler şayi olmuştu. Bu hususta Rauf Paşanın Süleyman Paşaya çekmiş olduğu telgraf şöyleydi:

"Plevne için bazı uygunsuz havadis şayi oldu. O cümleden olmak üzere Osman Paşanın da mecruh olduğu rivayet ediliyorsa da sıhhatine hüküm olunamayacağından oraca tahkikat icrası ile bize de iş'ar ediniz ve kâffe-i faciat mukadderat-ı ilahiyedendir. Yeis ve fütur lazım değildir. A'daya müdafaa hususunda iktiza eden tedbirin ittihazını hamiyetimize havale ettik."⁴²⁷

Bu haber gereği Süleyman Paşa manevra teşebbüsünde bulunduğu bir sırada Said ve Rauf Paşalar imzasıyla:

426 Osman Paşa Hazretleri Nezdinde Yüz Gün, İstanbul 1295, s. 7 vd.

427 Süleyman Paşa, 1293 Türk-Rus..., s. 33 vd.; Hüseyin Râci Efendi, Zağra Müftüsünün Hatıralar, s. 215.

"Osman Paşanın esaret haberi bildirilerek altmış tabur ile Balkanın güneyine inmesi ve lüzumlu noktalarda o taburları ta'biye ederek düşmanın Edirne ve İstanbul'a yürümesinin menini emreden" bir telgraf almıştı.⁴²⁸

6. Muhasara Esnasındaki Çarpışmalar

Muhasara faaliyetinin tamamlanmasından sonra hemen hemen muharebesiz hiçbir gün geçmemişti. Gazi Osman Paşa, eldeki mevcut cephanenin az olmasından dolayı tasarruflu davranarak bunu hücum günleri için saklamaktaydı. Vuku bulan bu hücumlar daha ziyade Rumenler tarafından yapılmıştı.⁴²⁹ Bu çatışmalara ilaveten Ruslar, almış oldukları takviye birliklerini mevcut kuvvetlerine katarak Plevne'yi daha fazla sıkıştırmaktaydılar.

Teşrinievvel'in on dokuzunda, öğleye doğru Plevne ile Griviçe arasında yapılan bir istihkâm üzerine Rumen askerleri şiddetli bir top ateşini müteakip hücumda bulunmuşlar, fakat yapılan müsademe neticesinde geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Gece şiddetli bir top ateşinden sonra tekrar birkaç koldan hücumu geçmişlerse de yine geri çekilmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Ayın yirmi ikisinde, birkaç gün sürmek üzere bombardıman başlamıştı. Hücumu uğrayan siperler, müdafaaya kâfi kuvvetleri olmayan, Plevne ordusunun elinde kalmıştı.

Yine bir iki müsademenin vuku bulduğu ertesi gün, düşman şafakla birlikte muhasara işleriyle meşgul olmaya başlamış, Osman Paşa da bunları taciz edecek top ateşleri açtırmıştı.

Müteakip günler bir iki süvari alayı ile birlikte bir hayli düşman taburu müdafa siperlerini geçmeğe ve Osman Paşayı elde etmeğe çalışmıştı.

Ayın 23. ve 24. günleri ise kanlı bir muharebenin gürültüsü ile geçmişti.

İki gün sonra, yani ayın yirmi altısında Dolni-Dubnik'ten her nasılsa Plevne'ye girebilen bir Osmanlı askeri, Osman Paşaya iki gündün beri mezkûr yerlerde bir sükûnetin hüküm sürdüğünü ve muhtemelen Ahmet Hıfzı Paşanın teslim alınmış olduğunu bildirmişti. Öte yandan Hakkı Paşa ile Teliş taraflarından da herhangi bir cevap alınabilmiş değildi.⁴³⁰

428 Hüseyin Râci Efendi, Zağra Müftüsünün Hatıralar, s. 215.

429 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 288.

430 Osman Senâi, Gâzi Osman..., s. 27 vd.

Bu gelişmeler üzerine Gazi Osman Paşa o cihetteki müfrezeleri Plevne'ye götürmeye karar vermiş ve bunun tahakkuku için geceleyin bir Çerkez zabitiyle mezkûr müfreze kumandanına emir göndermişti. Geri çekilmeye başlayan müfrezenin ricatına mâni olmayan Ruslar Plevne'ye gireceği sırada müfreze üzerine hücumda bulunmuş, fakat Osman Paşanın imdat göndermesi üzerine, bir saat süren bir mücadeleden sonra, düşman yine geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁴³¹

Daha sonraki günlerde, ayın 23. ve 24. günleri Gorno-Dubnik cihetlerinden gelen top seslerinin, o mevkide verilen büyük bir muharebenin neticesi olduğu ve Hakkı Paşanın Teliş'te ordusu ile teslim olmak zorunda kaldığı anlaşılmıştı.

Gazi Osman Paşa muhasara sırasında mümkün mertebe İstanbul'daki ilgili makamlara durumunu bildiren telgraflar göndermeye gayret etmişti.⁴³²

7. Rusların Gazi Osman Paşayı Teslime Davetleri ve Propaganda Faaliyetleri

Ruslar, Kasım ayının ilk günlerinden itibaren diplomatik yollarla Plevne'nin teslim olması için iki veya üç kez teşebbüste bulunmuşlardı. Bunların ilki, Grandük Nikola'nın Rus genel karargâhından Gazi Osman Paşaya göndermiş olduğu mektuptur.

Yeni bir ordu teşkiline memur edilmiş olan Mehmed Ali Paşanın Plevne'ye imdat edebilecek bir durumda bulunamaması ve muhasaranın dışarıdan gelebilecek her türlü yardım ümidini kırarak şekilde tamamlanmış olmasını göz önüne alan Ruslar, Gazi Osman Paşaya teslim olması için bir mektup göndermişlerdi.

Grandük Nikola, Bugot'ta bulunan karargâhından yazmış olduğu mektupta Dubnik ve Teliş ve sair mevkiilerin zapt edilmiş olduğunu, daha fazla mukavemette bulunmanın faydasız olduğunu yazarak Osman Paşayı teslim olmaya davet etmişti.⁴³³

431 Osman Senai, aynı eser, s. 30.

432 Osman Paşanın muhasara sırasında keşide etmiş olduğu telgraflar için bk. The Manchester Guardian, September 20, 1877, s. 5; October 3, 9, 22, 1877, s. 8; November 21, 1877, s. 8; The Manchester Evening News, September 21, 1877, s. 3; September 28, 1877, s. 4; October 22, 1877, s. 4; The Observer, October 21, 1877, s. 5.

433 H. M. Hozier, Russo-Türkish..., c. 2, s. 714; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 500; The Pall Mall Gazette, November 16, 17, 1877, s. 7; Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., s. 317.

31 Teşrinievvel günü öğleden sonra bir Rus zabiti maiyetinde altı nefer Kazak ve bunlardan birisinin elinde bir elçi bayrağı bulunduğu halde, Griviçe'den umumi karargâha gelen yolun Zıştovi caddesinin ortasında gelip durmuşlardı.

Gazi Osman Paşa bu elçinin ne maksatla geldiğinin anlaşılması için memur göndermiş ve neticede elçinin Grandük Nikola tarafından gönderilen bir mektubu takdim etmek üzere geldiği ve cevabının verilmesini beklediği anlaşılmıştı.⁴³⁴ Fransızca olarak kaleme alınmış olan bu mektubun metni şöyleydi:

"Porodim Umumi Karargâhu
30 Teşrinievvel 1877
Mareşal Hazretleri,
Zat-ı devletinize aşağıdaki hususları bildirmekle şeref duyurum:

Gorno-Dubnik ve Teliş'deki Osmanlı kıtaları esir edilmişlerdir. Rus orduları Osikova ve Vratca mevzilerini ele geçirmişlerdir. Plevne, İmparatorluk muhafızları ve kumbaracıardan mürekkekbir kolordu ile takviye edilmiş olan garb ordusu tarafından muhasara olunmuştur. Muhabere ve muvasala yolları kesilmiştir; bundan böyle hiçbir iâşe kolunun gelmesi beklenemez. "İnsaniyet namına ve mes'uliyeti zat-ı âlinize raci olacak fazla kan dökülmesine mâni olmak üzere ben sizi bütün mukavemetleri kesmeye ve ta'yin edeceğimiz bir yerde teslim şartlarını görüşmeye da'vet ederim.

Mareşal hazretleri, yüksek saygılarımla, kabul ediniz.⁴³⁵

Nikola

Avrupa'daki Rus Orduları Başkumandanı
Ekselans Müşir Osman Paşa Plevne"

Gazi Osman Paşa, Grandük'ün mektubunu getiren şahısla beraberindeki altı şahsa mükellef bir ziyafet vermiş ve bu hareketiyle

434 H. M. Hozier, *Russo-Turkish...*, c. 2, s. 714; Miralay Talat, *Plevne*, c. 12, s. 131; Osman Senai, *Gâzi Osman...*, s. 34; M. Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, c. 2, s. 238.

435 *The Manchester Guardian*, November 17, 1877, s. 8; H. M. Hozier, aynı eser, c. 2, s. 714; Archibald Forbes, *Czar and Sultan*, s. 291; William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 135; Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 238 vd.; A. F. Erden, *Osmanlı-Rus Seferi...*, c. 3, s. 885; Ahmet Saib, *Son Osmanlı...*, s. 238.

Mektubun orjinal Fransızca metni ise şöyleydi:

"Quartier Général, Porodim:

Le 30 October, 1877

"Monsieur Le Marechal,-J'ai l'honneur de comminiquer a Votre Excellence les faits qui suivent ci-dessous:

Plevne'deki yiyecek durumunun hiç de söylendiği gibi fena olmadığını gelenlere göstermek istemişti.

Gayet şümüllü ve derin manalı bu mektuba verilecek cevabın ifade siyakını Gazi Osman Paşa, Erkân-ı Harbiye Livası Hüseyin Vasfi Paşaya bizzat beyan etmiş, Hüseyin Vasfi Paşa da, o sıralarda Plevne'de bulunan Fransız Bin Publik gazetesi muharriri Olyobiyedin vasıtasıyla Fransızca olarak yazdırmıştı. Mektuba şöyle cevap verilmişti:

"Plevne Civarında Umumi Karargâh Teşrinisani 1877

Altes emperyallerinin bana hitab eden 30 Teşrinievvel tarihli mektubunuzu aldım.

Kumandam altında bulunan imparatorluk ordusu cesaret, sebat ve enerjilerini isbat etmekten hiçbir vechile geri kalmamışlardır. Bugüne kadar yapılan bütün harblerde de muzaffer olmuşlardır. Bu sebeble majeste çar, kendi muhafız kuvvetleriyle kumbaracılarını imdad kuvveti olarak buraya getirmek lüzumunu duymuştur.

Gorna-Dubnik ve Teliş mağlubiyetleri, buralarda bulunan kıtaların teslim oluşu, muhabere ve muvasala yollarının kesilişi, büyük yolların işgal olunması, ordumu düşmana teslim etmem için kâfi sebebler değildir. Bu suretle askerlerimin şevkinde hiçbir şey eksilmemiştir ve bunlar, Osmanlı askeri şerefini muhafaza etmek için yapmaları lazım gelen her şeyi de yapmış değillerdir.

Bugüne kadar vatanımızın ve imanımızın uğrunda seve seve kan döktük; bundan sonra da teslim olmaktansa buna devam edeceğiz.

"Les troupes Ottomanes de Gorna Dubnik et de Telish ont été fait prisonnières. Les armées Russes se sont emparées des positions d'Osikovo et de Vratza. Plevna est entourée par l'armée de l'Ouest, renforcée des corps de la garde Imperiale et des grenadiers; les communications son coupées; on ne droit plus compter sur aucun ravitaillement. Au nom de l'humanité, et pour éviter une inutile effusion de sang, dont Votre Excellence portera seule la responsabilité, je vous invite à cesser tout résistance, et de signer un endroit où l'on puisse traiter des conditions de la capitulation.

"Veuillez accepter, Monsieur le Maréchal, l'assurance de mafréshaute consideration.

"Commandent-en-Chef des

Armées Russes en Europe

"Ason Excellence le Maréchal

Osman Pacha à Plevna"

(Bk. William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 135; Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 238 vd.)

Dökülen kanın mes'uliyetine gelince bu, bu dünyada da,
öteki dünyada da bu harbe sebep olanların üzerinedir.

Altes emperyalinize saygılarımı sunarım.⁴³⁶

Gazi Osman

Plevne Ordusu Kumandanı

Altes Emperyal Grandük

Nikolay'a - Peridim"

Gazi Osman Paşanın yazdırmış olduğu bu cevap umum paşalar, za-bitler ve erler önünde bir kere okunmuş, herkesin tasvibine mazhar ol-
duktan sonra gelen Rus zabıtine teslim edilerek Grandük Nikola'ya
gönderilmişti.⁴³⁷

Gazi Osman Paşa vermiş olduğu bu cevapla, Grandük'ün teslim
teklifini reddederek, sonuna kadar dayanmakta ısrarlı olduğunu gös-
termişti.⁴³⁸

436 The Manchester Guardian, November 17, 1877, s. 8; Archibald Forbes, Czar and Sul-
tan, s. 291; William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 136 vd; Rupert Furneaux, Tuna Neh-
ri..., s. 239 vd.; A. F. Erden, Osmanlı-Rus..., c. 3, s. 886; M. Celaleddin Paşa, Mir'at...,
c. 2, s. 240; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 239.

437 Osman Senai, Gazi Osman..., s. 37.

Kaleme alınan bu mektubun Fransızca ise şöyleydi:

"Quartier Général

Pres de Plevna

Le 12 November 1877"

"J'ai reçu la lettre datée le 30 Octobre que votre Altesse Imperiale a bien voulu m'ad-
resser.

"Les troupes Imperiales, placées sous mon commandement, n'ont pas cessé de faire,
preune de courage, de constance, et d'énergie, dans tous les combats livrés jusqu'à ce
jour elles ont été victori eusés; pour cette raison sa ma jesté le Czar s'est vu forcé de
faire venir comme renforts, les corps de garde impériale et des grenadiers. Les défai-
tes de Gorno-Dubnik et de Telish, la capitulation des troupes qui s'y trouvaient, l'in-
terruptions des communications, l'occupations des grandes routes, ne sont pas des rai-
sons suffisantes pour que ie sois forcé de rendre mon armée à l'ennemi. Rienne man-
qu à mes troupes et elles n'ont pas encore fait tous ce qu'elles doivent faire pour sa-
uvegarder l'honneur militaire Ottomane jusqu'aujourd'hui nous avons repändu avec
joie notre sang pour notre patrie et pour notre foi; nous continuerons à agir ainsi plu-
tot que de nous ren dre.

"Quant à la responsabilité du sang versé, elle tombe en ce monde, ainsi que dans l'aut-
re, sur ceux qui ont privuqué la guerre.

"Je présante à votre Altesse Imperial l'assurance de ma considération distinguéé.

"Ghazi Osman,

Commandant de l'armée de Plevna"

"A son Altesse Impériale le

Grand Duc Nicolas à Porodim"

(Bk. William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 136; Ibrahim Edhem, Plevne Hatıraları, s. 84.)

438 I. Hâmi Dânişmend, Kronoloji..., s. 306; Zuhûri Danişman, Osmanlı İmparatorlu-
ğu..., c. 13, s. 87 vd.;

8. Sonraki Gelişmeler, Grandük'ün İkinci Mektubu ve Gazi Osman Paşanın Cevabı

Verilen bu ret cevabı üzerine teşrinisaninin birinci gecesi Gazi Osman Paşa tabyası, Yunus Bey Tabyası ve Talat Bey İstihkâmı ile 28 numaralı istihkâmları önlerinde bulunan pusu mevkilerinde çatışmalar vuku bulmuştu.

Teşrinisaninin ikinci günü de aynı şekilde, Gazi Osman Paşa tabyası önünde vaki Bağlık pusuları ilerisinde düşman saat sekizde hücumu başlayarak, gece boyunca fasılalarla dört defa saldırıda bulunmuş, fakat her seferinde geriye çekilmek zorunda kalmıştı.⁴³⁹

Ruslar daha sonraki günlerde birkaç Osmanlı esirinin eline tuşturdukları Times gazetesinin dört sayısını ile Daily News gazetesinin iki sayısını göndermişlerdi.⁴⁴⁰ Gazi Osman Paşanın haberlerin doğruluğundan şüphe etmemesi için İngiliz gazeteleri özellikle seçilmişti.

Gönderilen bu gazeteler, Balkanlarda Ruşuk, Silistre, Varna ve Şumnu ordularının ilerleyemez duruma geldiğini belirterek, Şıpka Geçidi'ni örten kar yüzünden güney cihetinde herhangi bir Osmanlı saldırısının yapılmasına imkân olmadığına dair haberleri ihtiva etmekteydi. Ayrıca gazetede yer alan önemli haberlerin altı çizilerek dikkatler o tarafa çekilmek istenmişti.⁴⁴¹

Rusların bu gazeteleri Osman Paşaya göndermelerinden maksat, onun cesaret ve metanetine halel vermek olduğu gayet açıktı. Fakat bu haberlerin Gazi Osman Paşa ve Plevne ordusu üzerinde hiçbir tesiri olmamıştı.

Gazeteleri okuyan Gazi Osman Paşa, Grandük'e bir mektup göndererek teşekkür etmiş ve uzun geceleri onları okuyarak değerlendireceğini bildirmişti.⁴⁴²

Yine bu tarihlerde Grandük Nikola Osman Paşaya ikinci bir mektup göndererek, artık tamamen kuşatılmış durumda olduğunu, insanlık adına direnmeden vazgeçmesini ve boş yere kan dökülmesine neden olmasını rica etmişti. Gazi Osman Paşa bu mektuba verdiği cevapta:

439 Miralay Talat, Plevne..., s. 132 vd.

440 H. M. Hozier, Russo-Turkish..., c. 2, s. 714; Noel Barber, The Lords..., s. 188; Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 244.

441 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 244.

442 Rupert Furneaux, aynı eser, s. 244; Ali Fuad Erden, Osmanlı-Rus Seferi Şıpka ve Plevne Muhârebâtı, c. 3, Dersaadet 1948, s. 887; Osman Senai, Gâzi Osman..., s. 41; M. Celâleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, c. 2, s. 241.

"Sizi bu mektubu yazmaya teşvik eden insani sebepleri takdir ediyorum, fakat henüz direnç gücümüzü kaybetmediğimize inanmaktayım..."

diye mukabelede bulunmuştu.⁴⁴³

9. Gazi Osman Paşanın Sofya'ya Çekilme Talebinde Bulunması

Bu olaylardan kısa bir süre sonra Gazi Osman Paşa Grandük'e bir mektup göndererek ordusunun silahsız olarak Sofya veya Vidin'e çekilmesine müsaade edildiği takdirde teslim olmaya hazır olduğunu bildirmişti.⁴⁴⁴

Grandük Nikola, Plevne ordusunun kısa bir süre sonra kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kalacağını bildiğinden dolayı bu teklifi kabul etmemişti.⁴⁴⁵ Çünkü Ruslar, bir çember halinde Plevne'yi sarmış bulduğundan buraya hiçbir taraftan ve hiçbir şekilde yardım sağlamak imkânı kalmamıştı. Mevcut erzak ve cephane de yavaş yavaş tükenmeye yüz tutmuştu.

Yapılan talebin reddedilmesi üzerine Gazi Osman Paşa Grandük'e gönderdiği mesajda daha sekiz ay yetecek kadar erzak ve cephanesinin bulunduğunu, Rusların kar altında, ıslak siperlerde rahatsız uydukları için teessür duyduğunu bildirerek, Plevne ordusunun refah içerisinde bulunduğunu göstermek üzere Rus hatlarına bakraç bakraç halis yoğurt attırmıştı. Aslında Gazi Osman Paşanın değil sekiz ay, sekiz saatlik erzakı bile yoktu ve Grandük de bunu çok iyi bilmekteydi.⁴⁴⁶

10. Plevne Civarındaki Rus Pankartları

Grandük Nikola, teslim çağrısına verilen ret cevabı üzerine, Gazi Osman Paşa komutasındaki Plevne ordusunun moralini bozmak amacıyla Plevne savunma hatlarının karşısına Osmanlı ordusunun diğer cephelerde uğramış olduğu mağlubiyetlerden bahseden bazı yaftalar diktirmişti.⁴⁴⁷

443 Rupert Furneaux, aynı eser, s. 245.

444 The Pall Mall Gazette, November 26, 1877, s. 6; November 30, s. 5; December 5, 1877, s. 8; Rupert Furneaux, aynı eser s. 245; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 317.

445 H. M. Hozier, Russo-Turkish..., c. 2, s. 714 vd.; Rupert Furneaux, Tuna..., s. 245; Osman Nuri, Gazi Osman..., c. 1, s. 317.

446 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 282.

447 Rupert Furneaux, aynı eser, s. 244.

Teşrinisani'nin üçüncü günü ortalık ağırırken Tırnan Tepelerinin ileri karakollarının bulunduğu mevkide bir direk üstüne takılmış bir yafta görülmüştü. Derhal bu yaftalar alınarak bu cihetin kumandanı erkân-ı harbiye reisi Miralay Tahir Paşaya, o da bunları Gazi Osman Paşaya takdim etmişti. Bir iki saatlik bir müddet sonra Ruslar yine aynı yere ikinci bir yafta daha dikmişlerdi. Rus ordusundaki Tatarlara yazdırılmış olan bu yaftalarda:

"Kars alındı. Muhtar Paşa ordusu teslim oldu. Asker! Ruslar sizi her cihetten fena halde sıkıştırmıştır; sizi burada Osman Paşa tutuyor. Gelin teslim olun! Kendinizi, karılarınıza ve çocuklarınıza saklayın! Eğer teslim olmazsanız, mutlak biliniz ki açlıktan öleceksiniz veyahut Rus kılıçları önünde can vereceksiniz!"⁴⁴⁸ denmekteydi.

Asılan yaftalarda yer alan bu haberler Plevne ordusunda büyük bir tesir göstermişti. Fakat Gazi Osman Paşa belki imdat kuvvetleri gelir ümidi vererek erlerin müdafaa kalmalarını temin etmişti.⁴⁴⁹

Gono-Dubnik ile Teliş'in düşmesi ve Orhaniye'de Şevket Paşa ile olan irtibatın Gurko tarafından kesilmiş olması Gazi Osman Paşayı müşkül durumda bırakmıştı. Gazi Osman Paşa bu sıralarda hâlâ kuzeyde Müşir Mehmed Ali ve güneyde Müşir Süleyman Paşaların geleceğini sanmaktaydı. Hâlbuki Gazi Osman Paşayı delicesine kıskanmakta olan bu iki müşir (maraşal), Tuna orduları başkumandanı olmalarına rağmen gazi unvanını alamamışlardı. Evvela kıskançlık neticesi Osman Paşayı kendi haline terk etmişler, fakat sonradan Süleyman Paşa Plevne'yi gerçekten kurtarmaya teşebbüs etmişse de buna muvaffak olamamıştı.

11. Muhasara Öncesi Son Gelişmeler

Ayın sekizinci günü muhasara hattı büsbütün sıkıştırılmıştı. Gazi Osman Paşa tehlikeye maruz olan yerleri birer birer gezmiş ve yeniden istihkâmlar yapmaya koyulmuştu. Ruslar ise hücum dairesini gittikçe sıkıştırarak Plevne ordusunun en çok ricat etmesi muhtemel olan hat üzerinde toplanmaya çalışmaktaydı.

Ayın dokuzunda, güneşin batmak üzere olduğu bir vakitte, umum karargâha şiddetli bir ateş başlamış, bunu müteakiben de Skobelev

448 A. F. Erden, *Osmanlı-Rus...*, c. 3, s. 886 vd.; Miralay Talat, *Plevne...*, s. 142 vd.; Osman Senai, *Gazi Osman...*, s. 41; M. Celaleddin Paşa, *Mir'at...*, c. 2, s. 241.

449 Osman Senai, *Gazi Osman...*, s. 31.

muhasaranın en şiddetli hücumlarından birini yapmıştı. Gece geç saatlere kadar devam eden bu çarpışma, yine düşmanın yenilgisi ile neticelenmişti.

Aydın on birinci günü yine neticesiz bir düşman saldırısı olmuş ve gece saat sekize kadar devam etmişti.

Aydın on ikinci günü düşman bütün topçu atışlarını genel karargâha yönelterek gece tekrar bir hücum hareketinde bulunmuştu.

Aydın on üçünde ve on dördünde ise kısa süreli çarpışmalar vuku bulmuştu.

Griviçe taraflarının mühim olması dolayısıyla Ruslar o cihete yanaşmayı mümkün kılacak istihkâmların inşasıyla meşgul olmuş, buna mukabil Gazi Osman Paşa da Rus istihkâmlarını yan ateşine alacak şekilde bazı yeni istihkâmlar oluşturmuştu.⁴⁵⁰

Muhasara esnasında şöyle bir hadisenin cereyan ettiği belirtilir:

"General Tottleben Plevne'yi bombardımanla sıkıştırırken Grandük Nikola da muhasaranın uzamasına meydan vermemek için başka çareler düşünmekteydi. Bu çarelerden en mühimi, garip olmakla beraber, bugüne kadar herkesten gizli kaldığından burada açıklanmasını münaşip görüyoruz. Biz de bu vakayı bizzat işin içinde bulunan bir zatın yazdığı kitaptan (General Hazenkamef'in Hatıratı) iktibasen nakledeceğiz:

"Üçüncü Plevne Muharebesi'nden sonra Grandük'ün yaverlerinden birisi biraz istirahat etmek üzere Romanya'nın Bükreş şehrine gider. İki üç hafta sonra orduya avdet eder. Fakat beraberinde Bükreş'te görüştüğü iki İstanbul sarrafını da getirir. Bu sarraflar mezkûr yaverlerden kendilerinin Grandük'e takdim edilmesini rica ederler. Yaver bu hususu Grandük'e arz eder. Bu zat da sarrafların kendi huzuruna getirilmesi emrini verir. Sarraflar Grandük ile görüştiklerinde bizzat kendileri İstanbullu olup Gazi Osman Paşayı ve ailesini pek güzel tanıdıklarını ve Gazi Paşa, esasen fakir olup para vasıtasıyla kendisine Plevne'nin bir an evvel teslimini kabul ettirmek mümkün olduğunu söyler. Denize düşen yılanı sarılır meşhur darbı meseli mucibince Grandük bu ihbarattan fevkalade memnun olur, büyük ümitlere düşer. Erkân-ı harp reisiyle bu maksadı nasıl vücuda getirmek mümkün olacağını müşavere eder. Evveleminde Osman Paşaya bir parlamentere göndermeğe karar verirler. Derhal ordudan borular çaldırarak Plevne'ye doğru bir zabıt gönderirler ki bu zabıtın elinde Osman Paşaya hitaben Fransızca yazılan bir mektup olup mealî:

450 Aynı eser, s. 37 vd.

Mühim bir iş müzakere etmek için muayyen bir günde diğer bir parlamenterin gönderilmesine müsaade buyurulması ricasından ibarettir.

Plevne civarında bulunan Griviçe ta'biyesinden bir Rus zabitanın boru çaldırarak ve beyaz bayrak çekerek gelmekte olduğunu görürler. Ateş etmezler. Karşısına çıkarlar. Zabitten maksadının ne olduğunu sorarlar. Zabıt, Grandük'ün mektubunu verir. Cevap ister. İki saat orada bekler. Sonra kendisine Grandük'e hitaben yazılmış bir mektup verirler. Osman Paşa bu mektupta parlamentere gönderilmesinde bir mâni olmadığını ve eylülün yirmi birinde muayyen olan mahalde bu parlamentere muntazır olduğunu bildirir. Grandük gönderilecek parlamentere için muharebeden evvel İstanbul'da ve Rus sefaretinde tercümanlık hizmetinde Türkçeyi gayet iyi bilen Mösyö Makeyof'u seçer ve buna verdiği talimatta kendisi sözde meydan-ı muharebede kalan ve iki ordu arasında bulunan cenazeleri toplattırmak için gönderilmiş olduğunu, fakat Osmanlı ordusuna gelmişken bizzat Osman Paşa ile yalnız görüşmek lazım olduğunu ve bu maksat husule gelir gelmez Gazi Paşaya eğer bu günlerde Olevne'yi teslim ederse şu kadar meblağın Londra bankasıyla kendisine teslim olunacağını beyan etmesini tembih eder. Mülakat için tayin olunan günde mezkûr tercümanı Plevne'ye gönderir.

Grandük Nikola

Gönderir, ama Grandük bu maksadına nail olamaz. Çünkü mezkûr günde Osman Paşa tarafından parlamenter sıfatıyla gönderilen Erkân-ı Harp Miralayı Tevfik birinci harp hattından içeriye Makeyof'u sokmaz. Maksadının ne olduğunu burada söylemesini talep eder. Makeyof: 'Grandük'den Osman Paşaya bir mektup vardır, bizzat kendi eline vermeye memurum. Başkasına veremem' diye ısrar ettiyse de Tevfik Bey cevaben: Osman Paşa keyifsiz olduğundan dolayı müşarun ileyh ile görüşemeyeceğini ve ne söylemek isterse kendisine söyleyebileceğini beyan eder. Nihayet tercüman maksadının icrasına muvaffak olamayacağını anlayarak, hiç olmazsa Tevfik Beye esas maksadını sezdirmek için Osman Paşayı istemesinin sebebinin geçen cenazeler meselesi olduğunu beyan ederek döner. Şu suretle Rus ordugâhının gayet çirkin olan bu teşebbüsleri neticesiz kalır."⁴⁵¹

451 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 230 vd.

L. HURUÇ (YARMA) HAREKETİ

1. Genel Durum

Kasım ayının son günlerine doğru Gazi Osman Paşa, erzak sarfiyatını her ne kadar kısmışsa da, elindeki zahirenin ancak kısa bir süre için yeterli olabileceğini iyice idrak etmişti. Havaların soğuk olması, yem ve yulafın bulunmaması dolayısıyla mevcut hayvanlar da telef olmaktaydı. Hastalar için ise ilaç ve tıbbi malzeme yoktu. Askerler, çorbalarını pişirmek için bile odun sıkıntısı çekmekteydi.⁴⁵²

Süleyman Paşa (22 Kasım'da) Elana Geçidi'nde Çareviç ordusunu Rus Balkan ordusuna bağlayan kolorduyu yakalayarak mağlub etti. Bu başarı ile Süleyman Paşaya Plevne yolu açılmışsa da, o, Gazi Osman Paşayı kurtarmak yerine nedense Rusçuk'a doğru yönelmiş ve Zıştovi'de feci bir şekilde yenilgiye uğramıştı. Zaten Şevket Paşanın Plevne'ye gelmesinden de tamamen ümit kesilmişti.⁴⁵³ Artık Gazi Osman Paşa için yapılabilecek iki iş kalmıştı:

Ya teslim olmak veya huruç hareketinde bulunmak suretiyle sonuna kadar mücadelede etmek.⁴⁵⁴

2. Huruç Kararının Alınması

Yardım ve destekten yoksunluk neticesi çaresiz duruma düşen Gazi Osman Paşa, Plevne ordusunun içinde bulunduğu aciziyet ve sıkıntılarını göz önüne alarak, aç kalıp teslim olmaksızın ölmek pahasına da olsa, huruç hareketinde bulunmayı daha münasip görmüştü.⁴⁵⁵

Bunun için 1 Aralık/19 Teşrinisani günü, Plevne ordusunda bulunan fırka ve liva kumandanlarını karargâhına davetle bir meclis akdetmiş, ordunun durumu ve Rusların hareketini izah ettikten sonra:

452 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 317; Osman Senai, Gazi Osman..., s. 42.

453 Osman Senai, aynı eser, s. 42.

454 The War Correspondence of the Daily News 1877/1878, c. 2, s. 211.

455 Hali Sedes, Bosna-Hersek ve Bulgaristan..., c. 2, s. 137, 175; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 317.

"Bizim için gidilecek iki yol kaldı. Bunlardan ilki, elde bulunan birkaç günlük erzak ile son dereceye kadar mukavemet ederek düşmana teslim olmamak, diğeri mütevekkilen alellah, düşmanın hatt-ı muhasarası üzerine hücum ile semt-i selamete çıkmaktır. Bu yolların hangisini tercih edersiniz?" diye sormuştu.⁴⁵⁶

Gazi Osman Paşanın bu sorusuna farklı cevaplar verilmişti. Neticede harp şurası o gün hiçbir karar alamadan, ertesi gün tekrar toplanmak üzere dağılmıştı.⁴⁵⁷

Gazi Osman Paşa, Süleyman Paşanın uğramış olduğu yenilgiden dolayı Plevne için beklenen yardımın artık imkânsız olduğunu fark etmiş, bu nedenle huruç hareketi yapılması fikrini ileri sürmüştü. Fakat diğer subayların ekserisi, böyle bir hareket neticesi akacak kanın mesuliyetini üzerlerine almak istememişlerdi.⁴⁵⁸

İkinci günkü istişare meclisinde Gazi Osman Paşa:

"Kimse kendini aldatmasın! Böyle bir teşebbüsün mutlaka muvaffak olacağı hakkında kimse emin olamaz. Fakat bana öyle geliyor ki vatanımızın şerefi ve ordumuzun şöhreti bu teşebbüse girişmemizi zaruri kılar." şeklinde fikrini beyan etmiş, bu görüşün kuvvet kazanması üzerine ona göre hareket olunması kararlaştırılmıştı.⁴⁵⁹

Meclisin huruç hareketi kararını alması üzerine toplantıda cereyan eden müzakere kaleme alınarak bütün azalar tarafından imza olunmuş, daha sonra şura, ayın 3. ve 4. ve 5. günleri üç defa daha toplanarak yapılacak olan hareketin teferruatını ele almıştı.⁴⁶⁰

Gazi Osman Paşa, 7 Aralık tarihli günlük emrinde kararı açıklamış, fakat huruç günü hakkında herhangi bir bilgi vermemişti. Bunun üzerine alınan kararın karşı tarafça sezilmemesi için o andan itibaren sükûnete daha fazla itina gösterilerek yavaş yavaş hazırlığa başlanılmıştı.⁴⁶¹

456 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 74; Miralay Talat, Plevne..., s. 146; M. Celâleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 252; Tahsin Paşa, Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları, İstanbul 1931, s. 18 vd.

457 Osman Senai, Gazi Osman..., s. 44.

458 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 147; Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde..., s. 159.

459 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 147; Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 250; Osman Senai, aynı eser, s. 44.

460 The War Correspondence..., c. 2, s. 211; Miralay Talat, Plevne..., s. 146 vd.

461 İbrahim Edhem, Plevne Hatıraları, s. 20.

3. Huruç İçin Yapılan Hazırlıklar

Huruç kararının alınması üzerine bu yolda birtakım hazırlıklara girişilmişti. Ordunun bu hareket esnasında daha rahat hareket etmesini sağlamak ve işe yaramaz durumda olanları elden çıkarmak maksadıyla hafif toplar ayrılarak fazla ve gereksiz olanları yok edilmişti. Mevcut süvarilere martini-henri tüfekleri verilmiş, subay ve topçular da ramankton ve vinçestır tüfekleri ile donatılmıştı. Fazla olan kasatura ve süngüler taburlara dağıtılarak askerlere altışar günlük peksimet verilmişti. Mevcut mühimmat ve vasıtalar da eşit surette tevzi olunmuştu. Her tabur erine on ikişer deste fişek, her tabura ise yüz yetmişer sandık ve her top için üç yüz atım cephane dağıtılmıştı. Karşı sahile geçebilmek için ise Vid suyu üzerine bir köprü kurulmuştu.⁴⁶²

Plevne savaşlarında Osmanlı ordusunda hizmet gören İngiliz asıllı William V. Herbert, yapılan bu hazırlıklara değinerek şöyle anlatmaktadır:

"Sancağımız yakıldı ve biz, onun alevlerini sükût içinde ve hürmetle seyrettik. Ekonomi zarureti yüzünden çorbamızı kaynatmak için kullanmağa mecbur olduğumuz bu alevler, elli yıldan beri taburumuzun önünde dalgalanmış, üzerindeki şerefli hilali Guirgevo'da, Silistre'de, Opatoria'da, Sivastopol'da zaferle taşınmış, ikinci Plevne muharebesinde yaptığımız süngü hücumunda ve Kavanlık Tabyası'na Eylül'de üç defa yaptığımız taarruzda yanı başında bulunmuş olan şanlı sancağı yiyip bitirdiler. 1828'den 1877'ye kadar tarihin beş defa on yılının zafer hatlarını taşıyan bu mukaddes bez, bir dakika bile sürmeyen kısa bir zaman içinde kül haline gelmişti. Sonra içimiz burkularak o külleri şimalden esen soğuk ve dondurucu rüzgâra savurduk. Bu küller tekrar yere inerken gökyüzündeki yarım ayın donup parçalanarak zemine indiği hissini duyuyorduk..."⁴⁶³

a. Plevne'deki Yaralıların Ayrılması

Gazi Osman Paşa, ordu ile alakalı hazırlıkları tamamladıktan sonra Plevne'deki hasta ve yaralıları teftiş etmiş ve sayıları 1.500'ün üzerinde

462 Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 317; Miralay Talat, Plevne..., s. 150 vd.; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 246.

463 Bazı müellifler Plevne harblerinde bizzat zâbit olarak vazife görmüş olan müellifin mezkur ifadelerinin aksine Plevne ordusu sancakları için: "Osman Paşanın Plevne'de Rus kurşun ve gülleleriyle delik deşik olmuş gazi alay sancakları, II. Abdülhamid'in irâdesiyle, aynen bu yaralı halleriyle saklanmış ve askerî törenlerde, alayların önünden geçirilerek, Plevne ruhlarda canlandırılmak istenmiştir..." ifadesinde bulunmuşlardır. (Bk. Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, c. 7, İstanbul 1978, s. 157; Nail Uçar, Gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1978, s. 175.)

olan bu erlere gerekli erzak ve yiyeceğin ayrılması için emir vermişti. Gazi Osman Paşa, Rusların Plevne'ye girdikleri zaman bunlara insaniyet dışı bir harekette bulunmayacaklarını ümit etmekteydi. Fakat diğer yandan, Ruslar buraya gelinceye kadar Bulgarların bu hasta ve yaralılara mezalimde bulunacağı endişesini taşımaktaydı. Bu nedenle hasta ve yaralılar arasında yürüyecek durumda olan 350 kadarını ayırarak, kapılarında Fransızca ve Türkçe levhalar yapıştırılıp ve hilal-i ahmer (Kızılay) işaretli bayrakların asılı bulunduğu binalara yerleştirmişti.⁴⁶⁴

b. Gazi Osman Paşanın Hristiyan Halk İle Görüşmesi

Gazi Osman Paşa, Plevne'de kalacak olan hasta ve yaralıların güvenliğini sağlamak için, ordunun hareket edeceği akşamın gündüzünde Bulgar cemaatinin ileri gelenleri ile papazlarını yanına çağırarak geride kalan yaralılara dokunmayacaklarına dair kendilerine haç ve İncil üzerine yemin ettirmişti. Gerek papazlar ve gerekse cemaatin ileri gelenleri de herhangi bir kötülükte bulunmayacaklarına dair Hz. İsa adına söz vermişlerdi.⁴⁶⁵

4. Huruç Planı

Gazi Osman Paşa, fırka ve liva kumandanlarıyla bütün ümera ve binbaşılara, yapılacak huruç hareketini tafsilatlı olarak beyan eden bir ordu emri göndermişti.

Tebliğ edilen bu umumi emrin metni şöyleydi:

"Askeri harekât yedi liva itibarıyla Atıf Paşa ve Tevfik Paşa ve Yunus Bey livaları birinci fırkayı teşkil etmek üzere ileride bulunacaklardır. Hüseyin Vasfi Paşa ve Sadık Paşa, Edhem Paşa livaları Ferik (General) Adil Paşa refakatiyle ikinci fırkayı teşkil edecekler, müşarun ileyh Adil Paşa fırkasının tertibatına nezaret etmek üzere köprübaşında bulunacaklardır.

Birinci fırkanın livalarını teşkil eden taburlardan, havanın müsaadesine nazaran tayin olunacak gün akşam saat ikide İbrahim Bey Ta'biyesiyle Çorum Ta'biyesi'nde bulunan taburlar

464 H. M. Hozier, *Russo-Turkish...*, c. 2, s. 715; Miralay Talat, *Plevne...*, s. 151; M. Celaliddin Paşa, *Mir'at...*, c. 2, s. 253.

465 Osman Senai, *Gazi Osman...*, s. 46. Plevne'de kalan bu hasta ve yaralıların çoğu, başlarındaki bakıcıları da dâhil olmak üzere, Bulgarlar tarafından acımasızca boğazlanmışlardı. Tanrı va İsa adına and içmiş olan Bulgarlar, yine tanrı ve İsa adına bunların boğazlarını kesmiş, parçalamış gözlerini oymuş ve eşyalarını yağmalamışlardı. (Bk. Noel Barber, *The Lords...*, s. 189 vd.; Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 276.)

ihtiyat ta'biyesine çekilecek ve oradan Arab Ta'biyesi'nin kaimmakamı Rasim Bey kumandasıyla saat 2.30'da hareket ederek kâmilen ordugâha geleceklerdir. Üçüncü Tevfik Paşa livasını kasabanın üst başında Adil Paşa ciheti kenarından kasabaya uğramaksızın Sağırpazarı'ndan geçerek şose ile köprübaşına gideceklerdir. Atif Paşa livasını teşkil eden taburlardan İnebolu ve Gümilcine taburları İbrahim Bey Ta'biyesi'nden Manastır taburu ile beraber ricat ederek Atif Paşa Ta'biyesi'ne geldikleri vakit onlar da hareket ederek Ömer Bey Ta'biyesi'ne de taburlarıyla birleşmek üzere ordugâhın gerisine, kasaba kenarından topcuların, cephane arabalarının buldukları mahalle gidip livasını bekleyeceklerdir ve Ömer Bey Ta'biyesi'nden Kayalidere'ye kadar uzanan taburlar buldukları mevkinden gece saat ikide hepsi harekete başlayarak geriye çekilecekler ve ordugâh mevkiinin arkasında kasaba kenarında zikrolunan taburlar ile birleşip birinci Atif Paşa livasını teşkil edeceklerdir. Bunlar da üçüncü Tevfik Paşa livası için beyan olunan mahalden köprübaşına geleceklerdir. Bu cihette bulunan üçüncü Perzirin taburu Said Bey livasının ikinci alayında Perzirin tali taburuna çevrilmiş ise de buradan köprübaşına kadar üçüncü Tevfik Paşa livasıyla birlikte gidip orada kalb olduğu mezkûr tabura ilhak olunacaktır.

İkinci Yunus Bey livasını teşkil eden taburlar Kayalidere'den Gazi Paşa ve Yunus Bey ve Pertubuk Ta'biyesi'ne doğru müretteb bulduklarından Perzirin tali ve Silistre mukaddem taburları saat ikide buldukları mevkinden kaimmakam Ali Bey kumandasında hareket ederek istridad olunan ta'biyeye vardıkları vakit oradan Siroz taburunu da alarak Bağlarbaşı Ta'biyesi'ne gidecekler ve Gazi Osman Paşa Ta'biyesi ile ilerisindeki pusularda bulunan taburları da yine gece saat ikide harekete başlayarak Yunus Bey Ta'biyesi'ne doğru çekilecek ve bu tabur ile birleşerek Bağlarbaşı Ta'biyesi'nde Ali Bey alayını ve Yunus Bey Ta'biyesi'nde bulunan Yunus Bey livasından olan taburları teşkil ederek gecenin saat dörtte Ali Bey, Bağlarbaşı Ta'biyesi'nden ve Yunus Bey de muavene taburunu alarak kademe nizamiyle Mehmes Ta'biyenin arkasından köprübaşına sükût ile çekilecektir.

Tahir Paşa fırkası livalarının bir anda köprübaşına vasıl olduğu zaman birinci Atıf Paşa livası köprüden itibaren üçüncü geçitten; üçüncü Tevfik Paşa livası köprünün altındaki geçitten ve ikinci Yunus Bey livası köprüden geçerek Tahir Paşanın nezareti altında olmak üzere sağdan itibaren derinkol nizamında fırkayı teşkil edeceklerdir.

Said Bey livasının birinci alayını teşkil eden kaimmakam Petro Bey, Yunus Bey livası geriye çekildiği esnada, o da livasının ilerisinde olan Simav tali ve üçüncü asi Yozgat taburlarını alarak livasıyla birleşmek üzere köprübaşına gidip orada liva teşkil edilecek, kabile Vid suyunu geçtiği sırada Said Bey livası geçitlerden geçerek, kafilenin hareket vaktinde sol cenahı muhafaza etmek üzere kafilenin 200–250 adım kadar yanlarında kol nizamında ve eğer düşman ateşinden zarar görürse yan yürüyüşle gidip düşman zuhurunda derakeb harp saffına girerek müdafaa edecektir ve bu livanın taburları, geçitlerin üçünden de geçecektir.

İkinci fırkayı teşkil eden livalardan Hasan Vasfi Paşa livası Petro Bey Ta'biyesi'nin solunda bulunan ta'biyede beşinci alayın ikinci taburunu da Tahir Paşanın hareketinden sonra nezdine celb edecektir. Ve bunların iki taburu kaimmakam Hurşid Bey kumandasıyla Mehmes Ta'biye ve yanındaki piyade siperlerine akşamdan yerleşecek mütebaki altı taburu ile bulunduğu mevkiide sebat ederek kafilenin arkası alındıktan sonra, mevkiilerini kademe nizamıyla terk ederek köprübaşına çekilecek ve maiyetinde bulunan on iki topdan altısını da köprü üzerindeki ta'biyeye koyarak birinci fırkanın ileri hareketini ve kendi livasının hatt-ı ricatını muhafaza edecektir; Hüseyin Vasfi Paşa livasının topları köprüden ve taburları köprünün üst tarafındaki geçidden geçecektir.

İkinci fırkanın ikinci livasını teşkil eden Sadık Paşa livasından iki tabur akşamdan ovada bulunan avcı hendeklerine ta'biye olunmak üzere doğruca sevk olunacak; bu liva mütebaki taburlarıyla Edhem Paşa livasında bulunan dört tabur saat ikide baş ta'biyeyi terk ederek kademe nizamiyle sırttan aşağı Bukuvluk Deresi ağzına doğru inerek Sadık Paşa livası taburları ovada bulunan değirmen yanındaki köprüden geçerek üç taburunu

Mehmes Ta'biyeden şoseye kadar olan avcı siperlerine; topları da mezkûr mahalde mevcut olan top siperleriyle icab eden mallere ta'biye edilecektir.

Sadık Paşa livasından üç tabur ile üç sahra topu köprübaşında ihtiyat olarak bulunacak ve birinci fırka ve kafilenin ileriyeye hareketlerinde geride bulunan taburların gerilerini muhafaza etmek üzere iki taburu Vid suyunun solunda yeni köprü'nün öbür yüzünde münasib bir mahalle tayin ve bir taburu da köprü'nün üstündeki cihette topların yanında bulunarak Hüseyin Paşa ve Sadık Paşa livalarının gerilerini muhafaza edecektir.

Hüseyin Paşa livası taburları geçide yaklaştığı zaman Sadık Paşa livası avcı hendeklerinde bulunan tabur ve bölüklerini kademeli usulüyle toparlayarak en yakın geçitten fırkasına yetiştirecektir. Edhem Paşa livasından olup Sadık Paşa livasıyla hareket edecek dört taburda bir taburu Bukuvluk Deresi ağzında bulunan avcı hendeklerine kovulmak üzere Sadık Paşa livasının iki taburu ile beraber akşamdan mezkûr mahalle gönderilecektir; mezkûr boğazın ağzını muhafaza etmek üzere ta'biye edeceklerdir. Mezkûr taburun mensub olduğu alayın diğer üç taburu avcı siperlerinin yanından geçerken; alayla birleşmek üzere doğruca değirmen yanındaki geçitten geçerek; mezkûr alay ile beraber bulunan altı sahra toplarıyla taburlar geçidin öbür yüzünde ta'biye olunarak livasının ricatını muhafaza edeceklerdir.⁴⁶⁶

Kafilenin tertip şekli ve yürüyüşü hakkındaki plan ise şöyledir:

“Alelumum taburlar 20 mekkari (hayvan) ile sevk olunacak 40 sandık cephaneye ve beher top bataryası için tertib olunan cephaneli mekkarileri yanlarında tevkif edip kûsur 130 sandık cephaneye ile çadır ve eşya yükü araba ve mekkarileri hareketten bir gün evvel köprübaşında mahfuz mahallere gönderilecektir.

Birinci fırka geçitten geçtiği anda kafiye de harekete başlayacaktır. Birinci fırkanın birinci ve ondan sonra ikinci ve üçüncü livalarının ihtiyat cephaneye ve mekkari hayvanları ve bundan sonra çadır ve eşya-yı saire ve ahali arabaları geçmek üzere köprübaşında müretteb bulunacaktır ve bunları müteakip ikinci fırkanın çadır ve sair ağırlık arabaları ve bundan sonra ikinci fır-

466 Miralay Talat, Plevne..., s. 153 vd.

kanın birinci ve ikinci ve üçüncü livalarının ihtiyat cephanesi ve mekkarileri geçeceğinden bunlar da vakit ve zamaniyle tertib olunacaklardır.

Birinci fırka geçitlerden geçerken kafiye de harekete başlanarak ortalık ağarmazdan evvel tamamen sudan geçmiş bulunacak, böylece suyun ilerisinde de evvelce bildirildiği vechile harekete hazır bulunmak üzere, birinci fırkanın ileri doğru hareketini müteakip 1.500 mesafe ile hareket edeceklerdir. Zikrolunan kafiye mevcut arabalar adedince sekize taksim olunacak kafiye muhafazasına memur bulunan Said Bey livası Aydın Muavene Taburuyla on tabur olduğu cihetle beher taburun birer bölüğü zikrolunan kısımlara memur tayin edilerek kendileriyle beraber bulunan arabaları topluca yolda sevk etmek meşgul olacak ve kırılan arabaları diğerlerinin hareketine mâni olmamak üzere yoldan çıkarılarak yükü diğer kuvvetli ve sağlam arabalara tevdi edilerek sür'atle nakil çaresine bırakılacaktır. Bu hususta dikkat ve itina etmeyen kıt'a kumandanları şediden mes'ul tutulacaklardır; kafilenin harekâtı yalnızca yola bağlı olmayarak sağ ve sola tarlalar içine açılıp 10-15'i bir hizada yan yana olmak üzere gitmeleri hususunda dikkat olunacaktır.

Taburlar arasında bulunması zikrolunan yirmişer mekkari ile top cephanesi mekkarileri taburlar numarasınca müretteb olarak mensub oldukları livanın gerisine gideceklerdir. Kafilenin sağ-sol cenahında Selanik muavene süvarisinden üç bölük kafilenin cenahlarını setr ü keşf etmek (kontrol altında tutmak) üzere bunlar daima arazinin haline ve müsadesine göre yüz adımdan dört yüz adıma kadar avcı hey'etinde kafilenin sağ ve sol cenahında gideceklerdir.

"Düşman kafilenin sağ ve sol cenahları ilerilerinden ve gerilerinden ve merkezden taarruz ettiği halde, muhafazasına me'mur olan livalar derhal kâfi kuvvet sevk edip düşmanı tard edeceklerdir. Ve bu halde, kafiye durmayıp daima ileriden mesafe kazanmağa çalışacaktır. Kafiye tahmini olarak bin araba ile 3.300 mekkariden ibaret idi. Bunların geçitlerden geçişinde bir karışıklığa mucib olmamak için kafilenin muhafazasına me'mur Said Bey livasından muktedir bir kolağası ta'yin olunarak kafilenin güzel bir şekilde sessizce geçişine dikkat ve nezaret edeceklerdir.

Alelum taburlar hareket esnasında ve özellikle mevki-
linin terki zamanında sükûnetle hareket edilerek sigara içilme-
yecektir. Kafilenin tertib ve sevki de yine sükûnet üzere icra
olunacaktır. Karışıklık vukuundan sakınılacaktır ve kafilenin
emr-i muhafazasında bulunan taburlar kafilenin sürat ile ileriye
sevkiine gayret ederek daima ileriden mesafe almağa itina ede-
ceklerdir.

Gerek hareket zamanında ve gerekse yürüyüşte ve muhabe-
re zamanında efrad dağılmayıp topluca hareket olunacaktır. Ge-
çitlerden geçtikten sonra tabur binbaşılı derakeb taburlarını
cem ederek her tabur livalariyle beraber bulunacaktır. Ve mu-
harebe esnasında tertibatın gözetilmesine bütün ümera ve su-
baylar tarafından dikkat olunacak, bu babda karışıklık zuhura
getiren ümera ve zabitan mes'ul tutularak hakkında şiddetli ce-
za icra olunacaktır.

Birinci fırkada, üçüncü ordu ikinci süvari alayıyla Kazak
alaylarından iki bölük süvari bulunacaktır.

İkinci fırkada, Selanik müavenesinden sekiz bölük ile ikin-
ci ordu ve üçüncü süvari alayından dört bölük bulunacaktır ve
geriye kalacak olan Sadık Paşa livasıyla beraber geriden takip
edecek düşmanı tard ve ricat hattının muhafazasına çalışacak-
lardır.

23 Teşrinisani 1293
Plevne Ordusu Kumandanı
GAZİ OSMAN" 467

5. Huruç ve Halk

Huruç esnasında Gazi Osman Paşa ve ordusunun karşı karşıya kal-
dığı bir diğer problem de Plevne'de yaşayan halkın akıbetinin ne ola-
cağı konusuydu.

Gazi Osman Paşa ahaliyi burada bırakmak ve Rus ordusu kumanda-
nına bir tavsiye mektubu yazarak halka lütufkâr davranmasını rica et-
mek fikrindeydi. Fakat Plevne Müslümanları Osman Paşa ve ordusu-
nun çekileceği haberini alır almaz:

467 Miralay Talat, Plevne..., s.153 vd.; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 182 vd.

"Bizi düşman eline bırakıp da nereye gideceksiniz? Biz zaten mal ve menalimizi feda ettik. Ordu her nereye gider ise mutlaka gelir ve bu yolda çoluğumuz, çocuğumuzla feda-yı can ederiz. Biz hiçbir vakitte düşmanın kahrı ve sizin saye-i lütuf ve merhamelerinde mal ve ırzlarını kemal-i emniyetle yaşamış olan Bulgarların zulmü altında yaşayamayız. Velhâsil çaresiz burada kalamayız ve yollara dökülürüz." diye arzuhal yazarak Gazi Osman Paşaya takdim etmiş ve lütf-i inayetini dilemişlerdi.⁴⁶⁸

Bu müracaat karşısında Gazi Osman Paşa ahalinin ileri gelenlerine:

Plevne'de terk olunacak ahaliden başka askerin dahi gidemeyecek hastalarının icabı özel memurlar ile Plevne'de bırakılacağını ve bunun için Bulgarlara lazım gelen tembihleri verdiği için zaruri olarak kendilerini terk edeceğini ve gelecek olan asker medeni bir devlet askeri olduğundan ahaliye gaddarlık etmek, çoluk çocuğa, ırz ve canlarına dokunmak ve eşyalarına ilişmek gibi feci haller irtikâp etmeyeceklerinden; düşman askeriyeye beraber bulunan merhamet sever imparator da ordusunun başında bulunduğu anlaşıldığından size yardım ederler, dedikten sonra: Bu muharebe diğerine hiç benzemeyecek, gayet feci ve kanlı olacağından beyhude bir takım çocuk ve kadınların ayaklar altında kalmasını mucip olacağını lisan-ı münasiple anlatmış, fakat onları ikna etmede bu sözlerin hiçbir faydası olmamıştı.⁴⁶⁹

Gazi Osman Paşanın maiyetinde bulunan subaylar ve bilhassa Tevfik Bey, muhacirlerin ordunun hareketine sekte vuracağı fikrini ileri sürerek halkın Plevne'de kalmasının lüzumuna işaret etmişse de, Gazi Osman Paşa bunların da ordu ile birlikte gitmelerini kararını vermişti.⁴⁷⁰

Halkın oluşturacağı kabile Gazi Osman Paşanın emri gereği, asıl ordu kafilesinden sonra ikinci kola kumanda eden Adil Paşa ile birlikte gelecekti. Üç yüz ailenin oluşturduğu bu halk kafilesi, askeri kıtanın yürüyüşüne pek çok olumsuz tesirde bulunmuş ve huruç hareketinin başarısız oluşunda mühim rol oynamıştır.⁴⁷¹

468 William V. Hewrbert, *Bir İngiliz...*, s. 148; Miralay Talat, *Plevne...*, s. 152 vd.; Ahmet Saib, *Son Osmanlı...*, s. 289; Osman Senâi, *Gazi Osman...*, s. 47; M. Celaleddin Paşa *Mir'at...*, c. 2, s. 253;

469 Miralay Talat, *Plevne*, s. 153; M. Celaleddin Paşa, *Mir'at...*, c. 2, s. 253.

470 Ahmet Saib, *Son Osmanlı...*, s. 289 vd.

471 *Annual Register...*, s. 199; Osman Senai, *Gazi Osman...*, s. 48.

6. Plevne'ye Gelen Sahte Bir İmdat Kuvveti

Teşrinisani'nin 27. Pazar günü öğleden sonra Pertobik cihetinde ve daha sonra köprü üzerlerinde bulunan gözcülerin Lokovin tepeleri tarafında gördükleri top dumanlarını Yunus Bey Ta'biyesi'nde bulunan Tahir Paşaya bildirmişlerdi. Tahir Paşa da durumu telgraf-la Osman Paşaya arz etmişti. Bu haber üzerine Gazi Osman Paşa durumun ciddi bir şekilde tahkik edilmesi için Tahir Paşaya emir vermişti.⁴⁷²

Vakanın tahkiki yolunda Gazi Osman Paşanın en son vermiş olduğu emir şöyledi:

"Talat'ın Petro Bey cihetine i'zamiyle keyfiyetin tahkik ettirilip meşhudatının sürat-i beyanı.⁴⁷³

OSMAN"

Bu hususta birbirini teyit eden haberlerin gelmesi üzerine alınan ricat kararı teessüfle karşılanmaya başlanmış, hatta daha önce 9 Aralık'ta yapılması kararlaştırılan huruç hareketi 24 saat tehir edilmişti.

Yapılan tahkikat sonunda bu haberlerin, Gazi Osman Paşa ve ordusunu yanıltmak için, Ruslarca düzenlenmiş bir hileden ibaret olduğu anlaşılmıştı.⁴⁷⁴

7. Yapılan Son Hazırlıklar Huruç Hareketinin Başlaması ve Rusların Mukavemeti

Mezkûr gelişmeler üzerine Gazi Osman Paşa bir an evvel huruç hareketine girişmek maksadıyla son tedbirleri yerine getirmeye yönelmişti. Bu babdan olarak evvela Plevne mevziini birbirine ve merkeze bağlayan telgraf hatlarını birer birer kestirmişti. Daha sonra Plevne valisi Hüseyin Beyle bir çeyrek saat kadar görüşerek kendisine bazı ihtar ve talimatlarda bulunmuştu.

Huruç gecesi ortalık oldukça karanlık, yerler kırağı nedeniyle kaygan ve hava soğuktu. Fakat daha önceden kararlaştırılan şekil ve yerde 40.000 kişilik ordu, bargirler ve arabalarla birlikte toplanmıştı.⁴⁷⁵

472 Miralay Talat, Plevne..., s. 159; Osman Senai, Gazi Osman..., s. 50 vd.

473 Miralay Talat, aynı eser, s. 159.

474 Miralay Talat, Plevne..., s. 159; Osman Senai, Gazi Osman..., s. 51.

475 Osman Senai, aynı eser, s. 53.

Gazi Osman Paşa 10 Aralık sabahı 40.000 neferden oluşan ordusunu iki eşit kısma ayırmıştı.⁴⁷⁶ Bunlardan 20.000 kişilik birinci kuvvet Rus istihkâmlarına taarruz ederek muhasara hattını yarıp geçmeye çalışacak, diğer 20.000 kişilik kuvvet ise evvelkinin taarruzunu himaye ederek onlar geçtikten iki saat sonra hücumda bulunacaktı.⁴⁷⁷

Harekete başlanmadan önce, rivayete nazaran, Gazi Osman Paşa askerlerine bir hitabede bulunarak şöyle demişti:

"Asker evlatlarım!

Allah'ın inayetiyle son hamlemizi yapacağız. Bugün Zilhice ayı içindeyiz. Bütün âlem-i İslâm kurban kanını akıtmaktadır. Burada bizim ise kesilecek kurbanımız yoktur. Biz de düşman kanı dökelim... Allah muininiz olsun!"⁴⁷⁸

Kıtalar yavaş yavaş Vid suyunu geçmeye başlamıştı. Sabah saat on sularında Tahir Paşanın kumandasına verilen birinci fırkanın hepsi nehrin sol sahiline varmış ve Gazi Osman Paşanın emrine göre nehirden yüz adım ileride yalnız bir hat üzerine yayılmaya başlamışlardı.⁴⁷⁹

Gazi Osman Paşa birinci grubu bizzat kumandasına alarak Vid suyunu geçmeğe ve düşman bataryalarının süvari ateşi altında Rus mevzilerine yaklaşmaya muvaffak olmuştu.⁴⁸⁰ Kafile ise henüz köprüden geçmeye başlamış, şafak söktüğü sıralarda arabaların yalnızca yarısı karşıya geçebilmişti. Fırkanın muharebe nizamına girmesi de ancak öğle vakti saat 13.30 civarında gerçekleşebilmişti.⁴⁸¹

Ruslar huruç hareketinin o cihetlerden yapılacağını haber aldıklarından askerî kıtalarının büyük bir bölümünü o tarafa yığmışlardı. Daha sonra da Dolna-Dubnik cihetinden Plevne kuvvetlerini top ateşine tâbi tutmuşlardı. Esasen Ruslar, Gazi Osman Paşanın o günlerde huruç hareketini icra etmek üzere olduğunu, kullandıkları Bulgar casusları vasıtasıyla her gün muntazam bir şekilde haber almaktaydılar. Bu ihbarlara bir örnek olarak en son vukua gelen olaylardan biri: Teşrinisanî'nin

476 Liverpool Central Library, Confidential Papers 1877, c. 2, kısım XX, December 1877, s. 91; H. M. Hozier, Russo-Turkish..., c. 2, s. 716; Radu Rosetti, "Rounania's Share...", s. 566.

477 Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 317; Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 289.

478 Zuhûri danışman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 89.
E. Behnan Şapolyo bunu çok daha değişik bir ifade tarzı ile zikretmiştir. (Bk. Türk-Rus..., s. 236.)

479 The War Correspondence..., c. 2, s. 143, 211 vd.; F. A. Wellesley, With The Russians in Peace and War, London 1905, s. 274.

480 Osman Nuri, aynı eser, c. 1, s. 317.

481 Osman Senai, Gazi Osman..., s. 54.

27'sinde Plevne'den firar eden bir Bulgar casusunun gerçekleştirdiği istihbarat oldu. Bulgar casus, Gazi Osman Paşa ve ordusunun pek çok ta'biyelerini tahliye ederek Sofya'ya giden yolda toplanmakta olduklarını ve Osman Paşanın ertesi gün muhakkak surette Plevne'den çıkacağını haberini vermişti.⁴⁸²

Gazi Osman Paşa mezkûr liva başında umumi hareketi sevk ve idare etmeye çalışırken, diğer taraftan Tottleben, muhasara ordusunun ricat hattını kesmek için derhâl bir çevirme hareketine girişmişti...

Muharebe az bir zamanda her tarafa sirayet etmiş, Vid suyu kenarlarından Plevne içlerine kadar her yer ateş içinde kalmıştı.

Plevne kuvvetleri 1.500 metre kadar ilerledikten sonra düşmanın kesif ateşi önünde ister istemez biraz duraklamak zorunda kalmıştı. Durumu sezen Gazi Osman Paşa avcı hattını takviye etmek suretiyle bu duraklamayı önlemiş ve kıtaların tekrar ilerlemeye başlamasını sağlamıştı.

Plevne ordusu neticede muhasara hatlarının en yakın kısımlarına kadar ulaşmış ve Rusların bulunduğu ilk istihkâmlara saldırmıştı. Bu saldırı neticesi birinci fırka düşmanın müdafaa hattını yarmaya başlayarak üç büyük istihkâm ve on bir kadar topunu zapt etmişti. Fakat Rusların birinci müdafaa hattının 1 km. gerisinde ikinci bir müdafaa hattı yer almaktaydı. Bu iki hat arasında durmak ise mümkün değildi. İki kısma ayrılmış olan Plevne ordusunun bu ilk kısmı tamamen muharebeye iştirak etmiş, ama kâfi derecede destek bulamamıştı.

Plevne ordusu Rus mevzilerine karşı büyük bir şevk ve azimle hücum etmişti. Bizzat Gazi Osman Paşa tarafından kumanda edilen askerî bir kıt'a cephe hattını yararak Sibiryâ ve Güney Rusya alaylarının müdafaa etmekte bulunduğu tabyaları süngü hücumu ile zapt etmişti. Fakat huruç hareketini ikmal için ihtiyata bırakılmış olan 20.000 kişilik kuvvete lüzum duyulmaktaydı. Bu esnada bu kuvvetler Rumenlerin de muharebeye katılmaları ile Rus kuvvetleri karşısında zayıf düşmüş, Gazi Osman Paşadan da herhangi bir destek alamamıştı.⁴⁸³

Bütün asker ve subaylar ellerinden gelen bütün gayreti göstermelerine rağmen, kendilerinden çok daha fazla olan düşman gücü karşısında geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştı.

482 Ahmet Saib, *Son Osmanlı...*, s. 290. Daha fazla malumat için bk. *Annual Register*, s. 200; *The Times*, December 14, 1877, s. 5; Edmund Ollier, *History of...*, c. 1, s. 551; H.M. Hozier, *Russo-Turkish...*, c. 2, s. 715 vd.; Archibald Forbes, *Czar and Sultan*, s. 293; F.A. Wellesley, *With The Russians...*, s. 274; Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 199.

483 Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni...*, c. 1, s. 318 vd.; Osman Senai, *Gazi Osman...*, s. 54 vd.

Büyük Huruç

Öğleye doğru Ruslar, gelen takviye kuvvetlerinin de yardımıyla Gazi Osman Paşa kuvvetlerinin zapt etmiş olduğu tabya ve topları tekrar istirdat etmişlerdi.

Gazi Osman Paşa, ordusunun diğer yarısını bir müddet beklemiş, Nihayet mağlup oldukları haberini alınca, öğle üzeri vakitlerinde Vid suyundan ricat karar vermişti. Fakat bu sırada Rus-Rumen topçularının ateşi sonucu isabet eden bir şarapnel parçasıyla altındaki atı ölmüş ve kendisi de sol ayağından yaralanmıştı.⁴⁸⁴

484 British Documents..., s. 105; F O: 358/4, 1877, No. 21, s. 1; EO: 78/2593, 1877, No. 43; The War Correspondence..., 2, 213; Francis Stanley, (Special War Correspondence of `Golos` of Russia `Manchester Guardian` etc.) St. Petersburg To Plevna..., London 1878, s. 236; H.M. Hozier, Russo-Turkish..., c. 2, s. 718; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 554; T.V. Trotha, Tactical Studies on The Battle Around Plevna, Cancas City 1896, s. 191; Miralay Talat, Plevne..., s. 165; A. Fuad Erden, Osmanlı-Rus..., c. 3, s. 929; Halil sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 175;...

M. TESLİM GÖRÜŞMELERİ ve GAZİ OSMAN PAŞANIN ESİR DÜŞMESİ

1. Gazi Osman Paşa ve Huruç Ordusunun Genel Durumu

Ulvi bir din ve vatan heyecanı ile kumandanlarının harika denecek cesareti dolayısıyla ayakta durabilen Plevne ordusu, Gazi Osman Paşanın yaralanması haberi üzerine bir anda bu desteklerini kaybetmiş ve maneviyatları sarsılmıştı.

Plevne beş aydır Gazi Osman Paşanın manevi gücü ve önderliği ile muhafaza olunabilmişti. Bu yaralanma kısa zamanda: "Osman Paşa öldü!" şeklini alarak yıldırım gibi Plevne kıtaları saflarında yayılmış, paniğe kapılan ordu bir sel gibi geriye doğru akmaya başlamış, huruç hareketi bir anda boğuluvermişti.⁴⁸⁵

Huruç hareketi geri püskürtülmüş, Plevne ordusu hem önden ve hem de arkadan kuşatılmıştı. Çıkış hareketi nedeniyle tahliye olunan savunma hatlarının Ruslar tarafından işgal edilmiş olması dolayısıyla ne ileri gitmek ve ne de geri çekilmek ümidi ve imkânı kalmamıştı.

Öğleden sonra saat bir sıralarında her iki tarafın ateşleri yavaşlamış ve kısa bir süre sonra da durmuştu.

Gazi Osman Paşa yaralı vaziyette harekâtı idare edemeyeceğini anlayarak etrafındaki kumandanlara:

"Ben bu halimle tam bir isabetle idarede bulunamam. Binaenaleyh, kumandanlığı rızamla kumandanlar arasında en kıdemli olan Adil Paşaya bırakıyorum. Vaziyet neyi icab ettirirse onu yapsın." demiş; fakat Adil Paşa, harp vahim ve nazik bir safhaya gelmiş olduğundan, aczini ileri sürerek bu teklifi reddetmişti. Bunun üzerine bazı Erkân-ı Harp za-bitleri:

485 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 260.

"Bu hâl ve şerait dâhilinde mukavemet imkânsızdır. Bizim için düşün- mana teslim olmaktan başka çare yoktur." diyerek fikirlerini beyan etmişlerdi.⁴⁸⁶

Bir türlü teslim olmayı, temsil ettiği ordu ve devletin şeref ve hay- siyetine yediremeyen Gazi Osman Paşanın üzüntüsü cidden büyüktü, fakat kurtulmak için hiçbir ümit kalmamış, her taraftan da sarılmıştı. Neticede içinde bulunulan hâlin nazikliği ve maiyetinde bulunan ku- mandanların ısrarı sonucu teslim olmaya karar vermişti.⁴⁸⁷

Gazi Osman Paşa yaralandıktan sonra Vid suyunun sağ sahilinde küçük ahşap bir eve nakledilerek burada gelişigüzel yerleştirilmiş olan bir yatağa yatırılmış ve yarasının tedavisine çalışılmıştı.⁴⁸⁸

2. Teslim Görüşmeleri

Ateş kesilir kesilmez Vid Köprüsü'nden giden yolda beyaz bir bayrak yükselmişti. Bu, teslim görüşmelerini başlatmak amacıyla gelen bir Os- manlı zabitiydi. Bunun üzerine General Skobelev de beraberinde kırk kadar subay ve gazeteciyle köprüye doğru ilerlemişti. Osmanlı subayı Skobelev'in tercümanıya birkaç dakika konuştuktan sonra gözleri bağ- lı olarak General Ganetski'nin yanına götürülmüş, fakat General suba- yın küçük rütbeli olduğunu öğrenince kendisiyle görüşmeyi reddetmiş- ti. Bunun üzerine Plevne kıtasından bir başka subay gönderilmişti. Türkçeden başka bir dil bilmeyen bu subaya Ruslar, Gazi Osman Paşa- ya hitaben yazılmış Fransızca bir mektup vermişlerdi. Bu mektupta:

"Ekselans, burada kumandanlık eden General Ganetski, sizin yaralı olduğunuzu bildiğinden ancak sizi temsil edebilecek bir par- lamenterini kabul edeceğini söylememi emretti." denilmektedir.

Bu mesaj, ikinci gelen subayla Gazi Osman Paşaya iletilmiş ve mezkûr subay da muhatap kabul olunmamıştı.

Bir müddet sonra, tümenin önünde yürüyen General Skobelev, ma- iyetiyle beraber, köprüye varmıştı. Köprü'nün arkasında gruplar halin- de ve ellerinde silahları bulunan Plevne askerleri yer almaktaydı.⁴⁸⁹

486 Ahmet Saib, Son Osmanlı..., s. 294; Kalelizâde, Plevne, s. 38 vd.

487 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 169; M. Celaleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 256; Zuhûri Danışman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 90.

488 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 260; Zuhûri Danışman, Aynı Eser, c. 13, s. 90.

489 Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 555. Teslim konusunda daha fazla malumat için bk: H.M. Hozier, Russo-Türkish..., c. 2, s. 721; F.A. Wellesly, With The Russians..., s. 274; Archibald Forbes, Czar and Sultan, s. 307; Francis F. Skrine, The Expansion of..., s. 225.

Skobelev ve muhabir Mc Gahan köprüye vardıklarında kendilerine yaklaşan bir Osmanlı subayı Osman Paşanın bizzat geleceğini haber vermişti. Bu haber üzerine Skobelev heyecan içinde:

"Osman Paşa çağımızın en büyük generalidir. Memleketinin şerefini korumuştur. Kendisine elimi uzatarak bunu ifade edeceğim." diyerek hissiyatını dile getirmişti.⁴⁹⁰

Gazi Osman Paşanın gelmesinin beklendiği bir sırada Tevfik Paşanın bir at üzerinde yaklaştığı görülmüştü. Tevfik Paşa, Rus subaylarına doğru ilerleyerek Fransızca olarak: "Osman Paşa yaralandı!" demiş, Skobelev de: "Ümit ederim ki yarası ağır değildir, değil mi?" diye sormuştu. Tevfik Paşa buna: "Bilmiyorum." karşılığını vermişti.

Uzun bir sessizlikten sonra Skobelev bu defa: "Görüşmek istediğiniz biri var mı? Kiminle konuşmak istiyorsunuz?" sorusunda bulunmuştu.

Tevfik Paşa bu dakikalarda sükût halinde ve dolgun bir vaziyette gözlerini ufka dikmişti. Ancak yanlarına Çarlık karargâhından General Strokov geldiğinde Tevfik Paşa, Gazi Osman Paşa ve ordusunun teslim olduğunu belirterek, Gazi Osman Paşanın gelemeyecek durumda olduğunu, ordusunu teslim etmek görevini başkasına bırakmak istemediğinden General Ganetski'nin yatmakta olduğu küçük kulübeye kadar gelmesini rica ettiğini belirtmişti. Bunun üzerine haberin General Ganetski'ye ulaştırılması için derhal bir subay yola çıkarılmıştı.⁴⁹¹ General Ganetski hemen köprüye gelmiş ve General Strokov'a barakaya gitmesi emrini vermişti.

a. Gazi Osman Paşanın General Strokov ile Görüşmesi

Bu emir üzerine genç general, etrafında birkaç subay, Gazi Osman Paşanın yaveri ve doktorlarının bulunduğu kırmızı kiremit barakaya gelmişti.⁴⁹²

İçeriye giren Strokov, kendisini, ilki yaralılarla dolu bir ahıra, ikincisi subayların bulunduğu bir odaya, diğeri ise Gazi Osman Paşanın bulunduğu küçük bir hücreye açılan üç kapı önünde bulmuştu. Odanın sağında bulunan bir ocak, odayı ısıtmaktan ziyade ortalığı dumanla kaplamıştı. Gazi Osman Paşa, yaralı bacağını boş bir cephane sandığı üzerine uzatmış bir vaziyette, tahta bir iskemle üzerinde oturmakta ve

490 Rupert Furneaux, Tuna Nehri, s. 261.

491 H. M. Hozier, Russo-Türkish..., c. 2, s. 721; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 555; Rupert Furneaux, aynı eser, s. 261 vd.

492 William V. Herbert, Osman Paşayı teslim alanın General Ganetski olduğunu belirtir.

doktoru Hasib Bey yarasını tedavi etmekteydi. Odanın duvarı boyunca, yüzlerinden teessür okunan, paşalar yer almaktaydı.

General Strokof odaya girince Gazi Osman Paşa güçlükle doğrularak elini uzatmıştı. Bunu gören Strokof: "Paşam yaralısınız, lütfen rahatsız olmayınız." diye ricada bulunmuştu.

Gazi Osman Paşa generale yer göstererek oturmasını istemiş, fakat Strokof ayakta durmayı tercih ederek:

"Buraya General Ganetski'nin emri üzerine geliyorum. Kendileri ekselanslarınıza tebriklerini bildirmemi, imparatorumuzdan bu konuda henüz herhangi bir emir almadıklarından şu anda size ve ordunuza ancak kayıtsız şartsız teslim olmanızı teklif ettiklerini iletmemi buyurdular." demişti.⁴⁹³

Gazi Osman Paşa birkaç dakika derin düşüncelere daldıktan sonra ağır ağır başını kaldırarak doktoru Asaf Beye:

"Günler birbirini takip ediyor, ama bir gün diğerine benzemiyor. Biri zafer getiriyor, diğeri keder." diyerek Strokof'a dönmüş ve içini çekerek:

"Ordumuz Başkumandanının arzularına tamamıyla ta'biyet ediyorum." diye belirtmişti. Strokof ise:

"Paşam, her şey sadece Allah'ın elindedir." mülahasasında bulunmuştu.⁴⁹⁴

b. Gazi Osman Paşanın General Ganetski ile Görüşmesi

Bir müddet sonra General Ganetski barakaya gelmiş, şapkasını çıkararak elini bir dost rahatlığı ile Osman Paşaya uzatmış ve:

"Sizi tebrik ederim. Yapmış olduğunuz hücum fevkaladeydi. Askerlerinize lütfen emrediniz silahlarını bıraksınlar." diyerek Gazi Osman Paşanın yanına oturmuştu. Saatler ilerledikçe ortalığı derin bir sessizlik ve kasvet havası kaplamıştı.

General Strokof saatine bakarak Ganetski'ye:

"Ekselans, saat dört oldu, geç kalacağız... Teklifinizi tekrarlar mısınız?" diye ihtarda bulunmuştu. Ganetski'nin bu talebi tercüman tarafından Gazi Osman Paşaya aktarılması üzerine Osman Paşanın işaret ile Adil Paşa General Strokof ile birlikte odayı terk etmişti.

493 H. M. Hozier, Russo-Türkish..., c. 2, s. 721; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 555.

494 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 268; I. Hami Danişmend, Kronoloji..., s. 307.

Her iki generalin odadan çıkması üzerine Gazi Osman Paşa o güne kadar şerefle kullanmış olduğu kılıcını çıkartarak General Ganetski'ye uzatmıştı.⁴⁹⁵

3. Plevne Ordusunun Fiilen Teslim Oluşu

Görüşmeler sona erince Gazi Osman Paşa, Plevne ordusunun teslim olması yolunda emrini bildirmişti. Bu karar üzerine Adil Paşa elle riyle askerlere tüfeklerini yere indirmeleri için işaretlerde bulunmuştu. Bu emir ve tavır karşısında askerler hareketsiz kalarak bir an için sessiz bir protestoda bulunmuşlardı. Fakat Adil Paşanın haykırması ve subayların tüfeklerini teslim ederek, daha fazla direnmenin bir faydası olmadığı şeklindeki beyan ve tavsiyeleri neticesi, bu tavırlarını sürdürmekten vazgeçmişler; ama isteksizliklerinin bir nişanı olarak da hareket etmede yavaş davranarak silahlarını hiddetle yere atmış, fişeklerini parçalamış ve patlama tehlikesini göze alarak, barutları dışarıya çıkıncaya kadar bunları ayakları altına alarak ezmişlerdi.

Saat beşe doğru General Skobelev ve Ganetski, Grandük Nikola'yı beklemek üzere Vid Nehri'nin öteki yakasına geçmişlerdi.

a. Gazi Osman Paşanın Grandük'le Görüşmesi

Plevne ordunun teslim olması üzerine Osman Paşa, teslimin yapıldığı kulübeden alınarak bir araba ile Plevne'ye doğru götürülürken, Vid Köprüsü ile Plevne arasındaki yolun hemen hemen yarısına varıldığı sıralarda arkadan gelmekte olan Grandük'ün kendilerine yetişmesi üzerine Gazi Osman Paşa, doktorunun yardımı ve bir kolu ile arabanın körüğüne dayanarak tek ayağı üzerine kalkmaya çalışmıştı. Araba yanına gelen Grandük elini uzatarak hararetle Gazi Osman Paşanın elini sıkımsı ve: "Plevne savunmanızı tebrik ederim. Tarihin en muhteşem destanlarından biri olmuştur." diyerek hayranlığını izhar etmişti.⁴⁹⁶

Gazi Osman Paşa bu sahne karşısında hüznü gülümsemiş ve birkaç kelime ile Grandük'e mukabelede bulunduktan sonra tekrar yerine oturacağı sırada etrafını kuşatmış olan Rus subayları: "Bravo! Bravo!" diye bağırarak kendisini saygı ile selamlamışlardı.

495 A. Hilmi Yücebaş, gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1943, s. 28.

496 H. M. Hozier, Russo-Turkish..., c. 2, s. 721 vd.; Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 220 vd.

b. Gazi Osman Paşanın Karol ile Görüşmesi

Gazi Osman Paşanın Rus subayları tarafından tezahüratla selamlan-
dığı bir sırada oraya varan asi Romanya Prensi Carol da, Grandük'ün
sözlerini tekrar eden bir eda ile Gazi Osman Paşanın elini sıkımişti. Ga-
zi Osman Paşa da önceki gibi kalkarak hafif bir şekilde eğilmiş, fakat
Carol'a karşı manalı bir sükût içerisinde bulunmuştu.⁴⁹⁷ General Sko-
belev Gazi Osman Paşayı gördüğü zaman yanındakilere:

"Bu çehre büyük bir kumandan çehresidir. Gördüğüme son
derece memnun oldum. Gazi Osman muzaffer bir kumandandır.
Teslim olmasına rağmen yine muzaffer sayılacaktır."
diyerek takdirlerini beyan etmişti.⁴⁹⁸

Plevne Savaşı'nın ardından Nikola ve Osman Paşa

497 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 268; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 318 vd.; Zuhûri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 91.

Bazı eserler Osman Paşanın Rumen Prensinin elini: "Devletine isyan eden bir ülkenin liderinin ben elini sıkmam...", diyerek bundan kaçındığını ifade etmişlerse de bu tür bir ifade temel kaynaklarda yer almamaktadır. (Bk. A. Hilmi Yücebaş, Gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1943, s. 13; Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, Ankara 1948, s. 355; Muzaffer Erendil, Tarihte Türk-Rus İlişkileri, Ankara 1979, s. 93; ve diğerleri.)

498 H. M. Hozier, Russo-Türkish..., c. 2, s. 720; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 319.

N. GAZİ OSMAN PAŞANIN ESARET HAYATI

1. Esaret Hayatının İstanbul'da Uyandırdığı Akisler

Plevne'de Gazi Osman Paşanın yaralanarak esir düşmesi yurdun her tarafında büyük bir üzüntü ile karşılanmıştı. Hatta bu üzüntü ve teesürün bir neticesi olarak, İstanbul'da halk sokaklara dökülerek Gazi Osman Paşanın küçük yaştaki iki oğlunu alarak birini al ata, diğerini de kır bir ata bindirerek:

"Gazi Osman Paşaya merasim yapamadık, bari oğullarına yapalım." mülahazasıyla bütün İstanbul sokaklarını dolaştırmışlardı. Yüzlerce kişi Gazi Osman Paşanın oğullarını görmek için sokaklara dökülmüş, bu iki yavru halkın yaşa ve alkış tufanı arasında mahalle mahalle gezdirilmişti.⁴⁹⁹

Diğer taraftan Gazi Osman Paşanın göstermiş olduğu kahramanlık ve fedakârlığı takdir etmek ve hüzünlerinin paylaşılmakta olduğunu dile getirmek maksadıyla meclis-i mebusandan birkaç zat tayin olunarak Osman Paşanın harem-i muhteremelerine ta'ziyet ziyaretinde bulunulmasına karar verilmişse de ailenin mevcut üzüntüsünü artırmaktan başka bir işe yaramayacağı düşüncesiyle sonraki görüşmelerde bu karardan vazgeçilmiş ve:

"Osman Paşa padişah ve mülk ü millet ve devlet uğrunda hakkıyla ve tamamıyla ifa-yı vazife eyledi; düşman eline düş-tüyse de şeref ve meziyeti eksilmedi. Daima mensup olduğu devlet ve millete mucib-i iftihadır. Neticesi mucib-i elem ise de suret-i vakıası şan ve şerefimize halel getirmedi. Heyetce hissiyatımızı ifade etmek münasip olan şekliyle kendisine ulaştırılmak üzere bir telgraf çekilmesinde" karar kılınmıştır.⁵⁰⁰

499 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 204 vd.; Nail Uçar, Gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1978, s. 63.

500 Meclis-i Meb'usan 1293-1877 Zabıt Ceridesi, (Derleyen Hakkı Tarık Us), c. 2, İstanbul 1939, s. 69.

2. Gazi Osman Paşanın Bugot, Bükreş, Harkov ve Rusya'ya Gönderilmesi ve İmparator İle Görüşmesi

Harkov, Gazi Osman Paşanın esaretini geçireceği yer olarak kararlaştırılmıştı. Bu münasebetle, Grandük'ün yaverlerinden Bibikof refakatinde, Bugot ordugâhına götürülmek üzere hareket etmişti. Bu yolculuk için, vaktiyle Miralay Atıf Paşanın Vidin'den getirdiği ve Gazi Osman Paşanın yaralanması üzerine kafilede bulunup binmesi için hazırlanmış olan, fayton tahsis olunmuştu.⁵⁰¹ Arabanın iki tarafında Rus general ve zabıtları, ön tarafında bir Rumen, arka tarafında ise bir Rus süvari kıtası bulunmaktaydı.⁵⁰²

Plevne'den bir saat kadar bir mesafe kat edilmişken bir Çerkez Kazak süvarisi gelerek imparatorun Plevne'ye gelip kendilerini beklediğini belirtmesi üzerine tekrar Plevne'ye avdetle imparatorun bulunduğu eve inilmişti.

Gazi Osman Paşanın bir koltuğuna doktoru Hasib Bey, diğer koltuğuna da Maiyet Ağası Yunus Ağa girmiş ve Paşa, imparatorun bulunduğu evin kapısına varıldığı zaman yüz elli kadar Rus subayının: "Bravo Osman!" şeklindeki tezahüratlarıyla karşılanmıştı. Merdivenden çıktıkları vakit imparator, bazı generallerle birlikte, kendisini odada ayakta beklemekteydi. İçeriye girildiği zaman imparator, tercümanı vasıtasıyla Gazi Osman Paşaya hitaben:

– Nereye gidiyordunuz ve bilmiyor muydunuz ki Rus askerleriyle muhasarada idiniz, diye sormuş; Osman Paşa da:

– Biliyordum, fakat tutabildiğim yere gitmek üzere askerinizi yarıp çıkacaktım, mukabelesinde bulunmuştu.

Karşılıklı konuşma daha sonra şu şekilde devam etmişti:

– Niçin silahınızı terk ettiniz?

– Devletim bana, düşmanımı gördüğüm halde silahını bırak demedi, kavga için gönderdi. Bazı kerre düşman çok olduğu vakit de kazanıyor. Nitekim bizim sizinle olan muharebimiz gibi.

– Bravo... Senin gibi bir kumandanın kılıncı alınmaz. Burada ve Rusya'da kılıncınızı taşıyınız ve Rusya'da bir Rus müşiri kabul olunacaksınız.

501 Miralay Talat, Plevne..., s. 175. H.M. Hozier ise bu arabanın Kızılhaç Cemiyeti'ne ait olduğunu belirtir. (Bk. Russo-Türkisch..., c. 2, s. 722.)

502 I. Hâmi Danişmend, Kronoloji..., c. 13, s. 91.

İmparatorun Gazi Osman Paşaya kılıcını tekrar iade etmesi ve onu bir Rus müşiri seviyesinde addetmesi, aslında ona karşı olan takdir ve teveccühlerinin bir ifadesi idi.

Görüşme sonunda tekrar avluya inildiğinde Rus zabitleri yine: "Bravo Osman Paşa..." diyerek kendisini alkışlamış ve kendisine, Rus geleceğince alınan esirin daha fazla esir muamelesi görmeyeceği manasını taşıyan, defne dalları sunmuşlardı.⁵⁰³

Gazi Osman Paşa, yaralı bulunması nedeniyle Hasib Beyden sunulan bu demetlerin alınmasını ve kendilerine nezaketle muamelede bulunmasını rica etmiş ve bu emir yerine getirilmişti.

Gazi Osman Paşa evvela Bugot'taki imparatorluk çadırına götürülmüş, burada merasimle karşılandıktan sonra kurulan güzel bir Kırgız çadırında her türlü bakım ve ihtiyacı karşılanarak tedavisi yapılmıştır.⁵⁰⁴

Gazi Osman Paşanın esaretinin bir bölümünü geçirdiği Bugot kargâhında, Tottleben'in de hazır bulunduğu bir sohbetle, Grandük ile arasında şu konuşma geçmişti:

- Pelişat taarruzunu niçin yaptınız?
- Bir keşif için... Başka çare yoktu.
- Lofça tarafına neden o kadar tabya yaptınız?
- Dikkatinizi oraya çekmek için... Çünkü Griviçe tarafı pek tazyik ediliyordu.
- Küçük Dubnik'ten askeri niçin çektiniz?
- Bu yer küçük olduğundan kolay yutulurdu.
- Teslim için yaptığımız çağrıya niçin öyle cevap verdiniz?

Gazi Osman Paşa Hasib Beye dönerek:

– Benim yerime Grandük cenabları bulunmuş olsaydı, ne suretle yazarlardı, deyince Grandük:

– Haklılar. Ben de öyle yazardım, mukabelesinde bulduktan sonra Hasbi Beye:

"Ben Rusya'nın başkumandanı olduğum halde Paşanın yaptıklarından ve istihkâmlarından çok istifade ettim," demişti.

503 Noel Barber, *The Lords...*, s. 191; Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 277; Miralay Talat, *Plevne...*, s. 175; M. Celaleddin Paşa, *Mir'at...*, c. 2, s. 256-257.

504 *The War Correspondance...*, c. 2, s. 221; William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 174; Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, c. 2, s. 175.

Hasib Bey de: " Mübalağa buyurdunuz." şeklinde mukabelede bulunca,

Grandük: "Namus hakkı için..." karşılığını vermiş, sonra tekrar Gazi Osman Paşaya:

– Hangi tarafın topları size zarar veriyordu? diye sorunca Gazi Osman Paşa da:

– Hiç bir tarafın, diye cevaplamış, bunun üzerine Grandük:

– Hayret..., demiştir. Tottleben'in bu sırada söze karışarak:

"Sivastopol'da Malakof Tabyası'nda bendenizin başına geldi. O vakit kaymakamdım. Böyle muhasaralar bir kumandan için çok zahmetlidir." demesi üzerine Gazi Osman Paşa:

– Hayır... Hakikaten zahmet görmedim, demiştir.⁵⁰⁵

Gazi Osman Paşa Bugot'ta on beş gün kaldıktan sonra, Sistova ve Bükreş yoluyla Harkov'a gönderilmişti. Bu yolculuk sırasında Bükreş'te Grand Hotel Brafft'ın ilk katında yer alan üç odalı dairede kalmıştı. Maiyetinde tercüman olarak görev yapan doktoru Hasib Bey ve bazı zevatlar bulunmaktaydı.

Bükreş halkı merak ve heyecan içerisinde Gazi Osman Paşanın gelmesini beklemekteydiler. Şehirde sık sık Gazi Osman Paşanın geldiğine dair yapılan asılsız ilanlar neticesi halkın yayılan haberlere karşı ilgisinin azaldığı bir sırada Osman Paşa, özel muhafız korumasında, sessiz sedasız şehre girip kalacağı otele yerleşmişti. Otele gelindiği zaman burada kalmakta olan Romanyalı bir ailenin küçük kızı elindeki çiçek demetini Gazi Osman Paşaya takdim etmiş, o da, Hasib Beyin bu kızı yukarıya kaldırmasıyla kendisini öperek sevgi ve memnuniyetini izhar etmişti.⁵⁰⁶

Bükreş'den sonra Harkov'a gelen Gazi Osman Paşa, burada kaldığı sürece fevkalade denecek derecede iyi muamele görmüş, imparator hemen her gün kendisini ziyaret etmişti. Gazi Osman Paşa da, kendisine gösterilen muameleden son derece memnun kaldığından atını, Hasib Bey vasıtasıyla krala hediye etmişti. Kral, önce yaveri yoluyla ertesi gün de bizzat kendisi gelerek

505 William V. Herbert, (Ter. Osman Öndeş), "Plevne'nin Son Günleri", Hayat Tarih Dergisi, sy. 7, İstanbul 1977, s. 48 vd.; Miralay Talat, Plevne..., s. 176.

506 The War Correspondance..., c.2, s. 221; The Pall Mall Gazette, December 28, 1877, s. 7; The Daily News, December 28, 1877, s. 5.

takdim edilen hediyeden dolayı Gazi Osman Paşaya teşekkür etmiştir.⁵⁰⁷

İmparator Gazi Osman Paşaya, esareti boyunca ailesi ve Babîli ile haberleşme hususunda serbest olduğunu, kendisine her türlü kolaylığın gösterileceğini ve bu amaçla telgraf hatlarının emrine amade bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁸

Gazi Osman Paşa, burada kaldığı zaman zarfında gittiği her yerde yediden yetmişe herkesin büyük bir ilgi ve alakasıyla karşılaşmış, daha sonra ise trenle Rusya'ya gönderilmiştir.⁵⁰⁹

3. Sultan II. Abdülhamid'in Gazi Osman Paşanın Tedavisi Hususunda Ricada Bulunması ve Osman Paşanın İstanbul'a Gönderdiği Telgraf

Gazi Osman Paşanın yaralandığı haberinin sadarete ulaşması üzerine Sultan II. Abdülhamid, İstanbul'da bulunan İngiliz elçisi Mr. Layard ile görüşerek kendisinden paşanın sağlık durumu ile ilgili malumat edinilmesi ricasında bulunmuştu.

Mr. Layard, sultanın bu ricasını, kraliçeye iletmek üzere, dış işleri bakanlığına telgrafla iletmiş ve Rusya'da bu konuda yapılacak bir araştırmanın padişahı memnun edeceğini belirtmiştir.⁵¹⁰

Sultan Abdülhamid'in bu husustaki ricası şu mealdeydi:

"Uğramış oldukları talihsizlikten dolayı majestelerinin selam ve iyi dileklerinin ve vazifesini ifada ve ülkesine olan hizmette göstermiş olduğu fedakârlığın büyük bir takdirle karşılanmış bulunduğu Osman Paşaya bildirilmesi için kraliçe hazretlerinin gerekli alakayı göstermeleri şükranla karşılanacaktır. Majesteleri yaranın durumu ve ciddiyetinin ne olduğu hususunda büyük bir endişe taşımaktadır. Rus imparatorunun, yarasına gerekli bakım ve tedaviyi yaptırarak kendisine nezaketle muamelede bulunma cömertliğini göstereceğine inancı vardır. Majesteleri, şu ana kadar kendilerine herhangi bir haberin ulaşmadığı, Plevne'nin teslimi ve özellikle burdaki

507 Miralay Talat, Plevne..., s. 175.

508 Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 319.

509 Francis Stanley, St. Petersburg..., s. 242.

510 Liverpool Central Library, Confidential Papers 1877, c. 2, bölüm II, s. 112; bölüm II, s. 92.

ordunun maruz kaldığı kayıp konusunda malumat edinme arzusunu taşımaktadır."⁵¹¹

Bu rica üzerine gerekli malumatın elde edilebilmesi için durum Petersburg'daki İngiliz elçiliğine bildirilmiş, yapılan tahkikat neticesinde Gazi Osman Paşanın yarasının endişeye medar olmadığı, maiyetinde doktoru Hasib Beyle umumi karargâhtan ayrılarak Rusya'ya gitmek üzere hareket ettikleri ve Osman Paşanın hareket etmezden önce sadarete ve ailesine birer telgraf çektiği bildirilmiştir.⁵¹²

Gazi Osman Paşanın beraberinde bulunan Tevfik Bey, sadarete bir telgraf çekerek kendileri hakkında malumat vermiştir. Bu telgrafında Bükreş'ten pek yakında Rusya'ya gönderileceklerini, ikamet yeri için tercihin kendilerine bırakıldığını ve Rusya'nın intihap olunduğunu belirtmiştir. Arz olunan bu malumat sadaret tarafından Gazi Osman Paşanın ailesine de bildirilmiş⁵¹³ ve padişah tarafında kendilerine bazı hediyeler gönderilmiştir.⁵¹⁴

Gazi Osman Paşanın, kayınbiraderi Rıza Bey vasıtasıyla 13 Aralık 1877 tarihinde ailesine göndermiş olduğu mektup şöyledir:

"Plevne'de altı hafta tamamıyla kuşatma altında kaldık. Bu süre zarfında dışarıdan hiçbir yardım alamadık ve yaptığımız bütün huruç teşebbüsleri sonuçsuz kaldı. Zahire ve erzakımızın tamamıyla tükenmesi üzerine, bizi her taraftan kuşatmakta olan demir çemberi kırmak için bütün gücümle üzerine yüklenmeye karar verdim. Neticeyi biliyorsun. Cesur ve kahraman ordunun geriye kalan mevcudıyla esir bulunmaktayım. Askerlerimin cesaret ve korkusuzluğu, Rus İmparatoru ve kardeşi Grandük Nikola tarafından büyük bir takdirle karşılandı. Bütün askerlerimiz esir alınmışlardır ve kendilerine nezaketle muamele olunmaktadır. Yaralılarımıza rikkatle davranılmaktadır."⁵¹⁵

Gazi Osman Paşanın bu ifadelerinden Rus kumandanlarının kendisine esir muamelesi yerine nezaketle davrandıkları anlaşılmaktadır. Ferdi olarak Osman Paşaya bu şekilde davranılırken maalesef diğer

511 Ayrı eser, c. 2, bölüm XX, s. 94; The War Correspondance, c. 2, s. 221.

512 Liverpool Central Library, c. 2, bölüm XX, s. 105, 129, 145; The Observer, December 16, 1877, s. 5.

513 Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 320.

514 H.O. Dwight, Turkish Life in War Time, New York 1881, s. 205.

515 The Observer, December 16, 1877, s. 5; The Pall Mall Gazette, December 18, 1877, s. 7; The Morning Post, December 17, 1877, s. 7; Edmun Ollier, History of..., c. 1, s. 561.

esirlere karşı aynı tavır gösterilmemiş, medeniyetin yüz karası Rus vahşeti sergilenmiştir.⁵¹⁶

İzah ve takdim etmeye çalıştığımız esaret hayatını Gazi Osman Paşanın kendisi ise şu şekilde ifade etmektedir:

"Düştüğümüz esirlikte Rus orduları başkumandanı Grandük Nikola hazretleri tarafından fevkalade hüsnükabul gördüğüm gibi, müteveffa merhum İmparator Alexander hazretleri de bizzat Plevne'ye teşrif buyurdıkları zaman huzurlarına kabul şerefini kazandım; nezaket, insanlık ve imparatorluk şanı ile mütenasip belîğ bir nutuk irad buyurarak dediler ki:

'Osman Paşa! Esaret altında bulunuşunuzdan dolayı müteessir olmayınız; bu hâl muharebelerde olağan şeylerdir. Siz askerî vazifenizi tamamen ifa ettiniz. Asla kusurunuz yoktur. Ne çare ki devletiniz sizi idare edemedi. Binaenaleyh, siz benim esirim değil misafirimsiniz. Kılıcını sana verdim. Senin gibi cesur ve gayur ve dirayet sahibi bir kumandanla muharebe etmiş olmakla kendimi bahtiyar addederim."⁵¹⁷

"Şahane müsaadeleri ile Grandük hazretlerinin karargâhında özel bir çadır verdiler, bir hafta kadar orada kaldım, her sabah ve akşam Grandük hazretleri bizzat gelip hâl hatır sordular. Bir hafta sonra Kisinef'e gönderildim ve bir ay kadar orada kaldıktan sonra, Harkov kasabasına gönderilip bir otelin özel dairesine yerleştirildim."⁵¹⁸

4. Rus Basını ve Gazi Osman Paşa

Esareti nedeni ile Rusya'da bulunduğu sıralarda Rus basın ve edebiyatında Gazi Osman Paşa ile alakalı birçok asılsız haberler ve suçlamalar yer almıştır.

Mesela bu haberler arasında Gazi Osman Paşanın yüz elli Rus esirini diri diri toprağa gömerek vahşiyane bir şekilde kendilerini öldürdüğünden bahsedilmekte, bu tür haberlerle Osman Paşanın şanına leke sürmeye çalışmakta, halkı ise endişe ve dehşete düşürmekteydiler. Yine çıkan bu haberler arasında Gazi Osman Paşanın, kendi vatanına hıyanet edip Türkiye'ye iltica eden ve İslâmiyet'i kabul edip Osman

516 Edmund Ollier, *History of...*, c. 1, s. 561.

517 Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, c. 2, s. 175; I. Hâmi Dânişmend, *Kronoloji...*, c. 4, s. 342.

518 Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde, s. 168.

ismiyle Osmanlı ordusuna kabul edilen Mareşal Bazen isminde bir mühtedi olduğu ifade edilmekte; hanımı için de Endüslü bir kadın olduğu, dünyaya gelen üç kızının İslâmiyet'i kabul etmeyerek hâlâ Avrupa'da buldukları ve bunlardan birinin Paris kafeşantalarında (içkili, çalgılı kahvehane) şarkı söylediğini, diğerinin Londra tiyatrolarında dans etmekte olduğunu, üçüncüsünün ise Rus başkenti Petersburg'da koket hayatı yaşadığını yazmaktaydılar.

Bu tür asılsız yazılara ve suçlamalara Vreme gibi en ağır başlı payitaht gazeteleri de ayak uydurmuştur.

Gazi Osman Paşa bu iddia ve suçlamaları, 18 Şubat 1893 Cumartesi günü, Sen Petersburg şehrinde yayınlanan Golos gazetesine gönderdiği birkaç satırlık bir yazı ile tamamen reddetmiştir.

Golos gazetesinde yayınlanan bu yazı şudur:

"Efendi!

Bazı Rus gazeteleri Plevne'de bulunduğum esnada taht-ı kumandamda bulunan askerlerimin Rus askerlerinden yüz elli neferi diri diri topraklara gömmüş olduklarını yazmıştır.

Esirler hakkında böyle bir vahşiyane hareket aleyhinde ilk isyan ve protesto edecek adamlardan en birincisi benim. Bu gazekârane haberi nefretle reddederim.⁵¹⁹

OSMAN"

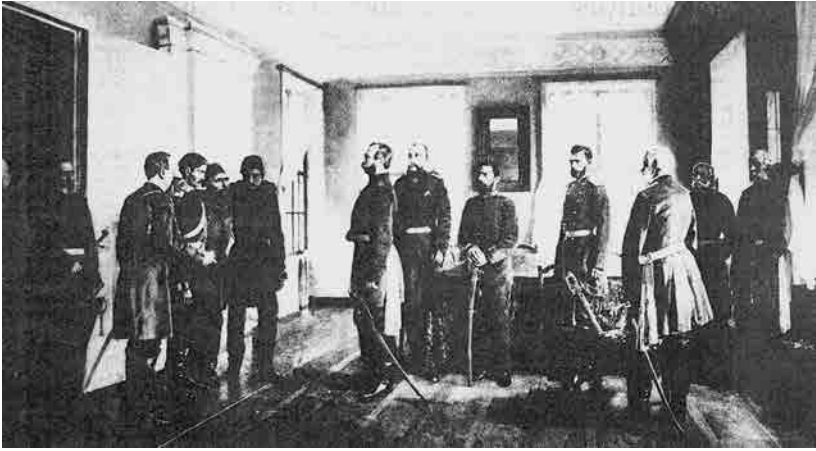
Gazi Osman Paşa bütün bu yalan şayiaların Bulgarların eseri olduğunu ve bunlar tarafından Rus efkârına aksettirildiğini söylemekteydi. Hatta daha önce şayi olan Şıpka'da Osmanlı ordusunun mezalim irtikâp ettiğine dair haberler üzerine derhâl İstanbul'da Serasker Rauf Paşaya bir mektup yazarak bu hadisenin doğruluk derecesini sormuş, Rauf Paşadan gelen cevapta; yabancı harp muharrir ve ateşemiliterlerinin de taziyik etmekte oldukları gibi, Rusların Rume-
li'de sayılmayacak derecede mezalim icra etmekte olduklarını resmen bildirmişti.⁵²⁰

519 Tarık Mümtaz Göztepe, Gazi Osman Paşa İstanbul'un Kollarında, İstanbul 1946, s. 18.

520 Aynı eser, s. 20.

Yine Plevne ve Teliş cihetlerindeki katliam iddialarına da şu şekilde cevap vermiştir:

"Hiç kimse beni ve askerlerimi böyle bir katliamla suçlayamaz. Fakat başıbozukların bu tür bir harekette bulunabileceklerini bildiğimden dolayı Plevne ve çevresinde ön tedbirler aldım. İçlerinde en başıbozuk ve en tehlikeli durumda olanlarını sürgün ettim ve geriye kalanlarını da, siperlerde savaşmaya mecbur etmek için, çeşitli taburlarla birleştirdim. Çapulculuk yapan beş kişiyi astırdım ve bu suretle o andan itibaren yağmacılık son buldu."⁵²¹

10 Aralık 1877 tarihli fotoğrafta, yaralı olarak esir düşen Gazi Osman Paşa, iki kişinin kolları arasında Rus Çarı Aleksandr ve üst düzey Rus komutanlar tarafından kabul ediliyor.

521 H. M. Hozier, *Russo-Türkish...*, c. 2, s. 723.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZİ OSMAN PAŞANIN
İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ, İSTANBUL'DAKİ
GÖREVLERİ, ALDIĞI NİŞANLAR ve MAAŞI

A. OSMAN PAŞANIN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ

Sultan II. Abdülhamid, Serasker Müşir Rauf Paşayı, seraskerlik vazifesi uhdesinde kalmak üzere, yaver-i ekremlik ve fevkalade büyükelçilik payeleriyle hem Rusya'da bazı görüşmelerde bulunmak hem de Gazi Osman Paşayı alıp İstanbul'a getirmek üzere Petersburg'a göndermiştir.⁵²²

Yapılan görüşmeler neticesinde Gazi Osman Paşanın İstanbul'a dönmesine müsaade olunmuştur. Yolculuk esnasında mihmandarlık vazifesinde bulunmak üzere meşhur General Nemikof, Gazi Osman Paşanın maiyetine verilmiş ve ayrıca Rus çarı tarafından paşaya, kahramanlığını takdir manasında, çifte kartal nişanı takılmıştır.

Karadeniz'de Hocabey limanından hususi ve mükellef bir yatla yola çıkan kafile 13 Mart 1294/1878 pazartesi günü sabaha karşı kավaklardan geçerek Kız Kulesi açıklarına gelmiştir.

Gazi Osman Paşanın gelmekte olduğunu haber alan İstanbul halkı sahile dökülerek bütün geceyi ayak üzerinde sabaha kadar geçirmeye razı olmuş ve büyük bir coşku ile kendisini beklemeye koyulmuştur.

Kız Kulesi açıklarına gelen Rus vapurunun bordasına, mevcut izdihamdan Gazi Osman Paşayı kurtarmak için, süslü ve ihtişamlı bir sürü saltanat kayığı yanaşmış ve kendisini buradan alarak Paşa iskelesine götürmüşlerdir.

Paşa iskelesinde kendisini bekleyen saray erkânı ve mensuplarına ilaveten hazır bir halde bulunan Mabeyn mızıkası ve Enderun takımı kendisini muhteşem bir kudümle karşılamıştır.

Gazi Osman Paşa, refakatinde Serasker Rauf Paşa ile birlikte saltanat kayığından çıkarken, padişahın başyaveri ve Sultan Aziz'in damadı Müşir Dağıstanlı Mehmed Paşa eline sarılmış "Nâminâmii akdesi padişahiye beyan-ı hoşamediyeye memur..." olduğunu belirterek heyecanla elini öpmüş, Gazi Osman Paşa da kendisini hasretle kucaklamıştır.

522 FO: 78/2783, No. 398; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 175; Tarık Mümtaz Göztepe, Gazi Osman Paşa İstanbul'un Kollarında, İstanbul 1946, s. 8.

Bu sırada iskeleyi dolduran halk:

"Hoş geldin ey namuslu kahraman, çok yaşa Gazi Osman!" nidaları ile ortalığı inletmiştir.

Sultan Abdülhamid, koşumları altın ve gümüşle işlenmiş bir çift iri yağız Rus katanası koşulu landosunu, binmesi için Osman Paşaya tahsis etmişti. Bu ilk saltanat arabasına Gazi Osman Paşa tek başına binecek sağ tarafa oturmuş, Serasker Rauf Paşa ve Gazi Osman Paşanın yaveri Tevfik Paşa da ikinci arabada yer almış, Mabeyn erkânının da yerlerini almalarıyla halkın heyecan içerisinde doldurduğu ve kapladığı Beşiktaş caddesi, Serencebey yolu geçilerek Yıldız sarayına doğru hareket edilmiştir.

Gazi Osman Paşanın bulunduğu araba Yıldız sarayından içeri girince:

"Gazi-i memduhu'l-ef'ali bizzat kendim istikbal edeceğim." diyen Sultan Abdülhamid kendini tutamayarak teşrifat ve merasim hudutlarını dinlemeyerek divan-ı hümayun merdivenlerinin ortasına kadar kollarını açarak yürümüş ve Gazi Osman Paşayı:

"Gel benim kahraman Osmanım! Berhudar ol! Şan-ı milleti ancak sen muhafaza ettin. Vatan uğrunda yaptığın gazaya bütün cihanı hayran eyledin. Osmanlı askerliğinin şerefini sen göklere çıkardın. Senin gözlerini öpmek için hasretle ahdetmiştim. Gel ahdimi yerine getireyim. Gözlerini öpeyim", diyerek karşılamıştır.

Merdivenleri ağır ağır inmekte olan padişahın kendisine doğru gelmekte olduğunu gören Gazi Osman Paşa ileriye doğru atılmış ve:

"Şevketli padişahım! Sağ kaldığım için gönülümde tek bir sevinç varsa o da zat-ı şahanelerinin ayak türabına yüzümü, gözümü sürmek için nice yıllardır kalbimin en mahrem hücrelerinde cevher-i can gibi sakladığım bir emel-i mukaddesenin husulü içindi. Allahu Teala hazretlerine hamdolsun ki bugün o şerefe de kavuştum." demiştir.⁵²³

Gazi Osman Paşanın sözlerini bitirmesi üzerine Sultan Abdülhamid seryaver Mehmed Paşanın elleri üzerinde tutmakta olduğu altın kınlı ve mücevher işlemeli kıymetli bir kılıcı Gazi Osman Paşaya doğru uzatarak:

"Benim kahraman müşirim! Senin bu devlete ve vatana ettiğin fedakârlığa bundan münasip bir alamet-i mahsusa bulamadım. Bu da senin gibi bir gazinin kılıcıdır." diyerek hediye etmiştir.⁵²⁴

523 Faruk Mümtaz Göztepe, Gazi Osman..., s. 10 vd.

524 Kamil Paşa, Hatırât-ı Siyâsiyât, c. 2, İstanbul 1329, s. 39.

Tarihi ve maddi kıymeti bakımından oldukça değerli olan bu kılıç Sultan Hamid'e, cediti Sultan Mahmud'dan miras olarak kalmış ve iki yüzüne gayet güzel hat ve altın kakmalarla:

"Vazı-ı Kanun-i Esasi Gazi Sultan Abdülhamid Han-ı Sani hazretlerine cedd-i emcedleri Sultan Mahmud-i sani hazretlerinden mevrus olup: Devlet-i Âliyye ile Rusya beyninde bin iki yüz doksan dört sene-i hicriyesinde zuhur eden muharebede, Müşir Osman Paşanın vaki olan hizmet-i fevkaladesine nişane-i mükâfat olmak, ahlâf ve a'kabına intikal eylemek üzere gazi unvanıyla beraber müşarun ileyhe ihsan buyrulan seyfidir." cümleleri yazılıydı.

Hediye olunan bu kılınca ilaveten Sultan Abdülhamid, Gazi Osman Paşanın göğsüne bizzat kendi elleriyle murassa Osmanî nişanı ve yanına da küçük bir gümüş muharebe madalyası takmıştır. Maddî bir kıymete haiz olmayan bu küçük madalya, Kırım Harbi'nin bir hatırası olarak büyük bir manevî değer taşımaktadır.⁵²⁵

Sultan Abdülhamid daha sonra Gazi Osman Paşanın yanında durmakta olan ve "Küçük Gazi" diye şöhret bulan Tevfik Paşaya dönerek onun da yakasına ikinci rütbeden mecidi nişanının küçük yıldızını, göğsüne ise büyük plakasını takmıştır.

Padişah, o gün Gazi Osman Paşayı sarayda tutarak muharebe hakkında kendisinden detaylı malumat edinmiş ve akşam yemeğini kendisiyle beraber yemiştir.⁵²⁶

Yemekten sonra çıkan müsaade üzerine mükellef bir saltanat arabası ile gecenin hayli ilerlemiş olan bir saatinde Beşiktaş'ta Hayredin iskelesine inerek hazır bulunan saltanat kayığına binmiş ve ailesinin misafir bulunduğu Bebek'te (kayınbiraderi) Rıza Beyin yalısına gitmiştir.⁵²⁷

İstanbul'da halk ertesi gün tekrar sokaklara dökülmüş, padişahın Gazi Osman Paşaya ihsan etmiş olduğu gazilik unvanını kâfi görmeyerek kendisine, "şehnameler babası, efsaneler ve menkıbeler hazinesi" lakabını vermiş ve iki bin halk temsilcisinin imzasını taşıyan aşağıdaki teşekkürnameyi, 14 Mart 1294 salı günü hassa ordusu kumandanlığına tayin edilmesi dolayısıyla Beyazıt'taki askerî daireye (üniversite binasına) geldiği bir esnada kendisine takdim etmişlerdir:

525 Faruk Mümtaz Göztepe, Gazi Osman..., s. 10 vd.

526 Aynı eser, s. 12 vd.

527 Pall Mall Gazete, March 25, 1877, s. 8; T. Mümtaz Göztepe, aynı eser, s. 13.

"Ya Ebu'l-Megazi (Ey Gaziler Babası)!

Pak i neseb va âl i himmet (Temiz soylu ve gayret sahibi) olduğunuzu isbat buyurdunuz. Zira bidayet-i meseleden beri ahval-i vakıa ve efal-i sadıka-i safderaneniz (samimi hareketli olduğunuz) güneş gibi cihanı tuttu. Hele Plevne gibi bir açık mahalde taş üstünde taş yoğ iken ceng ü cidal için himmetinizin yaptığı istihkâmlar ile Rusya imparatorunun bizzat kumandasın da bulunan külliyetli Rus ordularına ve meşhur Rus generallerine biddefeat vuku bulan mukavemet-i şedide hayderaneniz yâri güldürdüğü gibi ağyarı da tasdike borçlu etti. Hiç şek ve şüphe yok ki Hazret-i Allah ve Ruh-i Pak-i Peygamber (s.a.s.) dahi sizden razı ve memnundur. En sonraki ma'reke-i azimede (büyük savaş meydanında) fedakârane almış olduğunuz yaraların ilk elim haberleri bilcümle kulub-i müslimini münkesir ve gamnak eylemişse de sonradan aldığımız peyam-ı iltiyam (yaraların iyileşmesi haberi) dahi kalplerimizi tamir ve ferahnâk eyledi. Mücerred lütf ü inayet-i bari olarak aminen ve salimen avdet-i maali-i menkıbetiniz şerefler ve meserretler (sevinçle) verdi.

Evsaf-ı âliyye-i safderanenizin âlem-i asumane ser çekmiş (Sahip olduğunuz yüksek vasıfların gökyüzüne baş çekmiş) olduğundan tatvil-i mekalden (sözü uzatmaktan) sarf-ı nazarla biz İstanbulluların hisselerimize düşen ve boynumuza farz olan teşekkürlerimizi bizzat istikbale gelip arz eyledik.

Heman Cenab-ı Allah ömr ü afiyetinizi müzdad eyleye ve daha nice nice umur-i hayriyede muvaffak buyura âmin."⁵²⁸

Gazi Osman Paşa ise bu hususa değinerek şöyle demektedir:

"...Harkov kasabasına gidip bir otelde daire-i mahsusada bir iki ay kadar ikametten sonra ol vakit seraskerlik makamında bulunan Rauf Paşa hazretleri memuriyet-i mahsusa ile Petersburg'a gidip müşarun ileyhın memuriyetine benim İstanbul'a müsaade olunması için İmparator hazretlerine rica etmesi memuriyeti dahi ilave olunmuş olduğundan müşarun ileyh Rauf Paşa hazretlerinin ricası nezd-i imparatoride kabul buyurulmuş olduğu cihetle müşarun ileyhın avdetinde birlikte 1294/1878 senesi Mart'ın iptidasında Dersaadet'e gelinmiştir.

528 Târik Mümtaz Göztepe, Gazi Osman..., s. 13 vd.

Muvasalatımızda (Ulaştığımızda) ahali tarafından fevkalade hüsnükabul görülüp doğruca saray arabasıyla Mabeyn-i hümayun-i feyzmeşhunun huzur-i şevketmakrun-i hazret-i tacidari mesul şerefine nail olduğumuzda hakipay-i şahanedan fevkalade hüsnü kabul görülerek akşamı ziyafet-i seniyyeye med'û (davetli) bulunup bade't-taam tekrar huzur-i şevketmeab-ı hazret-i şehriyari mesul şerefine nailiyetle iltifat-ı mahsusa olarak güzel bir altın seyf ve bir kıt'a murassa nişan-ı Osmani inayet ve ihsan buyurarak..."⁵²⁹

529 Rupert Furneaux, Tuna Nehri..., s. 229; Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. X, s. 5; Ali Fuat Türkgeldi, Mes'ele-i Mühimme-i Siyâsiyye, c. 2, Ankara 1957, s. 55.

B. İSTANBUL'DAKİ VAZİFELERİ

1. Hassa Müşirliğine Tayini

12/13 Mart 1877 tarihinde İstanbul'a gelen Gazi Osman Paşa, avdetinin ertesi günü Hassa Müşiriyeti makamına tayin olunmuştur.⁵³⁰

Bu husustaki irade-i seniyye şöyledir:

"Ma'ruz -i çakerkemineleridir ki (Fakirlerinin arzıdır ki,)

"Hassa ordu-yu hümayunu müşirliği devletlû Gazi Osman Paşa hazretlerine tevcih buyurulduğu gibi serasker kaimmakamlığında bulunan devletlû Samih Paşa Hazretleri dar-ı Şura-yı Askeri azalığına ve mirliva saadetlu Tevfik Paşa hassa ordu-yu hümayunun Erkân-ı Harp riyasetine buyurulmuş olduklarından iktizalarının icrası şeref-sünuh ve südur (şerefle sadır) buyurulan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahî mantuk-i minifinden olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.⁵³¹

21 Rebiulevvel 95"

2. Mabeyn Müşirliğine Tayini

Gazi Osman Paşa daha sonraları, hassa müşirliği uhdesinde kalmak üzere, 28 Mayıs 1294/5 Kasım 1878 tarihinde Mabeyn müşirliğine tayin edilmiştir⁵³² ve bu tayin genellikle Sultan II. Abdülhamid'in Plevne kahramanının şöhretini kullandığı şeklinde yorumlanmıştır.⁵³³

530 Vakit Gazetesi, 17 Temmuz 1878; Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 17 Temmuz 1878; Halil Sedes, Osmanlı-Rus..., c. X, s. 5; M. Celaleddin Paşa, Mir'at..., c. 2, s. 140.

531 BOA. Irade Dâhiliyye, No: 62292. Bu hususta bir diğer vesika da şöyledir: "Ma'rûz-i Çaker-Kemineleridir ki; "Dersaadet ve havâlisinde bulunan asâkir-i şâhâne umum kumandanlığı hassa müşiri devletlu Gazi Osman Paşa hazretlerine tevcih ve ihâle buyurulmuş olduğundan iktizâsının icrâsı şeref-sünûh ve südür buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mantûk-i münifinden olmağla ol babda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir." (Bk. BOA. Irâde Dâhiliyye, No: 62391)

532 FO: 358/4, No. 360; Halil Sedes, Aynı Eser, c. X, s. 7; M. Celaleddin Paşa, aynı eser, c. 2, s. 140;

533 Feroz Abdullah Khan Yasemee, The Ottoman Empire and European Great Powers 1884-1887, (Basılmamış doktora tezi, School of Oriental and African Studies -SOAS-), London 1984, s. 43.

Gazi Osman Paşa 1878 yılından 1900'e kadar tam 22 sene bu makamda kalmış ve bu müddet zarfında fasılasız olarak saray muhiti içerisinde olmuştur.⁵³⁴

Gazi Osman Paşanın vefatından sonra, yerine herhangi bir tayin yapılmayarak, bu makam boş bırakılmıştır.⁵³⁵ Mabeyn Müşirliği makamı ilga edilmemekle beraber, boş bırakılması nedeniyle 1900 yılından itibaren fiilen tarihe karışmıştır. Her ne kadar 1900–1909 tarihleri arasında muayyelerde tahtın sancağını evvela müşir Fuat Paşa, sonraları da müşir Ömer Paşa tutmuşsa da kendilerine mabeyn müşiri denmemiştir.

Gazi Osman Paşa bu makamda bulunduğu sırada padişahın büyük ilgi ve alaka görmüştü. Zira Sultan Abdülhamid selamlık, yani cuma namazını kılmak için yapılan tören sırasında Hamidiye Camii'ne araba ile giderken arabanın etrafında ve arkasında birçok yakın adamlar yer alırdı. Padişah selamlığa çıkacağı zaman Gazi Osman Paşa, kapının önüne gelir bekler, padişahla birlikte arabaya binerdi, padişahın karşısında otururdu.

Gazi Osman Paşa Cuma namazları selamlığında olduğu gibi bayramlarda da ve Ramazan'da Kadir Gecesi alaylarında padişahın yanı başından ayrılmaz, saray mareşali olarak hırka-i şerif ziyaretlerine gider, ayrıca muayede salonunda tahtın yanında durur, Gazi Osman Paşanın Mabeyn makamındaki bir vazifesi de padişaha takdim olunan arzuhalleri ait oldukları bakanlıklara havale etmektir. Yıldız Sarayı'nın ikinci katında ve Çift Köşkü'ne bakan bahçe üzerinde geniş bir avluda yer alan Gazi Osman Paşanın çalışma odasının bir kapısı içerideki sofaya çıkar, diğer bir kapısı ise merdiven başındaki büyük koridora açıktır. Gazi Osman Paşanın yer aldığı bu odanın bir özelliği de Yıldız Sarayı'ndan bahçeye inen hünkâr merdivenine yakın bulunmasıdır. Padişah her ne zaman bu saraya gelse Gazi Osman Paşayı aralıkta buluverir veya yanına çağdırtmak isterse kendisini yormaksızın çarçabuk yanına getirtebilirdi.⁵³⁶

534 Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 17 Temmuz 1878, s. 1; Vakit Gazetesi, 17 Temmuz 1878, s. 1. Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 175; I. Hami Danişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 342.

535 J. Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, History of The Ottoman Empire..., c. 2, s. 214; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 2, s. 497.

536 Semih Mümtaz S., Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler, İstanbul 1948, s. 60, 99 vd.

3. Seraskerlik Makamına Tayini

Seraskerlik makamında bulunan Ali Saip Paşanın hastalanarak vefat etmesi üzerine, 12 Aralık 1878 tarihinde, mevcut vazifeleri muhafaza olunarak,⁵³⁷ bu göreve Gazi Osman Paşa atanmıştır.⁵³⁸

Gazi Osman Paşanın bu makama getirilmesi üzerine saray erkânından bazıları, onunla Kâmil Paşa arasındaki samimî dostluğa Sultan Abdülhamid'in nazarı dikkatini celp ederek birtakım jurnallerde bulunmaya çalışmışlardır.⁵³⁹

Gazi Osman Paşa seraskerlik görevine ilk olarak mezkûr tarihte getirilmişse bir müddet sonra bu vazifeden geri alınmıştır. Fakat kısa bir süre sonra tekrar bu makama tayin olunmuş ve bu görevden alınıp iade edilme hadisesi dört kez vuku bulmuştur. Azl ve iade arasında cereyan eden vazife hayatının en kısası dördüncü, en uzun sürdüğü devre ise üçüncü defaki seraskerlik döneminde olmuştur.

Gazi Osman Paşanın Seraskerlik makamında bulunduğu vazife süresi ve tarihleri şöyledir:

12. 1878/07. 1880: Toplam bir yıl, yedi ay;
11. 1880/12. 1881: Harbiye nazırı unvanıyla toplam bir yıl, bir ay,
12. 1881/09. 1885: Tekrar serasker unvanı ihdasıyla üç yıl, dokuz ay,
08. 1891/09. 1891: Toplam bir hafta.⁵⁴⁰

Seraskerlik vazifesi 1885 senesine kadar toplam yedi sene Gazi Osman Paşanın uhdesinde kalmıştır. Fakat bu tarihte Prens Battenberg'in Doğu Rumeli'yi istila etmesi üzerine kendisi harp taraftarı olmakla itham olunmuş, neticede bu vazifesinden azledilerek yalnızca Mabeyn Müşirliği makamında bırakılmıştır.⁵⁴¹

Sultan Abdülhamid'in veziri Tunuslu Hayreddin Paşaya hitaben yazmış olduğu yazıda Gazi Osman Paşanın seraskerlik makamına tayini hususunu şöyle belirtmiştir:

537 Bk. BOA. Irade Dâhiliyye, No: 63300.

538 FO: 78/2806, No:1505; W. N. Medlicot, The Congress of Berlin and After, London 1938, s. 336; Dwight E. Lee, Great Britain and The Cyprus Convention Policy of 1878, Cambridge 1934.

539 Hilmi Kamil Bayur, Sadrazam Kamil Paşa .Siyâsî Hayatı, Ankara 1954, s. 158.

540 Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye..., c. 9, s. 453 vd.; Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, c. 8, s. 4326.

541 Merwin Albert Griffiths, The Reorganization of the Ottoman Army under Abdülhamid II, (Basılmamış doktora tezi) University of California, Los Angeles 1966, s. 62; W. Stuart Sevel, Brief Biographies..., s. 198; Halil Sedes, Bosna-Herserk..., c. 2, s. 175;

"Hatt-ı Hümayun Sureti

Vezir-i Meal-i Semirim Hayruddin Paşa;

Heyet-i vükelamızca (Vükela heyetimizce) bazı tebeddül icrası lüzumuna mebni hidmet-i sedaret, uhde-i liyakatinize ve mesned-i meşihat (Meşihat makamı) südur ve a'yandan Uryanizade Ahmet Esad Efendiye ve sereaskerlik memuriyet-i mühimmesi mabeyn-i hümayunumuz müşiri sabık Osman Paşaya ve hariciye nezareti Cevdet Paşaya ta'yini mukarrer olarak Cenab-ı Hak mazhar-ı tevfik buyursun.⁵⁴²

9 Zilhicce 1295"

Gazi Osman Paşanın, Bulgaristan meselesinde harp taraftarı töhmetiyle suçlanması nedeniyle seraskerlikten az olunmakla beraber Mabeyn Müşirliğinde ibka olunduğunu ifade eden vesika şudur:

"Seraskerlikten infisal (ayrılan) eden devletlü Osman Paşa Hazretlerinin Mabeyn-i Hümayun Cenab-ı Mülukane müşirliğinde ibka buyurulduğunun dahi teveccühat-ı umumiye sırasında gazetelere derciyle ilan ettirilmesi irade-i seniyye-i padişahî mukteza-yı âlisinden olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyü'l-emrindir.⁵⁴³

15 Zilhicce 302

SÜREYYA"

Esaret dönüşü İstanbul'da ifa etmiş olduğu vazifeleri Gazi Osman Paşanın kendisi ise şöyle anlatmaktadır:

"...Hassa müşiriyeti makamına tayin buyurulup 28 Mayıs 1294/9 Haziran 1878 tazrihinde dahi Mabeyn-i Hümayun müşiriyeti inzimam olunmuştur. Dört ay sonra, yani 24 Teşrinievvel 1294/5 Kasım 1878 tarihinde Mabeyn Müşirliği inzimamiyle makam-ı seraskeriye tayin buyurulup 1301/1885 tarihine kadar devam olunup bu müddet içinde bir kerre dört saat ve bir kerre dahi üç buçuk ay kadar ma'zul bulunup nihayet ma'zuliyetim dahi Bulgaristan mes'elesinde harp taraftarı töhmetiyle itham olunarak seraskerlikten azlolunarak Mabeyn Müşirliği

542 Mahmut Kemal İnal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, c. 2, İstanbul, s. 900. (Hayrettin Paşanın bu iradeye vermiş olduğu cevap için bk: BOA. Yıldız Evrakı No: 38, Kırsım No: 2591, Zarf No: 145, Karton No: IX, sayfa: 81, 82 ve 83.)

543 BOA. Irade Dâhiliyye, No: 76193.

üzerimde olarak on iki seneden beri makam-ı müşiriyette ibraz-ı sadakat (sadakāt) gösterilmekte ve bu müddet içinde zat-ı hazret-i hilafet-penahiden murassa mecidi ve murassa imtiyaz nişaniyle valid-i hazret-i hilafetpenahi müddet-i saltanatı zamanında ihdas edilmiş buyurulmuş murassa küçük imtiyaz maddesiyle diğer bir kıt'a altın kılıç ve iki adet binek hayvanı inayet ve ihsan buyurulduğu gibi..."⁵⁴⁴

544 Halil Sedes, Osmanlı-Rus-Rumen..., c. X, s. 5.

C. GAZİ OSMAN PAŞANIN ALMIŞ OLDUĞU NİŞANLAR

1. Gazi Osman Paşaya Yaverlik Unvanı ve Mefharet Nişanı Verilmesi

Gazi Osman Paşa, Mabeyn Müşirliği vazifesi yanı sıra, tümünün mareşal rütbesini taşıdığı ve sayılarının on ikiyi bulduğu, Sultan Abdülhamid'in yaverleri arasında yer almıştır.⁵⁴⁵

Bu hususta kendisine ihsan olunan yaverlik unvanı mefharet nişanı ile ilgili irade şöyledir:

"Ma'ruz-i Çaker-Kemineleridir ki:

Mabeyn-i hümayun-i Cenab-ı Mülukane ve hassa müşiri devletlû Gazi Osman Paşa hazretlerine yaverlik unvan-ı mefharet (övünç unvanı) nişanı ihsan buyurulduğundan icab eden ferman-ı âlinin ısdarı (çıkarılması) şeref sadır olan irade-i seniyye-i mantuk-ı münifinden (kastettiği manadan) olmağla ferman-ı âli-i mezkûrun bi't-tasdir taraf-ı çakeriye tey-sir (bu fakir kullarına gönderilmesi) buyurulması babında emr ü ferman hazret-i veliyyi'l-emrindir.⁵⁴⁶

11 Rebiulevvel 95"

2. Birinci Rütbeden Mecidi Nişanı verilmesi

Gazi Osman Paşaya verilen birinci rütbeden mecidi nişanı ile alakalı irade ise şudur:

"Ma'ruz-i Çaker-Kemineleridir ki:

Mabeyn-i hümayun-i mülukane ve hassa müşiri devletlû paşa hazretlerine birinci rütbeden nişan-ı zîşan-ı mecidi ihsan

545 F. A. Khan Yasmee, *The Ottoman Empire...*, s. 43.

546 BOA. Irade Dâhiliyye, No: 62795.

buyurulmuş olduğundan iktizasının icrası şerefsünuh ve südur buyurulan emr ü ferman ferman hazret-i veliyyi'l-emrindir.⁵⁴⁷

13 Rebiulevvel 95"

3. Gazi Osman Paşaya İmtiyaz Nişanı Verilmesi

Gazi Osman Paşaya ihsan buyurulan imtiyaz nişanına dair vesika ise şöyledir:

"Ma'ruz-i Çaker-Keminelelidir ki:

Mabeyn-i hümayun-i mülukane müşiri devletlû Gazi Osman Paşa ve Hassa Müşiri İsmail Paşa hazaratına nişan-ı âli-i imtiyaz ve serkurena-yı hazret-i şehriyari devletlû Hamdi Paşa hazretlerine murassa' nişan-ı mecidi ihsan buyurulmuş olduğundan muamelat-ı lazimenin icrası müteallik ve şerefsüdur buyurulan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahî mantuk-i münifinden bulunmuş olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyi'l-emrindir.⁵⁴⁸

11 Zilhicce 97/3 Teşrinisani 96

ALİ RIZA"

Murassa İmtiyaz Madalyası verilmesi hususundaki vesika ise şöyledir:

"Ma'ruz-i Çaker-Keminelelidir ki:

Cennet mekân Abdülhamid han hazretlerinin zaman-ı saltanatlarında ihdas buyurmuş oldukları murassa' imtiyaz madalyasından bir kıt'ası mabeyn-i hümayun-i cenab-ı mülukane müşiri devletlû Gazi Osman Paşa hazretlerine ihsan buyurulmasına mebni emsali misillü beraat-ı âliyesinin tanzim ve irsali şeref-sadur olan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahi iktiza-yı celilinden bulunmuş olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.⁵⁴⁹

10 Zilhicce 304/17 Ağustos 303

SÜREYYA"

547 BOA. Irade Dâhiliyye, No: 62715. Bu konudaki başka bir vesika da şudur: (Bk. BOA. Irade Dâhiliyye, No: 62783.)

"Arûfetu Efendim Hazretleri:

Mâbeyn-i hümayûn-i cenâb-ı mülükâne ve hassa müşiri devletlu Gazi Osman Paşa hazretlerine tebriken ihşân buyurulan birinci rütbe mecidi nişan-ı zîşânın tasdir etdirilen beraat-ı âlisi leffen irsâl-i sâmî-i vâlâları kılını efendim.

19 Rebiulevvel 95"

548 BOA. Irade Dâhiliyye, No: 66036.

549 BOA. Irade Dâhiliyye, No: 82149. Osman Paşaya takdim olunan bu nişanın masrafı ile ilgili olarak da şöyle denmektedir:

Bu nişanlara ilaveten yabancı devlet hükümdarlarının hemen hepsi Gazi Osman Paşanın yararlılığını takdir ederek kendisine birinci rütbeden nişan vermişlerdir. Hatta papa bile en büyük nişanlarından birini takmıştır.⁵⁵⁰

D. GAZİ OSMAN PAŞANIN ALMIŞ OLDUĞU MAAŞ ve MİKTARI

Gazi Osman Paşa, daha önce zikredildiği gibi, uhdesinde birden fazla vazifeyi birden taşımıştır. Onun görevde bulunduğu sıralarda bu vazifeler için takdir olunan ücrete dair fazla bir malumat edinmemekle beraber, tespitlerimize göre aylık maaş miktarı takribi olarak şöyledir:

- 1- Seraskerlik maaşı.....: 350 lira.
- 2- Mabeyn müşiri olarak.....: 450 lira.
- 3- Padişahın yaveri olarak.....: 150 lira.
- 4- Aile yardımı olarak.....: 200 lira.

Toplam:-----

1150 lira.

Bu miktar, o devir 1.065 İngiliz sterlinine eşit olup,⁵⁵¹ bugünkü kurullar üzerinden hesaplandığı takdirde: $1065 \times 2.3 = 2449.5$ YTL etmektedir.

Gazi Osman Paşa aleyhinde, mevcut maaşının yetersizliği nedeniyle rüşvet aldığı ve birtakım yolsuzluk olaylarında bulunduğu şeklinde bazı söylentiler varsa da bunlar daha ziyade siyasi çekişmelerin eseridir. Gazi Osman Paşa hakkındaki bazı iddia ve söylentiler kitabın ileriki sayfalarında işlenmiştir.

"Devletlü Efendim Hazretleri:

"Zât-ı vâlâ-yı meşihatpenâhî ile devletlü Gazi Ahmet Muhtar ve Osman Paşalar hazarâtına murassâ olarak ihsân buyurulan iki kıtâ'ı mecdî ve bir kıtâ Osmânî nişanlarının bahası olan 2027 altın muahheren bâ irâde-i seniyye kararlaştırıldığı üzere dâhiliyye zuhûrat tertîbin-den nişan tertîbine ilâve olunan 500.000 guruşdan tesviyesi isti'zâmına dâir.

16 Cemâziyelevvel 94"

Bu vesika ile Osman Paşaya ihsan edilmiş olan bu nişanın maddî kıymeti de öğrenilmiş olmaktadır. (Bk. BOA. Irade Dâhiliyye, No: 62070.)

550 İkdâm Gazetesi, 24 Mart 1316.

551 W.N. Medlicott, The Congress of Berlin..., s. 336. Osman Paşanın seraskerlik maaşına yapılan zam hususu için ayrıca bk: BOA. Irade Dâhiliyye, No: 62543, 62912.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1897 OSMANLI-YUNAN SAVAŞI
ve GAZİ OSMAN PAŞANIN SİYASİ HAYATI

I. OSMANLI-YUNAN SAVAŞI

Osmanlı-Yunan savaőına geçmeden önce, konunun daha iyi anlaşılması için bu harbin çıkış nedeni hakkında kısa bir malumat vermekte fayda mülahaza etmekteyiz.

A. SAVAŞIN SEBEBİ ve İLANI

Berlin Kongresi'ni müteakip Girit olayları ile Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden toprak talebinde bulunarak sınır hattında kendi lehine bazı değişikliklerin yapılmasını istemesi iki devletin karşı karşıya gelmesine sebep olmuştu. Fakat büyük devletlerin baskısı ve Osmanlı devletinin bu hususta verdiği tavizler neticesi mevcut problemler bir müddet unutulmuşsa da, Yunanistan'ın bir süre sonra kuzeye ve Ege adalarına doğru sürekli olarak genişleme temayülü göstermesi ve bu doğrultuda bazı girişimlerde bulunması yanında özellikle Girit hadiseleri, Osmanlı-Yunan münasebetlerini yeniden gerginleştirmişti.⁵⁵²

Girit adasında, 1878 Halepa Fermanı ile kurulan statüde Rumlara geniş haklar verilmesine rağmen bu hak ve imtiyazlar onları tatmin etmemiş, adanın idaresinde daha müessir olabilmek ve adayı Yunanistan'a bağlamak emeline düşmüşlerdi. Bu sebeple daha çok öncelenden, bu arzularını gerçekleştirebilecekleri uygun bir ortam ve fırsatın çıkmasını beklerlerken, diğer taraftan da bazı girişimlerde bulunmuşlardı.

Nitekim Girit'te yaşayan Rumlar, 1885 yılında Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin birleşmeleri sonucu zuhur eden Balkan Bunalımı'ndan yararlanarak harekete geçmişlerdi. Girit'in Yunanistan'a bağlanmasını, eğer bu mümkün olmazsa Halepa Fermanı'nın kapsamının genişletilmesini talep etmiş, Yunanistan ise Balkan statükosunun tehlikeye düştüğünü ileri sürmüş, Girit'i ele geçirmeye teşebbüs ederek adada yaşayan Rumları isyana teşvik etmişti.

552 Rifat Uçarol, Siyâsî Tarih, s. 303.

Kışkırtmalar neticesi Girit Rumları, mezkûr fermanın icrasından şikâyetle 1888 senesinde yeniden ayaklanmışlar ve ayrıca adanın Yunanistan'a ilhakına karşı çıkan Osmanlılara da tecavüze başlamışlardı.

Olayların bu tarzda gelişmesi ve genişlemesi üzerine Babîâli buraya asker sevkiyatında bulunarak patlak veren isyanı bastırarak, hemen ardından 1889 Ekim'inde de Girit valisinin yetkilerini artırarak ferman gereği verilmiş olan hakları da iptal etmişti.

Girit adasında mezkûr olaylar vuku bulurken Yunanistan, Bulgaristan hadiselerini kendisine fırsat bilerek, Girit, Epir ve Güney Makedonya'yı ele geçirmek amacıyla Osmanlı sınırlarında bazı askerî girişimlerde bulunmaya başlamış, bu ise Osmanlı-Yunan ilişkilerini yeniden gerginleştirmişti.

Bu gelişmeler Avrupa devletlerinin menfaatlerine ters düştüğü için İngiltere'nin teklifi üzerine Yunanistan'a baskı yapılmış ve askerî girişimlerine son vermesi istenmişti. Atina hükûmetinin bu isteğe karşı çıkması üzerine, Fransa hariç, diğer devletlerin donanması Yunanistan'ı kuşatmaya almıştı. Bu sırada Teselya'ya hücum eden bir Yunan askerî birliği ise Osmanlı kuvvetlerince püskürtülmüştü.

Gerek Avrupa devletlerinin baskısı ve gerekse karşılaşılan başarısızlık üzerine Yunanistan bir kısım askerlerini terhis etmek zorunda kalmış, Avrupa devletleri de 1899'da deniz ablukasını kaldırmışlardı.

Sağlanan bu sükûnet, iptal olunan hakların iadesi, adada Türk-Rum çatışmalarının hızlanması ve Yunanistan'ın bu çatışmaları körüklemesi ile 4 Şubat 1897 yılında adada başlayan ayaklanma ve iç savaş neticesi fazla sürmemişti.

Hadiselerin bu renge büründüğü sıralarda Yunanistan, durumu fırsat bilerek, bir yandan Girit'e asker gönderirken, bir yandan da ordusunu seferber hale getirerek Teselya sınırına yığınak yapmaya başlamıştı. Avrupa devletlerinin baskılarına rağmen Yunan prensi Yorgi'nin komutasındaki bir savaş filosu 10 Şubat 1897 günü Girit sularına girmiş, 14 Şubat tarihinde ise Albay Timoleon Vassos yönetimindeki bir Yunan birliği Hanya yakınlarında karaya çıkarak Girit'i Yunanistan'a ilhak ettiğini ilan etmişti.

Osmanlı Devleti olayı şiddetle protesto etmiş, Avrupa devletleri ise yaptıkları önerinin Yunanistan'ca kabul olunmaması üzerine Girit'i muvakkaten işgalde bulunmuşlardı.

Kendi kamuoyunda husule gelen tepkiler ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa gidilmesi yolundaki baskılar üzerine Girit'te fazla bir şey yapamayacağını anlayan Yunanistan, dikkatini Makedonya'ya çevirirken, bir yandan da yönlendirdiği çeteler vasıtasıyla Teselya sınırında saldırıların artmasına neden olmaktadır.

Bütün bu gelişmelerden sonra Osmanlı devleti, 17 Nisan 1897 tarihinde Yunanistan'a savaş ilan etmiş ve fiilen 18 Nisan günü, harekâta geçmiştir.⁵⁵³

Muharebenin yedinci günü 24 Nisan 1897'de Sultan Abdülhamid, Avrupa devletlerinin bir emri vaki karşısında bırakılması için, Başkumandan Müşir Ethem Paşaya yıldırım harekâtında bulunmak suretiyle Yunanistan'ın bir an evvel tasfiye edilmesini emretmişti.

553 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih...*, s. 304 vd.

B. GAZİ OSMAN PAŞANIN MÜFETTİŞ OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ

1. Gazi Osman Paşanın

Müfettiş Olarak Selanik'e Gönderilmesi

Savaş sırasında, Yunanlıların Yanya (Alosonya) taraflarında vuku bulan tecavüz hareketlerine karşı Müşir Ethem Paşa kumandasında toplanmış olan ordunun mukabil hareketinde bir müddet durgunluk görülmesi⁵⁵⁴ üzerine Sultan Abdülhamid'e, Osmanlı kuvvetlerinin güç duruma düştüğü, kumandanların ise bu hâli gizli tutarak durumu duyurmak istemedikleri ve bu nedenle cepheden gelen raporlara fazla itimat olunmaması gerektiği yolunda bir jurnal verilmişti.⁵⁵⁵ Yapılan tahkikat sonunda Serasker Rıza Paşa bu intizamsızlığın kabahatini Müşir Edhem Paşaya atfetmiş ve hatta bu hususta bir maruzatta bulunmuştu.

Rıza Paşanın sunmuş olduğu maruzat ve bu arada Edhem Paşadan harbe dair net bir cevabın gelmemesi yanında iç ve dış basının Yunanlıların galibiyetinden bahseden haberler yayınlaması sebebiyle hem halkın kapıldığı heyecanı gidermek, orduyu hümayunu teftiş ederek askerlere padişahın selamını iletme hem de müfettiş sıfatıyla harp hareketini yürütmek üzere Gazi Osman Paşanın harp mahalline gönderilmesine karar verilmişti.⁵⁵⁶

10 Şubat 313 padişahın emri gereği ordu müfettişi olarak Yunanistan'a gitmesine dair sadır olan irade sureti şudur:

554 Somerville Story, *The Memories of Ismail Kemal Bey*, London 1920, s. 274; Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, c. 2, s. 175.

555 Mithat Sertoğlu, "Osmanlı Devletinin Kazandığı Son Harb Türk-Yunan Savaşı 1897", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy.11, İstanbul 1987, s. 37.

556 Somerville Story, aynı eser, s. 274; Selanikli Tevfik, *Mir'at-ı Vukuat-ı Harbiyye*, İstanbul 1313-1315, s. 188 vd.; Abdi Tevfik, *Devlet-i Aliyye ve Yunan Muhârebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr*, İstanbul 1315, s. 45-46.

"Yıldız Sarayı Hümayun
Başkatip Dairesi

Zat-ı vala-yı müşir-i ekremilerinin veli ni'met-i akdesi ve a'zam efendimiz hazretlerince cülus-i hümayun mülukanelerinden beri meşhud ve müsellemler olan hamiyet ve sadakat ve diyanetleri hasebiyle mabeyn-i hümayun mülukane müşirliği kemekân uhde-i devletlerinde kalmak üzere Yunanistan'a karşı sevk edilen ordu-yı hümayunun teftiş-i umumiyesi ve vazife-i mütenasibi zat-ı sami-i düstur-i ekremilerine ihale buyurulmuş olduğundan heman bugün ve olmadığı halde yarın akşam şimendiferle buradan Bitevfikihi Teala hareketle oraya muvasalatlarında muhafaza-i hukuk-i devlet ve saltanat için cansiperane ifa-yı hizmet ve fevkalade bezl-i akdamat eylemekte olduklarını müşahade ile kumandan-ı a'zam ve efram padişahımız efendimiz hazretlerinin kendilerini bahtiyar görmekte ve ihraz-ı muvaffakiyet-i kâmile eylemeleri için dua buyurmakta bulduklarını selam sadeti't-tamm-ı şahane ile beraber Alasonya ordu-yı hümayun kumandanıyla beraber bilcümle ümera ve zabitan ve efrad-ı asakiri şahaneye tebşir eylemeleri ve biinayetillahi teala odu-yı hümayunun muvaffakiyet ve muzafferiyetine taraf-ı samilerinden fevkalade mesai-i hamiyetane bezl ve ifa ve orduca hata ve kusur vuku bulmamasına i'tina ve inşaallahu teala ordu-yı hümayunun muvaffakiyet ve iktisab-ı kemal-i muzafferiyetten sonra zat-ı sami-i müşir-i ekremilerinin emr ü ferman-ı hümayun-i mülukane neden şeref-süduriyle daire-i selamet ve afiyetde avdet buyurmaları irade ve ferman buyurulduğunun ba irade-i iltifat ifade-i hazret-i hilafetpenahi tebliğine müsaraat kılınmağla ol babda.⁵⁵⁷

20 Zilkade 314/10 Şubat 313"

Yıldız Sarayı Hümayun
Başkatip Dairesi

"Değerli maraşal hazretlerinin cömert ve yüce padişah efendimiz hazretlerince tahta çıkılmalarından beri görülen ve kabul edilen hamiyet ve sadakat ve inançları dolayısıyla Mabeyn-i Hümayun maraşallığı olduğu gibi uhdelere kalmak üzere Yunanistan'a karşı sevk edilen Osmanlı ordusunun genel teftiş-i uygun vazifesi zatûlilerine verilmiş olduğundan hemen bugün, bugün olmaz ise yarın akşam trenle buradan Allah'ın yardımını hareket ederek oraya ulaştıklarında devlet ve salta-

557 BOA. Yıldız Tasnifi, No: 39-310-18-114.

natm haklarını korumak için canını siper ederek hizmette bulunma ve elinden geleni yapmaktaki olduğunu göstererek en büyük kumandan olan padişahımız efendimiz hazretlerinin kendilerini bahtiyar görmekte ve tam bir başarı elde etmeleri için dua etmekte olduklarını selamlarıyla beraber Alasonya ordusu kumandanıyla beraber tim komutan ve subay ve askerlere müjdelemeleri ve Allah'ın yardımı ile Osmanlı ordusunun başarı ve zaferine zatiîlileri tarafından fevkalade vatanperver gayret gösterilmesi ve yerine getirilmesi ve ordunun herhangi bir hata ve kusur yapmamasına özen gösterilmesi ve inşallah Osmanlı ordusunun başarı ve tam bir galibiyet kazanmasından sonra zatiîlilerinin padişahın emir ve fermanları gereği selamet ve sağlıklı geri dönmelerinin emredildiğinin padişahın emri üzerine tebliğ edilmesine teşebbüs edildiği hususunda.

20 Zilkade 314/10 Şubat 313"

Gazi Osman Paşa, padişahla yaptığı uzun süren bir görüşmeden sonra huzurdan ayrılarak vazife yerine gitmek için Sirkeci'ye doğru yola çıkmış ve 23 Nisan 1897 günü Selanik yolu ile savaş alanına müteveccihen hareket etmiştir.⁵⁵⁸

Gayet gizli tutulmasına, nereden ve kimden haber alındığı bilinmemesine rağmen, Osman Paşanın Alasonya'ya memur edildiği duyulunca, İstanbul halkının büyük bir kısmı kendisini uğurlamak üzere Sirkeci Tren İstasyonu'nda toplanmış, sokak ve caddeleri hınca hınç doldurarak atını ve arabasını furgana almışlardır.⁵⁵⁹

Bugünlerde İstanbul oldukça heyecanlı saatler yaşamış, halk Gazi Osman Paşayı muzafferiyet dualarıyla selamtlemişlerdir. Fakat Gazi Osman Paşanın şöhretini ve halkın kendisine duyduğu sevgi ve saygıyı çekemeyen bazı kimseler, gösterilen bu coşkuyu fırsat bilerek, sara-ya, paşa aleyhinde yazılmış jurnaller yağdırmışlardı. Bu jurnallerde:

"Giderken böyle bir tezahürata mazhar olan bir komutanın, muzafferin avdetinde hakkında gösterilecek muhabbet ve nümayişlere had ve hudut olmayacaktır. Böyle bir hengamede Osman Paşanın her istediğini yapacağı ve yaptırabileceği, Alemdar Mustafa Naili Paşa gibi hareket ederek orduyu alıp İstanbul'a gelebileceği..." tarzında ifadeler kullanılmış ve bu tür ifadeler de devlet adamlarını endişeye⁵⁶⁰ sevk

558 Abdi Tevfik, Devlet-i Aliyye..., s. 46; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 175.

559 Sidney Whiteman, Turkish Memories, London 1914, s. 51; Story Sommerville, The Memories..., s. 274; Selanikli Tevfik, Mir'at-ı Vukuat..., s. 190; Halil Sedes, Aynı Eser, c. 2, s. 176.

560 Story Sommerville, The Memories..., s. 274; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 176.

etmiştir. Gazi Osman Paşanın Selanik'ten çektiği bir telgraf Sultan'ın duyduğu endişeyi az da olsa hafifletmiştir.

2. Gazi Osman Paşaya Selanik'te Kalma Emrinin Verilmesi

Gazi Osman Paşanın vazifesi, her ne kadar ordunun umumî teftişinde bulunmak yanında Osmanlı kuvvetlerinin başarı kazanmasını sağlamak doğrultusunda lüzumlu tedbirleri almak olarak açıklanmakta idiye de Gazi Osman Paşanın başkumandan Ethem Paşaya mı, yoksa Ethem Paşanın ordu müfettişi makamındaki Gazi Osman Paşaya mı tabi olduğu hususuna herhangi bir açıklık getirilmemişti.

Gazi Osman Paşanın 24 Nisan'da Selanik'e varışının ertesi günü Alasonya'ya doğru hareket etmeye başlayacağı sırada, Edhem Paşanın Yanya kumandanını değiştirerek gerekli tedbirleri alması sonucu o civarda intizamı tekrar sağlamaya muvaffak olması ve Yenişehir'in zapt olunduğu ve Teselya Ovası'nın da tamamen hâkimiyet altında alındığı haberinin verilmesi üzerine Gazi Osman Paşanın daha ileriye gitmesine lüzum görülmeyerek bulunduğu yerde kalması kararlaştırılmıştı.⁵⁶¹

Elde edilen bu muvaffakiyet dolayısıyla Gazi Osman Paşaya Selanik'te kalması emri tebliğ olunmuş ve ayrıca ailesinin sağlık durumu ve ihtiyaçları hususunda endişeye meydan vermeyecek surette Zekiye Sultan tarafından her gün malumat edinildiği belirtilmiştir.⁵⁶² Tebliğ olunan bu iradenin ilgili kısmı şöyledir:

"...Zat-ı sami-i müşirlerinin Selanik'te hareketce teenni buyurmaları ordu-yi hümayunun o aralık hâl-i harekete (hareket haline) ve harbde bulunmasından dolayı harp ile meşgul bulunan ordu kumandanının hasbe'l-beşeriyye (insan olması dolayısıyla) teessür etmemesi ve bundan bir fenalık zuhur eylememesi gibi levazım-ı ihtiyatiyyeden add olunmuş ve esasen komisyon-i askeriyenin mütealasıyla bu merkezde bulunmuş olmaktan ibaret olduğu gibi netice-i harp anlaşılmaksızın Selanik'e muvasalat-ı samiyelerini müteakip avdet buyurulması veli ni'met bi minnetimiz padişahımız efendimiz hazretlerince münasib add buyurulmamaktan ilerü geldiği ve ordu-yi hümayunun her hale karşı zat-ı sami-i müşirlerinin

561 Story Sommerville, *The Memories...*, s. 274; Abdi Tevfik, *Devlet-i Aliyye...*, s. 46; Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, c. 2, s. 175; Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız...*, s. 49.

562 BOA. Yıldız Evrakı, No: 39-301-118-114.

orada bulunmaları veli nimet efendimiz hazretlerini mutmain eylediği kasem billah ile te'min olunur..."⁵⁶³

Harbin muvaffakiyet ve muzafferiyetle devam etmekte olduğu bir esnada mahallî bir hadisenin tetkik ve tahkiki için İstanbul'dan Gazi Osman Paşa gibi yüksek rütbeli ve Edhem Paşadan çok daha kıdemli bir şahsın gönderilmesi, başkumandan bulunan Ethem Paşayı fütura düşürebilirdi. Abdülhamid, emri altındaki adamlarını kullanırken bu hususlara oldukça dikkat ederdi.⁵⁶⁴

3. Yıldız Sarayı'nın Tutumu ve Gazi Osman Paşanın Teessürü

Bu emir üzerine Gazi Osman Paşa, Selanik'te bulunmasının kendisini pek müteessir ettiğini ve sağlık durumunu bozduğunu belirterek İstanbul'a gayet tarizkâr ifadelerle dolu bir telgraf göndermiş ve kendisinin mazur görülmesi talebinde bulunmuştur. Bu telgrafın sureti aynen şöyledir:

"Yıldız Sarayı Hümayun
Başkâtip Dairesi

Selanik'te Osman Paşadan Gelen Şifre Telgrafname:

21 Nisan 313 bi teysir ve tebliğ buyurulan selam-ı saadetitam hazret-i veli ni'met bimeniyyet a'zam-ı hakikaten mubahat-ı bahş-ı kalb-i acizanem olduğu (gönderilen ve tebliğ buyurulan padişah efendimizin selamı kalbimi aydınlattığı) gibi aile-i acizanem hakkında vaki olan lütuf ve inayeti mahsusa-i hazret-i hilafetpenahinin dahi ifa-yı zerre-i şükranından aciz olmağla beraber onları zaten hıfz ve inayet-i ilahiyeye tevdi etmiş olduğum cihetle kalben mutmainim. Telgrafname-i âliyelerinin diğer fıkratı ise nazar-ı teessüfle okundu. Alasonya orduyu hümayununun ilerlemekte olması ve Selanik'in halen haiz-i ehemmiyet bulunması mülabesesiyle sevkiyat işlerine nezaret etmek üzere Selanik'te ikamet-i acizaneme lüzum-i tasavvur olduğu anlaşılıyor. Ordu-yi humayunun müslim-i âlem olan satvet-i kahiresine (ezici gücüne) mukabil olan düşman perişan ve aciz bir şerzane-i kalile olarak ordu-yi hümayunun savletine mukavemet edemeyeceği ve maamafih bunun muntazam bir devletle harp edilmiş add olunmadığı gibi bundan sonra dahi olunmayacağı bedihiyat-ı umur-

563 BOA. Yıldız Evrakı, No: 39-301-18-114.

564 Tahsin Paşa, Abdülhamid Yıldız..., s. 49.

dan (apaçık işlerden) olub evvelce bazı hasar vuku bulub için bu dereceye kadar varması ise başlıca bazı noksanımız olmasından münbais idiğü müsellemdir. Selanik'te bir vali bir de müşir mevcud olarak tasdik buyurulduğı vechile müşarun ileyhima tarafından ibraz-ı faaliyet edilmekte bulunduğuna ve esasen sevkiyat işi ehemmiyet ve cesametine göre binbaşısından nihayet livaya kadar rütbe-i askeriyeden birini haiz olan bir zata tevdi'edilecek bir hizmet olduğuna nazaran Selanik'te tevekkuf temdid-i ikamet-i aciziye (bu fakirin ikametini uzatmaya) bir sebep mevcud olmayub böyle sevkiyyat işi gibi umur-i hasiseye (basit işlere) memuriyetinden maksad hem acizlerini tahkir hem de bu bahane ile İstanbul'dan te'bid ma'nalarından başka bir şeye mahmul olamaz. Filhakika bu suretle acizlerini tahkir idüb de Osmanlılar ve Avrupalılar nazarında haiz olduğum kadr ve şerefi kesr itmek maksud ise şeref ve mezziyyet-i acizanem (bu fakirin meziyeti) tecelliyat-ı ilahiye ile cilvegir olmuş ve mahiyetini herkes bilmiş öğrenmiş olduğü cihetle düçar olacağım bu gibi tahkirlerden haiz olduğum kadr ve şerefin haleldâr olmayacağına ve daha doğrusu zat-ı şevketmeab hazret-i zillullahinin şah-ı celil-i hümayunlarına (hazreti padişahın yüksek makamlarına) karşı bir nakise hâsil edeceğine kat'iyen i'timad buyurulmalıdır. Bendeniz atebe-i ülyayı hazret-i hilafetpenahiye fart-ı musaddıkatım (padişah hazretlerinin yüksek makamlarının eşliğine bağlılıktaki olan aşırı sadakatim) hasebiyle her türlü mehaliki göze aldırarak şu hâl bir yere iltizam-ı sefer ve iğtirab etmiş iken bunun bütün sevayık-ı fahire-i hizmetimin (geçmişteki gurur dolu hizmetlerimin) pamal tahkir olması gibi aksi me'mul-i intac etmesinden müteessir olmayacak metanet-i kalbiye ile mecbule olduğumdan eğer İstanbul'dan haric bir mahalde bulunmaklığım arzu olunuyor ise Selanik'ten gayrı olmak üzere tayin-i menfa buyurulması (sürgün yerinin belirlenmesi) temennisindeyim. Şurasını da arz iderim ki arıza-i vücudiyem gayr-i müsaid olduğü cihetle Alasonya ordu-yi hümayunu kumandanlığına memur buyurulmak ihtimaline karşı da şimdiden beyan-ı ma'zeret ve istifa iderim. Yirmi seneden beri ihtiyar-ı izzetle hiçbir şeye karışmayarak ancak rıza-yı hümayun hazret-i hilafetpenahinin istihsaline (elde edilmesine) vakf-ı vücud edilmiş ve yalnız teveccühat-ı seniye-i hazret-i padişahînin bekasından başka bir şey arzusuna düşmemiş olduğum

halde kisve-i sadakate bürünüb de veli ni'met biminnetimiz efendimiz hazretlerinin bunca ihsan ve atufet-i seniyyelerine nail olub yine kadr-i nimet tanımayarak isaet (kötülük) idenler haklarında yapılmayan bir suretin hakk-ı acizanemde zuhurunu mukteziyyaat-ı kadere haml ile sükût ider ve muhaberenin tevalisi yüzünden beyhude teahhür olunmamak ve kendünce lazım gelen hatt-ı hareket zuhur edecek neticeye göre tayin idilmek üzere bu babda hangi suret emr ü ferman buyurulacak ise bila tehir tebliğ buyurulmasını rica iderim ol babda.⁵⁶⁵

22 Nisan 313

Müşir-i Mabeyn-i Hümayun

OSMAN"

Gazi Osman Paşa maruz kaldığı bu muamelenin kendince sebebini ise 23 Nisan 313 tarihli telgrafında, şöyle açıklamıştır:

".....Şurasını izaha mecburum ki hukuk-i veli ni'met tanımaz ve her ne suretle olursa olsun kendi maksad-i müfsid-i nikarilerini istihalden (kötü maksatlarını gerçekleştirmekten) başka birşey düşünmeyen dehkâat (aşâğılık) sınıfında bir takım hain-i sirkatin teşebbüsât-ı reddiyyeleri (olumsuz girişimleri) netaicinden olan ve gayesi bendenize değil doğrudan doğruya şân-ı ulviyet nişan hazret-i hilafetpenahiye dokunan şu hâlin hâsıl ettiği tesir-i sükun nâpezir (sükunet tesiri etkisiz) bir derecede olduğundan ve bu hailenin aksa-yı emelleri veli ni'met efendimiz hazretlerinin sadakate meşhur olan bendeganının kurb-i hümayun-i şahaneden tebid ve belki kalb-i hümayun-i mülukaneyi tenfir (nefret ettirme) ile melulane olan maksadlarını icrada serbest kalmaktan ibaret olduğundan o makule erbâb-ı hıyanet (hıyanet sahipleri) haklarında la'net olsun demekte bihtiyarım..."⁵⁶⁶

Böyle bir telgraf Sultan Abdülhamid'in vehmini azami derecede tahrike kâfi gelmişti. Muharebenin cereyan ettiği bir sırada Osman Paşa gibi şânı ve şöhreti dünyaca tanınmış bir saray mensubunun İstanbul'dan uzak kalmayı düşünmesini Sultan Abdülhamid'in aklı ve havsalası kabul etmemiş, Tahsin Paşa derhal huzura çağırılarak Gazi Osman Paşanın avdeti yolunda gerekenin yapılmasına memur edilmişti.

565 BOA. Yıldız Evrak, No: 39-301-18-114.

566 BOA. Yıldız Evrakı, No: 39-301-18-114.

Meselenin evvela yazışmalar yolu ile halline çalışılmış ve 4 Zilhicce 314/ 23 Şubat 313 tarihle Osman Paşaya çekilen telgrafta özetle: Osmanlı kuvvetlerinde görülen durgunluğun giderilerek artık muvaffakiyetler gösterildiği, kendisinin bu muharebeye yaptığı katkıların padişahın memnuniyetine sebep olduğu ve eğer tereddüde mahsus ihzarı yok ise durumun bildirilmesi ile yarın hareket ve avdet buyrulması ve ayrıca avdet öncesi Selanik valisi ile ordu-yi hümayun müşiriyetine lüzumlu talimatların verilmesi ile gereken tedbirler konusunda kendilerinin uyarılması belirtilmiştir.⁵⁶⁷

Öyle anlaşılmaktadır ki bu davete icabet edilmemesi üzerine yaklaşmakta olan Kurban Bayramı bahane kılınmak suretiyle Gazi Osman Paşaya 25 Şubat 313 tarihinde yeni bir telgraf keşide olunmuş ve bu telgrafta:

"İyd-ı said tekarrüb etmiş ve zat-ı sami-i daverilerinin nezd-i hümayun-i mülukanede bulunmaları elzem bulunmuş olduğundan heman bugün hareketle bir an evvel Dersaadet'e muvasalat buyrulması ve ne gün muvasalat kabil olacağına dahi arzı emr ü ferman-ı hümayun-i mülukane iktiza-yı âlisinden bulunmağla..."⁵⁶⁸

denerek avdeti için ikinci bir teşebbüste bulunulmuştur.

Bu telgrafta da arzu olunan mukabele alınamayınca meselenin telgraf hatları başında çözümü yoluna gidilmiştir. Fakat Gazi Osman Paşanın fikrinde ısrar etmesi sebebiyle telgraf başında cereyan eden muhabere bir hayli uzamış, hatta fasılâlarla sabaha kadar devam etmiştir.

Ertesi gün Cuma olması hasebiyle selamlık alayı tertibatı hazırlanmış, fakat Abdülhamid, Gazi Osman Paşadan avdetine dair müspet bir cevap alınuncaya kadar arabasına binerek selamlık alayına çıkmayı geciktirmiştir. Çünkü Gazi Osman Paşa gibi arabasına alarak karşısında yer verdiği bir zatın Avrupa'ya kaçması veya böyle bir haberin duyulması, Sultan Abdülhamid'in hiç de arzu etmediği bir şeydir.⁵⁶⁹

567 Aynı vesika.

568 Aynı vesika.

569 Tahsin Paşa, Abdülhamid ve Yıldız, s. 49-50.

II. GAZİ OSMAN PAŞANIN SİYASİ HAYATI

Gazi Osman Paşanın siyasi hayatına dair gerek Osmanlıca ve gerekse Türkçe kaynaklarda hemen hemen hiçbir malumat yok gibidir. Özellikle Türkçe kaynaklar, hakkında övgü dolu sözler söyledikten sonra onun 1878–1900 yılları arasındaki saray hayatını, bazı jurnallerin ve vehimlerin oluşturmak istediği siyasi şüphelerden uzak bir şekilde, sadece kendisine verilen vazifeyi ifa etmekle geçirdiğini kaydetmektedirler.⁵⁷⁰

Türk yazarlarının bu tür bir ifade ve kanaate sahip olarak onun siyasi hayatına dair herhangi bir kayıt ve beyanda bulunmamlarının muhtemel sebebi, tanzim olunmamış arşiv vesikaları yanında belki de bu hususa gerekli itinanın gösterilmeyiş noksanlığı ve onun Yunan Muharebesi sırasında kendisine reva görülen muameleden dolayı ifade ettiği:

"Yirmi seneden beri ihtiyar-ı izzetle hiçbir şeye karışmayarak ancak rıza-yı hümayun-i hazret-i hilafetpenahilerinin istihsaline vakf-ı vücud edilmiş ve yalnız teveccühat-ı seniyye-i hazret-i padişahînin bekasından başka bir şey arzusuna düşülmemiştir." şeklindeki düşünceleri olabilir.⁵⁷¹

Onun siyasi alandaki çalışmalarına dair bilgiler daha ziyade yabancı kaynaklarda yer almıştır. Bundan dolayı İngilizce kaynaklar ve İngiliz Dış İşleri Arşivinden elde edebildiğimiz vesikalar ışığında bu konuyu ele almaya çalışacağız.

570 Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. X, s. 7; Murat Sertoğlu, *Gazi Osman Paşa*, İstanbul 1954, s. 29; H.Y. Şehsüvaroğlu, "Plevne Müdâfii Gazi Müşir Osman Paşa", *Resimli Tarih Mecmûası*, c. 2, sy. 21, İstanbul 1951, s. 939; ve diğerleri.

571 BOA. Yıldız Evrakı, No: 39-301-18-114.

A. GAZİ OSMAN PAŞANIN SİYASİ FAALİYETLERİ

1. Gazi Osman Paşa ve Siyaset

Askeri bir şahsiyete sahip olan Gazi Osman Paşanın 1877/78 yılları nihayetine kadar siyasetle herhangi bir münasebeti olmamıştır denebilir.⁵⁷² Ancak onun fiilen siyasetle meşguliyetini, Rusya'daki esaret hayatından avdetini müteakip kendisine tevcih olunan vazifeler gereği, saray erkânı içerisinde yer almaya başlamasından itibaren görmekteyiz.

Ali Saib Paşanın vefatı üzerine boşalan seraskerlik makamına tayin edildiğinin daha ilk günlerinde, saray erkânından bazıları tarafından, Kâmil Paşa ile aralarındaki samimiyetten dolayı aleyhinde birtakım jurnaller verilmiştir.⁵⁷³ Verilen bu jurnallerden dolayı Sultan Abdülhamid'in, onun sadrazam Kâmil Paşa ile işbirliğinde bulunarak kendisini hâl etmeleri ihtimalini düşündüğü ve hakkında gizli bir tahkikat yaptırdığı ifade edilir.⁵⁷⁴

2. Gazi Osman Paşanın Saraydaki Nüfuzu ve Durumu

Gazi Osman Paşa, daha önce de zikredildiği üzere, seraskerlik, Abdülhamid'in yaveri evveli ve Mabeyn Müşirliği gibi gayet mühim vazifeler icra etmekteydi.⁵⁷⁵

Mabeyn Müşirliğinin uhdesinde bulunması Gazi Osman Paşanın kendi fikirlerini padişaha ve icra makamına iletebilmesini mümkün kılmış⁵⁷⁶ ve aynı zamanda şahsî otoritesini, bazı kimseler üzerindeki himayesini polis ve gizli istihbarat sistemiyle artırabilmesini sağlamıştır.⁵⁷⁷

572 William V. Herbert, *The Chronicles of A Virgin Fortress*, London 1896, s. 151.

573 Hilmi Kâmil Bayur, *Sadrazam Kâmil Paşa -Siyâsî Hayatı-*, Ankara 1954, s. 158.

574 H.Y. Şehsüvaroğlu, "Plevne Müdâfii...", sy. 21, s. 939.

575 FO: 195/1288, s. 1.

576 Feroz Abdullah Khan Yasamee, *The Ottoman Empire and European Great Powers 1884-1887*, (Basılmamış doktora tezi, SOAS -School of Oriental and African Studies-), London 1984, s. 43.

577 Dwight E. Lee, *Great Britain and The Cyprus Convention Policy of 1878*, Cambridge 1934, s. 158.

Kayınbiraderi Rıza Beyi Abdülhamid'in özel sekreteri olarak vazifeye başlatabilmesi, onun saraydaki gücünü göstermesi bakımından dikkate değer niteliktedir. Çünkü böyle bir makamda bulunması sebebiyle padişahın evraklarını görebilme imkânına sahip olan bir kimsenin, gerek sultan ve gerekse diğer rical-i devlet tarafından görüş ve fikirlerine müracaat olunmakta, nazırları tarafından takdim edilen konulara dair padişahın kararlarını yazıya dökmekte, bu sebeple de doğrudan olmadığı takdirde, dolaylı olarak padişahın düşüncesine büyük derecede etki de bulunabilmekte ve hatta onun Babiâliye gönderdiği katiiyet kesbetmemiş yazılı muhaberelerini az da olsa etkileyebilmekteydi.⁵⁷⁸

Gazi Osman Paşanın mevcut siyasi gücü Abdülhamid'in anayasa konusundaki tutumundan dolayı kuvvetlenmiş ve kararları üzerinde ciddi derecede nüfuzu kazanmasını sağlamıştır.⁵⁷⁹

3. Gazi Osman Paşa ve Yıldız Mahkemesi

Sultan Abdülaziz'in hâl edilerek Fer'iyeye Sarayı'na götürülmesi ve burada kaldığı sırada kol damarlarının kesilmesi suretiyle ölmesi hususunda şüpheler uyanmış, intihar mı yoksa katil mi olduğu konusunda tatmin edici bir neticeye varılamamıştı.

Osmanlı-Rus Muharebesi'ni müteakip Sultan Abdülhamid bu hususu gündeme getirmiş ve 1881 yılında Yıldız'da kurulan özel mahkemede Sultan Abdülaziz'in ölümünün katil olduğuna karar verilmişti.⁵⁸⁰

Sultan Abdülhamid, Sultan Abdülaziz'in katilleri hakkında şeyhülislâm başkanlığındaki ilmiye heyetinin kararını aldıktan birkaç gün sonra 9 Temmuz 1297/21 Temmuz 1881 yılında, Başvekil Said Paşa da dâhil olmak üzere, Saffet Paşanın riyasetinde Yıldız'da halihazırda görevli ve ma'zul vezir ve askerî erkândan oluşan 25 kişilik fevkalade bir heyet oluşturarak bu hususta istişarî mahiyetdeki görüşlerine başvurmuştu.

Oluşturulan bu fevkalade heyette Gazi Osman Paşaya da yer verilmiş ve görüşüne müracaat olunmuştu.

Suçlular hakkındaki cinayet mahkemesi tarafından hüküm ve temyiz mahkemesi ceza dairesi tarafından da tasdik olunan kararın on beş kişi icrasını istemiş, on kişi de bunun müebbed hapse çevrilmesi noktasında oy kullanmıştı.

578 EO: 78/2953, No: 539.

579 EO: 78/3085.

580 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi, Ankara 1967, (mukaddime).

Hükümün aynen tatbiki görüşünde olan on beş kişinin arasında yer alan Gazi Osman Paşa, bu düşüncesine sebep olarak şu açıklamada bulunmuştur:

"Hükm-i kanunun icrası hukuk-i mukaddesedendir. Binaenaleyh şehid, merhum bir padişah olup her halde ibret-i mües-sire icrası (ibret olacka bir uygulama) lazım geldiğinden hük-m-i kanunun icrasını efendimizden istirham ederim."⁵⁸¹

4. Gazi Osman Paşa-Ulema Sınıfı Münasebeti

Gazi Osman Paşa, düşünce ve karakter itibarıyla dindar bir şahsi-yettir. Vasiyetindeki kendi ifadesiyle birkaç yıl müstesna, bütün ömrü boyunca namazını eda etmiş, oruç tutmuş ve alkol kullanmaktan şid-detle sakınmıştır.⁵⁸²

Hakikatte Gazi Osman Paşa samimî ve sadık bir Müslüman iken, kendisine muarız durumda olan kimseler veya muhalif durumda bulun-an gruplar tarafından cahil ve dar görüşlü bir Müslüman olarak anıl-mış,⁵⁸³ sarayda ve savaş bakanlığında fanatik ve gerici ile ülkede bulun-an bağnazları temsil eden⁵⁸⁴ aşırı dinci biri olarak kabul edilmiştir.⁵⁸⁵

Dersaadet'te bulunan dindar Müslüman unsurlar arasında sağlam bir yer edinerek⁵⁸⁶ dinî grupların omurgasını oluşturmuş,⁵⁸⁷ ulema ve askerî sınıfı temsil etmenin yanında Batı hayat tarzına muhalefette ve İslamî müesseselerin yeniden hayat bulmasında lider konumunda bulunmuştur.⁵⁸⁸

Gazi Osman Paşanın önderliğinde, Abdülhamid'in hususi serveti meyanında devlet hazinesinden ayrılan paylarla, genç Osmanlı Müslü-manlarını gayrimüslim akranlarına karşı başarıyla rekabette bulunma-yı mümkün kılacak İslâm mekteplerinin inşası için büyük girişimlerde bulunulmuştur. Ulemanın emeklilik maaşları, aylıkları ve gelirleri artırılmış, camiler ve diğer abideler tamir ve restore edilmiştir.⁵⁸⁹

581 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Midhat Paşa ve Yıldız..., s. 326.

582 BOA. Yıldız Evrakı: No. 33-1173-73-90.

583 FO: 78/3085, (April 27, 1880).

584 FO: 78/2953, No: 539, (June 24, 1879).

585 Aynı vesika; Layards Papers, Add. Ms., 39132, c. CCII, s. 68; Dwight E. Lee, Great Britain..., s. 158.

586 W.N. Medlicott, The Congress of Berlin and After, London 1938, s. 317.

587 FO: 195/1288, (July 7, 1880).

588 J.S. Stanford Shaw - E.Kural Shaw, History of The Ottoman Empire and Modern Tür-key, c. 2, Cambridge 1977, s. 213.

589 J. S. Stanford Shaw - E. Kural Shaw, History of The Ottoman Empire..., c. 2, s. 213.

Bu dinî faaliyetlere ilaveten, Hindistanlı Umet Hüseyin vasıtasıyla oradaki önde gelen mümtaz müslümanlarla İstanbul'daki İngiliz karşıtı gruplar arasında münasebet tesis edilmiş,⁵⁹⁰ ayrıca Mısır ve Arabistan'daki Muhammed taraftarları partisi ile benzer ilişkiler başlatılmıştır.⁵⁹¹

Hindistan ulemasından mevlana Şibli Nu'mani'ye, İstanbul'da kendisini ziyaret maksadıyla bulunduğu bir sırada, teklifi üzerine Sultan Abdülhamid tarafından bir mecidi nişan verilmiştir.⁵⁹²

5. Yunan Muharebesi ve Gazi Osman Paşa

Gazi Osman Paşa ile muhalifleri arasında cereyan eden mücadelenin gün yüzüne çıktığı noktalardan biri de onun 1897 Osmanlı - Yunan Muharebesi sırasında Selanik'e gönderilmesi hadisesidir.

Osmanlı ordusunun bu muharebenin bidayetlerinde pek fazla bir başarı gösterememesi üzerine, Sultan Abdülhamid'in emri gereği, Gazi Osman Paşanın Selanik'e gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Fakat Gazi Osman Paşanın şöhretini ve halkın kendisine duyduğu sevgi ve saygıyı çekemeyen bazı kimseler, Selanik'e gitmek üzere Sirkeci Garı'na gittiği sırada orada toplanan kalabalığın gösterdiği tezahürat ve coşkuyu fırsat bilerek, saraya, paşa aleyhinde yazılmış jurnaller yağdırmışlardı.⁵⁹³

Gazi Osman Paşa, muhaliflerinin bir oyunu olarak nitelendirdiği bu görevi, kendisini tahkir etme ve muvakkaten de olsa İstanbul'dan uzaklaştırma olarak telakki etmişti. Bu husustaki düşüncelerini, İstanbul'a gönderdiği telgrafta, şöyle dile getirmekteydi:

".....Esasen sevkîyat işi ehemmiyet ve cesametine göre binbaşısından nihayet livaya kadar rütbe-i askeriyeden birini haziz olan bir zata tevdi edilecek bir hizmet olduğuna nazaran Selanik'te tevekkuf temdid-i ikamet-i aciziye (bir süre kalınması bu fakirin ikametinin uzatılmasına) bir sebep mevcut olmayub böyle sevkîyyat işi gibi umur-i hasiseye (basit işlere) memuriyetinden maksad hem acizlerini tahkir hem de bu bahane ile İstanbul'dan te'bid ma'nalarından başka bir şeye mahmul olamaz. Filhakika bu suretle acizlerini tahkir idüb de Osmanlılar

590 FO: 78/3085, No: 212 (Septenber 22, 1880).

591 FO: 78/2950, No: 419, (May 21, 1879).

592 Muhammed Şibli Nu'mânî, Sefer Nâme-i Rum, Mısır, Şam, 1892, s. 130.

593 Story Sommerville, The Memories..., s. 274; Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 176.

ve Avrupalılar nazarında haiz olduğum kadr ve şerefi kesr etmek maksud ise şeref ve meziyyet-i acizanem (bu fakirin meziyetleri) tecelliyat-ı ilahiye ile cilvegir olmuş ve mahiyetini herkes bilmiş öğrenmiş olduğu cihetle duçar olacağım bu gibi tahkirlerden haiz olduğum kadr ve şerefin haleldar olmayacağına ve daha doğrusu zat-ı şevketmeab hazret-i zillullahinin şah-ı celil-i hümayunlarına karşı bir nakise hâsıl edeceğine kat'iyen i'timad buyurulmalıdır. Bendeniz atebe-i ülya-yı hazret-i hilafetpenahiye fart-ı musaddikatım (padişah hazretlerinin yüksek makamlarının eşğine bağlılıktaki olan aşırı sadakatim) hasebiyle her türlü mehaliki göze aldırarak şu hâl bir yere iltizam-ı sefer ve iğtirab etmiş iken bunun bütün sevayık-ı fahire-i hizmetimin pamal tahkir olması gibi aksi me'muli intac etmesinden (bir sonuç doğurmasından) müteessir olmayacak metanet-i kalbiyye ile mecbule (yaratılmış) olduğumdan eğer İstanbul'dan haric bir mahalde bulunmağım arzu olunuyor ise Selanik'ten gayrı olmak üzere ta'yin-i menfa buyurulması temennisindeyim. Şurasını da arz iderim ki arıza-i vücudiyem gayr-i müsaid olduğu cihetle Alasonya ordu-yı hümayunu kumandanlığına memur buyurulmak ihtimaline karşı da şimdiden beyan-ı ma'zeret ve istifa iderim. Yirmi seneden beri ihtiyar-ı izzetle hiçbir şeye karışmayarak ancak rıza-yı hümayun hazret-i hilafetpenahinin istihsaline vakf-ı vücud edilmiş ve yalnız teveccühât-ı seniyye-i hazret-i padişahînin bekasından başka bir şey arzusuna düşmemiş olduğum halde kisve-i sadakate bürünüb de veli ni'met biminnetimiz efendimiz hazretlerinin bunca ihsan ve atufet-i seniyyelerine nail olub yine kadr-i ni'met tanımayarak isaet idenler haklarında yapılmayan bir suretin hakk-ı acizanemde zuhurunu mukteziyyaat-ı kadere (kaderin bir neticesi olduğuna) haml ile sükût ider ve muhaberenin tevalisi yüzünden beyhude teahhür olunmamak ve kendünce lazım gelen hatt-ı hareket zuhur idecek neticeye göre tayin idilmek üzere bu babda hangi suret emr ü ferman buyurulacak ise bila te'hir tebliğ buyurulmasını rica iderim ol babda.⁵⁹⁴

22 Nisan 313

Müşir-i Mabeyn-i Hümayun

OSMAN"

594 BOA. Yıldız Evrak, No: 39-301-18-114.

Gazi Osman Paşa maruz kaldığı bu muamelenin kendince sebebini ise 23 Nisan 313 tarihli telgrafında, şöyle açıklamıştır:

"....Şurasını izaha mecburum ki hukuk-i veli ni'met tanımaz ve her ne suretle olursa olsun kendi maksad-i müfsid-i nikarilerini (kötü maksatlarını) istihsalden başka birşey düşünmeyen dehkat sınıfında bir takım (hainlerin?) teşebbüsatı reddiyyeleri netaicinden olan ve gayesi bendenize değil doğrudan doğruya şan-ı ulviyet nişan hazret-i hilafetpenahiye dokunan şu halin hâsıl ettiği te'sir-i sükun na-periz bir derecede olduğundan ve bu hailenin aksa-yı emelleri veli ni'met efendimiz hazretlerinin sadakatle meşhur olan bendeğanının kurb-i hümayun-i şahaneden te'bid ve belki kalb-i hümayun-i mülukaneyi tenfir ile melulane olan maksadlarını icrada serbest kalmaktan ibaret olduğundan o makule erbâb-ı hiyanet haklarında la'net olsun demekte bihtiyyarım... (hakkında lanet olsun diyemiyorum...)"⁵⁹⁵

6. Gazi Osman Paşa Hakkında Bazı İddia ve Söylentiler

Gazi Osman Paşa hakkında bazı malî yolsuzluklarda bulunduğu, siyasi açıdan İngilizleri sevmeyerek iyi bir Rus taraftarı olduğu ileri sürülerek bazılarınca adı lekelenmeye ve bazılarınca da şanı ve şerefi istismar edilmeye çalışılmıştır.⁵⁹⁶

Gazi Osman Paşa aleyhinde satır arasına sıkıştırılmış bu ve sair hususlar, ispata muhtaç suçlamalardan ibarettir. Bu başlık altında onun maruz kaldığı ithamlara temas ederek konuyu tarafsız bir şekilde ele almaya çalışacağız.

595 BOA. Yıldız Evrakı, No: 39-301-18-114.

596 Kismen de olsa bazı Türk okurlarının zihninde, basında çıkan yazılardan dolayı, Gazi Osman Paşanın mason olduğu düşüncesi yer almaktadır. Bu konuya dair ne yerli kaynaklarda ve ne de yabancı eserlerde tek bir satır yoktur. Ancak Yahûdilik ve Masonluk adlı eserde, Nokta dergisine atıfta bulunularak Mason Paşalar bölümünde ve Nokta dergisinin 13 Ekim 1985 tarihli sayısında Türkiye'de bazı ünlü masonlar, siyaset adamları başlığı altında Osman Paşanın mason olduğu belirtilmiştir. (Bk. Nokta Dergisi, sy. 40, İstanbul 1985, s. 29; Harun Yahya, Yahûdilik ve Masonluk, 4. bas., İstanbul 1987, s. 253.)

Her iki kaynaktaki bu ifadeler, ki bunlardan yalnızca biri temel kaynak durumundadır, ilmi usul ve üslupdan mahrum, kaynak ve delilden yoksun mücerred ithamlardan ibaret olup, Osman Paşanın gerek inanç ve fikir yapısı ve gerekse vasiyyetinde yeralan ifadelerle tenâküz içerisindedir. Öyle sanıyoruz ki böyle bir ithamın ortaya atılması, onun şan ve şerefini istismar etmek isteyen belirli kişi ve grupların eseridir.

a) Bazı Yolsuzluklarda Bulunduğu İddiası

Gazi Osman Paşa, başta Tunuslu Hayreddin Paşa ve İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Mr. Austen Henry Layard olmak üzere birçok kimse tarafından yolsuzlukta bulunma ve rüşvet almakla suçlanmıştır.

İddia edildiğine göre Gazi Osman Paşa, maaş, giyecek ve ordunun diğer ihtiyaçları için tahsis edilmiş bulunan milyonlarca lira devlet parasını cebine atmıştır.⁵⁹⁷

Yine iddiaya göre dullar ve yetimler maaşlarını alamaz ve hiç kimseye hiçbir şey için ödemedede bulunamazken, Gazi Osman Paşaya şahane kelimesiyle ifade edilecek derecede tediye bulunulmuştur.⁵⁹⁸

Plevne Muharebelerinde subay rütbesiyle vazife yapmış olan İngiliz asıllı William V. Herbert, yıllar sonra Gazi Osman Paşayı İstanbul'da sarayda ziyareti sırasında onun kendisine rüşvet aldığını itirafıyla şöyle dediğini yazmıştır:

"Ben onu yapıyorum. Açıkta açığa itiraf ediyorum. Bütün dünyanın da bunu bilmesini isterim. Eğer Plevne müdafininin yaşamak ve hayatını devam ettirmek için böyle dalavere yaptığı ve çaldığı duyulacak olursa belki de bu kötü usul ortadan kalkar."⁵⁹⁹

Gazi Osman Paşanın rüşvet aldığına dair yukarıdaki kayıt, yalnızca mezkûr eserde geçmektedir. Bu ifadeler Paşanın şahsiyeti, hayatı, hayat anlayışı ve fikirleri gözönüne alınarak değerlendirildiğinde onun bu tür davranışlardan uzak olacağı sanırız kolayca anlaşılabacaktır.

Esasen Gazi Osman Paşa, bahsedildiği gibi herhangi bir malî sıkıntı içerisinde bulunmamaktaydı. Zira daha evvelce de zikredildiği gibi, almış olduğu aylık maaşının yekün tutarı bugünkü hesapla 2.500* YTL civarındaydı.⁶⁰⁰ Dolayısıyla Gazi Osman Paşanın "yaşamak ve hayatını devam ettirmek için böyle daleverelere" ihtiyacı yoktu ve bu tür davranışların "duyulup şüyu bulması ile de bu kötü usul" ortadan kalkmayıp bilakis neşv ü nema bulacağı da, kabul edileceği üzere, tabii olacaktı.

597 J.L. Wallach, (Terceme), Bir Askerî Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askerî Heyetleri 1835-1919, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Stratejik Etüdler Yayınları, Ankara 1977, s. 37.

598 FO: 195/1288, No: 123, (July 7, 1880).

599 William V. Herbert, (Terceme: Nurettin Artam), Bir İngiliz Zâbitinin Plevne Hatıraları, Plevne Müdafası, Ankara 1938, s. 25.

600 FO: 358/4, No: 419, (November 17, 1879).

* 2006 yılı itibarıyla

Aslında yolsuzluk, rüşvet ve devlet parasını cebine indirme gibi suçlamaları yapanların takip ettiği siyaset ve düşünce tarzına bakılacak olursa bunların aynı camiaya mensub, Abdülhamid ve Gazi Osman Paşaya muhalif durumda bulunan insanlardan meydana geldiği görülecektir.

Bu grubun önünde, başta Tunuslu Hayreddin Paşa olmak üzere, paşayı, siyasi nüfuzunu da kullanarak yıpratmaya çalışan Mr. Layard ile Fuat ve Nusret Paşalar bulunmaktaydı. Bunun, muhtemelen tek sebebi ise daha sonra izah olunacağı üzere, Gazi Osman Paşanın, Hayrettin Paşanın takip ettiği İngiliz yanlısı politikaya ve Batı modeli ıslahat hareketine karşı çıkması, bu yöndeki uygulamalara muhalefet etmesidir denilebilir. Haddizatında Hayrettin Paşanın mal varlığı Gazi Osman Paşanın geriye bıraktığı servetle mukayese edilecek olunursa böyle bir suçlamaya Osman Paşanın değil, Hayrettin Paşanın muhatap edilmesi daha makûl ve münasip olacaktır.⁶⁰¹

Gazi Osman Paşa aleyhinde Abdülhamid'e, ileride ele alacağımız, bir arıza takdiminde bulunan Fuat ve Nusret Paşaların gayesinin ise menfaat kavgası ve makam hırsından başka bir şeye dayanmadığı düşünülebilir.

Sanırım ileri sürülen bu iddialara ve ithamlara en güzel cevabı Gazi Osman Paşanın bizzat kendisi vermiştir. O, kendi iç dünyasını ve vazifesini ifadeki samimiyetini dile getirerek şöyle demektedir:

"Yirmi seneden beri ihtiyar-ı izzetle hiçbir şeye karışmayarak ancak rıza-yı humayun-i hazret-i hilafetpenahilerinin istihsaline vakf-ı vücud edilmiş ve yalnız teveccühat-ı seniyye-i hazret-i padişahının bekasından başka bir şey arzusuna düşülmemiştir..."⁶⁰²

b) Gazi Osman Paşanın Rus Taraftarı Olduğu Görüşü

Gazi Osman Paşa hakkında beyan edilen bir diğer husus ise onun, siyasi açıdan Rus taraftarı bir tutum sergilemesi ve hatta satın alınması ve İngilizlerden nefret ediyor olmasıdır.

Gazi Osman Paşanın İngiliz yanlısı bir politika takibine muhalif bulunduğu ve Ruslar da dâhil olmak üzere bütün yabancılardan hoşlanmadığı, gerek savaş sırasındaki tutumundan ve gerekse mizaç yapısındaki hususiyetlerden, anlaşılmaktadır. Bununla beraber, tespit edebildiğimiz kadarıyla onun Rus taraftarı olduğuna dair açık bir malumat ve kesin bir delil bulunmamaktadır.

601 Hayreddin Paşanın serveti için bk: Atilla Çetin, Tunuslu Hayreddin Paşa, (Yayınlanmış doktora tezi), Ankara 1988, s. 243.

602 BOA. Yıldız Evrakı, No: 39-301-18-114.

Muhalliflerine göre ise Osman Paşa, dış siyasette adı gayet kötü bir şekilde Rus yanlısı olarak şüyu bulmuş biridir.⁶⁰³ Yine onlara göre Gazi Osman Paşanın Ruslar tarafından tamamıyla aldatıldığına dair inandırıcı misaller vardır ve Ruslar kendisini Osmanlı Devleti üzerindeki planlarının tahakkuku yolunda bir alet olarak kullanmışlardır.

İngiliz arşiv vesikalarındaki ifadelere göre Gazi Osman Paşa, bulunduğu makamın kendisine kazandırdığı yetki ve Abdülhamid üzerindeki tesir vasıtasıyla, Osmanlı Devleti'nde uygulamaya konulması planlanan ülkenin kalkınmasını sağlayacak ve refahını artıracak reformlara ve projelere karşı çıkmak, yapmış oldukları önerileri kabul etmemeye ve gerek dost devletlerin ve gerekse Osmanlı Devleti'nin menfaatine zıt olan bir siyaset takibinde bulunmaya Abdülhamid'i iknaya çalışarak, bu vesile ile onunla Avrupa'daki müttefikleri arasını açmak suretiyle Rusya'ya hizmet etmekteydi.⁶⁰⁴

Gazi Osman Paşanın -farz olunan- Rus taraftarlığına sebep olarak, esareti sırasında kendisine gösterilen özel ilginin onda Rus çarına karşı bariz bir sempati doğurması gösterilmiştir.⁶⁰⁵

Gazi Osman Paşanın İngilizlerden hoşlanmayışının sebebini İngiliz arşiv kaynakları, İngiltere'nin Osmanlı hakimiyetinde bulunan Mısır'ı 1882'de işgal etmeleri ile yine burada yapılması kararlaştırılan askerî işbirliği için Babiâli'ye teklif olunan ağır şartlardan ileri geldiğini belirtmektedir.⁶⁰⁶

Bilindiği gibi Mısır'da Tevfik Paşanın hidivliği zamanında, dâhilde meydana gelen hadiseler, Arabî Paşa ile Vatanîlerin çalışmaları ve İngiliz-Fransız rekabeti dış müdahaleye yol açmış, neticede 23 Haziran 1882 tarihinde İngilizler tarafından bombardımana tutulan İskenderiye'yi 15 Temmuz'dan itibaren işgal hareketi takip etmiştir.⁶⁰⁷ Fakat bizce zikredilen hususlara ilaveten İngilizlerin 1877/78 Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni Rusya karşısında yardımsız bırakmasının büyük tesiri olmuştur.

603 FO: 800/32, No: 195, (September 18, 1892); FO: 78/2950, No: 419, (May 21, 1879); FO: 78/2953, No:539, (June 29, 1879); W. N. Madlicott, The Congress of Berlin..., s. 314; F. A. K. Yasamee, The Ottoman Empire..., s. 43.

604 FO: 78/2953, No: 539, (June 24, 1879).

605 FO: 800/32, No: 195, (September 18, 1892).

606 FO: 364/2, (April 23, 1885).

607 FO: 195/1288, No: 123, (July 7, 1880).

Her ne kadar Gazi Osman Paşanın İngilizlerden hoşlanmadığı iddiası belgelerde yer almışsa da o, İngiliz devlet adamı Sir Alfred Sandison ile İstanbul'da görüşmesi sırasında aleyhinde ileri sürülen bütün bu anti-İngiliz, anti-reformist ve Rus partizanı şeklindeki iddia ve ithamları reddetmiş ve kendisinin yanlış tanıtıldığını belirtmiştir.⁶⁰⁸

608 FO: 195/1288, No: 123, (July 7, 1880).

B. GAZİ OSMAN PAŞANIN İDARİ ALANDAKİ FAALİYETLERİ

1877/78 son Osmanlı Rus Muharebesi Osmanlı Devleti için telafisi mümkün olmayan büyük kayıplara sebep olmuş ve felaketle neticelenmişti. Böylece bir asırdır Osmanlı devlet ricalinin düşünce ve hareketlerine yön veren ve bütün reformların temel amacı olan ordunun ıslahı konusu yeniden gündeme gelmişti. Zira bu muharebede savaşan kuvvetlerin yarıya yakını hemen hemen hiç eğitim görmemiş bir durumdaydı. Kullanılan silahların yetersizliği yanında kâfi sayıda meslekten subay olmayışı da ayrıca dikkati çekmekteydi.⁶⁰⁹ Hayreddin Paşanın sadaret makamına tayini ile bu konunun tekrar ele alındığını ve bu doğrultuda askerî sınıfı ıslah edecek yeni bir plan hazırlandığını görmekteyiz. Aşağıda bu hususu ele alarak İngiliz arşiv belgeleri ışığında takdimine çalışılacaktır.

1. Yeni Ordu Planı ve Bu Konuda Osman Paşanın Faaliyetleri

Yeni ordu planına büyük ilgi duyan Sultan Abdülhamid,⁶¹⁰ 14 Mayıs 1880 yılında Fransız askerî müşavirlerden Albay Dreyse Paşa ve Hatzfeld vasıtasıyla bu hususu Bismarck'a açmış, o da kendisine iletilen bu teklifi, değişen Alman politikası ışığı altında, müsait karşılayarak Osmanlı kuvvetlerinin sivil ve askerî uzmanlar tarafından eğitiminin, en iyi uzmanların gönderilmesiyle yerine getirileceğini bildirmişti.⁶¹¹

609 İlber Ortaylı, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, Ankara 1981, s. 57.

610 FO: 358/4, No: 431, (December 24, 1879, January 23, 1880).

611 Merwin Albert Griffiths, The reorganization Of The Ottoman Army Under Abdülhamid IIö 1880-1897, (Basılmamış doktora tezi), University of California, Los Angeles, 1966, s. 47; İlber Ortaylı, aynı yer, s. 59; Kemal Beydilli, II. Abdülhamid Devrinde Gelen ilk Alman Askerî Heyeti Hakkında", I.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sy. 32, İstanbul 1979, s. 485.

1881 Ağustos ve Eylül aylarında Osmanlı Devleti ile üç sivil Alman askerî uzman arasında mukavele yapılmasına rağmen Bismarck subayları göndermeyi geciktirme yoluna gitmiştir. Abdülhamid gelişmeleri yakından takip ederek 1881 yılı sonlarında özel bir görevle, kendi muhafız subaylarından, Ali Nizami Paşa ve hususi kâtibi, Reşid Beyi Berlin'e göndermiştir.⁶¹² Bu gelişmelerden sonra 1882 Mart'ında Osmanlı Devleti adına Gazi Osman Paşanın Alman subayları ile mukavele yapılması üzerine dört Alman subayı orduda vazifeye başlamışlardır.⁶¹³

Ordunun ıslahı çalışmasında Alman subaylar yanında İngiliz subayları da yer almış ve bu noktada İstanbul'da bulunan İngiliz Büyükelçisi Mr. Henry Layard'ın önemli çalışmaları olmuştur.

Yapılması planlanan ıslahat çalışmaları arasında, kasabalarda malî ve adli müfettiş olarak görev yapacak ve jandarma birliğini organize edecek Avrupalı subayların tayin edilmesi ile valilerin beş yıl süreyle görevde bulunmaları hususu da yer almaktaydı.⁶¹⁴

Ordunun organize edilmesinin planlandığı bu tarihlerde vezaret makamında ise Tunuslu Hayreddin Paşa (1822–1890) bulunmakta, Osmanlı devlet idaresine yeni bir düzen vermek, dâhili reformlar yapmak konusunda büyük bir arzu taşımaktaydı. Bu nedenle yapılacak reform çalışmalarının tahakkuku için ciddi teşebbüslerde bulunmuş, özellikle adliye teşkilatının yeniden tanzimi yolunda büyük gayretler sarf etmişti.⁶¹⁵

Orduda yapılacak olan ıslahat hareketini yürütecek ilk komisyon, Anadolu'da 4. Orduda kumandan olarak bulunan Samih Paşanın riyasetinde oluşturulmuştur. Gazi Ahmet Muhtar Paşa kurmay sınıfı başkanlığını yürütmekte, Girit Komutanı Necip Paşa ise bu ilk ıslahat meclisinin hem üyesi ve hem de baş gayretdârları arasında bulunmaktaydı.

Organize faaliyetinde bulunacak olan bu meclis üyelerinin ilk çalışması, seraskerin uhdesinde bulunan yetkilerin, idarî vazifeleri yerine getirmesi bakımından Harbiye Nezareti ile icranın ifa edilebilmesi için Seraskerlik arasında taksim olunması tavsiyesini almak şeklinde olmuştur. Fakat bu sırada seraskerlik makamında bulunan Gazi Osman Paşa, salahiyetlerinin kısıtlanmasına karşı çıkmış ve meclis üyelerine,

612 M. Albert Griffiths, *The Reorganization...*, s. 50.

613 Aynı eser, s. 52.

614 FO: 78/3085, (April 27, 1880).

615 Atilla Çetin, *Tunuslu Hayreddin Paşa*, s. 211.

kararlaştırılan bu teklifin tekrar gözden geçirilmesini belirterek, aksi takdirde meclisin çalışmalarına son verileceğini ifade etmiştir.⁶¹⁶

Önerilen bu hususun yerine getirilmesinde ısrar edilmesi üzerine komisyon başkanı Samih Paşa Anadolu'ya, Necib Paşa ise arzusu hilafına, Girit'e gönderilmiş ve dolayısıyla meclis feshedilerek dağıtılmıştır.⁶¹⁷

Seraskerlikte toplanmış olan, hakkında fazla bir malumat edinemediğimiz, bu ilk komitenin başarısızlığı üzerine Sultan Abdülhamid, ıslahat planının uygulamaya konabilmesi için ikinci bir ıslah komisyonu oluşturmuştur.⁶¹⁸

Yıldız Sarayı'nda faaliyetini sürdüren bu yeni komisyon üyelerinin ad ve unvanları şöyledir:

Gazi Osman Paşa	Serasker
Derviş Paşa	Erkân-ı Harp Başkanı.
Osman Nuri Paşa	Piyade Sınıfı Başkanı.
Mehmed Paşa	Süvari Sınıfı Başkanı.
Hüseyin Paşa	Topcu ve Ulaştırma Bölümü Başkanı
Mahmud Mesud Paşa	Mühendislik ve Çalışma Bölüm Başkanı.
Mustafa Paşa	Malî Teftiş Bölümü Başkanı.
Nuri Paşa	Sağlık Bölümü Başkanı.
Baker Paşa	Jandarma Sınıfı Başkanı.
Hacı Raşid Paşa	Levazım Bölümü Başkanı. ⁶¹⁹

Başkanlığına Ali (Nizami) Paşanın getirilmiş olduğu bu komitede ayrıca, yabancı olarak, Dreyse Paşa, Faize Paşa ve Muzaffer Bey üye olarak yer almıştır.⁶²⁰

İkinci kurmay sınıfı başkanı ve aynı zamanda Osman Paşa taraftarı olan Ethem Paşa bu komisyonda Derviş Paşanın emri altında görev yapmıştır.

Komisyonu sınırsız yetkiler verilmiş olmakla birlikte, teftiş kurulu adı altında, görevi Gazi Osman Paşaya haber ulaştırmaktan ibaret olan bir alt bölüm oluşturulmuştur. Esasen bu sıralarda hemen hemen her idarî kademede Gazi Osman Paşanın adamı bulunuyordu.⁶²¹

616 FO: 358/4, (December 2, 1879).

617 Jehuda L. Wallach, Bir Askerî..., s. 42.

618 FO: 358/4, (December 2, 1879).

619 FO: 358/4, No: 432, (June 2, 1880).

620 Aynı vesika, (December 2, 1879).

621 Aynı vesika, (January 2, 1880); Jehuda L. Wallach, Bir Askerî..., s. 47.

Komisyonun almış olduğu kararlardan bazıları şunlardır:

Hiç bir ayırım yapılmaksızın her inanç sahibinden insan, mecburiyet arz eden, askerî vazifede bulunma hakkına sahip olacak ve Hristiyan olanların bu vazife yerine ödemekte oldukları vergi de kaldırılacaktır.

Bütün düzenlemeleri kendisinin yaptığı Dar-ı Şura'ya son verilecek, fakat her ordu ve kısmın serasker veya başkumandana raporlar sunacak olan hizmetin sivil şubelerinden oluşan, kendi başkanları bulunacaktır.

Ülke bölgesel kısımlara ayrılacak. Merkezîyetçilikten kurtulma esas prensip olacaktır.

Başkentte hâlihazırda mevcut olan bütün müşirler, kendilerine bu kararların tebliğ olunabilmesi için bir araya toplanacaklardır.⁶²²

2. Gazi Osman Paşanın Askerî Reformlar Hakkındaki Görüşleri

Gazi Osman Paşa, yukarıda belirtmeye çalıştığımız ordunun mevcut ihtiyaçları ve eksiklerini giderme yolunda yapılması kararlaştırılan ıslahat hareketi komisyonu çalışmalarına şiddetle karşı çıkma gibi bir tutum sergilemiştir.

Yabancı kaynaklar yapılması öngörülen reform çalışmalarına Gazi Osman Paşanın muhalefette bulunmuş olduğu noktada ittifak etmekle birlikte sebebi hususunda ihtilaf içerisindeyler. İstanbul'daki İngiliz Askerî Ataşesi Albay Chermiside'a göre bu muhalefetin sebebi Gazi Osman Paşanın uygulanacak reform planını çok masraflı bulması ve yine bu reformların faydadan çok zarar vereceği düşüncesine sahip olmasıdır.⁶²³

Bu muhalefesinde yalnız bulunmamış, sadrazam ve ıslah komisyonunun uygulamaya koydukları tedbirleri başarısızlığa uğratma yolunda gerek sarayda ve gerekse Harbiye Nezaretinde kendisi ile aynı kanaati paylaşan kimselerle gizli bir dayanışma içerisinde bulunmuştur.⁶²⁴ Gazi Osman Paşanın bu noktadaki önemi, onun muhaliflerin en önde geleni olması ve geniş nüfuza sahip bulunması halinden kaynaklanmaktaydı.⁶²⁵

622 FO: 358/4, No: 434, (January 23, 1880). Belgede verilen bilgiler ancak bu kadardır.

623 Merwin Albert Griffiths, *The Reorganization Of The Ottoman Army Under Abdülhamid II, 1880-1897*, University of California, Los Angeles, (Basılmamış doktora tezi) 1966, s. 19-20.

624 FO: 78/2953, No: 539, (July 24, 1879).

625 FO: 78/2947, No: 282, (March 28, 1879).

Gazi Osman Paşa, birinci ıslahat komisyonunun yapmış olduğu çalışmalara olduğu gibi ikinci komisyonun uygulamalarına da karşı çıkmış, her ne kadar resmî olarak kendilerini destekler gibi görünmüşse de alınan kararların hemen her cümlesine itiraz etmiştir. Fakat komisyon üyeleri arasında kendisini destekleyenlerin sayıca az olması ve kararların muhalefetle karşılanmasından dolayı oylama yolu ile kabulü usulüne başvurulması, itirazlarına fazla destek bulma imkânını ortadan kaldırmıştır.⁶²⁶

Gazi Osman Paşa yalnızca orduda yapılması öngörülen Avrupai ıslahata ve ıslahat komisyonu kararlarına muhalefet etmekle kalmamış, aynı zamanda jandarmayı yeniden düzenleme ve teftiş etme görevini yerine getiren İngiliz ve Alman subaylarının mevcudiyetine karşı çıkmış⁶²⁷ ve saraydaki nüfuzu dolayısıyla en büyük itiraz da bu konuda kendisinden gelmiştir.⁶²⁸

Daha evvel polis bakanlığına bağlı bulunan jandarma sınıfı, Baker Paşanın Anadolu'ya gönderilmesinden sonra Seraskerlik makamının denetimi altına alınmıştı. Böyle bir değişikliğe gidilmesi ile Gazi Osman Paşanın yetki alanı birazcık daha genişletilmiş olmaktaydı. Örneğin, aralık ayı sonuna doğru Osman Paşanın almış olduğu ani bir kararlar Osmanlı ordusunda sağlık alanında vazife yapmakta olan yabancıların görevlerinden alınacakları beyan edilmiş, fakat daha sonra bunun sadece savaş sırasında hizmet görenleri kapsadığı açıklaması getirilmiştir.⁶²⁹ Buna ilaveten Jandarma sınıfında vazife yapacak olan İngiliz müfettişlerinin ödemelerinin yapılmasını tasdik etmemiş ve kendilerine pek de kibar davranmamıştır.⁶³⁰ İki yılı aşkın bir süredir orduda vazife icra eden bu subayların, Rauf Paşanın vasita olması sebebiyle ancak birkaçının mukavelesi yenilenebilmiş,⁶³¹ fakat buna mukabil jandarma sınıfındaki diğer İngiliz muvazzafların tekrar görevde bulunmaları imkânı kalmamıştır.⁶³² Alman subaylar ise tatbikî faaliyetleri için sahalarının daraldığından ve askerî alandaki reformlarının Serasker Gazi Osman Paşa tarafından kısıtlandığından

626 FO: 358/4, (December 2, 1879), No: 434, (January 23, 1880).

627 FO: 78/3085, (April 27, 1880); FO: 358/4, No: 430, (December 24, 1879); M. Albert Griffiths, *The Reorganization...*, s. 56.

628 FO: 78/2964, No: 1144, (December 22, 1879).

629 W.N. Medlicott, *The Congress...*, s. 340.

630 FO: 78/3080, No: 132, (January 28, 1880).

631 FO: 78/3085, No: 132, (April 27, 1880).

632 Dwight E. Lee, *Great Britain...*, s. 160.

şikâyet etmişlerdir.⁶³³ Bu gelişmeler ise mezkûr subaylarla saray arasında olumsuzluk ve huzursuzlukların zuhuruna sebep olmuştur.

İngiliz ve Alman subayları ile Saray arasında husule gelen bazı tatsızlıkların çıkmasında Gazi Osman Paşanın uygulanmaya konan reformlara karşı olumsuz tavır takınmasının payı olduğu kadar, Osmanlı ordusu bünyesinde görev yapan bu subayların kendilerini sadece akıl öğretip, emir vermekle sorumlu saymaları ve üniformasını taşıdıkları ordunun gelenek ve kurallarına, her ne kadar aksi iddia edilirse de gerekli itinaı göstermemelerinin de payı olduğu şüphesizdir.⁶³⁴ Bu subaylar, başta Von der Goltz Paşa olmak üzere, faaliyetlerini sadece vazife alanlarıyla sınırlamamışlar, aksine hizmet ettikleri Osmanlı ordusunu Alman ordusunun güney uzantısı gibi telakki etmiş ve hatta Almanya'daki ilgili makamlara Osmanlı ordusunun durumuna dair raporlar sunmuşlardır.⁶³⁵

Her ne kadar Gazi Osman Paşa yapılmaya çalışılmış olan küçük ve büyük bütün yeniliklere karşı çıkmıştır şeklinde takdim edilmekteyse de⁶³⁶ aslında o, reformların yapılmasına değil, yapılış şekline itiraz etmiştir. O ve onunla aynı şekilde düşünenler; eğer Osmanlı Devleti malî işlerine karışma yolunda Avrupa devletlerine bir kere imkân tanıyacak olursa bu tutumun, Berlin Kongresi'nce tasarlanmış olan uluslararası kaidelerin, devlet üzerine empozesini doğuracağına, sonucun ise Mısır'da olduğu gibi, bütün malî yapının Avrupa idaresi ve kontrolüne gireceğine inanmakta ve Osmanlı devletinin iç işlerine karışılmasına şiddetle karşı çıkmaktaydılar. Uygulanmak istenen bu politikaya karşı alternatif olarak kendileri ise mevcut ihtiyaçları karşılayacak düzeyde gümrük ve diğer vergi nispetlerinin yükseltilmesini ve dolayısıyla devletin Avrupa'ya bağımlılığının tamamıyla ortadan kaldırmasını teklif etmekteydiler. Bu nedenle de yapılacak reformların eskiyi muhafazaya yönelik olmasını savunmuş ve dış müdahale ve bağımlılığa karşı durmuşlardır.⁶³⁷

Gazi Osman Paşa ve onun paralelinde seyredenlerin bu tutumları, başta sadaret makamında bulunan Tunuslu Hayrettin Paşa ve Gazi Osman Paşanın önde gelen rakiplerinden biri olan ve aralarındaki bu

633 F.A. Khan Yasamee, *The Ottoman Empire...*, s. 58.

634 F.O: 195/1288, (July 7, 1880); Şiber Ortaylı, *Şkinci Abdülhamid...*, s. 61.

635 M. Albert Griffiths, *The Reorganization...*, s. 89 vd.

636 F.O: 195/1288, No: 123, (July 7, 1880). F.O: 78/3085, (April 27, 1880), Dwight E. Lee, *Great Britain...*, s. 202.

637 W.N. Medlicott, *The Congress...*, s. 326.

rekabetten dolayı İstanbul'dan uzak bulundurulduğu beyan edilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa olmak üzere,⁶³⁸ devletin diğer ricalinin hoşuna gitmemiş,⁶³⁹ kendisi Seraskerlik makamında kaldığı sürece reform çalışmalarının hedefine ulaşamayacağı noktasında bütün muhalifleri fikir birliğine varmışlardır.⁶⁴⁰

638 FO: 358/4, No: 432, (January 2, 1880).

639 FO: 78/2947, No: 282, (March 28, 1879).

640 J.L. Wallach, *Bir Askerî...*, s. 46.

C. GAZİ OSMAN PAŞA ile HAYREDDİN PAŞA ARASINDAKİ SİYASİ MÜCADELE

Bu başlık altında, Gazi Osman Paşa ile Tunuslu Hayreddin Paşa arasında, uygulanan politika ve tatbika çalışılan ordunun ıslahı projesinden dolayı cereyan eden siyasi mücadeleye temas ederek bunun sebepleri üzerinde durmaya çalışacağız.

1. Mücadelenin Sebebi

Sadaret makamında bulunan ve ıslahat hareketinin baş savunucusu durumunda olan Tunuslu Hayreddin Paşa ile Gazi Osman Paşa ve taraftarları arasında husule gelen ve Hayreddin Paşanın sadarettten istifasını gerektirecek derecede de ciddi bir boyut kazanmış bulunan, siyasi çekişme ve anlaşmazlığın ihtilaf nedenini bazı kaynaklar 1878 Berlin Kongresi'ne göre Bosna ve Hersek'in Avusturya'ya bırakılması ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile yapmış olduğu Avusturya-Osmanlı protokolünün gizli maddelerinin iptal edilmesi neticesi doğan krize bağlarken,⁶⁴¹ bazıları ise bunu, Hayreddin Paşanın devlet idaresindeki yolsuzlukları ıslaha yönelmesi, Mabeyn makamı gibi muhtelif yerlerdeki garaz ve fesat sahibi büyük memurların menfaatlerine dokunmasından kaynaklandığına atfetmektedirler.⁶⁴²

Bu iki paşa arasındaki ihtilafın bizce nedeni, devletin takip etmesi gereken dış siyasetle alâkalı bulunmaktadır. Hayreddin Paşa devletin kurtuluşunu Avrupalı usuller ve yeniliklerle yapılacak ıslahat hareketinde görüp İngiltere bağımlısı bir dış politika izlemeye çalışırken, Gazi Osman Paşa ve taraftarları ise orduda yapılacak yenilikler ve değişikliklerin kendi kültürümüze ve değerlerimize ters düşmeden yapılması

641 W.N. Medlicott, *The Congress...*, s. 313.

642 Atilla Çetin, *Tunuslu Hayreddin Paşa*, Ankara 1988, s. 212, 217.

Hayreddin Paşa üzerinde doktora çalışması yapmış bulunan Dr. Atilla Çetin, maalesef ele aldığımız konulara tezinde pek az yer vermiş ve onun İngiliz büyükelçisi Mr. Henry Layard ile olan münâsebetlerine ise, İngiliz dışişleri arşivinde bu husûsa dâir pek çok vesika bulunmasına rağmen, hiç değinmemiştir.

gerektiğine, dışarıdan ithal edilecek modeller ve subaylarla gerçekleştirilmeye çalışılacak yeniden yapılanmanın ve hele hele bağımlı bir dış politika takip etmenin devletin bağımsızlığına hanel getireceği ve harrici müdahaleleri doğuracağına kanidirler. Bu sebeptendir ki ülkenin kalkınmasının ve ordunun ıslah edilmesinin illa da hariçten sağlanacak kısmî ve muvakkat yardımlara bağlanmayıp, aksaklık ve noksanlıklarımız nazarı dikkate alınarak uygun olan projenin kendimizce hazırlanıp tatbikine konması taraftarıdır.⁶⁴³

Aslında bu sürtüşmenin bir bakıma sebebi, gerek Osman ve gerekse Hayreddin Paşaların, görüş ve fikirleriyle Sultan Abdülhamid'e tesirde bulunmaya çalışarak, benimsemiş oldukları siyaset dâhilinde devleti idare etme kavgasını vermelerinden kaynaklanmaktadır.⁶⁴⁴

2. Hayreddin Paşanın Siyasi Nüfuzu,

Gazi Osman Paşa Hakkındaki Düşüncesi ve İstifası

Hayreddin Paşa iyi bir devlet adamı olmakla beraber idarî mekanizmada yapmayı tasarladığı ıslahat çalışması noktasında; Dersaadet'e yeni gelmiş bulunması nedeniyle şahsiyet ve fikir olarak fazla tanınmıyor olması, herhangi bir arzusunu yerine getirmek veya Gazi Osman Paşaya karşı mücadelesinde başarılı olabilmek yolunda ele geçirdiği fırsatları değerlendirme hususunda Sultan Abdülhamid'in desteğine ihtiyaç duyması, onun başlıca olumsuz yönlerini oluşturmaktaydı. Yabancı bir kimlik taşımasının yanında himaye politikası gütmesi, mağrur olması ve Osmanlı ileri gelenleri ile memurlara karşı kibirli bir davranış sergilemesi gözden düşmesini artırmış, kendisine karşı antipati duyulmasına sebep olmuştur.⁶⁴⁵

Bu ve benzeri davranışlar onunla Gazi Osman Paşa arasındaki mücadeleyi hızlandırmaya sebep olmaktan başka bir şeye yaramamıştır.

Hayreddin Paşa, reformların icra olunmasına Gazi Osman Paşanın mâni olduğunu, yeni ordu planının seraskerlik makamında hasıraltı edilmesi nedeniyle sultan tarafından imzalanmasının mümkün olmadığını ve Gazi Osman Paşa mezkûr vazifesinden alınmadığı sürece de

643 FO: 195/1288, No: 123, (July 7, 1880); FO: 3085, April 27, 1880); FO: 78/2953, No: 539, (July 24, 1879); W.N. Medlicott, *The Congress...*, s. 326 vd.; Dwight E. Lee, *Great Britain...*, s. 158; J.L. Wallach, *Bir Askeri...*, s. 46.

644 W.N. Medlicott, *The Congress...*, s. 317.

645 W.N. Medlicott, aynı eser, s. 316.

islahat girişiminin başarılı olamayacağını Sultan Abdülhamid'e arz ederek kendisinden şikâyetçi olmuştur.⁶⁴⁶

Hayreddin Paşaya göre kendisine karşı düşmanlık besleyenler Sultan Abdülhamid'i harekete geçirmek için ellerinden gelen her şeyi yapmaktaydılar. Kendisinin, Karatedori Paşanın ve bazı arkadaşlarının padişahı otoritesinden ve meşru haklarından mahrum etmek için bir araya geldiklerine inandırmaya çalışmaktaydılar.⁶⁴⁷ Şeyh Zafir Efendiye yazmış olduğu bir mektupta bu hususa değinerek:

"Devlet ricalinden çoğunun muvaffak olmaması için çalıştıklarını, Allah'ın yardımı ile elinden gelen mesai ve çalışmada sebat edeceğini..." belirtmekteydi.⁶⁴⁸

Yine ona göre, Gazi Osman Paşa ve kayınbiraderi başkâtip Rıza Bey, her ikisi de, devlet için faydalı tedbirlere ve Avrupalı fikirlere karşı çıkan, fırsatçı, cahil ve dar görüşlü kimselerdi ve Rusya hesabına çalıştıklarına dair de birçok neden bulunmaktaydı.⁶⁴⁹

Hayreddin Paşa, Gazi Osman Paşa ve Rıza Beyin buldukları vazifeden uzaklaştırılmadıkları sürece, sadaret makamında haysiyet ve kendisine güven duyarak daha fazla kalamayacağı fikrindeydi. Bu münasebetle 22 Mart 1879/28 Rebiyülevvel 1296 tarihli bir arıza ile aleyhinde yapılan propagandaları ve Mabeyn ile devlet ricalinin tutumunu Sultan Abdülhamid'e bildirmiş, hareketlerinden ve takip edecekleri siyasetlerinden bizzat kendisinin sorumlu olacağı güvendiği adamları tercih edebilmesi için Gazi Osman Paşa ve onunla birlikte çalışan bakanların görevlerinden alınması ve ayrıca hükûmet icraatına inatla karşı çıkan hiç kimseye sarayda vazife yapma fırsatı verilmemesi hususunda müracaatta bulunmuştur.⁶⁵⁰

Bu arızasına ilaveten, o ana kadar karşılaşmış olduğu güçlükleri hafifletmek için vükela ve meclis-i vükela vazife ve sorumlulukları hakkında bir kanun tasarısı hazırlamak üzere harekete geçmişse de bu teşebbüsünde pek başarılı olamamıştır.⁶⁵¹

646 FO: 358/4, No: 431, (December 24, 1879).

647 FO: 78/2953, No: 539, (June 24, 1879); Atilla Çetin, Tunuslu Hayreddin..., s. 212.

648 I. M. Kemal Inal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, c. IV, İstanbul 1945, s. 901 vd.; Mehmet Zeki Pakalın, Son Sadrazamlar ve Başvekiller, İstanbul 1944, c. IV, s. 328 vd.; Atilla Çetin, Aynı Eser, s. 212.

649 FO: 78/2952, No: 473, (June 9, 1879).

650 FO: 78/2953, No: 539, (July 24, 1879); İbnülemin Mahmut Kemal Şnal, Osmanlı Devrinde..., c. IV, s. 902 vd.; Atilla Çetin, aynı eser, s. 213.

651 Atilla Çetin, Tunuslu Hayreddin..., s. 218.

Gazi Osman Paşa ile Hayreddin Paşa arasındaki bu siyasi mücade- le, o sıralarda Sultan Abdülhamid başta olmak üzere sarayda muayyen şahıslara gönderilen sahibi meçhul mektuplarla daha da alevlenmiştir. Bu mektuplarda Hayreddin ve Said Paşanın imparatorluğun mahvına sebep oldukları dile getirilmekte ve Abdülhamid, tahtını kaybetmekle ihtar olunmaktaydı.

Gazi Osman Paşa ve taraftarları, bu mektupların Hayreddin Paşa ve arkadaşlarının entrikaları olduğunu ileri sürerken, Hayreddin Paşa ve adamları ise bunun tam aksini savunmuşlardır. Onlara göre bu mektupların Gazi Osman Paşanın bizzat kendi grubu tarafından yollandığına dair pek çok şüphe unsurları bulunmaktadır ve amacı, günden güne Gazi Osman Paşaya karşı artmakta olan halkın kızgınlığını, şimdiye kadar kendilerini sadakat ve cesaretle desteklemiş bulunan Said Paşaya kanalize etmekten ibarettir.⁶⁵²

Bu gelişmeler ile daha önce kendi kabinesini oluşturması, Gazi Osman Paşanın seraskerlik makamından ve saraydan uzaklaştırılması, padişahın ve kabine üyeleri dışındakilerin idarî yapı ve kararlara müdahalede bulunmaktan kaçınması ve vaat edilen reformların icraya konulabilmesi yolunda sunmuş olduğu arızanın Sultan Abdülhamid tarafından reddedilmemesi üzerine, Sadaret makamında kalmanın oldukça zor olacağını düşünen Hayreddin Paşa, Nihayet 16 Temmuz 1879/26 Recep 1296 tarihinde görevinden istifa etmiştir.⁶⁵³

Hayreddin Paşanın istifası üzerine, bunun padişahın yetkilerini kısıtlayıcı tedbirlerde bulunduğu için meydana gelmiş olduğu şeklinde umumi bir kanaat hâsıl olmuşsa da, Hayreddin Paşa daha sonra bu tür haberlerin asılsız olduğu beyanında bulunmuştur.⁶⁵⁴

Şüphesiz ki Hayreddin Paşanın istifasından ıslahat programını tatbikte Gazi Osman Paşa ve taraftarlarından gördüğü şiddetli ve amansız karşı koyma etkili olmuştur. Zaten onun padişaha sunmuş olduğu arızanın, ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, sunuluş nedenini, Gazi Osman Paşa ve onunla aynı kanaati paylaşan kimselerden gördüğü muhalefet, hedefini ise bunları devlet kademelerinden uzaklaştırabil- mek oluşturmaktaydı.

652 FO: 78/2953, No: 539, (June 24, 1879).

653 Dwight E. Lee, Great Britain..., s. 158; Atilla Çetin, aynı eser, s. 218, 220.

654 BOA. İrade Dâhiliyye, No: 64146-5; BOA. Yıldız Evrak, No: 31-1703-97-80; İbnü- lemin Mahmud Kemal Inal, Osmanlı Devrinde..., c. IV, İstanbul 1945, s. 911 vd.; Atilla Çetin, aynı eser, s. 224.

Hayreddin Paşa ile sıkı bir işbirliği içerisinde bulunan Mr. Layard, onun istifa etmesine hayıflanarak olayı teessürle karşılamıştır.⁶⁵⁵

3. Gazi Osman Paşa ile Fuat ve Nusret Paşalar Arasındaki Mücadele

a) Gazi Osman Paşanın Yolsuzlukla Suçlanması

Islahat hareketinin sürdürülmeye çalışıldığı sıralarda Gazi Osman Paşaya karşı bir diğer suçlama da, Mr. Layard ile münasebet halinde olan, Fuat ve Nusret Paşalar tarafından yapılmıştır.⁶⁵⁶

İstanbul'da askerî kumandan olarak vazife yapmakta olan Fuad Paşa, Osman Paşayı, birçok şeylerin yanında Ruslar tarafından satın alınmış olmakla suçlamıştır.⁶⁵⁷

Zuhur eden bu sürtüşme ve suçlamadan dolayı Gazi Osman Paşa Sultan Abdülhamid'e müracaat ederek, fazla müşkilatkâr bulunmaları ve işleri karıştırıp geciktirmelerinden dolayı, Fuat ve Nusret Paşaların Dar-ı Şura'daki görevlerinden uzaklaştırılması talebinde bulunmuş ve ayrıca bunların makamlarında kalmaları halinde kendisi ve Dar-ı Şura'nın diğer bütün üyelerinin istifa etmeye mecbur bırakılmış oluncaklarını ilave etmiştir.⁶⁵⁸

Gazi Osman Paşanın bu şikâyeti üzerine Sultan Abdülhamid, Fuat Paşayı huzuruna çağırtmıştır. Fuat Paşa bu mülakat sırasında Abdülhamid'e, kendisinin ve Nusret Paşanın elinde Gazi Osman Paşanın bir takım değersiz kimseleri korunmakta olduğunu ve savaş bakanlığında onun bilgisi dâhilinde büyük çaplı yolsuzlukların gerçekleştiğini gösteren belgelerin bulunduğunu belirtmiş, Abdülhamid de Osman Paşayı ciddi şekilde tekdir edeceğine dair kendisine vaatte bulunmuştur. Fakat Fuat Paşa, bu yolsuzlukların mahkeme önüne çıkarılmasını padişahı talep ederek Nusret Paşanın da bu noktada kendisiyle aynı görüşte olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca mahkemenin iddia ettiklerinin aksiyile neticelenmesi durumunda görevlerinden istifa edeceklerini ilave etmiştir.⁶⁵⁹

655 Dwight E. Lee, *Great Britain...*, s. 157.

656 FO: 358/4, No: 401, (June 13, 1879).

657 FO: 78/2952, No: 481, (June 12, 1879); W.N. Medlicott, *The Congress...*, s. 317.

658 FO: 358/4, No: 401, (June 13, 1879).

659 FO: 358/4, No: 401, (June 13, 1879).

Her iki taraftan gelen şikâyetler üzerine Sultan Abdülhamid, Gazi Osman Paşa aleyhinde ileri sürülen bu ithamların, sadrazamın başkanlık edeceği meclis tarafından ele alınarak incelenmesini emretmiştir.⁶⁶⁰

Konuyu ele alan mahkeme heyeti, evvela paşalar arasında bir uzlaşma meydana getirmeye çalışmışsa da buna muvaffak olamamıştır. Bu başarısızlığın hemen arkasından ise meseleyi halle kavuşturmada yetersiz olduğu mazeretiyle davaya bakmaktan çekilmiştir.

Bunun üzerine ileri sürülen iddiaları incelemek ve davayı neticeye bağlamak için özel bir mahkeme oluşturulmuştur.⁶⁶¹

Mr. Layard'ın beyanına göre Fuat ve Nusret Paşaların, Gazi Osman Paşa aleyhinde böyle bir ithamda bulunmalarından maksat, onun saraydaki nüfuzunu sarsmaktır.⁶⁶² Eğer bu girişimlerinde muvaffak olurlarsa Sultan Abdülhamid'in büyük bir ihtimalle, Gazi Osman Paşayı vali olarak Yemen'e göndereceğini, Saray Mareşalliğini Nusret Paşaya vereceğini ve hâlihazırda topçu sınıfı başkanı olan Ali Saip Paşayı da seraskerlik vazifesine atayacağını ümit etmekteydiler.⁶⁶³

Yapılan tahkikat neticesinde ileri sürülen iddiaların asılsız olduğunun anlaşılması üzerine Fuat ve Nusret Paşalar görevlerinden alınarak her birine ayda 10.000 kuruş aylık ödenmesi kararlaştırılmış ve kendilerine konaklarında ikamet etmeleri emri verilmiştir.⁶⁶⁴

Sultan Abdülhamid, davanın Gazi Osman Paşanın lehine sonuçlanması üzerine, ona olan güvenini izhar etmek maksadıyla kendisini ertesi hafta Cuma Namazına giderken arabasına almış ve yanında yer vermiştir.⁶⁶⁵

*b) Ali Süavi Vakıası Sebebiyle Nusret Paşanın
Gazi Osman Paşa Aleyhindeki Jurnalı*

Sultan Abdülhamid'e jurnaller takdim eden ve korkunç hafiyelerin başında gelen Çerkez asıllı Nusret Paşa, Ali Süavi hadisesinden evvel Süavi komitesi münasebetiyle Serasker makamında bulunan Osman Paşa ile Süleyman ve Midhat Paşalar hakkında bir jurnalde

660 Aynı vesika, (June 17, 1879).

661 Aynı vesika, (June 17, 1879).

662 FO: 78/2952, No: 481, (June 12, 1879).

663 FO: 358/4, No: 401, (June 13, 1879).

664 FO: 78/2952, No: 497, (June 15, 1879); FO: 358/4, No: 404, (June 17, 1879); W.N. Medlicott, The Congress..., s. 317.

665 FO: 78/2952, No: 497, (June 15, 1879); FO: 358/4, No: 404, (June 17, 1879).

bulunmuştur.⁶⁶⁶ 26 Kânunusani 1294 tarihinde saraya verilen bu jurnalın ilgili kısımlarını sunmadan önce Ali Süavi'nin şahsiyetine ve sebep olduğu olaya kısaca temas etmek uygun olacaktır.

Doğu ve Batı dillerine olan vukufuna, başarılı bir edip, gazeteci ve mütefekkir olmasına rağmen Ali Süavi, genelde geçimsiz bir tipti. Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi meslektaşları ile dahi kanlı bıçaklı denecek şekilde bozuşmuştur.

Ali Süavi, Rus kuvvetlerinin Yeşilköy'de bulunduğu bir sırada, 20 Mayıs 1878 günü öğle üzeri, şuuru muvakkaten avdet etmiş bulunan sabık Padişah V. Murad'ı tahta çıkarmak maksadıyla Sultan Abdülhamid'e karşı bir darbe girişiminde bulunmuştu.⁶⁶⁷

Onun böyle bir teşebbüste bulunmaktan maksadı zahirde Sultan V. Murad'ı tahta çıkarmak ise de esasta devlet yönetimini kendi ellerine almak ve idarede bulunmak gayesine yönelikti.

Bu emeline nail olmak maksadıyla 93 Harbi neticesi İstanbul'a hicret etmiş bulunan Balkan göçmenleri arasından bu işe kâfi sayıda insanı iğfal ederek Sultan V. Murad'ın bulunduğu Çırağan Sarayı'nı basmıştı.

Hadiseden haberdâr olan ve daha sonra müşirlik rütbesine yükselen Beşiktaş Muhafızı Hasan Ağa (Paşa), olay yerine gelmiş ve elindeki sopayı kafasına vurmak suretiyle Ali Süavi'yi oracıkta öldürmüştü.

Hasan Ağa (Paşa) ve adamlarının müdahalesi neticesi iki saat içerisinde bastırılmış olan bu olayda ihtilalcilerden 23 kişi ölmüş ve 15 kişi de yaralanmış, fakat Abdülhamid'e karşı girişilen teşebbüs bertaraf edilmişti.⁶⁶⁸

Nusret Paşa, Gazi Osman Paşanın cereyan eden bu olayla yakın bir alâkası olduğunu, en azından hadisenin vuku bulacağından haberdar bulunduğunu iddia ederek Sultan Abdülhamid'e sunduğu arızasında şunları anlatmıştır:

"Süavi komitesinin germisi (meydana gelişi) zamanında komitenin rüesa-yı muarrikesinden (tahrikçilerden) bazıları Gazi Osman Paşa Hazretlerine gidip maddeyi ifşa ve asakir ile beraber birlikte bulunması hususunda teşvik ve iğra olacağı (baştan çıkarcacağı) ve kendisi kat'a mümanaat ve hak-i pay-i hümayun-i hifet-i hilafetpenahiye ihbar-ı keyfiyyet suretine teşebbüs etmeyip

666 I. Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Süâvi ve Çırağan Sarayı Vak'ası", Belleten, c. VIII, sy. 29, Ankara 1944, s. 73.

667 Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye..., c. 7, s. 162 vd.

668 Aynı eser ve yer.

(karşı koyarak padişaha sadakatini kesinlikle göstermeyeceği) kemal-i ihfa ile sükût etmiş idiğü ve ol zaman bacanağı Rıza Bey ile beraber Mümtaz Efendinin sahilhanesinde ikamet etmekte oldukları ve Süleyman ve Midhat Paşalar ile muhabere olunduğu ve hatta Süleyman Paşa, Süavi'ye üç yüz lira gönderdiği ve vukuatın icrasına mübaşeret olunacağını Süavi tarafından gazeteler ile i'lan olunduğu günün sabahında güneş doğmadan evvel Rüşdü Paşa yalnızca Erenköy'üne sür'atle gidip vukuat zamanında orada bulunduğü ve hakeza yine bir günü evvel Gazi Osman ve Ahmet Muhtar Paşalar hazeratı Kağıthane köyünde yoğurt yerler iken fazlasını bazı arkadaşları istediğinde "Yarın yüzümüze sürmek için bize lazımdır köyde yoğurt çoktur siz de evinizde yiyiniz" dedikleri istihbar kılındığı gibi geçen gün müşarun ileyh Gazi Osman Paşa hazretleri Süleyman Paşanın mahbus bulunduğü odaya girip Adil Paşa ile beraber kapı kapalı olduğü halde hemen bir saat kadar oturup müsahabat-ı hafıyye (gizli sohbetler) eylemişler olduğü tahkik kılınmıştır... Birtakım fasidenin meydan-ı ifsadiyesine yollar açacağından başka hukuk-i mukaddese-i saltanat ve millet dahi zayi olacağı umur-i vazihadan olmakla... Emr ü ferman ve lütf-i ihsan veli ni'met biminnetimiz şevketlu padişah daletgüster efendimiz hazretlerindedir.⁶⁶⁹

Kânunusani 94
NUSRET"

669 BOA. Yıldız Evrakı, No: 17-941-64-23; I. Hakkı Uzunçarşılı, Ali Süavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası", Belleten, sy. 29 (ayrı basım), Ankara 1974, s. 72.

D. Mr. HENRY LAYARD'IN GAZİ OSMAN PAŞA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCE ve KANAATI

1877–1880 yılları arasında İngiltere'nin Türkiye büyükelçisi olarak İstanbul'da görev yapmış olan Austen Henry Layard (1817–1894), siyasi alanda sadrazam makamında bulunan Tunuslu Hayreddin Paşanın en büyük destekçisi, Gazi Osman Paşanın da en önemli ve nüfuzlu muhaliflerinden birisi olmuştur.

Tatbik etmeye çalıştığı politikada Hayreddin Paşa ile sıkı bir münasebet içerisinde gördüğümüz Mr. Layard, uygulanmak istenen dışa bağımlı reformlara karşı çıkması, -iddiaya göre- Rus taraftarı bulunması ve Ruslarca satın alınmış olması yanında dinî camianın liderliğini yapması ve sair sebeplerden ötürü Osman Paşayı sevmemiş ve kendisince onu, ülkenin kalkınmasına ve menfaatlerine mâni görerek zararlı adanmıştır.

Mr. Layard, siyasi gelişmeler ve ıslahat hareketi gibi konularda birçok kez Sultan Abdülhamid ile mülakatta bulunmuş ve bu görüşmeler sırasında Gazi Osman Paşayı, bulunduğu makamdan bir an evvel alınması gayreti ile tahkir ve tenkit etmiştir. Fakat onun bu görüşmelerde özellikle üzerinde durduğu nokta, sadrazamın -ki bu makamda bulunmasının Hayreddin veya Saffet Paşa olmasının kendisi için hiçbir farkı yoktur- çalışmalarını medhü sena etmek suretiyle padişah nazarında onun kadrü kıymetini artırmak, kendisine olan güven duygusunun artmasını sağlamak ve yakından takip edip desteklediği reform projelerinin icraya konmasını sağlamaya çalışmak olmuştur.⁶⁷⁰

Sultan Abdülhamid ile görüşmeleri sırasında Gazi Osman Paşayı karalama imkân ve fırsatını elde eden Mr. Layard, onun iyi bir asker olmakla birlikte iyi bir nazır ve devlet adamı olamadığını, ordunun organizmesine karşı çıktığını, jandarma sınıfının yeniden oluşturulmasına itiraz ettiğini, bu hususlar için tahsis olunan paraları başka yerlere sarfa

670 FO: 78/2955, No: 649, (July 22, 1879).

yöneldiğini, caydırıcı fikirlerde bulunarak Hayreddin Paşanın ıslahat hareketini ve Avusturya Protokolü, Yunan sınırının tayini ve diğer konulardaki muhalif tavır ile dış politikasını sekteye uğrattığını ifadeye çalışmış, sadrazamın girişimlerinde muvaffak olabilmesi ve devletin menfaatinin korunabilmesi için onun bir an evvel kabineden uzaklaştırılması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷¹

Hatta o, devletin kalkınması ve refahı arzusunda olan herkesin temel ve ortak gayesinin, Osman Paşa ve kayınbiraderi Rıza Beyin saraydan tard edilmesine çalışmak olması gerektiğini savunmuş,⁶⁷² Gazi Osman Paşa, Harbiye Nezareti, Saray Mareşallığı ve Padişahın Yaveri Evvelliği vazifelerinde kaldığı ve Dersaadet'ten uzaklaştırılmadığı sürece ıslahat girişiminin varlığından söz edilemeyeceği inancına kapılmıştır.⁶⁷³ Kanaat getirdiği bu inanç ve ona karşı duyduğu başarısızlık korkusu nedeniyle Gazi Osman Paşadan o kadar muzdarip olmuştur ki, kendisine, padişahın onun varlığına olan ihtiyacından bahseden Kadri ve Abidin Paşalara o takdirde Paşanın satın alınması zorunluluğundan bahsetmiştir.⁶⁷⁴

671 FO: 78/2954, No: 577, (July 2, 1879); W.N. Medlicott, *The Congress...*, s. 319.

672 FO: 78/2952, No: 497, (June 15, 1879).

673 FO: 358/4, No: 432, (January 2, 1880).

674 FO: 195/1288, No: 123, (July 7, 1880).

E. II. ABDÜLHAMİD'İN GAZİ OSMAN PAŞA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCE ve KANAATI

Gazi Osman Paşanın Sultan Abdülhamid ile olan yakın münasebeti, onun Plevne Muharebelerinde göstermiş olduğu dünyaca meşhur savunması ve kahramanlığı neticesi saraya alınması ile başlamıştır.

Abdülhamid, gösterdiği başarılarından dolayı halkın kendisine karşı sevgi ve hayranlık duyduğu Gazi Osman Paşayı takdir ve taltif ederek Mabeyn Müşirliği, Seraskerlik ve Yaveri Evvelik vazifelerine getirmiş, iki kızını iki oğluyla evlendirmiş ve cuma selamlığına çıkarırken onu arabasına alarak karşısında yer vermek suretiyle kendisine olan muhabbetini ve gözündeki kadrü kıymetini izhar etmiştir.

Gazi Osman Paşa cuma namazları selamlığında olduğu gibi bayramlarda ve Ramazan'da Kadir Gecesi akşamı alaylarında da padişahın yanını başında bulunmuş, saray mareşali olarak onunla birlikte hırka-i şerif ziyaretlerine katılmıştır.⁶⁷⁵

Gazi Osman Paşa, gerek sultana olan yakınlığı ve gerekse uhdesinde bulundurduğu vazifeler dolayısıyla sadece Sultan Abdülhamid'in etrafındaki şahsî yaverleri ve maliye üzerinde değil, aynı zamanda idarî mekanizmanın önde gelen şahsiyetleri üzerinde de şümüllü tesire sahip olmuştur. Ulema ve askerî sınıfın lideri olması ve Batı menşeli reformların baş muhalifi bulunması hasebiyle Abdülhamid'in siyasetine muhafazakâr bir tesirde bulunmuştur.⁶⁷⁶

Dış politika konusunda Gazi Osman Paşa ve Rıza Bey, gizlice yapılan görüşmeler neticesinde İngiltere'nin Makedonya'yı alması girişiminde Avusturya'ya yardımcı olmaya razı olduğunu, diğer taraftan, İngiltere

675 E.O: 78/5057, No: 21, (January 18, 1900), Sir Henry E. Woods, (Tercüme: Amiral Fahri Coker), Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl 1869-1909), Milliyet Yayınları 1976, s. 58; E.A. Khan Yasamee, The Ottoman Empire..., s. 43; Tahsin Paşa, Abdülhamid Yıldız Hatıraları, s. 19; Ayşe Osmanoğlu, Babam Abdülhamid, İstanbul 1960, s. 88.

676 J. Stanford Shaw-E. Kural Shaw, History of The Ottoman Empire..., c. 2, s. 213.

hükûmetinin Anadolu, Mezopotamya ve Yemen'i kendisine ilhak edebilme düşüncesi içerisinde bulunduğunu ve bu emelini eninde sonunda tahakkuk ettirebilme yolunda da birtakım tedbirler almaya yöneldiğini belirterek, Abdülhamid'i buna ikna etmeye çalışmışlar, bu doğrultuda padişahın dış politikada İngiltere'ye yanaşmasına mâni olmak için, gerek mecliste ve gerekse ilgili hususlarda kendisine görüşlerini beyan ettiği sırada, ele geçen her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır.

Gazi Osman Paşa yine, Mısır hidivinin idare tarzını haklı göstermeye çalışmış ve Abdülhamid'i bu noktada etkileyerek olayı tasvip ettirme çabasında bulunmuştur.⁶⁷⁷

Gerek Gazi Osman Paşa ve gerekse onunla aynı görüşte olan kimseler Sultan Abdülhamid'i etkilemeye muvaffak olmuşlar, padişah, nazırların öneri ve tavsiyelerini benimseme yerine, onun ve arkadaşlarının görüş ve fikirlerini tercih etmiştir. Nitekim 18 Ekim tarihinde hükûmette yapılan değişiklik neticesi Said Paşanın başbakanlığa getirilmesinde ve Mahmud Nedim Paşaya bakanlık verilmesinde Gazi Osman Paşa ve taraftarlarının malî alandaki görüşleri ile Abdülhamid'i etkilemelerinin büyük payı olmuştur.⁶⁷⁸

Sultan Abdülhamid, Gazi Osman Paşaya karşı müspet görüş ve düşüncelere sahiptir. Mr. Layard ile olan görüşmelerinde yapılan suçlamalara karşı; muayyen kimselerin Gazi Osman Paşaya karşı entrika çevirdiklerini, haksız yere kendisini suçlama cihetine gittiklerini, bazı kıskanç ve düşmanlık sahibi kimselerin itham konusu olduğunu ve aleyhinde yerli ve yabancı basında makaleler neşredildiğini ifade etmiş, kendisinin ise sadakat sahibi bu paşaya güven duyduğunu belirtmiştir.

Mr. Layard ve gerekse diğer muhaliflerinin Osman Paşanın ıslahat hareketini baltaladığı ve tatbikine imkân vermediği ve sair şekillerde suçlanarak Seraskerlik makamından alınıp İstanbul'dan uzaklaştırılması taleplerine Abdülhamid pek fazla ehemmiyet atfetmemiştir. Aksine, Gazi Osman Paşanın dış politikada düşünce ve görüş açısından farklı bir tutum sergilemesinin Serasker makamında bulunmasına mâni olamayacağı kanaatinde olduğunu dile getirmiş, İngiltere de dâhil olmak üzere her ülkede, bir kimsenin Başkumandanlık makamına seçilip tayin edilmesinin o kimsenin politik görüşlerine mebni değil, fakat askerî kabiliyet ve başarısına istinaden olduğunu,

677 EO: 78/2950, No: 418, (May 21, 1879).

678 W.N. Medlicott, The Congress..., s. 326.

Gazi Osman Paşanın ise bu sahada mümtaz bir asker bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁹

Sultan Abdülhamid'in Osman Paşaya olan bu ilgi ve yakınlığının sebebi, Gazi Osman Paşanın halk nazarındaki şöhretini kullanarak kendisini tahtından indirme korkusundan kaynaklandığı, ona güven duymak ve itibar etmek suretiyle ordunun desteğini kazanma düşüncesinde olduğu, bu nedenle de paşanın kapasitesinin yetersiz olduğunu bilmesine rağmen bütün kabine değişikliklerinde kendisini hep muhafaza ettiği,⁶⁸⁰ kendi emniyeti için onun vazifesinde ve sarayda bulunması gerektiği iddia edilmiştir.⁶⁸¹

Yine ileri sürülen iddialara göre Sultan Abdülhamid bu tutumuyla devletin bütün idarî mekanizmasını yalnızca kendi elinde toplamayı düşünmekte, dolayısıyla muhalefetini sürdürmesi noktasında Gazi Osman Paşayı teşvik etmekte⁶⁸² ve bu münasebetle, Hristiyanlara fazla alaka göstermesinin kendilerini kızdırmasından korkarak, saraya yerleştirdiği muayyen sayıdaki şeyhler vasıtasıyla Müslüman tebasını hoşnut etmeye çalışmaktaydı.⁶⁸³

Yukarıda arz etmeye çalıştığımız görüş, fikir ve iddiaların tamamıyla ve sadece Abdülhamid'in vehmine ve devlet idaresini tamamen kendi eline alma çaba ve gayretine değil, o günkü siyasi dengeler, gelişmeler ve değişmeler açısından da ele almak ve değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Bilindiği gibi 1830'larda İngiltere ile Rusya arasındaki muhalefetin artan bir derecede gittikçe ciddileşme gösterdiği bir sırada Osmanlı Devleti İngiltere lehine ve Rusya aleyhine olan bir dış siyaset takip etme tercihinde bulunmuştu. İngiltere Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'de Rusya'ya karşı bir duvar vazifesi görmesini istemekte ve bu maksatla onu kendi egemenliği altına sokmaya çalışmaktaydı. Diğer taraftan malî açıdan ise 1838 Ticaret Antlaşması neticesi, Osmanlı Devleti hemen hemen yarı sömürge durumuna gelmişti. O zamanki devlet ricalinin düşüncesi, İngiltere taraftarı olmak suretiyle devletin bekasını sağlamak olmuştu. Sultan Abdülhamid de saltanatının ilk günlerinde dış politikada aynı yolu tutmuştu.⁶⁸⁴

679 FO: 78/2954, No: 577, (July 2, 1879).

680 FO: 78/2950, No: 418, (May 2, 1879); W.N. Medlicott, The Congress..., s. 314, 326.

681 FO: 78/2953, No: 539, (July 24, 1879).

682 FO: 78/2950, No: 418, (May 21, 1879).

683 FO: 358/4, No: 434, (January 23, 1880).

684 Komatsu Koari, 100. Yıldönümü Münâsebetiyle 'Ertuğrul Fırkateyni' Faciası, University of Tokyo, s. 131.

1877/78 savaşı öncesi İngilizlerin Ruslarla savaşa girilmesi halinde malî yardımdan çekinmeyecekleri, acil bir durumda ise kuvvetleriyle derhal müdahale yoluna gidecekleri vaadinde bulunmalarına rağmen savaş sırasında bunların tümünü unutmuş olmaları ve harp sonrası ise Mısır'ı işgal etmeleri ile sair sebeplerden dolayı şahit olduğu hadiseler, Abdülhamid'i takip etmiş olduğu bu İngiliz yanlısı siyasetinden vazgeçmeye âdeta zorlamıştı. Artık bundan sonra İngiltere Abdülhamid nazarında, Rusya'dan daha tehlikeli, sözüne güvenilemeyecek bir düşman olmuş ve iyi idare edilmesi gereken bir devlet olarak dış siyasetinin birinci konusu haline gelmişti.

Abdülhamid'in dış politikada bu şekilde bir karara varmasına sebep olan hususlardan bir diğeri de İngiltere'nin dünya ekonomisindeki egemenliğinin artık sona ermesi ve Avrupa devletlerinin kendisiyle rekabete başlamış olması yanında, Bismarck Almanyasının kuvvetler dengesini bozarak bütün devletlerin dış politikasında değişiklikler yapmayı zorunlu hale getirmesi oluşturmaktaydı.⁶⁸⁵ Bu sebeple Sultan Abdülhamid, Rusya ve İngiltere'den endişe duymuş ve bu iki devlete karşı tedbir olarak Almanya'ya yaklaşmış⁶⁸⁶ ve eskiden beri süregelen İngiltere yanlısı siyasete son vererek dış siyasette, büyük devletler arasındaki rekabetten faydalanarak diplomatik dengeyi muhafaza etmeye çalışmıştır.

Kendisi bu hususa temas ederek şöyle demektedir:

"...Apaçık görüyordum ki Avrupa'nın büyük devletleri kendi aralarında dünyayı bölüşmeye çıkmışlardı. Bölüşülecek ülkeler arasında Osmanlı mülkü de vardı. Ben bu kuvvetlerin önünde tek başına duramazdım. Gücümüz yetmezdi. Yapabileceğim tek şey, aralarındaki rekabetten yararlanıp, her birine daha büyük lokma ümidi dağıtarak birini ötekine düşürmekten ibaretti."⁶⁸⁷

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İngiliz Dış İşleri arşiv vesikalarının bu hususta vermiş oldukları malumatın tarafsız olup olmadığı tartışılabilirse de netice itibarıyla Gazi Osman Paşa, özellikle ilk vazife yıllarında, sarayda kaldığı süre zarfında, devletin menfaati ve istikbali için iyi niyet ve samimiyetle ifa ettiği vazifesinin bir gereği olarak siyasetle de yakından ilgilenmiş ve bu alanda da hizmette bulunmak istemiştir. Fakat muhaliflerinin fikir ve eğilimlerine şiddetle karşı çıkmasından dolayı aleyhinde bir takım ithamlarda bulunulmuştur. Açılan

685 Komatsu Koori, 100. Yıldönümü Münasebetiyle..., s. 131-132.

686 Tahsin Paşa, Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları, s. 51-52.

687 İsmet Bozdağ, Abdülhamid'in Hâtıra Defteri, İstanbul 1985, s. 69-70.

tahkikat ve yapılan inceleme ve araştırmalar neticesi bütün bu itham ve suçlamaların asılsız olduğu resmen tescil edilmiş, muhaliflerinin onu saraydan ve İstanbul'dan uzaklaştırma girişimleri akim kalmıştır. Onu saf dışı etmek isteyenlerin bizzat kendileri devlet idaresinden uzaklaştırılmış ve Gazi Osman Paşa ömrünün sonuna kadar sarayda kalarak vazifesini icraya ve Abdülhamid'in gözdesi bulunmaya devam etmiş, onun nazarında sahip olduğu hürmet ve kıymetten dolayı vefatından sonra Mabeyn Müşirliği makamı boş bırakılmıştır.⁶⁸⁸

Sultan II. Abdülhamid

688 J. Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *History of The Ottoman Empire and Modern Turkey*, c. 2, Cambridge 1977, s. 214.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GAZİ OSMAN PAŞANIN RUHÎ ve FİZİKÎ YAPISI,
EŞİ, ÇOCUKLARI, VEFATI ve DEFNİ

A. GAZİ OSMAN PAŞANIN RUHÎ ve FİZİKÎ YAPISI

Önceki bölümlerde askerî ve siyasi kimliğinden bahsetmeye çalıştığımız Gazi Osman Paşanın bu başlık altında önce ruhî ve fizikî yapısına değinecek, daha sonra ise ailesi, çocukları vefatı ve defnini ele alacağız.

Çok uzun olmamakla beraber Gazi Osman Paşanın vakur ve heybetli bir görünümü,⁶⁸⁹ iri ve kuvvetli tıknaz bir vücudu vardı.⁶⁹⁰ Esmer, alni geniş ve muntazam, burnu pek az kavisli,⁶⁹¹ alt tarafı düz ve süt gibi beyazlaşmış,⁶⁹² kısa fakat gür siyah bir sakalı ve bu sakalı süsleyen aşıya doğru eğilmiş Osmanlı bıyığı ve siyah gözleri vardı.⁶⁹³

Elli yaşına girdiği zaman, Plevne'de huruç hareketi sırasında aldığı yaranın bırakmış olduğu arızadan dolayı vücudundaki hareketler atalete uğramış ve bu sebepten kilo almış, fazla şişmanlamıştı.⁶⁹⁴

Gazi Osman Paşa, sükûti ve sabırlı bir ruh yapısına sahipti.⁶⁹⁵ Konuşması ve tavırları ise haşin, bakışları ve sözleri daha ziyade alaycı idi. Üzerinde nazik ve sevimli bir adamın hali yoktu.⁶⁹⁶

Ahlâkının temizliği, doğruluğu, samimi Müslümanlığı, her bakımdan lekesiz ve temiz şahsiyeti ve maiyetine karşı tükenmez bir baba şefkatiyle davranışı, meşhurdur.⁶⁹⁷

689 The Illustrated London News, s. 374; Edmund Ollier, Russo-Turkish..., c. 1, s. 470, 556; H.M. Hozier, History of..., c. 2, s. 574; William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 24.

690 Archibald Forbes, Czar and Sultan, s. 309; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 235; A. Hilmi Yücebaş, Gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1943, s. 23.

691 Francis Stanley, St. Petersburg to Plevna, London 1878, s. 240; Edmund Ollier, Aynı Eser, c. 1, s. 556; Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde..., s. 169.

692 E. Behnan Şapolyo, Aynı Eser, s. 235.

693 Hikmet, Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır, 1293, s. 2; Edmund Ollier, Aynı Eser, c. 1, s. 556; William V. Herbert, The Chronicle..., s. 150; A. Hilmi Yücebaş, Aynı Eser, s. 23.

694 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 24; Nail Uçar, Gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1978, s. 42.

695 Noel Barber, The Lords..., s. 178.

696 William V. Herbert, Bir İngiliz..., s. 24; E. Behnan Şapolyo, Türk Büyükleri, Ankara 1960, s. 12.

697 I. Hami Danişmend, Kronoloji..., c. 4, s. 342.

Küçük yaştan beri kuvvetli bir karaktere ve izzeti nefse sahip olmuştur. Sade yaşamasından dolayı çekingen bir ruh hâli vardı.⁶⁹⁸ Fakat buna rağmen sözünü sakınmayan, az ama öz konuşan biriydi.⁶⁹⁹ Hiddetlendiği sıralarda temkinini unutmaz, bağırıp çağırmasını bile daima ölçülü olarak yapardı.⁷⁰⁰ Beklenmeyen durumlar karşısında sakinliği ve nefesine hâkim oluşu takdire şâyandı.⁷⁰¹

Gazi Osman Paşa sade yaşar, sade giyer, dünya nimetlerine ve ihtiraslarına sarılma hususiyeti göstermezdi. Dostuna ve düşmanına hürmet telkin eden bir hâli vardı.⁷⁰²

Onun bir özelliği de İngiliz, Fransız, Alman ve Rus, hülasa kim olursa olsun, bütün yabancılara karşı şiddetle nefret duymasıydı.⁷⁰³ Bu nefret savaş muhabirlerini de haviydi. Onun bu ruh halini bilen Daily Telegraph gazetesi muhabiri Andrew Gay, Plevne'ye girebilmek için Sultan Abdülhamid'den bu hususa dair bir mektup almış, fakat buna rağmen Plevne'de kalmakla birlikte Osman Paşanın karargâhına kabul edilmemiştir.⁷⁰⁴

Yaşının ilerlediği yıllarda karakteri üzerinde husule gelen değişikliklerle daha müsamahakâr olmuş, eski alaycı ve sert tavırlı kişiliğinin yerini nükteler yapan şakacı biri almıştır.

Gazi Osman Paşa savaş meydanında olduğu kadar, haysiyet ve şeref meydanında da çok büyük metanet ve salabet sahibi olduğunu ispat ederek umumî saygıya mazhar olmuştur.⁷⁰⁵

Vazifesi dışında gayet münzevi bir hayat yaşar, pek az kimseyi ziyarette bulunur ve ziyaretçi olarak kabul ederdi.⁷⁰⁶ Uykusu hemen hemen yok gibiydi. Muharebe sıralarında yemeklerini az ve tek başına yer, karşısına kimseyi almazdı. Abur cubur şeyler yemekten ise şiddetle sakınırdı.⁷⁰⁷

Gazi Osman Paşa kulağının arkasında daima bir kurşun kalem taşır, heyecan, telaş ve tehlike zamanlarında silahlı bir adamın kılıcına davranması gibi o da kalemine sarılırdı.⁷⁰⁸

698 H.M. Hozier, *History of...*, c. 2, s. 574.

699 Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 39.

700 Edmund Ollier, *Russo-Turkish...*, c. 1, s. 470; A. Hilmi Yücebaş, *Gazi Osman...*, s. 25.

701 Edmund Ollier, *Aynı Eser*, c. 1, s. 470.

702 E. Behnan Şapolyo, *Russo-Turkish...*, s. 236.

703 William V. Herbert, *Aynı Eser*, s. 24; Cemal Kutay, *Türkiye Tarihi...*, c. 12, s. 7309.

704 Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 48, 127 vd.

705 Halil Sedes, *Osmanlı-Rus-Rumen...*, c. X, s. 7.

706 William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 137; E.B. Şapolyo, *Türk-Rus...*, s. 177.

707 E. Behnan Şapolyo, *Aynı Eser*, s. 236; A. Hilmi Yücebaş, *Gazi Osman...*, s. 24 vd.

708 Rupert Furneaux, *Tuna Nehri...*, s. 168; William V. Herbert, *Aynı Eser*, s. 98.

Gazi Osman Paşa iyi bir askerî tahsil görek Harbiye'yi bitirmişti. Türkçeden başka iyi derecede Arapça ve Yemen'de görevde bulunmasından dolayı bir dereceye kadar da Farsça bilmekteydi.⁷⁰⁹ Fransızca bilirdi. Ancak Fransızcası rahatça konuşabilecek ve iyi denecek kadar güzel değildi.⁷¹⁰

Gazi Osman Paşa, dininde salabeti, ahlâkında metanetiyle meşhurdur.⁷¹¹ Hiçbir surette içki içmediği gibi içenleri de sevmezdi.⁷¹²

Beş vakit namazını edaya gayret eder, daima yanında taşıdığı Kur'ân'ını okur, mütedeyyin bir hayat yaşamaya çalışırdı.⁷¹³ O, her şeyin Allah'tan geldiğine kalbinin bütün safveti ile inanmış, manevî kuvvetlerin arkasından koşmuş bir insandı.⁷¹⁴ Manevî borçlardan çok korkar, yapamayacağı şeyi vaat etmezdi.⁷¹⁵

Plevne'yi müdafaa etmiş olan büyük asker, mağlubiyet diye bir kelimeyi tanımak istememişti. Hadiseler en kötü bir şekil aldığı zaman bile onun itidali, sükûnu ve itimadı sarsılmamıştır. Hiçbir zaman sinirli yaygaralarla takviye kıtaları ve yardımlar istememiştir. Bütün olumsuz şartlara rağmen ne kaçmak ne de teslim olmak onun bir an bile aklına gelmemiş, onun müdafaa ve mukavemeti ancak, başında bulunarak bizzat idare ettiği çıkış hareketinde yaralanarak Rusların eline düşmesiyle sarsılmıştı. Skobelev gibi birçok hücumları idare etmiş liyakatli bir düşman kumandanı karşısındaki muvaffakiyet dolu direnişi düşünülecek olursa onun askerlik sanatındaki büyük vukufiyetini anlamak daha kolay olacaktır.

Askerî alanda göstermiş olduğu üstün başarı, onun Amerikan iç savaşını çok yakından tetkik etmiş olduğu yorumlarını doğurmuştur. Oysaki toprak istihkâm savunması ve siper muharebesini Gazi Osman Paşanın bizzat kendisi keşfetmişti.

Plevne Muharebeleri yirminci asrın en mühim savunma savaşı olarak değerlendirilmiş, yaptırdığı istihkâmlar model olarak incelenip Avrupa harp akademilerinde okutulmuştur.

709 Muhammed Şibli Nu'mânî, *Sefernâme...*, s. 130.

710 *Illustrated London News*, s. 374; Edmund Ollier, *Russo-Turkish...*, c. 1, s. 470.

711 Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, c. 2, s. 175.

712 H.M. Hozier, *Russo-Turkish...*, c. 2, s. 574; Miralay Talat, *Plevne Müdafası*, s. 203.

713 Dwight E. Lee, *Great Britain...*, s. 157; William V. Herbert, *The Chronicle...*, s. 151; A. Hilmi Yücebaş, *Gazi Osman...*, s. 24 vd.

714 William V. Herbert, *Aynı Eser*, s. 151.

715 Semih Mümtaz S., *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler*, İstanbul 1948, s. 101. Bu hususta daha geniş bilgi için siyasi bölüme bakınız.

Gazi Osman Paşa, askerî dehası kadar şecaati ile de meşhur olmuştur.

Plevne Muharebeleri sırasında çadırını ordunun birinci hattı üzerine kurdumuş ve muharebenin beş ay müddetle devam ettiği süre zarfında mezkûr yer pek çok defalar Rusların tehdit ateşi altında kalmasına rağmen yine de karargâhının yerini değiştirmemiştir. Muharebenin son haftalarında atılan güllerle çadırının önüne düşüp patladığı zaman bile orada ikamete devam etmiş, yalnızca ön tarafa küçük bir siper inşasıyla yetinmiştir.⁷¹⁶

Savaş sırasında bulunması gereken noktalara, bindiği Arap atıyla yetişerek askerleri teşvik ve teşci etmiş, subay ve efradın kendisini düşünmana pek göstermemesi yolundaki ricalarına aldırış etmeyerek muharebenin sonuna kadar ateşin en şiddetli yerlerinde bulunmuştur.⁷¹⁷

Karakter olarak sert ve ciddi bir askerdir. Emirlerini kısa bir iskemleye oturarak verir, verdiği talimat ve direktifleri gayet muhtasar ve net olarak ifade ederdi. Her hâl ve hareketiyle mutlaka nazarı dikkat ve riayet bir zat olduğunu herkese kabul ettirmişlerdi.⁷¹⁸ Askerin teftişini kendisi yapar, uykusu az olduğu için her gece başka bir yaveriyle devriyesi, yoklamasını icra ederdi.⁷¹⁹

Gazi Osman Paşa gayet disiplinli bir yapıya sahipti. Onun bu vasfı orduyu idare etmekte daha iyi görülebilmekteydi. Vazifede dikkatsizlik ve ihmal gibi şeylere katiyen müsamahası yoktu. İfrit kesilir, gereken ceza neyse tereddüde meydan vermeyecek şekilde tatbik eder ve suçluyu bulunduğu vazifeden alır veya görevini değiştirirdi. Bu haline mukabil taltifi de o nispette boldu. Vazifesini fazlasıyla yapan bir neferi taltif ederken bile en ince ve zarif noktasını bulur çıkarırdı.⁷²⁰

Hayatta en büyük meşgalesi, kendisine emanet edilmiş olan askerleriydi. Bir onbaşı gibi, koşularından çıkmaz, onların terbiyesi ve her türlü dertleriyle alâkadâr olurdu. Askerlerini korkutarak değil, sevgiye dayanarak eğitir ve yetiştirirdi.⁷²¹ Emri altındaki erlere subaylara örnek teşkil etmek bakımından, Plevne'de birçok güzel ev bulunmasına rağmen, muhasara müddetince çadırında ikamet etmiş, onlarla aynı şartları ve imkânları paylaşmıştı.⁷²² Denebilir ki savaş meydanla-

716 Osman Paşa Nezdinde Yüz Gün, İstanbul 1295, s. 10.

717 Osman Nûri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 279-280.

718 I. Hakkı Uzunçarşılı, Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi, Ankara 1967, s. 502; Osman Paşa Nezdinde..., s. 9 vd.

719 Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 470; A. Hilmi Yücebaş, Gazi Osman..., s. 25.

720 H.M. Hozier, Russo-Turkish..., c. 2, s. 575; Edmund Ollier, Aynı Eser, c. 1, s. 470; A. Hilmi Yücebaş, Gazi Osman..., s. 24; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 239 vd.

721 E. Behnan Şapolyo, Aynı Eser, s. 240.

722 H.M. Hozier, Aynı Eser, c. 2, s. 574; Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni..., c. 1, s. 319.

rında kendisini maiyetine onun kadar sevdirmiş komutan yoktu.⁷²³ Onun 20.000 kişilik bir kuvvetle kendisinden kat be kat üstün durumda bulunan Rus-Rumen kuvvetlerini Plevne'de aylarca tutmasının bir sebebi de şüphesiz ki emri altında bulunan askerlerin hususiyetlerini yakından bilmesi ve kendilerini tanınmasıydı.

Gazi Osman Paşanın Plevne Muharebelerinde gösterdiği kahramanlık ve üst üste kazandığı muvaffakiyetler adının dâhilde ve hariçte yayılmasına, şan ve şerefle anılmasına sebep olmuştur. Adı, gerek iç ve gerekse dış basında sürekli bir yer işgal etmiş, hatırasını devam ettirmek için adı çeşitli şehirlere, kasabalara, semtlere ve okullara verilmiştir.⁷²⁴ Gönderilen tebrik telgrafları, hediyeler ve verilen nişanların yanında, ayrıca, devrinin en önde gelen şahsiyetleri tarafından hayranlık ve kıvanç ile anılmıştır. Büyük harpte İngiliz kumandanı olan General Sir Con. D. P. Freñç, onun hakkında şu ifadede bulunmuştur:

"Plevne'yi müdafaa etmiş olan büyük asker, mağlubiyet diye bir kelimeyi tanımak istememiştir. Hadiseler en kötü bir şekil aldığı zaman bile onun itidali, sükûnu ve itimadı sarsılmamıştır. Hiçbir zaman sinirli yaygaralarla takviye kıtaları yardımlar istememiştir. Bütün olumsuz şartlara rağmen ne kaçmak ve ne de teslim olmak onun bir an bile aklına gelmemiş, onun müdafaa ve mukavemeti, ancak başında bulunarak bizzat idare ettiği çıkış hareketinde yaralanarak Rusların eline düşmesiyle sarsılmıştır. O hiçbir zaman takviye kıta'ları yardımlar istememişti. Bu kuvvetlerin kendisine yetişmesi imkânsız değildi. Fakat kıskançlık ve ihanet yüzünden bunlar ondan esirgenmiş ve Osman Paşa kendi yağıyla kavrulmaya terk olunmuştur.

Bütün bunlara rağmen ne kaçmak ne de teslim olmak bir an bile aklına gelmemiş, onun müdafaa ve mukavemeti ancak, başında bulunarak bizzat idare ettiği çıkış hareketinde yaralanarak Rusların eline düşmesiyle sarsılmıştır. Türk generalinin Skobelev gibi birçok hücumlar idare etmiş liyakatli bir düşman kumandanı karşısında muvaffakiyetle karşı durduğunu düşünürsek onun ihatasını ve askerlik ilmindeki büyük vukufunu anlamış oluruz."⁷²⁵

723 Halil Sedes, Bosna-Hersek..., c. 2, s. 175; H.M. Hozier, Aynı Eser, c. 2, s. 575.

724 Yurt içindeki yerlerin dışında, Amerika ve Kanada'da bile iki küçük kasabaya Plevne ismi verilmiştir.

725 A. Hilmi Yücebaş, Gazi Osman..., s. 14.

Fransız Askeri Ataşesi Albay Gaillard ise:

"Önceleri onu görmek istemiyordum. Çünkü karşımda hayal ettiğim ve beklediğim simanın aksine birini bulmaktan korkuyordum. Fakat şimdi tasavvurumun üstünde bir yüksek insanla karşı karşıya bulunduğumu anlıyorum." demişti.⁷²⁶

Meşhur mareşallerden olup Prusya'yı zaferden zafere koşturmuş bulunan Moltke, onun Plevne'de inşa etmiş olduğu istihkâmlar hususunda şöyle demiştir:

"Osman Paşanın Plevne'de yapmış olduğu yenilik bundan sonra istihkâm sanatında kuşatma usulünü değiştirmeyi icap ettirecektir."⁷²⁷

Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nikola da:

"Ben kuşatma komutanı olduğum halde Osman Paşanın yaptıklarından ve istihkâmlarından çok istifade ettim." deme nezaketinde bulunmuştur.

Plevne Muharebeleri sırasında Gazi Osman Paşanın sergilediği cesaret ve başarı Hint Müslümanlarında hayranlık uyandırmış ve bu hususu dile getiren Urduca birçok eser yazılmış ve paşanın ismi çocukların oyunlarında ağızlarından bir an bile düşmemiştir.

Mustafa Kemal 1914 yılında Sofya'da askerî ateşe olarak bulunduğu sırada orada tanınmış olduğu gençlere tavsiye niteliğinde:

"Ben Gazi Osman Paşayı kendime rehber olarak seçtim. Ömrüm boyunca onun yolunu takip edeceğim. Türk ruhu Plevne'de yeniden kendini bulmuştur. Milletler yolundaki mücadelelerde daima sembolümüz Plevne'de doğan millî ruh olacaktır. Felaket günlerinde Plevne Savaşı'nı ve Osman Paşayı düşüneceğiz. Sizin de kahramanlık sembolünüz Gazi Osman Paşa olsun." demiştir.⁷²⁸

726 Archibald Forbes, Czar and Sltan, s. 308-309; Rupert furneaux, Tuna Nehri..., s. 267.

727 Ahmet Mithat, "Şehâdet-i Osman", Basiret Gazetesi, 129 Kanûnuevvel 1877.

728 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 241.

B. EŞİ ve ÇOCUKLARI

Gazi Osman Paşa binbaşı rütbesinde iken Ferik Neşet Paşanın hemşiresi, defter-i hakani nezaretinde bulunan Ali Rıza Paşanın baldızı Zatıgül Hanımla evlenmiştir.⁷²⁹

Gazi Osman Paşanın bu izdivaçtan, Nureddin, Kemaleddin, Cemaleddin ve Hüseyin Abdülkadir adlı dört çocuğu olmuştur.⁷³⁰

Gazi Osman Paşa iyi bir koca, örnek tutulacak bir baba, kötü itiyatlardan münezze, evine düşkün, yaşayışı sade ve mütevazı bir evlilik hayatı sürmüştür.⁷³¹

Eşi Zatıgül Hanım, nesep olarak Çerkez'dir ve 1940 yılında vefat etmiştir.⁷³² Ayrıca kendisine padişah tarafından bir nişan verilmiştir.⁷³³

Sultan Abdülhamid, Gazi Osman Paşanın oğullarını, kendisine iltifat olmak üzere, şehzadelerin okudukları okula kabul ederek tahsillerini orada sürdürmelerini sağlamıştır. Daha sonra ise iki oğluna hem müşirlik rütbesi vermiş hem de iki kızıyla evlendirmek suretiyle onları kendisine damat etmiştir.⁷³⁴

Gazi Osman Paşanın büyük oğlu Ali Nureddin Paşa 1865–1953 yılları arasında yaşamıştır.⁷³⁵ 1899 senesinde Abdülhamid'in büyük kızı Zekiye Sultan ile evlenmiş,⁷³⁶ 1903 yılında da müşir olmuş, Fransa'nın Pau şehrinde 1953 senesinde büyük bir sefalet içerisinde vefat etmiştir.

729 E. Behnan Şapolyo, *Türk-Rus Savaşları Tarihi Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdâfası*, İstanbul 1959, s. 233, 238-239.

730 BOA. Yıldız Evrakı, No: 33-1173-73-90; *İkdam Gazetesi*, 24 Mart 1316; E. Behnan Şapolyo, *Aynı Eser*, s. 238 vd.

731 William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 25.

732 E. Behnan Şapolyo, *Aynı eser ve yer*.

733 BOA. *İrâde Dâhiliye*, No: 63724.

734 W. Stuart Sevel, *Brief Biographies...*, s. 198; Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız...*, s. 19.

735 M. Kirazlı-A. Hüsrevoglu, *93 Harbinde...*, s. 197.

736 I. Hami Danişmend, *Kronoloji...*, c. 4, s. 342; Ayşe Osmanoglu, *Babam Abdülhamid*, s. 62.

Eşi Zekiye Sultan (1872–1950) da yine aynı şekilde büyük bir darlık içerisinde vefat etmiş, naaşı tahnit edilerek bir kiliseye ait bir yerde bir süre bekletilmiş, maddi imkânsızlık ve kanunî mâniler yüzünden uzun bir müddet vatana getirilemeyen cenazesinin akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir.⁷³⁷

1893'te doğan tek kızları Fatma Âliye Hanım Sultan, Kavalalı prenslerden Mehmed Muhsin Yeğen Paşa ile evlenmiştir. Âliye Hanım da aynı felakete uğrayarak sıkıntılı bir hayat yaşamış, onun da nasıl vefat ettiği bilinmemektedir.⁷³⁸

Nureddin Paşanın Zekiye Sultan ile olan evliliğinden Ulviye ve Fatma Âliye adlı iki kızı dünyaya gelmiştir. Bunlardan Fatma Âliye Hanım Mısırlı Muhsin Yeğen Bey ile evlenmiştir. Bu izdivaçtan İstanbul - Kuruçeşme'de 5 Eylül 1912 yılında Osman Haydar ve 4 Eylül 1921'de ise Zeki Salih adlarında iki çocuğu olmuştur. 1938 yılında Fransız bir kadınla evlenen ve eşi 1979'da Fransa'da Yvonne şehrinde ölen Osman Haydar, 1988 senesinde Paris'te vefat etmiştir. İkinci oğlu Salih Zeki Bey ise 1924'te Fransa'ya gitmiş, bir süre Paris'te kaldıktan sonra Nice'e yerleşmiştir. Buralardaki toplam yirmi yıllık bir ikametden sonra 1944 -1960 yılları arasında Pau'da otel idareciliği görevinde bulunan Salih Zeki Bey 1960'ta İstanbul'a gelerek bir süre turizm şirketinde çalışmıştır. 22 Mayıs 1972'de, 13 Mayıs 1949'da dünyaya gelen Ülkü Becan Hanımla evlenen Salih Beyin bu izdivaçtan 18 Eylül 1973'te Fatma Yasemin adlı bir kızı ve 14 Aralık 1977'de Muhsin Osman adlı bir oğlu olmuştur.⁷³⁹

Ortanca oğlu Kemaleddin Paşa (1868–1920), Sultan Abdülhamid'in ikinci kızı Naime Sultan (1876–1945) ile 1315/1898'de evlenmiş ve 1903 yılında müşir payesine yükselmiştir.⁷⁴⁰

Kemaleddin Paşanın nikâhını şeyhülislâm kıymış, Osman Paşa da kendisine taç göndermiştir.⁷⁴¹

Kemaleddin Paşa - Naime Sultan evliliğinden 1316/1898 yılında Cavid Osman Bey, 1900 yılında ise kızları Âdile Hanım dünyaya gelmiştir. Fakat bu evlilik, 1904 yılında sona ermiştir.

737 Gültekin Oransoy, Osmanlı Devletinde Kim KŞmdir ? Osmanogulları, Ankara 1969, s. 293; A. Kirazlı-M. Hüsvrevoğlu, Aynı Eser, s. 197 vd.

738 A. Kirazlı-M. Hüsvrevoğlu, Aynı Eser, s. 197 vd.

739 Kendileriyle görüşme talebimizi kabul etme inceliği göstererek İstanbul - Cihangir'deki mütevâzı evlerinde bu bilgileri bize aktaran Sâlih Zeki Beyefendi ve âilesine göstermiş oldukları yakın ilgi ve alâkadan dolayı müteşekkir bulunmaktayım.

740 Gültekin Oransoy, Aynı Eser, s. 236; I. Hami Danişmend, Aynı Eser, c 4, s. 342.

741 Ayşe Osmanoğlu, Aynı Eser, s. 62.

Naime Sultan daha sonra 1325/11 Temmuz 1907'de devlet azasından İškodralızade Celaleddin Paşa ile evlenmiş ve Osmanoğullarının Türkiye'den sürgün edilmeleri üzerine Tiran'a gidip orada 1945 tarihinde vefat etmiştir. Kemaleddin Paşa ise 1920 yılında vefat etmiştir.⁷⁴²

Cauid Osman Bey Sultan Reşad'ın kızı Dürriye Sultan ile evlenmiştir. Dürriye Sultan'ın vefatı üzerine, -kabri Eyüp Sultan'dadır- yine onun yakınlarından 1 Mayıs 1930'da dünyaya gelmiş olan Levrans Hanım ile izdivaçta bulunmuştur. Bu evliliğinden de Bülent adlı bir oğlu olmuştur.⁷⁴³

Kızları Âdile Hanım Sultan, Şehzade Mehmed Şevket Efendi ile evlenmiş ve Nermin Sultan adında bir tek çocukları olmuştur. Nermin Sultan da daha sonra Fransa'da yaşamıştır.

Âdile Hanım Sultan bir müddet sonra Mahmud Şevket Efendiden ayrılmış⁷⁴⁴ ve Mısırlı toprak zengini Orhan el-Bekri ile izdivaçta bulunmuş, Mısır'da vefat etmiştir. Bu evlilikten Kubilay, Şermin ve Ayten adlı üç çocuğu olmuştur. Kubilay, Türk asıllı Gönül Hanımla evlenmiştir. Şermin Hanım Mısırlı bir beyle evlenmiş ve daha sonra dul kalmıştır. Ayten Hanım ise Mısırlı Prof. Dr. Zekeriya Nasr ile izdivaçta bulunmuş Samir ve Aysel adlarında iki çocuğu olmuştur. Şermin ve Ayten Hanımlar daha sonra Paris'de Versay Sarayı civarına yerleşmişlerdir.⁷⁴⁵

Üçüncü oğlu Cemaleddin Bey ise Almanya'ya askerlik tahsiline gönderilmiş ve daha sonraları da hünkâr yaveri olmuştur.⁷⁴⁶

Gazi Osman Paşanın en küçük oğlu Hüseyin Abdülkadir Bey Kadıköy Depo Alayı'nda 3. tabur kumandanlığı vazifesi yapmıştır. Fakat daha sonra rütbesi tenzil edilerek kolağasına çevrilmiştir. Bir ara Sultan Abdülhamid'in kızı Naile Sultan ile 1319/1901'de nişanlanmışsa da fazla yaşamayarak henüz genç yaşta iken kansere yakalanarak ölmüştür.⁷⁴⁷ Naile Sultan ise bilahare 1332/27 Şubat 1905 yılında Hacı Abdurrahman Nureddin Paşanın oğlu Arif Hikmet Paşa ile evlenmiş,

742 Gültekin Oransoy, Aynı Eser, s. 236; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 233; Kürazlı-Hüsrevoğlu, Aynı Eser, s. 233.

743 Bk. dipnot 10.

744 Kirazlı-Hüsrevoğlu, 93 Harbinde..., s. 198.

745 Bk. dipnot 10.

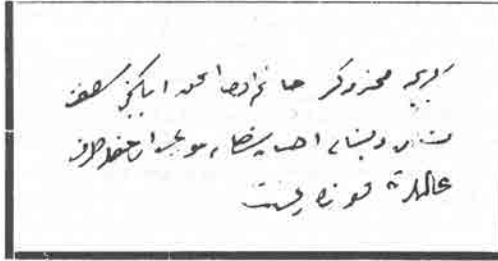
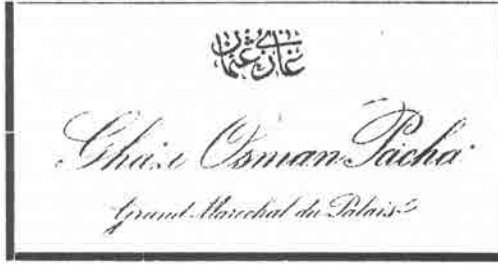
746 Yeni Sabah Gazetesi, 4 Temmuz 1943; E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 233.

747 Yeni Sabah, Aynı yer; Gültekin Oransoy, Osmanlı Devletinde..., s. 236.

Osmanoğullarının sınır dışı edilmeleri üzerine (1924) Beyrut'ta giderek orada dul kalmış, yurda döndükten sonra da Kızıltoprak muhitine yerleşerek 25 Ekim 1957 günü vefat etmiştir.⁷⁴⁸

Gazi Osman Paşa

748 Gültekin Oransoy, Aynı eser ve yer.

C. VEFATI ve DEFNİ

Gazi Osman Paşanın askerî dehası ve şöhreti dünyayı ayağa kaldırdığı gibi, onun ölümü de dünyayı alakadar etmiş, yakından takibine sebep olmuştur.

Gazi Osman Paşa ölmeden ölümü tadan, ölümü sonrası hakkında yazılacak ve söylenecekleri daha hayatta iken okuyup öğrenme imkânına kavuşan bir şahsiyet olmuştur.

Bu başlık altında onun vefatını ele alarak kamuoyunda uyandırdığı akislere yer verecek ve bu suretle konuyu izah etmeye çalışacağız.

1. Gazi Osman Paşanın Plevne'de Öldüğü Haberi

Plevne'nin sükûtundan bir hafta sonra Gazi Osman Paşanın vefat ettiğine dair basında haberler çıkmıştır. Yayımlanan bu vefat haberleri arasında onun kendisini zehirlemiş olduğu, Rusların ihanetine uğradığı ve almış olduğu yaradan vefat ettiği gibi rivayetler bulunmaktaydı.⁷⁴⁹

Ölüm haberi, Transilvanya'da Krunşetad şehrinde bulunan devlet-î âliyye temsilcisi Ernest Efendi tarafından Viyana sefaretinde Esad Efendiye bildirilmiştir.⁷⁵⁰

Konu ile ilgili olarak o günlerde Daily Telegraph'da şu haber yayımlanmıştır:

"Bükreş'ten gelen telgraflarda Osman Paşanın kendisini zehirlemek suretiyle intihar ettiği haber verilmektedir. Belirtildiğine göre Plevne'nin cesur müdafisine doktoru tarafından bacağıının kesilmesi gerektiği ifade olunmuştur. Bu ima kendisine, Allah'ın

749 Liverpool Central Library, Confidential Papers..., c. 2, bölüm XX, s. 114; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 561; The Times, December 18, 1877, s. 5; Pall Mall Gazette, December 18, 1877, s. 8; Daily News, December 18, 1877, s. 5; Basiret Gazetesi, 7 Kanunuevvel 1293; Vakıf Gazetesi, 5 Kanunuevvel 1293.

750 Basiret Gazetesi, 7 Kanunuevvel 1293.

yaratmış olduğu şekli bozma huzursuzluğunu vermiş olduğundan, kendi kendini yok etme yoluna gittiğine inanılmaktadır.⁷⁵¹

Gazi Osman Paşanın vefatını beyan eden gerek yerel ve gerekse dış basındaki haberler bütün milleti teessüre gark etmiştir. Yurtta çıkan o zamanki gazeteler paşanın ölüm haberine sayfalarında geniş yer ayırmışlardır. Bu hususu konu alan makalelerden biri şöyledir:

"Gazi Osman Paşa beni-nevinin ol yegânelerinden idi ki sine-i malikânesinde mevcut olan aslan yüreği hamle-i şirane ve savlet-i kahharanesi tahrib-i bilad (yok edici saldırısı, beldeleri yakıp yıkması) için değil, belki bu fikri mel'anet için hücum eyliyen yüzbinlerce eşkiyaya bilmüdafı, yine yüzbinlerce insanın hürriyetini velhâsıl, cihanda cennet olmak üzere tavsife şayan bir memleketin mamurluğunu ve saadetini, bu eşkiyanın pay-i tahribinden korumak için kendisini sevketti. Kıyamete kadar ta'zim ile yâd olunacak Osman Paşa, nam-ı mübarekine de Plevne'deki mağlubiyet-i ahire zerre kadar hâlel vermeyib, yetmiş seksen bin Moskof'u yerlere sermek gibi birbirine bağlı zaferlerinin neticesi dahi bir melhame-i kübra oldu. Bu bir mağlubiyet değil, şanlı bir galibiyettir. O mübarek mücahid, o kutluların kutlusı savaşçı, bir rivayete göre, Zıstovi Köprüsü'nü geçerken, bir rivayete göre de Bükreş'e giderken, elhâsıl esir olarak düşman toprağına vasıl oldukda, kudsiyyet-i celilesi, elbette rütbe-i celile-i gazadan âli olmak lazım gelen mertebe-i şehitlik mertebesini ihraz etmiştir.⁷⁵²

"...Suret-i vefatı hakkında rivayet pek muhtelifdir: Deniliyor ki kasıklarına yakın bacağından mecruh olduğu halde, çünkü zaten canı muhafaza kaydında olmayarak cenk eden ol fedakâr-ı mukaddes yarasına ehemmiyet bile vermiyerek iki gün daha cenkte devam eylediği ve binaenaleyh yara fenalaşıp hat-ta bacağına kesmeye lüzum gösterecek dereceye vardığı için bu teessürle vefat eylemiştir. Diğer bir rivayete göre hâl-i esaret arına dokunarak o teessür ü feciin şehidi olmuştur."⁷⁵³

Vakit gazetesi muharriri Mithat Efendi, bu hususta ayrıca İngiltere vasıtasıyla Gazi Osman Paşa hazretlerinin mübarek cesedinin geti-

751 The Manchester Evening News, December 17, 1877, s. 4.

752 Vakit Gazetesi, 5 Kanûnuevvel 1293, s. 733; Miralay Talat, Plevne..., (Mukaddime kısmı).

753 Vakit Gazetesi, 5 Kanûnuevvel 1293, Basiret Gazitesi, 7 Kanunuevvel 1293; Miralay Talat, Plevne..., (Mukaddime kısmı).

rilmek istendiğini, Sultan Mahmud türbesine defnedileceğini, tabut İstanbul'a gelince, büyük bir tören tertip olunacağı ve hatta Osman Paşanın ibka ve te'yid-i namı için bir alâmet rekzi dahi mutasavverdir demektedir.⁷⁵⁴

Ölüm haberi dâhilde olduğu gibi hariçte de üzüntüye neden olmuştur. Haberi duyan Berlin ve Paris belediyeleri umumi parklarda cenaze töreni tertip etmişler, askerî mızıklarına Plevne Marşı'nı çaldırtmışlar ve bütün dünyadan hükûmete taziyet telgrafları gelmiştir.⁷⁵⁵ Fakat daha sonra keyfiyetin Avusturya hariciye nezareti marifetiyle doğrudan doğruya Rusya hariciye nezaretinden sorulması ile haberin doğru olmadığı anlaşılmıştır.⁷⁵⁶

Konuyla alakalı olarak telgraf nezaretinden seraskerlik makamına keşide olunan telgrafın sureti şöyledir:

"Bu sabah saat altıya on kalarak Viyana Telgrafhanesi'ne teslim olunup şimdi gelen telgrafnamede gaziyi namdar Osman Paşa Hazretlerinin hamdolsun berhayat olup hiçbir tehlikede olmadığı iş'ar olunmakla maatteşekkür tebşir olunur ferman.

Fi 6 Kânunuevvel Sene 93"⁷⁵⁷

Vakit gazetesi de ertesi gün " Osman Paşanın Hayatı" başlığı altında bir gün önce yazmış olduğu şehit olma haberini şöyle düzeltmiştir:

"Dünkü sayımızda kalemimize, kara gözyaşlarımızı döktüren Osman Paşanın ölümüne dair verdiğimiz haber, Viyana elçiliğinin Babiâli'ye verdiği bilgiye dayanıyordu; Cenabı Hakk'ın inayet-i rabbaniyesinden olarak aslı olmadığını, yine Viyana elçiliğinden gelen resmî bilgiden öğrenildi. Osman Paşanın eşinin çektiği telgraf, ölüm haberi üzerine Viyana'da tutulmuş iken Avusturya hariciye vekâletince yapılan tahkikat üzerine, Osman Paşanın hayatta olduğu Plevne'de Ruslar tarafından ağırlandığı bildirilmiştir.⁷⁵⁸

Bir gün önce yazılan kara ve acı haber milleti ne derece üzmüş ise onun yaşadığını bildiren ikinci makale de o kadar sevindirmiştir. Vakit gazetesi bunu:

754 Vakit Gazetesi,, 5 Kanunuevvel 1293.Aynı Yer; The Pall Mall Gazette, December 18, 1877, s. 7.

755 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 235.

756 Basîret Gazetesi, 7 Kânunuevvel 1293.

757 Aynı gazete ve tarih.

758 Vakit Gazetesi, 5 Kanunuevvel 1293; Miralay Talat, Plevne..., (mukaddime kısmı).

"Tanrı bu büyük adamı bize başışladı; hatta kıymetini gözle-
rimizde bir kat daha büyötmek için olmalıdır; Osmanlıların me-
dar-ı iftihar-ı olan bir zat-ı âlinin, yaralarının iyileşerek çok ya-
şaması için dahi Cenabı Hakk'a dualar etmekteyiz."

2. Gazi Osman Paşanın Hastalanması ve Vefatı

Gazi Osman Paşa sıhhatli olmakla beraber uzun senelerden beri de-
vam eden göğüs darlığı hastalığına müptela bulunmaktaydı. İlaç ve
hap almakla beraber itina ile kendisine pek bakmamıştır.⁷⁵⁹

Vefatından bir buçuk sene evvel hastalığı krizler yapmaya ve hiç
uyumadan sabaha kadar uyanık kalma hali kendisinde sık sık görülme-
ye başlanmıştır. Bu hastalık bir süre böyle devam etmiş, fakat daha
sonra kendisini yatağa yatmaya mecbur etmiştir.⁷⁶⁰

Gazi Osman Paşanın dışarı çıkamayacak kadar hastalanarak yatağa
düşmesi üzerine Sultan Abdülhamid adına Ragıb Bey, patrik namına
da Rum Patrikhanesi başrahibi Gazi Osman Paşayı kendi konağında zi-
yaret ederek iyilik dileklerinde bulunmuşlardır.⁷⁶¹

Yakalandığı hastalıktan kurtulamayan Gazi Osman Paşa, nihayet
23 Mart 1316/4-5 Nisan 1900 Perşembe günü gece geç vakitte vefat
etmiştir.⁷⁶²

Gazi Osman Paşanın vefat haberi basında "Ziya-ı Azim" başlığı al-
tında duyurulmuş, gazetelerin ilk iki, hatta bazılarında üçüncü sayfala-
rıda bu habere ayrılmış, biyografisine ve Plevne muvaffakiyetlerine ge-
niş yer verilmiştir.⁷⁶³

Vefat haberini ilk sayfada siyah bir çerçeve içerisinde haber veren
Basiret gazetesinde ise şu uzun makale yayımlanmıştır:

"ŞEHADET-İ OSMAN PAŞA

"En latif nesimin cereyan-ı hububuna mukavemet edemeye-
rek (En tatlı rüzgarın tohumlarının cereyanına karşı koyama-

759 S. Mümtaz S., Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler, İstanbul 1948, s. 101.

760 Aynı eser ve yer.

761 E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 233.

762 Sabah Gazetesi, 6 Nisan 1900; İkdam Gazetesi, 24 Mart 1316, Servet Gazetesi, 24 Mart 1316.

763 Sabah Gazetesi, 23 Mart 1316/5 Nisan 1900; İkdam Gazetesi, 24 Mart 1316/6 Nisan 1900; Servet Gazetesi, 24 Mart 1316/6 Nisan 1900.

Bazı eserler Osman Paşanın ölüm tarihini 1893, 1895, 1898, 1901 olarak gösterirler. Bk: A. Hilmi Yücebaş, Gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1943; Cemal Kutay, Türkiye Tarihi, c. 12, s. 7310, ve diğerleri.

arak) onun sevkiyle gelib elimize konan ve mevcudiyeti âdeta mevhum demek olan bir zübabcığa (sineğe) parmağımız ile basıp ezdiğimiz zaman bir cana kıymış olduğumuz hatırımıza gelerek yüreğimiz yanar mı?

Belki bu zübaba (sineğe) dağ gibi bir babayiğidin devrilip helak oluşu kadar acıyanlar bulunur. Ancak canların birbirinden bütünlüğünü küçüklüğünü gösterir bu mikyasin mevcut olup olmasından kat-ı nazar zihayat olanların hayatlarındaki kıymet sadece hayat olmak üzere tahmin edilmek medeniyetin şimdiye kadar vardığı derece-i âliye ile beraber mu'tad olmadığı cihetle vücudu mevhum olan bir zübabın kat-i nazar dağ gibi bir kahramanın devrilip helak olması dahi bazı vakitlerde bizi ancak bir zübaba helâkine acıdığımız kadar acındırır. İsbatını mı istiyorsunuz?

Pek kolay.

Filan muharebede bin iki yüz elli maktül vuku buldu denildiği zaman haricden birisi gelip de hayır bin ikiyüz elli bir' diyecek olsa evvelki mikdara inzımam eden bir maktüle bir zübâb-ı halik için acıdığımızdan ziyade acır mısınız?

İsterseniz bu hali beşeriyetin veyahud medeniyetin kayıtsızlığına hamlediniz. Lâkin muhakkaktır ki insanlar hayat için tir tir titredikleri halde hayatın insanlar meyanında hiçbir kadri yoktur. Kırk yıllık bir kahraman ile kırk dakikalık bir zübab arasında yaptığımız nisbet pek büyük nisbettir. O kadar büyüğüne ne hacet, az buçuk ta'mik-i fikr edersen mecbul ve muttasıf olduğu fenaya vasıl olan koca bir insan ile yine o menzil-i maksud-i fâniye varan bir karanfil arasında bile hemen hiç fark yoktur. İki sene evvel vefat eden bir âdem ile iki gün evvel solan bir goncayı yâd ettiğiniz zaman teessürün hemen müsavî olduğunu inkâra mecaliniz yoktur.

Ya hayat denilen şeyin zi hayat olanlar nazarında kadr ve ehemmiyeti acaba pek büyük bir şey midir?

Öyle zannolunur. Fakat bir de canıyla cömertlik edenlere sorunuz. Cevap verirler ki sizin nazarınızda bir zübabın hayatca ne kadar ehemmiyeti var ise onların nazarında kendi hayatlarının ehemmiyeti de ancak o nisbettedir.

Bu kadar büyük âdem nadir bulunur mu dediniz?

Ona ne şüphe!

İnsanlıkda bir kudsiyet var ise o da bu misillu büyüklüklerden mütevelliddir. Eğer insanlarda bu büyüklük dahi olmaz ise zübabdan ne hayatta ne mematta hiçbir farkı kalmaz. İnsanlığın ve medeniyetin vücudu sır alınmadığı yani tarihin ittiları bittiği bir zamandan beri ana rahminde milyarlarca âdem doğmuş yaşamış ve hayat etmiş gitmiştir. Tarihi açar iseniz bunlar meyanında belki bir milyonda birinin ismini görebilirsiniz. Vatanına, milletine, dine ve nihayet insaniyetine hizmet için vakf-ı vücud ederek tarihin hayat-ı ebediyyesinde isbat-ı mevcudiyet etmiş ve binaenaleyh (insan) namını haklı olarak almış olan (ofurfadan) maada gelip geçen insanlarla onların i'sar-ı mevcudiyetinde birden bitib çürüyen otlar meyanında ne fark bulabilirsiniz.

Canı ile cömerdlik ederek hayatlarına zerre kadar ehemmiyet vermeyen adamlar her asırda nadir görüldüğü halde bu asırda epeyce kesretli görüldü. Bu yegâneler her milletde nadir zuhur ettiği halde Osmanlılarda her milletten ziyade bulundu. Evvela hükmettiler ki düşman haksız davasına hak ile mukabele için zermegaha can atan altı yüz Osmanlı birer birer insaniyetin kâffe-i fezailine malikiyetle ananlık namını haklı olarak ihraz eyliyen yegânelerdir. Mustafa Celaleddin Paşa, Tatlıcı Muhammed Paşa, Feyzah Paşa, Aziz Paşa ise bu yegâneler meyanında teferrüd ve temeyyüz eden nayayılardandır. Bunaların dahi mabehi'l-iftiharkarı gaz-i şöhret şiar ve şehid-i a'zam mağfired medar Hazret-i Osman Paşa olmuştur.

Bu zevat haydar-ı simat bir asırda ve birkaç milyon âdem içinde ancak birtane olarak zuhur eden ol eazım-ı nev-i beşerdendir ki sekiz gün zarfında toprak yığındısından ibaret vücuda getirdiği sekiz on istihkâm ile sekiz ay müddet zayıatıyla beraber kendisinin sekiz misline varan düşmana mukavemet göstermiştir.

Moskof'u kahreden şey onun karşısına koyduğu bir avuç toprak değildi. O toprağa ve o toprağın bulunduğu noktaya ilim ve sanat-ı askeriye idi. Zira çok yere kürek kürek topraklar koydular. Toprak o toprak idi. Lâkin vukuf ve maharet-i askeriye o maharet-i askeriye olmadığının delail-i pahiresi hayfa ki çok yerde görüldü.

Moskof'u kahreden şey birer avuç toprak ordusuna tabiye eylediği yalnız Osmanlı kahramanlarından da ibaret değildi. Zira Hakkı Paşanın tabiye eylediği kahramanlar da yine Plevne'dekilerin karındaşı idiler. Fakat Osman Paşa gibi bir adamın varlığı her yerde bir başka hükm ile tahakkuk eylemiştir. Canab-ı Allah hıfzeyesin. Muhtar Paşa, Süleyman Paşa, Şakir Paşa gibi berahin-i mücesseme dahi bu davayı böylece teyid eder.

Şehid-i a'zamın vefatı bacağının kasığına karib bir mahalinden yaralandığı halde canıyla cömerdlik eden ol kahraman-ı haydar neşatin yarasına ehemmiyet vermiyerek yaralandıkça şiddet-i batşı artan şirziyan gibi iki gün daha meydan-ı karzarede düşmanıya pençe pençeye geldiği için yarasına bakılamayarak o tesir ile Bükreş'e gider iken şimendüferde vefat eylediği tahkik olundu. Bazıları şehid müşarun ileyh hazretlerinin Ruslar tarafından bir hiyanete uğradığını zannettiler. Biz buna pek de ihtimal veremeyiz. Cenab-ı Osman Paşa asrında askerlik meratibinin ol derece-i ali'l-aline vasıl olmuştur ki cephanesi tükendiğinden kendi mikdar-ı mevcuduna müsavi kırk bin Moskof'u maktuliyet ve mecruhiyet suretiyle hatt-ı harbden harice çıkardıktan sonra mücerred boş kaldığından dolayı artık işe yaramayacak silahatı yere atmış ve şu halde büyüklüğünü düşmanına da tanıtıtarak zat-ı alişanına layık olan ta'zim ve tebcil yine ulüvvü şanıya düşmana....etmiştir."⁷⁶⁴

Şura-yı devlet mülkiye dairesi azalarından Akif Paşazade Reşid Bey tarafından Gazi Osman Paşanın irtihali münasebetiyle kaleme alınan mersiye ise şöyledir:

"Müslümanan ağlayın ah eyleyin Osmanîyan
Kim bu gün girdi zemine bir mukaddes kahraman
Harb-i sabıkda Plevne hami-i gayretveri
Asrının Osman-ı zinnureyn-i haydarı
Âlemin ibcaline âlemce layık birdelir
Devletin en şanlı bir gazisi sadık bir veziri
Milletin karih halinde nam-ı aver müşiri
Düşmanın-ı dininin kalbinde bat-ı caygir
Ümmetin ümid-i atisi medar-ı nusreti
Mushaf-ı milliyetin ayat-ı müşa'şa' ayeti

764 Basiret Gazetesi, 6 Kânûnevvel 1293.

İsmetin, pak-i ahlâkin mücessem umdesi
Heyet-i İslâmiyanın fahre şayan zübdesi
Cebhesinde nur-i feth ve nasr-ı berk-ı endâz idi
Sinesinde gayret-i milliyeti demsaz idi
Bir hüner bir arsaha-i heyca idi Osman ah
Hâke gizlendi bugün ol kan izz ü şan ah
Ben bilirdim kalbini vah fevkalhad metin
Mateminde iştirak etsin kulub-i mü'minin."⁷⁶⁵

Gazi Osman Paşanın vefat haberinin kendisine ulaşması Sultan Abdülhamid'i fevkalade teessür ve teessüfe boğmuştur. Sultan Abdülhamid, paşanın ailesini teselli ve teskin etmek üzere Darüssaade ağalarından Abdülgani Ağayı konaklarına göndermiş ve ayrıca rical-i devletten önde gelen kimseler vasıtasıyla kendilerine taziyede bulunmuştur.⁷⁶⁶ Ayrıca yaveri hususisi Süvari Feriki Çerkez Muhammed Paşa vasıtası ile pek çok fakire Gazi Osman Paşa hayrına sadaka dağıtmıştır.⁷⁶⁷

Gazi Osman Paşanın vefatı üzerine Sultan Abdülhamid'e Almanya İmparatoru II. Wilhelm tarafından bir taziye telgrafı gönderilmiş ve Almanya'da askerî tahsilde bulunan Gazi Osman Paşanın oğlu Binbaşı Cemal Bey de İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmıştır.⁷⁶⁸

Cenazenin teşhiz ve tekfinine hususi yaveri Ferik Çerkez Muhammed Paşa Hazretleri tayin olunmuş ve cenazenin teşhiz ve tekfin masrafı ise Sultan Abdülhamid'in emri üzerine onun kendi özel servetinden karşılanmıştır.

Cenaze alayı gayet mükemmel bir tarzda teşekkül etmiş, padişahın bendegân ve yaverleri dışında hademe-i hassa-i şahane ve maiyet-i seniyye emir çavuşu, baltacılar, polis, jandarma zabıt ve efratları hazır bulunmuş ve en önde intizam içerisinde hareket etmişlerdir.⁷⁶⁹

Mabeyn-i hümayun müezzinleri ve tarikat şeyhlerinin ilahi ve duaları ile cenaze, Unkapanı Caddesi, Vefa, Şehzadebaşı ve Saraçhane yolu ile Fatih Camii'ne getirilmiştir.

Halktan birkaç yüz bin kişinin katıldığı cenaze alayına rical-i devletten ise şu zevatlar iştirak etmiştir:

⁷⁶⁵ Servet Gazetesi, 24 Mart 1316.

⁷⁶⁶ Sabah Gazetesi, Aynı Yer; İkdamm Gazetesi, Aynı Yer.

⁷⁶⁷ İkdamm Gazetesi, 24 Mart 1316.

⁷⁶⁸ E. Behnan Şapolyo, Türk-Rus..., s. 234.

⁷⁶⁹ Sabah Gazetesi, 6 Nisan 1900.

Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa Hazretleri, Serasker Muhammed Rıza Paşa Hazretleri, Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa Hazretleri, Şura-yı Devlet Reisi Muhammed Said Paşa Hazretleri, Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa Hazretleri, Tophane-i Âmire Müşiri Zeki Paşa Hazretleri, Şehremini Rıdvan Paşa Hazretleri, Defter-i Hakani Nazırı Rıza Paşa Hazretleri, Divan-ı Muhasebat Reisi Hasan Fehmi Paşa Hazretleri, Rüsumat Emmini Nazif Paşa Hazretleri, Maliye Nazır-ı Esbakı Tevfik Paşa Hazretleri, Yaver-i Ekrem ve Teftiş-i Askeri Komisyonu İkinci Reisi Edhem Paşa Hazretleri, Yaver-i Ekrem ve Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiyye Müşiri Şakir Paşa Hazretleri, Hassa Ordu-yi hümayunu Müşiri Rauf Paşa Hazretleri, Damad-ı Hazret-i Şehriyari Ferid Paşa Hazretleri, Şura-yı Devlet Azasından Ziya ve Aleksander Karatedori Paşalar Hazretleri, Sertabib-i Hazret-i Şehriyari Mavervini Paşa Hazretleri, Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa Hazretleri, Fıraşet-i Şerife Vekili Seyyid İbrahim Esad Efendi Hazretleri, Kadıasker Rıza Efendi Hazretleri, Damad-ı Hazret-i Şehriyari Nureddin Paşa, Kemaleddin Paşa, Ahmet Zülkifl Paşa, Mabeyn-i Hümayun Cenab-ı Mülukane Cevad Bey Hazretleri, Mektub-i Seraskeri Hacı Ahmet Muhtar Bey Hazretleri, Bâb-ı Vala-yı Seraskeri Muhasebat-ı Umumiye Dairesi ikinci kısım reisi Rami Bey Hazretleri, Teşrifat-ı Hariciye Galib Bey Hazretleri, Zaptiye Nazırı Şefik Bey Hazretleri, Hazine-i Hassa-i Şahane Nazırı Hanis Efendi, Şura-yı Devlet Talimat Dairesi İkinci Reisi Hacı Akif Efendi Hazretleri, Divan-ı Muhasebat Azasından Muhammed Ali Bey Hazretleri, Mahkeme-i Ticaret Azasından Celal Bey Hazretleri, Maarif-i Evrak Müdürü Ali Galib Bey Hazretleri, Şehremaneti Mektupcusu Ümera Efendi Hazretleri, Yaver-i Hususi Hazret-i Şehriyari Ferik Çerkez Muhammed Paşa Hazretleri, Bâb-ı Vala-yı Seraskeri Muhasebat-ı Umumiye Dairesi Reisi Ferik Sadeddin Paşa Hazretleri, Piyade Dairesi Reisi Ferik Cemal Paşa Hazretleri, İstihkâm ve İnşaat Reis-i Evveli Ferik Hüseyin ve ikinci reisi Ferik Hayri Paşalar Hazretleri, Sabık Hicaz Kumandanı Ferik Bahri Paşa Hazretleri, Teşrifat-ı Hariciye Muavini Hilmi Bey Hazretleri, Hazret-i Şehriyariden Ahmet Ali, Ali Kirat, Yusuf, Kenan, Neşet Paşalar Hazretleri, Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden ve Teftiş-i Askeri Komisyonu Azasından Sadi, Muhammed Rüştü Paşalar Hazeratı, Rusumat Emaneti Mektupcusu Suad, Şevket Bey Hazretleri, Ceyb-i Hümayun Başkatibi İbrahim Bey Hazretleri, Mabeyn-i Hümayun-i Cenab-ı Mülukane Katiplerinden Kazım Efendi Hazretleri, Şura-yı Devlet Azasından Mustafa Zafir Bey Hazretleri,

Hassa Ordu-yi Hümayun-i Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Şakir Paşa Hazretleri, Hademe-i Hassa-i Şahane ve Mızıka-i Hümayun Kumandanı Ferik Süleyman Paşa Hazretleri, Bâb-ı Vala-yı Seraskeri Tahsilat Reisi Komisyonu Reisi Ferik Mısrî Paşa Hazretleri, Tophane-i Âmire Sertabibi Ferik Hacı Emin Paşa Hazretleri, Sahife-i....Ferik Ömer Rüştü Paşa Hazretleri, Serkimyager-i Hazret-i Şehriyari Paşa Hazretleri, Haydarpaşa Hastanesi Sertabibi Ali Paşa Hazretleri, Rusumat Muavini Namık Bey Hazretleri, Birinci Daire-i Belediye Müdürü Cevdet Bey Hazretleri, Sadaret Mektubu Kalem-i Hülefasından Sadık Bey hazretleri, Matbah-ı Âmire Müdürü Mazhar Bey Hazretleri, Şura-yı Devlet Temyiz Müdde-i Umumisi Nazım Bey Hazretleri, Bâb-ı Vala-yı Seraskeri Divan-ı Harb Müdde-i Umumisi Reşid Paşa Hazretleri, Bâb-ı Vala-yı Seraskeri Levazımat Dairesi Birinci Şubesi Müdürü Said, Üçüncü Şubesi Müdürü İzzet Paşa hazaratı, Dördüncü Daire-i Belediye Müdürü Mustafa, Dokuzuncu Daire-i Belediye Müdürü Musa Bey Hazretleri, Ferik Haydar Paşa Hazretleri, Cemiyet-i Rusumiye Azasından Kadri Bey Hazretleri, Musul Valis-i Sabık Abdulvahhab Paşa Hazretleri, Mızıka-i Hümayun Muallimlerinden Aranda Paşa Hazretleri, Jandarma Dairesi Reis Vekili Hakkı Paşa Hazretleri, Hassa Ordu-yi hümayunu Sertabibi Selim, Piyade Dairesi Dördüncü Şubesi Müdürü Hacı İzzet, Jandarma Dairesinde Danyal, Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden ve Bahriye Mirlivalarından Hikmet ve Süvari Mirlivalarından Hüsrev Paşalar hazaratı, Meclis-i Maarif Azasından Şükrü Efendi Hazretleri, Meclis-i Meşayih Reisi ve Kadiri Dergâhı post-nişini Şeyh Ahmet Efendi Hazretleri, Şazeli Dergâh-ı Şerifi post-nişini Şeyh Muhammed Zafir Hazretlerinin mahdum-i âliyyeleri İbrahim ve Ebu'l-Hasan ve Ahmet Beyler, Şura-yı Devlet azasından Mansur Paşa, İstanbul Polis Müdürü Muzaffer Bey, Jandarma Kumandanı Hüseyin Bey, Şehremaneti Mülhakatı Alaybeyi Osman ve Sermüfettişi Osman Beyler, Yaveran-ı hazret-i şehriyariden Miralay Mehmed Ali, Ahmet Şevket, Kaimmakam Hakkı, Rıza Beyler, Makam-ı Sam-i Sadaretazim Yaverlerinden Miralay Muzaffer, Süvari Üçüncü Alayın Miralayı Hüsnü Beyler ile Mudanya-Bursa Demir Yolları Müdürü Mösyö Tukas ve zevat-ı saire.⁷⁷⁰

Gazi Osman Paşanın cenazesi 5 Nisan günü saat beş sıralarında Beşiktaş Serencebey Yokuşu'nda bulunan konaklarından, düzenlenen büyük bir törenle kaldırılarak, evvela Beşiktaş'a, sonra da istimbota

770 İkdâm Gazetesi, 24 Mart 1316/6 Nisan 1900; Servet Gazetesi, 24 Mart 1316/6 Nisan 1900; Sabah Gazetesi, 6 Nisan 1900.

konulmuş ve beş adet beşer çifte kayıklarla Unkapanı iskelesine nakledilmiştir. Yine burada düzenlenen fevkalade derecedeki bir cenaze alayı ile yediyi yirmi geçe Fatih Camii'ne varılmıştır. Balat'ta bulunan Kadı Saidi Dergâhı Postnişini Muhammed Keşfi Efendi tarafından cenaze namazı öncesi duada bulunularak evsafından bahsolunmuş, cenaze namazını ise Beşiktaş Yahya Efendi Dergâhı Türbedârı Şeyh Abdâh Efendi kıldırılmış, duasını yapmış, tilavette bulunmuş ve sonra da Fatih Sultan Mehmed Hazretlerinin türbesi yanında hazırlanmış olan hususi yere defnedilmiştir.⁷⁷¹

771 Sabah Gazetesi, 6 Nisan 1900; Ikdam Gazetesi, 24 Mart 1316.

D. GAZİ OSMAN PAŞANIN VASIYETİ

"Suret-i Vasiyetname

"Müddet-i ömrümde muhasses maaşım ihsan-ı şahaneden olarak artırılmış ve helal min Allah olarak (heal olarak kazanışmış olan) malumu'l-miktar akçeden evvel be evvel teşhiz ve tekfinim için beş yüz lira-i Osmanî tahsis edip daha az gitse de be's olmayacağı ve hac bedeli olmak üzere aklı başında ya ulema-dan veyahut muhtaç başlı bir zata 20.000 kuruş itasıyla bedel-i hac ettirilmesi, dört evlat ile bir zevcemden ibaret olan varislerimden büyük oğlum Nureddin Paşa ile ikinci mahdumum Kemaladdin Beyler damat oldukları cihetle kendilerini kurtarmış ve ihtiyaçtan beri olarak müstağni olup üçüncü oğlum Cemal Bey ise yaveran silkinde (yaverlik mesleğinde) bulunduğundan o da aklını başına toplar da hüsn ü hareket eder ise onun da damatlığa namzedi olduğundan ve şayet gaybubetimden (ölümüm-den) dolayı bütün bütün tehi-dest kalmamak için teehhül ve bakisiyle de bir irat edinerek maişetine medar olmak üzere 3.500 lira-i Osmanî ve dördüncü oğlum Hüseyin Abdülkadir malum bir işe güce yarar şey olmayıp daima ianeye muhtaç olduğundan vakıa kendisi maiyet-i seniyye çavuşluğu hizmetiyle mufahhar ise de benim gaybubetimde çıkarılmak ihtimali ale'l-ağleb (yüksek) olmakla teehhülü ve medar-ı maişeti için (evlenmesi ve geçimine vesile olması için) 4.000 lira-i Osmanî tefrik olunup ya bankaya veyahut diğer bir irad olarak faiziyle maişetini bir dereceye kadar temin eylemiş olur. Bunada validesi vasi tayin olunması, haremimin tekrar izdivacı zamanı geçmiş ve geçse bile kendisi pek namuslu ve şerefini muhafaza eder takımından olduğu cihetle tenezül itmez ve kendi yağıyla kavrulmak fikrinde gibi görüldüğünden ber mucib-i kanun (kanun gereği) bir miktar malum maaş tahsis olunur ise daha ziyade refahiyet olmak üzere

3.000 lira-i Osmanî itasıyla ne kadar mücevheratı var ise ilişil-meyerek kendisine bırakılması ve dairede müstahdem emektar muhacirinden Dilariz namında olan kız muhtirattan ve ehl-i namus olduğu cihetle kendisinin izdivacı için 60 lira-i Osmanî ve arkadaşı Dilşan için 40 lira-i Osmanî itası ve üç senelik olmak üzere kalmış salât ve sıyam için şer'an verilmesi lazım gelen sa-dakanın itası, eşya-yı beytiye kâmilen haremime ait olup hiçbir taraftan müdahale edilmemesi, emval-i gayr-i menkulenin dahi ale ma farazallah taksim edilmesi, bunlar tamamıyla icra olun-maz ise mahşerde mâni olanların yakasından tutacağımı derhatır etsin baki.

"Nukuddan Nureddin Paşa ile Kemal Beyin istisnası, bunla-rın her birinin cemiyetlerine 15-16.000 raddelerinde bir meb-lağ sarf olunduğu cihetle onlar haklarını evvelce almışlar demek olduğu cihetle bundan dolayı terk olunmuştur."⁷⁷²

772 BOA., Yıldız Evrakı, No: 33-1173-73-90.

SONUÇ

Buraya kadar Gazi Osman Paşanın hayatını kronolojik bir surette takdim etmeye çalıştık. Aşağıdaki kısımda ise onun hayatı ve çalışmaları kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

Doğum yeri ve tarihi konusunda değişik ifadeler kullanılmışsa da, kendi yazdığı otobiyografisinde belirtildiği üzere, 1833 yılında Tokat'ta doğan Gazi Osman Paşa fakir bir aileye mensuptur. Ailesi hakkında da açık ve kesin bir bilginin bulunmadığı Osman Paşanın ilk çocukluk yılları Tokat'ta geçmiş ve daha sonra İstanbul'a gelerek burada ilkokuldan sonra askerî rüştiyeye yazılmış, tabiatında var olan yüksek askerlik sanatının tahsilini görmüş, Kırım Savaşı'nda o güne kadar öğrenmiş olduklarını kısmen tatbik etme fırsatı bulmuştur. Tahsilini büyük bir başarı ile tamamlayan Osman Paşa Anadolu'nun birçok yerinde görevler almıştır. Fakat onun ilk ciddi başarısı ve adını ilk duyurduğu yer ve zaman 1876 Osmanlı-Sırp Savaşı olmuştur. Bu savaş sırasında Sırlara karşı kazanmış olduğu başarısı, bugünkü Bulgaristan toprakları içerisinde yer alan Plevne Müdafaa Muharebeleri ile devam etmiştir. Ruslara karşı gösterdiği üstün ve inanılmaz başarılarından dolayı kendisine Gazilik rütbesi verilmiş, yardımsızlık ve imkânsızlıklardan dolayı esir düştüğü düşmanları tarafından bile takdirle karşılanmış ve bu takdirin bir işareti olmak üzere kılıcı kendisine iade edilerek misafir muamelesi görmüştür.

19 Temmuz 1877 tarihinden 10 Aralık 1877'ye kadar, hemen her günü ateş, 8-24 Eylül arasında 16 günü şekli muhasara, 24 Teşrinievvel'den huruca kadar 47 günü de sıkı bir kuşatma içerisinde olmak üzere, tam dört ay, 23 gün sürerek beş aya yaklaşmış olan Plevne Savunması, yapılan huruç hareketi neticesi 11 paşa, 2.000 subay, 37.000 asker, 20.000 hasta ve yaralı ile yaklaşık 40.000 insan gücü ve 100.000 top, 70.000 silah, 40.000 ağır top ve 24 bataryanın teslim ve kaybedilmesiyle sona ermiştir.⁷⁷³

773 Annual Register 1877, s. 200; Stanley Lane-Poole, Turkey, New York 1888, s. 362; H.M. Hozier, Russo-Turkish..., c. 2, s. 723; Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 556, c. 2, s. 538; Edwin Pears, Forty Years in Constantinople 1873-1915, London MCMXVI, s. 25.

Bu süre zarfında, 18 Temmuz, 11/12 Eylül ve 10 Aralık tarihlerinde üçü büyük ve gayet şiddetli ve kanlı muharebe ve dört defa da ikinci derecede ehemmiyet arz eden 8 Temmuz Plevne, 31 Ağustos Pelışat, 3 Eylül Lofça ve 24 Teşrinievvel Gorna-Dubnik çarpışmaları vukua gelmiştir. Bundan başka ufak tefek çarpışmalar hesaba katılmazsa yirmi defa da küçük mikyasta çarpışmalar olmuştur.⁷⁷⁴ Muhasara sırasında, Osman Paşanın sadarete yazdığı raporlara göre de tam dokuz kez huruç hareketinde bulunulmuştur.⁷⁷⁵

Plevne Muharebeleri yaralı ve ölü olarak Ruslara takriben 55.000, Romanyalıları 10.000 kişiye mal olmuştur. Plevne ordusunun yaralı ve hasta olarak verdiği şehit sayısı ise yaklaşık 30.000 kadardır. Bu miktarra hastalıktan ölenlerle, Rusya'da gidecekleri yere gidinceye kadar havanın şiddetine, açlığa ve sefalete dayanamayarak vefat eden 8–9.000 adedindeki esir de dâhildir. Eğer sivil halktan ölenler de hesaba katılacak olursa o zaman Plevne muharebelerinin yediği insan başı sayısı 100.000 kişiye yükselir. Bunlardan 40.000'i aldıkları yaradan ve tutuldukları hastalıklardan ölmüş ve ancak 20.000 kadarı fiilen muharebe-lerde şehit düşmüştür.

Muharebenin başlangıcından sonuna kadar Ruslar, Romenlerle birlikte, buraya takriben 250.000 asker, 700 top sevk etmek suretiyle Plevne'yi ele geçirmeye çalışmışlardır. Buna mukabil Plevne'deki Osmanlı gücü 40.000 nefer ve 100 toptan müteşekkildi.⁷⁷⁶

Fakat Ruslar Osman Paşanın bu kuvvetini mevcudun iki misli olarak tahmin etmişler ve bu yanlış tahmin ve üst üste uğranılan yenilgiler nedeniyle buraya haddinden fazla asker göndermişlerdir. Hâlbuki asker bakımından en zengin bulunduğu zamanlar bile Plevne kuvvetlerinin sayısı 45.000'i asla geçmemiştir. Bütün yabancı basın ise bu kuvveti 75–80.000'e kadar yükseltmiştir.⁷⁷⁷

Rusya ile aramızda vukua gelen bu muharebenin esasen bu derece uzayıp gitmesi ve iki tarafa da pahalıya mal olması Rus hükûmetinin bir gafleti neticesiydi. Silâh altında bulunan Rus ordusunun Osmanlı kuvvetlerini kesin surette bozmaya ve perişan etmeye kâfi geleceği şeklindeki yanlış ve isabetsiz bir tahminle harbe atılmış olan Rusya, bu hususta aldandığını çok geçmeden kendisi de anlamıştı. Fakat Rus

774 William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 175; I. Hâmi Dânişmend, *Kronoloji...*, s. 307.

775 The Manchester Guardian, December 10, 1877, s. 8.

776 William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 175.

777 İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları*, s. 18.

ordusunun yüz bin kişi gibi mühim bir kısmı yalnızca küçük bir Plevne ordusu için dahi kifayet etmemiştir. Hatta ihtiyat ordusu kumandanı Adil Paşa şayet vaktinde muharebe meydanına yetişebilmiş olsaydı Rus ordusu muhasarayı devam ettirmeğe muvaffak olamayacak ve bu muhasara çemberi kırılıp çıkılabilecekti.⁷⁷⁸

Osman Paşa ve ordusunun kendilerinden çok daha kuvvetli ve üstün durumda bulunan Rus-Rumen ordularına karşı beş ay gibi bir süreyle dayanması ve karşı koyabilmesinin sebeplerinden biri de hiç şüphesiz, bu muharebede kullanılmış olan silahlardır. Bu sebeple kısa da olsa bu hususa temas etmeyi faydalı görmekteyiz.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti 1873 senesinde Krupp Fabrikası'ndan Boğazların, özellikle Çanakkale'nin, tahkimi nedeniyle 500 top satın almış ve bunun için 1. 206.987 Osmanlı lirası (takriben 6 milyon Taler) ödemiştir.⁷⁷⁹ Yapılan siparişler yedi adet (35,5 cm), otuz beş adet (24 cm)'lik ağır toplar ve bin adet (8,7 cm) saha ve diğer türden çeşitli havan toplarını kapsamaktaydı. Bunlardan ağır toplar ve 24 cm'likler Boğazlar ve Çanakkale'nin tahkimine tahsis edilmiş, diğerleri ise kara savunması için ayrılmıştır.⁷⁸⁰

Yine 93 muharebesi'nde kullanılmak üzere 1877 Nisan'ında aynı fabrikadan 100 top, Amerika'dan 334.000 Martini ve 33.000 Winchester tüfekleri alındığı gibi, harbin cereyan ettiği sırada da 100.000 Martini silahı daha satın alınmıştır.⁷⁸¹ Ayrıca Henri-Martini ve Winchester tüfeklerinin kovan ve kurşunlarının burada üretilebilmesi için Avrupa'dan getirilmesi kararlaştırılan fişek makinelerinin anlaşma gereğince parası olan elli iki bin Osmanlı lirası 92 Mart'ından itibaren her ay beşer bin lira ödemek suretiyle altı ay zarfında teslim olunması kararlaştırılmışsa da, hazine dairesi bu hususa ehemmiyet vermediğinden taksitler ödenmemiştir.⁷⁸²

Bu sebepledir ki daha 93 Harbi öncesinde teknik donanım olarak, Rusya ve Avrupa'daki düşmanlarına karşı, Osmanlı ordusu oldukça üstün bir durumda bulunmaktaydı.⁷⁸³ 1877/78 Savaşı'nda ise bu teçhizat

778 Tarih Mümtaz Göztepe, Gazi Osman Paşa..., s. 21.

779 Merwin Albert Griffiths, The Reorganization of the Ottoman Army under Abdülhamid II, 1880-1897, (Yayınlanmamış doktora tezi), University of California, Los Angeles 1966, s. 69-70; Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, sy. 32, İstanbul 1979, s. 484 vd.

780 M. Albert Griffiths, The Reorganization..., s. 69.

781 Orhan F Köprülü, "Plevne Seminerinin Işığı Altında", Türk Kültürü, sy. 184, 1978, s. 194.

782 Meclis-i Meb'usan 1293-1877 Zabıt Ceridesi, c. 2, İstanbul 1939, 101.

783 M. Philips Price, A History of Turkey From Empire to Republic, London 1961, s. 108 vd.

durumuna ilaveten ordu kitalarına Alman nüfuzu yanında Prusya organize sistemi de hâkim olmuştur. Von Molteke'nin bu alandaki misyonu ve Fransa'dan tedarik olunan kredi, Sultan II. Abdülhamid'i en son silahları satın almaya muktedir kılmıştır.

Ordunun silah yönünden teçhizatı belli bir modelden oluşmakta aksine çeşitlilik arz etmekteydi. Bu silahların birçoğu, zamanın en son silahı durumunda olan Peabody-Martini, Dreyse, Krnka ve Schneiders silahları ile muayyen miktarda Fransız yapımı Mitralleuse otomatik silahları ve ayrıca, siper savaşlarındaki kullanım kolaylığı ve etkinliği daha önceden ispat edilmiş olan Linneman portatif spadelardan (mahmuz) oluşmaktaydı.⁷⁸⁴ Özellikle bu silahlar içerisinde Winchester tüfekleri Avrupa'da ilk defa Osmanlı askerleri tarafından kullanılmış, kısa menzilli siper muharebelerinde büyük bir başarı sağlamıştır. Satın alınan bu tüfeklerden Henri-Martini'ler süvarilere, Ramenkont ve Winchesterler subay ve topçulara dağıtılmıştır. Piyadelere ise Henri-Martini, beyaz namlulu ve 750 milim mevzili Shnaider İspirinkfeld cinsleri, kasatura ve süngü tevzi olunmuştur.⁷⁸⁵

Mezkûr silah modellerinin yanında, dokuz santimetrelik çaplarıyla 4 ve 6 librelük güllelerin atılabildiği, eski ve yeni iki değişik türdeki ağır Krupp saha topları kullanılmış⁷⁸⁶ ve bu modellerden depolarda bol miktarda saklanmıştır.⁷⁸⁷

Osmanlı cephesinde durum bu merkezde iken Rus tarafında manzara pek fazla parlak değildi. Piyadelerin kendilerini muhafaza etme imkân ve teçhizatı zayıftı ve hâlâ süngü geleneği içerisinde eğitim yapmaya çalışmaktaydılar. Sadece muhafızlar ve Kafkas kıtasından muayyen miktardaki askerler Berdan tüfekleriyle teçhiz olunmuşlardı. Piyadeler hâlâ eskimiş ve modeli geçmiş olan Krynks silahları kullanmaktaydılar. Süvari ve topçular ise muhtelif modellerle donanmışlardı. Saha topçuları teçhizatça en zayıf bölümü oluşturmakta ve eski model topları kullanmaktaydı.⁷⁸⁸

784 B. H. Sumner, *Russia and The Balkans 1870-1880*, Oxford 1937, s. 303; M. Philips Price, aynı eser, s. 109; Radu Rosetti, "Roumania's Share...", s. 552; Seignobos, *A Political History of Contemporary Europe*, s. 825.

785 Miralay Talat, *Plevne...*, s. 150.

786 B. H. Sumner, aynı eser, s. 825; Radu Rosetti, aynı yer, s. 303.

787 M. Philips Price, aynı eser, s. 109; Baker Pasha, *War In Bulgaria*, c. 2, London 1879, s. 381 vd. Cepheye sevkolunan silâhlarla alakalı olarak bk. Halil Sedes, *Osmanlı-Rus...*, c. X, s. 13 vd.

788 B. H. Sumner, *Russia...*, s. 303 vd.

Plevne'nin maddi ve manevi büyük zararlara mal olan birkaç muharebeden ve şiddetli bir muhasaradan sonra sükût etmesinin nedenleri muhtelif müellifler tarafından ele alınmış ve bu hususta bir takım görüşler beyan edilerek tenkitlerde bulunulmuştur.

Bu sebeplerden ilki, bu harpte Osmanlı devletinin siyasi ve askerî açıdan yalnız bırakılacağını o zamanki devlet adamlarının bunu önceden kavrayamamış olmalarıydı. İngiltere'nin, Ruslarla muhtemel bir savaşta, yanımızda olacağı sanılmış, Tersane Konferansı (23 Aralık 1876), Londra Protokolü (31 Mart 1877)'nde ileri sürülen şartların kabul olunmaması ve nihayet Karadağ'ın taleplerinin reddedilmesi bu kabil yanlışlar arasındaydı.

Bir diğer husus ise askerî yanlışlıklar ve organizasyondaki düzensizlik yanında, kumandanlar arasındaki çekişmeler ile pasif bir davranış sergilenmesiydi. Bu unsur harbin kaybedilmesinde belki de en büyük sebebi oluşturmuştur denebilir.

Çok yaşlı bir durumda olan Abdülkerim Paşanın, düşmanın ele geçirmeyi planladığı stratejik noktaları muhafaza etmedeki aciziyeti bunun en bariz misalini oluşturmaktadır.

Nitekim 1 Temmuz sabahı Tuna Nehri 120.000 Rus ordusu tarafından dört değişik noktadan geçilmiş, Abdülkerim Paşa ise bu hareket karşısında pasif bir davranış sergileyerek İstanbul'da ilgili makamlara 'Hiçbir erinin yurduna dönemeyecek şekilde düşmanın büsbütün mahvedileceğini...' yazmıştır.⁷⁸⁹ Ruslar, kuzey tehlikesine karşı hazırlanmış olan Rumeli'nin iki tabî savunma hattının ikisinin de içinde bulunulan gafletten faydalanılarak hiçbir ciddi mukavemet görmeden geçmeleri neticesi, 7 Temmuz'da Tırnova'yı, 16 Temmuz'da Niğbolu'yu almış ve 19 Temmuz'da da Şıpka Geçidi'ni zapt etmişlerdir. Bu suretle daha harbin başlangıcında Osmanlı ordusu, bir bölümü Tuna Nehri ile bu dağlar arasında kuzeyde, diğer kısmı ise bu dağların güneyinde, birleşmeleri imkânsız hale gelen iki kısma ayrılmışlardır. Harbin bu şekilde gelişme kaydetmesi ise Abdülkerim Nadir Paşanın görevden alınarak yerine, harbin en kritik bir anında başkumandanlık değişikliğine gidilmesi gibi tehlikeli bir kararı neticesi, Alman-Hırvat karışımı, Mehmed Ali Paşanın tayin edilmesine neden olmuştur.⁷⁹⁰ Bu olumsuzluğa ilaveten, savaş boyunca en belirgin zayıflık, İstanbul'da entrika ve

789 The Annual Register, a Review of Public Events at Home and Abroad for the Year 1877, London 1878, s. 191.

790 Edmund Ollier, History of..., c. 1, s. 6.

kararsızlık yolu ile garip bir şekilde üzerinde durulan personel çalışması ve kumandanlar arasındaki kişisel kıskançlığın mevcudiyetinden söz edilebilir.⁷⁹¹

Gariptir ki devletin hayat memet mücadelesi verdiği bu savaş sırasında Osmanlı kumandanları arasında husumet ve kıskançlık başını almış yürümüş, her kumandan kendi nüfuz dairesini genişletme çabasına düşmüştür. Osman Paşaya 'Gazilik' unvanının verilmesi ile kendisine karşı olan husumet ve kıskançlık daha da artmış, Plevne'yi kurtarma veya yardım da bulunma imkânına sahip olan kumandanlar böyle bir teşebbüsten sarfı nazar ederek ellerindeki kuvveti tehlikeye atarak mağlup olmaktan âdeta kaçınmışlardır.⁷⁹² Hatta inanılması güç bir iddiaya göre Plevne'ye erzak ve teçhizat desteğinde bulunan kumandanlar muhasara sırasında Ruslardan rüşvet bile almışlardır.⁷⁹³

Başkumandan görevini yürütmekte olan Mehmed Ali Paşa, değerli bir kumandan olmasına rağmen diğer komutanlara nazaran oldukça genç yaşta idi ve emrinde kendisinden daha yaşlı ve tecrübeli kumandanlar bulunmaktaydı. Bu nedenle daha ilk anlardan itibaren mevcut kumandanlar arasında onu başarısızlığa uğratma yolunda menfi faaliyetler olmuştur.⁷⁹⁴

Mehmed Ali Paşa, Lom'da başkumandan olarak bulunurken Osman Paşanın mutlaka Plevne'den geri çekilmesini ve Lofça'nın istirdadının mümkün olmaması halinde Orhaniye geçidine yakın bir yere yerleşerek orasını tahkim etmesini İstanbul'daki makamlara yazdığı raporlarda ısrarla dile getirmiştir. Fakat emrinde bir hayli kuvvet bulunan Şevket Paşa, ekimin ilk günlerinde hiçbir mâni ile karşılaşmadan Plevne'ye geniş miktarda takviye kuvveti ve askerî malzeme sevk etme imkânına sahip olmasına rağmen bunu yapmayarak İstanbul'a hayali muzafferiyetlerden bahseden ateşli raporlar yazmış ve bu suretle ilgili makamlar üzerinde Osman Paşanın Plevne'den geri çekilme mecburiyetinde kalmasını önlemede başarı göstereceği kanaatini uyandırmıştır.

Şevket Paşanın bu teminat ve telkinleri karşısında Mehmed Ali Paşanın ısrarı ve Osman Paşanın arzusuna rağmen, Dersaadet'teki yetkili makamlar, henüz fırsat varken, Plevne'nin tahliyesini kabule yanaşmayarak reddetmişlerdir.⁷⁹⁵

791 H. M. Sumner, *Russia...*, s. 303.

792 Kirazlı-Hüsrevoğlu, *93 Harbinde...*, s. 73, 147.

793 Stanley Lane-Poole, *Turkey*, s. 361-362.

794 Kadir Mısıroğlu, *Moskof Mezalimi*, İstanbul 1970, s. 197.

795 Valentine Baker Pasha, *War in Bulgaria*, c. 1, s. 15 vd, 359.

Plevne'nin sükûtu nedenleri arasında üzerinde durulması gereken diğer birkaç husus da şudur:

Osman Paşanın emri altında bulunan askerler 1876 yılında vuku bulan Sırp Savaşı'nda tecrübe kazanmış olmakla birlikte hemen hemen hepsi nizami askerlerden oluşmaktaydı. Aslında askerden ziyade, askerî tecrübeyi yaşamış oldukları savaşlarda elde etmiş bulunan, mücehhez insanlardan meydana gelmekteydi.⁷⁹⁶ Bu gerçeğe ilaveten bir diğer nokta da, Osman Paşa askerlerinin büyük bir, bölümünün ağustos ayından sonra düzenli bir ordu durumunda olmaktan çıkmış olmasıdır. Bu hâl şüphesiz onun 31 Temmuz ve 11–12 Eylül zaferlerinden sonra Ruslar üzerine neden hücumda bulunmadığını kâfi derecede açıklar mahiyettedir. Aslında bu zaferler neticesi Ruslar o kadar feci bir şekilde sarsılmışlardı ki bu halleriyle onları Niğbolu ve Sistova'dan kolayca atmak ve buradaki köprüleri ele geçirmek gayet mümkündür. Fakat Osman Paşa, maiyetinde bulunan süvarilerin ve ordusunun sahip olduğu manevra kabiliyetinin zayıflığının farkında olmasından dolayı açık arazide düşmanı takipten kaçınmıştır.⁷⁹⁷

Kaybın asıl sebeplerinden biri, hemen her Osmanlı savaşında olduğu gibi bu muharebede de kumandanlar arasında komuta birliğinin ve icra olunacak gerçek bir savaş planının olmayışıdır. Muharebe meydanlarındaki generaller başkentten sürekli bir birine tezat arz eden emirler almış, muktedir merkezi bir kontrol tarafından kumandanların düzenli bir iş birliğinde bulunmaları sağlanamamıştır.⁷⁹⁸ Bunun yanında ordunun Sultan Abdülaziz'e karşı ihtilal yapmış olan bir subay kadrosu elinde bulunması, husule gelecek rekabet ve iç çekişmeler sebebiyle ihtilal yapmış bir askerî kadronun zafer kazanmasına hiçbir zaman imkân bırakmamıştır.⁷⁹⁹

Osman Paşanın Plevne'de, daha kendisine üç hafta yetecek derecede elinde malzemesi ve nakliye arabalarında on günlük erzakı mevcut olmasına rağmen neden huruç hareketinde bulunduğuunun sebepleri üzerinde durularak bir takım yorumlar yapılmış ve tenkitlerde bulunulmuştur.

Huruç sırasında koşum altında, en az, bin kadar sığır ve ayrıca kesilip gıda olarak kullanılabilir muayyen bir miktar da at bulunmaktaydı.

796 Archibald Forbes, *Czar and Sultan*, s. 309 vd.

797 J. H. Rose, *The Development of European Nations 1870-1914*, London 1916, s. 217.

798 William L. Langer, *European Alliances...*, s. 121.

799 Kadir Mısıroğlu, *Moskof...*, s. 197.

Şayet Osman Paşa bulunduğu yerleri üç hafta daha muhafaza etmiş olsaydı Rus ordusunun Balkanları geçmesini aynı süreyle önlemiş olacaktı ve bu da genel savunma açısından önemli bir kazanç sağlayacak; Mehmed Ali veya halefi, Plevne'nin kurtarılması için oluşturulmuş olan orduyu organize etmeye daha fazla vakit elde edecek ve bahara kadar Rusların güneye doğru ilerlemeleri imkânsızlaşmış olacaktı.

Osman Paşanın bütün bunları görmezlikten gelerek huruç hareketine girişmesinde bazı sebeplerin etkili olduğu ifade edilmiştir.

Bir iddiaya göre garnizonda salgın bir hastalık patlak vermiş ve bu ölümcül hastalığın kısa zamanda kasaba halkı ile birlikte bütün askerlerin de telefine sebep olmasından korkulduğundan dolayı huruç hareketinde acele edilmiştir. Diğer bir görüşe göre Osman Paşa Rus hatlarını yarabileceğine gerçekten kâni olmuştu ve onun huruçta bulunmaktan maksadı sadece esarete bulunma arından askerî şerefini kurtarma çabası değildi. İleriye sürülen diğer bir görüş ise Osman Paşanın her ne pahasına olursa olsun huruç hareketinde bulunmaya kararlı olduğunu Seraskerlik makamına yazmış olmasıydı.⁸⁰⁰

Osman Paşa, Plevne'yi bir hastaneye çevirmektense muhasara hatları üzerinde boğaz boğaza mücadele etmeyi ve gerekirse bu şekilde esir düşmeyi daha makul ve münasip görmüştür.

Huruç teşebbüsünün muvaffakiyetle neticelenmesi halinde, Osman Paşanın fikri, İsker Nehri'nin diğer tarafına geçmek ve düşmanla kendi arasında bir mâni oluşturduktan sonra yavaş yavaş Sofya'ya çekilerek Balkan silsilesinin batı cihetini müdafaaya memur olan ordularla birleşmeye çalışmaktı.⁸⁰¹ Fakat öyle anlaşılmaktadır ki Gurko'nun muhasara hattında bulunan 30.000'in üzerindeki muhafızla birlikte geri çekilmesinin Rusların kuzeybatı cihetinde zayıflığa neden olduğunu, bununsa yarma hareketine müspet yönde katkıda bulunacağını düşünmüş olan Osman Paşanın, geri çekilen bu muhafızların yerlerinin ihtiyatta bulunan askerlerce doldurulmuş olmasından haberi yoktu.⁸⁰²

İki ordu arasındaki askerî kuvvet ve mühimmat açısından mevcut nispetsizlik yanında huruç hareketini olumsuz kılan bir diğer engel de bu hareketin icrası sırasında halka ordu ile birlikte hareket etme izninin verilmiş olmasıydı.

800 Edmund Ollier, *History of...*, c. 1, s. 557.

801 William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 147; Osman Senai, *Gazi Osman...*, s. 49.

802 Edmund Ollier, *History of...*, c. 1, s. 557.

Üç yüz ailenin oluşturduğu bu halk kafilesi, askerî kıtanın yürüyüşüne pek çok olumsuz tesirlerde bulunmuş ve huruç hareketinin akim kalmasında mühim rol oynamıştır.⁸⁰³ Muhtemelen çıkışta ahalinin de yer alması nedeniyledir ki Osman Paşa ikinci kola iki saat arayla harekete geçmeleri emrini vermiş olmasına sonradan teessüf etmiş ve bunun bir saatlik bir ara ile yapılmış olması halinde huruç hareketinin başarı ile neticelenmiş olacağını beyan etmiştir.⁸⁰⁴

Bu harbin en çok ele alınan ve tenkide maruz kalan yönlerinden biri ve belki de en mühimi, harbin mağlubiyet şeklindeki neticesinin ağır ve kanlı faturasını, başta Sultan II. Abdülhamid olmak üzere, birilerinin üzerine yıkma çabasıdır. Bunun için, tıpkı yukarıda bizim yaptığımız gibi, birçok kimse itham edilmiş ve hatalı bulunmuştur.

Mesela saray ve sadaret için en başta gelen suçlamalardan biri, bu harbi merkezden idare ettiği ve kumandanlara yetki tanımadığıdır. Aslında bu noktada beyan edilen fikirlerin ve ortaya atılan iddiaların elbette haklılık payı vardır. Fakat unutulmaması gereken bir diğer noktada da, bu iddialardan bir kısmının Sultan Abdülhamid'i karalamak ve bir takım kumandanların hıyanetlerini örtmek yolunda sarf edilmiş sözler olduğunu da düşünmek gerekir. Hakikatte harbiye nezaretinde hareketi dikkat ve hassasiyetle takip eden kumandanlar; başta padişah olmak üzere, sabahlara kadar harita üzerinde imali fikir etmişlerdir. Sultan Abdülhamid'in Süleyman Paşaya çekmiş olduğu aşağıdaki telgraf, saray ve sadaretin muharebenin seyrine ne derece ehemmiyet vererek üzerinde titizlikle durduklarını göstermesi açısından mühimdir.

Sultan Abdülhamid'in, kuvvetlerini hareketsiz bir duruma sokmuş bulunan kumandanlara bunların seyyar bir hâle sokmaları yolundaki telgrafi şöyledir:

"Tuna ordusunda görülen başlıca hata, birliklerin çevik ve seyyar bir halde bulundurulmaları yerine belli başlı noktalarda çakılıp kalmış olmasından, hareketsiz bırakılmasından, dağınık ve gayesiz tutulmasındandır."⁸⁰⁵

Esasen 93 Harbi'nin bidayetinden nihayetine kadarki safhada nelelerin nasıl cereyan ettiği sorularının tamamıyla vuzuha kavuşturulmadığı, bu harbe ait bütün vesikaların bir arada görülmesinin ve üzerinde

803 Annual Register..., s. 199; Osman Senai, Gazi Osman..., s. 48.

804 H. M. Hozier, Russo-Türkish..., c. 2, s. 717.

805 Zuhûri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 79.

gereği gibi bir çalışma yapılmasının dahi henüz mümkün olmadığı bir ortamda, kalkıp bu harbin idaresi ve yenilgisinin suçlusu konusunda, gerek saray ve sadareten ve gerekse harp meydanındaki kumandanlardan bir kısmını suçlamaya girişerek bu hususta kesin ve kati birtakım görüşler serdedip fikir beyanında bulunmak, sanırız makûl ve ilmî bir davranış olmasa gerektir.

Aslında Osman Paşa düşmana değil, ihmal ve çaresizliğe mağlup ve teslim olmuştur. Harp sırasında gayet muvafık ve makul strateji planlarını ilgili makamlara arz etmiş olmasına rağmen bunlar ya reddedilmiş veya mukabele görmemiş yahut da iş işten geçtikten sonra cevap verilmiştir.⁸⁰⁶

İmparator Alexander, Romanya Prensi Şarl, Rus Orduları Başkumandanı Grandük Nikola, yaralı bir halde esir olan Osman Paşayı ayrı ayrı ziyaret etmişler ve Plevne ordusunun galip sayılacak bir surette mağlup olduğunu belirtmişlerdir. Grandük Nikola hareketin neredeyse muvaffakiyetle neticelenmek üzere olduğunu itiraf etmiş ve asıl bundan dolayı paşayı takdir ederek yaptıklarından çok istifade edip ders aldığını belirtmiştir.

Plevne ordusu, her türlü noksanlara rağmen açık sayılan bir mıntıkada kendisinden çok daha kuvvetli ve üstün düşman ileri harekâtını aylarca felce uğratarak durdurmuş ve dolayısıyla Rusların Rumeli'yi geçerek İstanbul'u tehditte bulunmasını geciktirmiştir.⁸⁰⁷

Plevne Muharebelerinde Osman Paşanın savaş usulüne getirmiş olduğu yenilikler harp tarihi açısından ehemmiyet arz eden noktalardan biridir. Bu yeniliklerden dolayıdır ki savunma durumunda bulunan piyadenin kendisini emniyete alması normal ve beraberinde sadece kendisini muhafaza edecek aletler değil fakat aynı zamanda kazma ve kürek de taşıması normal bir hâl olarak kabul edilmiştir.⁸⁰⁸ Onun Plevne savunması modern harp tarihinin en parlak faaliyeti olmuştur.⁸⁰⁹

Son huruç teşebbüsünün akim kalması üzerine kamuoyu bu olayı "Kader böyle imiş." teselli ve teslimiyetiyle karşılarken Ruslar, Plevne engelini ortadan kalkması ile kısa bir süre zarfında Sofya'yı işgal

806 William V. Herbert, *Bir İngiliz...*, s. 25.

807 William L. Langer, *European Alliances...*, s. 129; Halil Sedes, *Bosna-Hersek...*, c. 2, s. 138; I. Hami Danişmend, *Kronoloji...*, s. 307.

808 *The New Cambridge Modern History*, (Edited by: F. H. Hinsley) c. XI, Cambridge 1962, s. 208.

809 William L. Langer, *European Alliances...*, s. 121.

ettikten sonra hemen ardından 20 Ocak'ta Edirne'yi ele geçirmiş ve süratle İstanbul önlerine gelmişlerdir.

Plevne'nin sükûtu ve ordunun mağlubiyeti durumdan istifade etmeye çalışan fırsatçı Ruslar ve Bulgarlarla gözü dönmüş çapulcular, Osman Paşanın şahsî eşyasına bile saldırarak yağmalamaya çalışmışsa da, bir Fransız tarihçisinin Plevne hakkında dediği gibi:

"Türklerin ne Meç'leri, ne de Sedan'ları vardı. Plevne teslim olduğu zaman Rusların eline bir tek bayrak bile geçmedi."⁸¹⁰

Esaretten kurtularak İstanbul'a dönüşü başta padişah olmak üzere İstanbul halkı tarafından büyük bir coşku ve sevince neden olmuş, daha avdetinin ikinci günü Hassa Müşirliği'ne atanarak sarayda ilk vazifesine başlamıştır. Bu görevine ilaveten Mabeyn Müşirliği görevine de getirilen Osman Paşa, birkaç defa azledilmekle beraber, Seraskerlik vazifesini de yürütmüştür.

Uhdesinde taşıdığı vazifelerin ve II. Abdülhamid'e olan yakınlığının kendisine kazandırmış olduğu avantajlardan yararlanarak siyasi çalışmalarda da bulunan Osman Paşanın en büyük mücadelesi ordunun ıslahı konusunda olmuştur. Yapılması düşünülen ıslahat hareketinin kendi değerlerimize dayanan ve dış bağımlılığı doğuracak her türlü teşebbüsten uzak bir program dâhilinde yapılması gerektiği fikrini savunmuş ve bu fikri benimseyenlerin temsilcisi durumunda olmuştur. Onun bu davranışı İngiliz yanlısı bir politika izleyen başta Tunuslu Hayreddin Paşa olmak üzere Fuat ve Nusret Paşalarla anlaşmazlığa düşmesine sebep olmuş, bu durum ise kendisini Sultan II. Abdülhamid'in gözünden düşürmek ve İstanbul'dan uzaklaştırmak için, aleyhinde bir takım suçlamalar yapılmasına ve ithamlarda bulunulmasıyla neticelenmiştir.

Osman Paşanın saray muhiti içerisindeki önemli çalışmalarından biri de ulema sınıfı ile işbirliği içerisinde olması ve dinî sınıfın liderliğini yapmış bulunmasıdır. Bir taraftan dinî duygu ve düşüncenin gelişmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunurken, diğer taraftan da Osmanlı ülkesi dâhilindeki önde gelen dinî şahsiyet ve gruplarla münasebet içerisinde olmuştur.

1897 yılında vuku bulan Osmanlı-Yunan Savaşı'nın ilk günlerinde görülen başarısızlık üzerine Osman Paşanın ordu müfettişi olarak vazifelendirilmesi, O'nun askerî alandaki başarı ve kabiliyetinin başarısı

810 Zuhûri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu..., c. 13, s. 92.

yanında, aynı zamanda saraydaki siyasi muhaliflerinin kendisini İstanbul'dan uzaklaştırma girişimlerinin de bir neticesi olmuştur.

Muhalifleri tarafından her türlü girişimlere rağmen Osman Paşa yirmi üç yıl süren (1877–1900) saray hayatı esnasında kendisi II. Abdülhamid'e sadakatle bağlı kaldığı gibi Abdülhamid de ona karşı güven beslemiş, iki oğlunu iki kızına damat etmiş, Cuma ve sair selamlıklarda karşısına almak suretiyle kendisine olan itimadını izhar etmiş ve hatta başta İngiliz elçisi Mr. Layard olmak üzere, muhalifleri tarafından aleyhinde söylenen sözlere fazla iltifat etmemiştir.

Askerlik sanat ve dehasının kendisinde toplandığına şahit olduğumuz fazla uzun olmamakla birlikte vakur ve heybetli bir görünüm, iri ve kuvvetli tıknaz bir vücudun sahibi olan Gazi Osman Paşanın 1900 yılındaki ölümü gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında büyük bir teessürle karşılanmış, kendisine duyulan sevgi ve saygının bir neticesi olarak adına şiirler ve marşlar söylenmiş, ismi kasabalara, semtlere ve okullara verilmiştir. Osmanlı askerî tarihinde yapmış olduğu başarılı hizmetlerinden ve kazanmış olduğu haklı şan ve şöhretinden dolayı o her zaman için saygı ve hürmetle anılmaya devam edecektir.

GAZİ OSMAN PAŞA ve PLEVNE İÇİN
YAZILAN ŞİİRLER

PLEVNE MANZUMESİ

Plevne yâd-ı bülendinde inleyen mâtem
İlelebed verecektir bu kavme fahr ü elem
O bir nişâne-i tezkârı olmayan şühedân,
Yaşar kulûbi tahassüste bî-gam ü nisyan
Birer sahîfe-i tarih sevb-i münferidi,
Gıdâ-yı ye's bu kavmin gıda-yı ümidi
Bütün şedâid-i arz ü semâya kahkaha-zen,
Döğüştü durdu o askerler aç ve çıplakken
Süleyman Nazif

PLEVNE⁸¹¹

Plevne dedikleri küçük kasaba
Rus askeri çoktur gelmez hesaba
Atılan gülleleri almaz kasaba
Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdat gelmez

Plevne içinde ordu kuruldu
Osman Paşa sol yanından vuruldu
Kırk beş bin askerle esir tutuldu
Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdat gelmez

811 Gazi Osman Paşa ve Plevne üzerine yazılan marşlar ve mahiyetleri için bak: M. Şakir Ülkütaşır, Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1979, s. 313-328.

PLEVNE MARŞI

Tuna nehri akmam diyor
Etrafımı yıkmam diyor
Şanı büyük Osman Paşa
Plevne'den çıkmam diyor

Olur mu böyle olur mu
Evlat babayı vurur mu
Sizi millet hainleri
Bu dünya size kalır mı

Kılıcımı vurdum taşa
Taş yarıldı baştan başa
Namı büyük Osman Paşa
Askerinle binler yaşa

Tuna nehri akar gider
Etrafını yıkar gider
Şanı büyük Osman Paşa
Moskofların kırar gider

Kapandı Plevne'nin yolu
Düşman sardı sağı solu
Askerim çok, cephanem yok
YetiŐ Süleyman Paşa kolu

Kahpe Moskof kesti yolu
Almak ister İstanbul'u
Plevne bir toprak kala
Düşman sarmış sağı solu

Bakın hele Balkanlara
Boyanmış hep al kanlara
Benziyor Türk askerleri
Ateş saçan volkanlara

Türk'e pusu kurdu Moskof
Bunca yiğit vurdu Moskof
Osman Paşa karşı durur
Almak ister yurdu Moskof

Ağustosta açtı cengi
Görülmemiş daha dengi
Tuna'ya çok kan döküldü
Kıpkırmızı oldu rengi

Dökülen kan döndü sele
Böyle savaş geldi dile
Son neferim ölse bile
Plevne'den çıkmam diyor

İrmak gibi aksın kanı
Bu uğurda verir canı
Türk'ün yüce kahramanı
Plevne'den çıkmam diyor

Cihan şaştı bu savaşa
Saldırıyor dağa taşa
Şanı büyük Osman Paşa
Plevne'den çıkmam diyor.

Kanlı Tuna akmam diyor
Ben düşmandan korkmam diyor
Kılıncımı vermeyince
Plevne'den çıkmam diyor

Olur mu beyler olur mu
Yaver, paşayı vurur mu
Padişahın zalimleri
Bu dünya size kalır mı

DESTAN-I GAZİ OSMAN PAŞA

Nam u şöhretiyle doldu şu cihan
Kahraman-ı zaman işte bu zattır
Meydan-ı cidalde böyle bir arslan
Osman Paşa denilen işte bu zattır.

Hak deyip sunuldu cenk ü cidale
Karşı koydu nice çok cenerale
Hem dahi duyulup yedi kirala
İzinler alan işte bu zattır.

Sene bin iki yüz elli de heman
Tokat şehrinde oldu nümayan
Anneler de pek az şu içre cihan
Zuhur edip doğan işte bu zattır.

Geldi İstanbul'a on sekiz yaşta
Kendi küçük, ama akıl çok başta
Görülmedi eşi bir arkadaşa
Erkân-ı Harb olan işte bu zattır.

En evvel Girit'de başladı isyan
Dediler beri gel ey yiğit Osman
Mahareti anda oldu mümayan
Şakileri tutan işte bu zattır.

Gülle atmak ile kale yıkılmaz
Böyle bir kumandan onlardan korkmaz
Dedi bu ordular bana yine az
Gözünü kırpmayan işte bu zattır.

Düşman baktı gördü başa çıkılmaz
Üç hücumda itti, kale alınmaz
Dedi oturalım burada kış yaz
Orduları geri süren işte bu zattır.

Bu kal'a şan verdi dünyaya cümle
Herkes işi gücü terketti hemen
Bir havadis var mı şu Plevne'den
Deyu sorduran işte bu zattır.

Londura'da (bir) meta yaptı bir dâna
İsmine dedi ânım Plevna
Çok dayanur deyu aldı bay edna
Gazi unvan alan işte bu zattır.

Çoktan geçilirdi hani Ulah'a
Olsaydı Kumandan böyle bir daha
Osman Paşaya hiç olamaz beha
Yüz bin askere can işte bu zattır.

Zahra tükenince şehirde heman
Bir düşman da açlık oldu ol zaman
Buna da artık hiç dayanmaz insan
Ol dem bir düşünen işte bu zattır.

Dedi çıkar isem gerçi kaçarım
Hem de düşmandan çok adam kırarım
Ancak şu askerim canım ciğerim
Diyip sancak çeken işte bu zattır.

Bir de hemen aksi haber dolandı
Gazeteler kara yasa boyandı
Düklerde seller dolup boşandı
Vefat etti denen işte bu zattır.

Bir de dört taraftan teller vuruldu
Berhayat olduğu derhal duyuldu
Ol zaman kalblerde düğün kuruldu
Halkı eden handan işte bu zattır.

İlaveler çıkıp hemen dağıldı
Bu müjde ağızdan ağza yayıldı
Çokları sevincinden düşüp bayıldı
Herkes bir canan işte bu zattır.

Ol vakit bize derd oldu bir görmek
Hem hâk-i payine yüzümüz sürmek
Gerçi var âkibet dünyada ölmek
Ömrü çok istenen işe bu zattır.

Herkes koştu aman bir yer tutayım
Beşikteki çocuk dedi gideyim
Efendimiz dedi gelsin göreyim
Huzuruna çıkan işte bu zattır.

İkinci gün geçti büyük caddeden
Kurşun nişanını takmış sineden
Ol dem seyredeni meserretinden
Gldrp ağlatan işte bu zattır.

Şevketl Hamit Han sen binler yaşı
Mevla versin sana böyle çok paşı
Ol dem cihan bizi etsin temaşı
Mülk  millete şan işte bu zattır.

PLEVNE DESTANI

Osman Paşa der ki vardık beriden
Bize kuvvet verdi Mevlam Yaradan
Gözledim bir imdad gelmez geriden
Tükendi cebhanem gittim yesin

Uyurdum rüyamda girdi düşüme
On iki' çoban geldi durdu karşıma
Seksen bin evladı verdim boşuna
Kalamadım geri gittim yesire

Kible tarafından bir top atıldı
Her bir nefer bin altına satıldı
Plevne'de büyük gavga tutuldu
Ahd ettim Felek'e gittim yesire

Bununla büyük gavga dört oldu
Batum tarafında Derviş Paşa kurt oldu
Kâfir aldı Rumeli yurt oldu
Ne yapsın ehl-i İslâm gittim yesire

Bir taburda çevirdiler tuttular
Hesapsız neferlerim mahvettiler
Beş taburu bir vapura tıktılar
Yedi sancak içeri gittim yesire

Edirne Kapısı hem Gelibolu
Tuna boyundadır Moskof'un yolu
Boşuna elden gitti bu Rumeli
Bozuldu ittifak gittim yesire

Bu bir Boran'dır ki bunu söyledi
İndi aşkın deryasını boyladı
Moskof yesirini Muhammed neyledi
Çok ittifat eder Moskof nesire

BİBLİYOGRAFYA

I. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1. Yıldız Esas Evrakı

2. İrade Dâhiliyye

B. PUBLIC RECORD OFFICE, Londra.

Foreign Office Archives, F.O: 78; 195; 358; 364; 800.

C. BRITISH LIBRARY: Sir Henry Layard's Papers, c. CCII, Add. Ms. 39132, s. 68.

D. LIVERPOOL CENTRAL LIBRARY: Confidential Papers 1877, c. II, Kısım XX.

II. YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

A. BRITISH DOCUMENTS ON FOREIGN AFFAIRS, Reports and Papers From the Foreign Office Confidential Print. Part 1, From The Mid-Nineteenth Century to the First World War. Series B, The Near and Middle Eastern 1856–1914. General Editors, Kenneth Bourne and D. Camerson Watt. Volume 4, The Ottoman Empire and The War With Russia 1877/78, University Publication of America 1984.

B. PAPERS RELATING TO THE Foreign Relations of the United States Transmitted to Congress, With the Annual Message of the President, December 2, 1878, Washington 1878, s. 848.

G. THE ANNUAL REGISTER 1877, London 1877.

III. ESERLER

ABDİ TEVFİK: Devlet-i Âliyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdavele-i Efkâr, İstanbul 1315.

AHMET SAİB: Son Osmanlı Rus Savaşı, Mısır 1327.

ANCEL, Jacques: Manuel Historique de la Question D'orient (1792–1925), Paris (trs.).

- ANDERSON, Dorothy: The Balkan Volunteers, London 1968.
- ANDERSON, J. H.: Russo-Turkish War 1877/78 in Europe, London 1910.
- ANDERSON, M. S.: The Eastern Question 1774-1923, New York 1966.
- BAKER PASHA: War in Bulgaria, c. 2, London 1879.
- BALKAN, A. Kadri: Plevne Müdafaası ve Gazi Osman Paşa, Balıkesir 1952.
- BARBER, Noel: The Lords of The Golden Horn From Suleiman the Magnificent to Kemal Atatürk, London 1973.
- BRACKENBURY, C. C. B.: Field Works, London 1888.
- BRUNKER, H. M. E.: Story of The Russo-Turkish War 1877/78.
- CECİL, Lady Gwendolen: Life of The Robert Marquis of Salisbury, 1868-1880, c. II, London 1921.
- CEMAL, Ahmet: Plevne Müdafaası, İstanbul 1295.
- COWLES, Virginia: The Russian Dagger, London 1969.
- ÇAĞATAY, M.: Gazi Osman Paşa, İstanbul 1957.
- ÇAĞIR, Yalçın: Plevne Müdafaası ve Gazi Osman Paşa, (İ. Ü. Edebiyat Fak. basılmamış mezuniyet tezi) İstanbul 1974.
- ÇETİN, Atilla: Tunuslu Hayreddin Paşa, Ankara 1988.
- DANIŞMAN, Zuhuri: Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul 1966.
- DANIŞMEND, İ. Hakkı: İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolijisi, İstanbul 1972.
- DERRY, T. K.- JARMAN, T. L.: The European World 1870-1945, London 1951.
- DEVEREUX, Robert: The First Ottoman Constitutional Period. A Study of The Midhat Constitution and Parliament, Baltimore 1963.
- DWIGHT, H. O.: Turkish Life in The War Time, New York 1881.
- EDHEM, İbrahim: Plevne Hatıraları, (Yayına Hazırlayan Seyfullah Esin), İstanbul 1979.
- ERDEN, A. F.: Osmanlı-Rus Seferi Şıpka ve Plevne Muharebatı, Dersaadet 1948.
- ERENDİL, Muzaffer: Tarihte Türk-Rus İlişkileri, Ankara 1975.
- ERTURNA, Hamdi: Gazi Osman Paşa ve Plevne Savaşı, (Türk Asker Bükükleri ve Türk Zaferleri Seri No. 6), Ankara 1982.
- EVERSLY, Lord: The Turkish Empire, From 1288 to 1914, From 1914 to 1922, London 1923.

FLORINSKY, M. T.: Russia. A History and an Interpretation, New York 1970.

FORBES, Archibald: Czar And Sultan, London 1894.

----- : Battles of The Nineteenth Century, London (Trs.).

FORMBY, J.: The First Two Battles of Plevna, London 1910.

FURNEAUX, Rupert: The Siege of Plevna, London 1958.

-----: Tuna Nehri Akmam Diyor, (Ter. Ş. ve D. Türkömer), İstanbul 1972.

-----: News of War Stories and Adventures of The Great War Correspondants, London 1964.

FYFFE, C. A.: A History Of Modern Europe, London 1889.

GEWEHR, Wesley M.: The Rise of Nationalism in the Balkans, 1800-1930, (U.S.A.) 1967.

GOLTZ PAŞA, Von Der: Plevne, (Ter. Miralay Mehmed Tahir), Dersaadet 1316.

GÖKŞEN, E. N.: Plevne Siperlerinde, İstanbul 1961.

GÖVSA, İbrahim Alaaddin: Meşhur Adamlar Hayatları Esreleri, İstanbul 1933-36.

GÖZTEPE, Faruk Mümtaz: Gazi Osman Paşa İstanbul'un Kollarında, İstanbul 1946.

GRANT, A. J. - TEMPERELY, Harold: Europe in The Nineteenth And Twentieth Centuries (1789-1950), London 1952.

GREEN, F. V.: The Russian Army and Its Campaigne in Turkey in 1877/78, New York 1879.

-----: Sketches of Army Life in Russia, New York 1880.

GRIFFITHS, Merwin Albert, "The Organization Of The Ottoman Army Under Abdülhamid II, 1880-1897", (Basılmamış doktora tezi), University of California, Los Angeles, 1966.

GÜRSEL, Haluk F.: Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri, İstanbul 1968.

HAWKESWORTH, C. E. M.: The Last Century in Europea (1814-1910), London 1912.

HAZEN, Charles Doumer: Europe Since 1815, New York 1923.

HERBERT, William V.: The Chronicle of a Virgin Fortress, London 1896.

----- : Bir İngiliz Zabitanın Plevne Hatıraları, (Ter. Nurettin Artam), Ankara 1938.

HİKMET (Birinci Kolordu Başkâtibi): Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır, Basiret Matbaası 1293.

HORS, J.H.: The Development of European Nations 1870-1914, London 1916.

HOZIER, H. M.: The Russo-Turkish War, London (trs.).

HUYSHE, Wentworth: The Liberation of Bulgaria, War Notes in 1877, London 1894.

HÜSEYİN RACİ EFENDİ: Zağra Müftüsünün Hatıraları, (Trs.).

İNAL, İ. Mahmud Kemal: Son Sadrazamlar Başvekilleri, İstanbul 1982.

KALELİZADE: Plevne, İstanbul 1932.

KÂMİL PAŞA: Hatırat-ı Siyasiyat, c. 2, İstanbul 1329.

KARAL, Enver Ziya: Osmanlı Tarihi, Ankara 1962.

KERMAN, Zeynep: Rusların Asya'da ve Rumelide Yaptıkları Mezakim, (Türk Araştırmaları Dünyası Yay.), İstanbul 1987.

KİRAZLI, M.- HÜSREVOĞLU, A.: 93 Harbinde Plevne Müdafaası ve Gazi Osman Paşa, İstanbul 1982.

KURAT, Akdes Nimet: Türkiye ve Rusya 1798–1919, Ankara 1970.

-----: Rusya Tarihi, Ankara 1948.

KUTUCUOĞLU, S. Zeki: Gazi Osman Paşa Plevne'de, Ankara 1957.

LANE-POOLE, Stanley: Turkey, New York 1888.

LANGER, William L.: European Alliances and Alignments 1871-1890, New York 1931.

LANGLOIS, General H.: Lesson From Two Recent Wars, (The Russo-Turkish and South African Wars), London 1909.

LATIMER, E. W.: Russia and Turkey in The Nineteenth Century, Chicago 1897.

LEE, Dwight E.: Great Britain and The Cyprus Convention Policy of 1878, Cambridge 1934.

LEVAUX, P. F.: Gazi Osman Pacha, Souvenirs Historiques de la Guerre des Balkans, 1891.

MACDERMOTT, Mercia: A History of Bulgaria 1393–1885, London 1962.

MACKENZIE, David: The Serbs and Russian Pan-Slavism 1875–1878, New York 1967.

MAHMUD CELALEDDİN PAŞA: Mir'at-ı Hakikat, c. 2, Dersaadet 1326.

- MAURICE, F. Major: The Russ-Turkish War 1877, London 1905.
- MAYNE, Major C. B.: William V. Herbert's Defence of Plevne 1877 Review and Criticism, From Royal Engineers Journal, Chaltham 1896.
- MEDLICOTT, W. N.: The Congress of Berlin and After, London 1938.
- MEHMED SÜREYYA: Sicilli Osmanî, c. I-IV, İstanbul 1308 – 1316.
- MILMAN, Richard: Britain and The Eastern Question 1875–1878, Oxford 1979.
- MILLER, William, M. A.: The Balkans, Roumania, Bulgaria, Servia and Montenegro, London 1896.
- : The Ottoman Empire and Its Successors, 1801–1927, Cambridge 1936.
- MİRALAY TALAT: Plevne Müdafaası, (İstanbul, Trs.).
- MÜMTAZ, S. Semih: Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler, İstanbul 1948.
- MONTAGU, Irving: Camp and Studio, London 1890.
- NU'MANÎ, Muhammed Şibli: SeferName-i Rum-u Mısır-u Şam, Agra 1894.
- OLLIER, Edmund: History of The Russo-Turkish War 1877, c. 2, London (trs.).
- ORANSOY, Gültekin: Osmanlı Devletinde Kim Kimdir? , Ankara 1969.
- ORTAYLI, İlber: İkinci Abdulhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, Ankara 1981.
- OSMAN NURÎ: Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı, İstanbul 1327.
- OSMAN SENAI: Gazi Osman Paşa, İstanbul 1317.
- OSMANOĞLU, Ayşe: Babam Abdülhamid, İstanbul 1960.
- OTETEA, A.: The Histiry of The Roumain People, Bucharest 1970.
- ÖZKAY, Kemal: Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, c. 1, İstanbul 1976.
- PAKALIN, Mehmed Zeki: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1983.
- PEARS Bernard: A History of Russia, New York 1926.
- PEARS, Sir Edwin: Forty Years in Constantinople, 1873–1915, London 1916.
- PHILLIPS, W. Alison: Moden Europe, London 1908.
- PRICE, M. Philips: A History of Turkey From Empire to Republic, London 1961.

ROSE, J. H.: The Development of The European Nations 1870-1914, London 1916.

RÜŞDÜ (Erkân-ı Harbiye Kolağalarından): 1293 Seferi Avrupa'da, İstanbul 1326.

RYAN, C. S.: Kızılay Emri Altında, İstanbul 1962.

-----: Under The Red Crescent, London 1897.

SAMUELSON, James: Roumania, Past and Present, London 1882.

SARAL, Osman Yavuz: Kaybettiğimiz Rumeli, İstanbul 1975.

SARAY, Mehmed: Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması, İstanbul 1975.

SEDES, İ. Halil: Osmanlı-Rus-Rumen Savaşı, c. 1, İstanbul 1955.

-----: 1875/76 Osmanlı Ordusu Savaşları Bosna-Hersek ve Bulgaristan, İstanbul 1946.

-----: 1876/78 Osmanlı-Sırp Seferi, İstanbul 1934.

SEIGNOBOS, Ed.: A Political History of Contemporary Europe, (bas.trs.).

SELANİKLİ TEVFIK, Mir'at-ı Vukuat-ı Harbiye, İstanbul 1313-1315.

SERTOĞLU, Murad: Gazi Osman Paşa, İstanbul 1954.

SETON-WATSON, Hugh: The Russian Empire 1891-1917, Oxford 1967.

SEVEL, W. Stuart: Brief Biographies Famous Men and Women, (Büyük Adamlar, Ter. F. Benği), İstanbul 1960.

SHAW, J. Stanford - SHAW, Ezel Kural: History of The Ottoman Empire and Modern Turkey, v. 2, Cambridge 1977.

SKRINE, Francis H.: The Expansion of Russia 1815-1900, Cambridge 1904.

STAJANOVIC, Mihailo D.: The Great Powers And The Balkans 1875-1878, Cambridge 1939.

STANLEY, Francis: St. Petersburg To Plevne, London 1878.

STEWART, George R.: American Place Names. A Concise and Selective Dictionary for The Continental United States of America, New York 1970.

STORY, Sommerville: The Memories of İsmail Kemal Bey, London 1920.

SUMNER, B. H.: Russia and The Balkans 1870-1880, Oxford 1937.

SÜLEYMAN PAŞA: 1293 Türk-Rus Muharebesi Hakayıkından, İstanbul 1324.

ŞAMATACI, Mehmed: 1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos Antlaşması, (Mezuniyet Tezi).

ŞAPOLYO, Enver Behnan: Türk-Rus Savaşları Tarihi Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdafaası, İstanbul 1959.

TAHSİN PAŞA: Abdulhamit ve Yıldız Hatıraları, İstanbul 1931.

TAMER, Erdoğan: Altın Yıllarında Tokat, Ankara 1986.

THE BALKANS: A History of Bulgaria-Serbia-Greece-Roumania-Turkey, by: Nevill Forbes, Arnold J. Toynbee, D. Mitrany, DG. Hogarth, Oxford 1915.

THE WAR CORRESPONDANCE of The Dily News' 1877/78, 1878 London.

TROTHA, T. V.: Tactical Studies on the Battle Around Plevne, Kansas City 1896.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat: Mesele-i Mühimme-i Siyasiye, (Yayına hazırlayan Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), c. 2, Ankara 1957.

UÇAR, Nail: Gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1978.

UÇAROL, Rifat: Siyasi Tarih, İstanbul 1985.

-----: Gazi Ahmet Muhtar Paşa, İstanbul 1989.

ULUÇAY, M. Ç.: Gazi Osman Paşa, İstanbul 1957.

ULUSLARARASI Midhat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar Edirne 8-10 Mayıs 198, Ankara 1986.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi, Ankara 1967.

WALLACH, Jehuda L.: Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Almanya Askeri Heyetleri 1835-1919, ((Terceme), T. C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Stratejik Etüdler Yayınları, Ankara 1977.

WELLESLEY, Colonel The Hon. F. A.: With The Russians in Peace And War, London 1905.

WYMAN, F. F.: The War: Present War and The Eastern Question, Calcutta 1877.

YASAMEE, Feroz Abdullah Khan: The Ottoman Empire and European Great Powers 1884-1887 (Basılmamış doktora tezi, School of Oriental and African Studies [SOAS]), London 1984.

YORGA: Osmanlı Tarihi (1774-1912), (Ter. B. Sıtkı Baykal), c. V, Ankara 1948.

YÜCEBAŞ, A. Hilmi: Gazi Osman Paşa ve Plevne, İstanbul 1943.

IV. HATIRALAR

WHITEMAN, Sidney: Reminiscences of The King of Roumania, London 1899.

WOODS, Sir Henry F.: Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl 1869-1909), (Ter. Amiral Fahri Çoker), İstanbul 1976.

STEAD, W. T.: Reminiscences and Correspondence of Madame Olga Navikoff, c. 2, London 1909.

V. MAKALELER

AHMET MİDHAT, "Şehadet-i Osman Paşa", Basiret Gazetesi, (19 Kanun-ı Evvel) 1877.

BEYDİLLİ, Kemal: "İkinci Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, nr. 32, s. 485 vd., İstanbul 1979.

BOLDUR, Alexandru V.: "Plevna", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, (Or. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı), nr. 32, İstanbul 1979, s. 680 vd.

DAILY NEWS MUHARRIRI: "Plevne ve Gazi Osman Paşa", Hayat Tarih Mecmuası, nr. 3, İstanbul 1979, s. 57 vd.

ERTURNA, Hamdi: "Gazi Osman Paşa ve Plevne Savaşı", Askeri Tarih Bülteni, nr. 10, Ankara 1980, s. 136 vd.

GENOV, Tseko: "Military Operation in the Balkan Theatre During the 1877/78 War", in: Southeastern Europe, c. 6, Arizona 1979, s. 2 vd.

GIURESCU, Dinu C.: "Roumania and The Crisis of 1876/78, in: Southeastern Europe", in: Southeastern Europe, c. 7, kısım 2, Arizona State University 1980.

HENTY, G. A.: "The Turks Before Alexinatz, August-October 1876", in: Battles of The 19th Century, c. 11, London (trs.), s. 195 vd.

HERBERT, W.: "Plevne'nin Son Günleri", (Ter. Osman Öndeş), Hayat Tarih Dergisi, nr. 7, İstanbul 1977, s. 48-49 vd.

JELAVICH, Barbara: "Diplomatic Problems of an Autonomous State: Rumanian Decisions on War and Independence 1877", in: Southeastern Europe, c. 5, nr. 1, 1978, Arizona State University.

KÖPRÜLÜ, Orhan F.: "Plevne Seminerinin Işığında", Türk Kültürü, nr. 184, İstanbul 1978.

KURAT, Yuluğ Tekin: "1877/78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", Belleten, c. XXVI, nr. 103, Ankara 1962, s. 567 vd.

MİRALAY TALAT: "Plevne Müdafaası", Askeri Mecmua, No: 66, İstanbul 1927, s. 7, (mukaddime kısmı).

MÜMTAZ, S. Semih: "İkinci Abdülhamid ve Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa", Hayat Tarih Mecmuası, nr. 10, İstanbul 1980, s. 60 vd.

NOKTA DERGİSİ: "Türkiye'de Bazı Ünlü Masonlar ve Siyaset Adamları", nr. 40, İstanbul 1985, s. 29.

NUZA, Fehmi: "1293 Osmanlı-Rus Hareketinde Askeri Hareket", Türk Kültürü, nr. 181, 1977.

ORTAYLI, Şefika: "V. A. Zolotorev: Rusko-Turetskaya Voyna 1877–1879 godi (1877/78 Yıllarındaki Rus-Türk Savaşı, Rus istografisinde) İzd. Navka, Glaunaya Red. Vos. Literat. Moskova 1978, s. 143", Belleten nr. 44.176, Ankara 1980, s. 763.

ROSETTI, Radu: "Roumania's Share in The War of 1877", The Slavonic and Eastern Review, c. 8, 1929–1930, s. 572.

SARAY, Mehmed: "Balkanlarda Rus Yayılması Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdafaası", İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi, nr. XIII, s. 575.

SERTOĞLU, Murad: "93 Harbi", Resimli Tarih Mecmuası, nr. 45, İstanbul 1953, s. 2609 vd.

-----: "Osmanlı Devletinin Kazandığı Son Harp Türk-Yunan Savaşı 1897/1313", Türk Dünyası Dergisi, nr. 11, (İstanbul) 1987, s. 37 vd.

ŞEHİSÜVAROĞLU, H. Y.: "Plevne Müdafii Gazi Müşir Osman Paşa", Resimli Tarih Mecmuası, nr. 21, İstanbul 1951, s. 939 vd.

TURAN, Refik: "Plevne Müdafaası", Diyanet Gazetesi, nr. 346, 1987, s. 17.

UÇAR, Nail: "Gazi Osman Paşa ve Trikopis'in Atları", Hayat Tarih Mecmuası, nr. I, İstanbul 1978, s. 88.

----: "Kaybolan Tarihi Atlar: Gazi Osman Paşa ve Trikopis'in Atları", Türk Dünyası Tarih Dergisi, nr. 14, İstanbul 1988, s. 27.

-----: "Plevne", Hayat Tarih Mecmuası, nr. 4, İstanbul 1978, s. 63.

ULUĞ, Naşit: "Gazi Osman Paşa", Hayat Tarih Mecmuası, nr. 3, İstanbul 1974, s. 29 vd.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı: "Ali Süavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası", Belleten, nr. 29, c. VIII, Ankara 1944.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir: "Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşanın Hayatı", Türk Kültürü, nr. 182, Ankara 1961, s. 68 vd.

-----: "Gazi Osman Paşa-Plevne Türkü ve Destanları", Türk Kültürü, nr. 59, İstanbul 1967, s. 9 vd.

WILLIAM, W. V.: "The Fall of Plevna. The Fourth Battle: 10 December 1877", *Battles of The Nineteenth Century*, London (Trs.).

VI. GAZETELER

The Daily News, London 1877.

The Daily Telegraph, London 1877.

The Illustrated London News, London 1877.

The Manchester Guardian, London 1877.

The Morning Post, London 1877.

The Observer, London 1877.

The Observer, London 1877.

The Pall Mall Gazette, London 1877.

Basiret Gazetesi, İstanbul 1877.

İkdam Gazetesi, İstanbul 1877.

Servet Gazetesi, İstanbul 1877.

The Levant Herald, İstanbul 1877.

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, İstanbul 1877.

Vakit Gazetesi, İstanbul 1877.

Yeni Sabah Gazetesi, İstanbul 1877.

İNDEKS

1838 Ticaret Antlaşması 271

A

Abdi 34, 51, 56, 231, 233-234

Abdi Paşa 34, 51

Abdulezel Bey 119

Abdulkerim Paşa 51, 59-60

Abdulvahhab Paşa 296

Abdurrahman Paşa 295

Abdülhamid II. 22-23, 41-43, 45, 49, 51, 58-59, 61, 63, 67, 69-70, 73-74, 84, 88, 92, 116, 127, 140, 153-154, 159, 167, 172, 177-179, 188-189, 196, 201-202, 209-211, 215-217, 221-222, 229, 231, 234-235, 237-238, 241-244, 248-249, 251-254, 256, 260-265, 267, 269-273, 278, 280, 283-285, 290, 294, 303-304, 309, 311-312, 327, 329, 332-333

Abidin Paşa 268

Adil Paşa 55, 82, 86, 111-113, 120, 164, 180-181, 186, 191, 194-195, 266, 303

Âdile Hanım 284-285

Adliye 39-41, 44, 50, 55, 252, 295

Adliye Geçidi 41

Adliye Kasabası 41, 44

Adliye Nazırı 295

Ahmet Ali 295

Ahmet Bey 55, 85, 104, 296

Ahmet Eyüp Paşa 56

Ahmet Hıfzı Paşa 68, 128, 150-151, 154-156, 161, 166

Ahmet Muhtar Bey 295

Ahmet Paşa 111

Ahmet Şevket 296

Ahmet Zülkifl Paşa 295

- Akdeniz 271
Akif Paşa 293
Al Tabyası 120
Alasonya 232-236, 245
Aleksander Karatedori Paşa 295
Alexander 92, 203, 310
Alfred Sandison 250
Ali Bey 181, 295
Ali Galib 295
Ali Kirat 295
Ali Nizami Paşa 252
Ali Nureddin Paşa 283
Ali Paşa 52, 55, 58-59, 84, 91, 96, 98-99, 151, 160, 162-163, 296, 306
Ali Süavi 264-266, 333
Âliye Hanım 284
Alman 65, 67, 164, 247, 251-252, 255-256, 272, 278, 285, 294, 303-305, 329, 331-332
Alosonya 231
Altımır 61
Amasya 27
Amerika 281, 303
Amerikan 279
Anadolu 35, 252-253, 255, 270, 301
Anekleskovdona 127
Arab Tabyası 119
Arabî Paşa 249
Aranda Paşa 296
Arçar 56, 58
Arif Efendi 54
Arif Hikmet Paşa 285
Arnavutluk 35
Atıf Paşa 60-62, 67, 151, 180-182
Atina 228
Avusturya 32, 97, 259, 268-269, 289
Aydın 19, 22, 184

Aysel 285

Ayten 285

Aziz Paşa 292

B

Babakonak 151

Bâb-ı Seraskeri 71

Bâb-ı Vala-yı Seraskeri Divan-ı Harb Müdde-i Umumisi 296

Bâb-ı Vala-yı Seraskeri Tahsilat Reis-i Komisyonu 296

Bağlarbaşı 126, 181

Bağlık 171

Bahri Paşa 295

Bahriye Nazırı 295

Baker Paşa 111, 113, 151, 253

Balat 297

Balkan Kolordusu 96

Baron Krüdner 160

Basiret 70, 119, 130, 282, 287-288, 290, 293, 328, 332, 334

Baştabya 128

Batı Cephesi 120

Battenberg 217

Bazen 117, 204

Belgrat 39, 41, 45-46, 50, 55

Belgratcık 41, 50, 55

Berdan 304

Berkofça 50, 56, 74, 93

Berlin 217, 223, 227, 243, 249, 252, 256, 259, 289, 329

Besarabya 31

Beşiktaş 28-29, 210-211, 265, 295-297

Beşiktaş Muhafızı 265, 295

Beyrut 286

Bibikof 198

Biela 55

Biradoniski 116

Birinci Daire-i Belediye Müdürü 296

Bismarck 251-252, 272
Biyala 99
Bokva 119
Bosna 7, 21, 27, 29, 32-35, 39-40, 70-71, 83, 92, 120-121, 123, 160, 177, 190, 199, 203, 209, 216-217, 231, 233-234, 244, 259, 279, 281, 310, 330
Bosna Kumandanlığı 35
Brestoviç 66, 123
Bugot 12, 111, 167, 198-200
Bukova 66
Bukuvluk 182-183
Bulgar 40, 94, 102-103, 105, 107, 164, 180, 186, 188-189, 204, 311
Bulgarani 65-66, 114
Bulgaristan 27, 29, 35, 39-40, 49, 51-53, 55, 66, 70-71, 83, 92, 120-121, 160, 177, 218, 227-228, 301, 330
Bursa 7, 32-33, 296
Bükreş 12, 174, 198, 200, 202, 287-288, 293
Bülent 285

C

Carol 92, 196
Cavid Osman Bey 284-285
Cebel-i Lübnan 21, 33
Celal Bey 129, 295
Cemal Bey 294, 299
Cemal Paşa 295
Cemaleddin Bey 285
Cemiyet-i Rusumiye 296
Cevad Bey 295
Cevdet Bey 296
Ceyb-i Hümayun 295
Charles Ryan 62
Charles S. Ryan 49, 52-53, 58, 88, 117, 134, 157-158
Chermside 254
Cherniaev 40
Corzanova 110
Cuma 44-45, 55, 62, 66, 68, 71, 83, 97, 101, 103, 112, 128, 131, 135, 149, 166, 171, 216, 238, 264, 269, 312

Ç

Çanakkale 303

Çankırı 82-83

Çar 21, 31-32, 34, 39-46, 51, 56, 58, 67, 70-71, 77, 81, 92, 97, 99, 103, 112-113, 123-124, 131, 136, 143, 149, 154, 156, 166, 169, 174, 193, 216, 236, 242-243, 245, 265-266, 280, 302, 331-333

Çareviç 177

Çarlık 32, 39, 193

Çerkez 41, 58, 67, 77, 93, 103-104, 106-107, 111, 114, 120, 161, 167, 198, 264, 283, 294-295

Çernayef 40, 45-46

Çeşme 29, 123, 284

Çift Köşkü 216

Çırağan Sarayı 265-266, 333

Çitate 50

Çorum 120, 180

Çorum Tabyası 120

D

Dâhiliye Nazırı 295

Daily Telegraph 88, 131, 278, 287, 334

Danyal 296

Dar-ı Şura 215, 254, 263

Defter-i Hakani Nazırı 295

Demir Yolları Müdürü 296

Derviş Paşa 34-35, 253, 322

Dilariz 300

Dilşan 300

Dimyat 112

Divan-ı Harb 68, 296

Divan-ı Hümayun 142, 210

Divan-ı Muhasebat 295

Doğu Ordusu 96

Dokuzuncu Daire-i Belediye 296

Dolna-Dubnik 188

Dördüncü Daire-i Belediye 296

Dreyse 251, 253, 304
Dreyse Paşa 251, 253
Dubnik 10, 127-128, 151, 156-157, 159, 166-170, 173, 188, 199, 302
Dürriye Sultan 285

E

Ebu'l-Hasan 296
Ebu'l-Megazi 212
Edhem Paşa 119, 180, 182-183, 231, 295
Edirne 21, 31, 53, 66, 102, 110, 122, 163, 166, 311, 323, 331
Elana 163, 177
Elana Meydan Muharebesi 163
Emin Bey 85
Emin Paşa 123-124, 148, 296
Emte 106
Endülüs 204
Epir 228
Erenköy 266
Erkân-ı Harbiye 32, 55, 61, 85-86, 93, 111, 124, 148, 169, 173, 296, 330
Erkân-ı Harp 29, 32, 70, 77, 116, 126, 174, 176, 191, 215, 253
Ernest Efendi 287
Erzurum 7, 21, 34-35, 49
Esad Efendi 218, 295
Esfakya 33
Ethem Paşa 231, 234-235, 253

F

Faize Paşa 253
Fatih Camii 294, 297
Fatih Sultan Mehmed 297
Fatma Âliye 284
Fatma Yasemin 284
Fazıl Paşa 138
Ferid Paşa 295
Fethiye 155
Feyzah Paşa 292

Filibe 53, 95, 97, 116, 121-122
Filordin 51
Finlandiya 31
Fransa 31, 39, 228, 283-285, 304
Fuat Paşa 163, 216, 263

G

Gabrova 97-98, 101-102, 116
Galib Bey 295
Ganetski 12, 192-195
Garb Ordusu 49, 168
Gazi Ahmet Muhtar Paşa 252, 257, 331
Gılmanova 41
Girit 21, 33, 137, 227-229, 252-253, 318
Golos 190, 204
Gönül Hanım 285
Grandük 11-12, 67, 81, 134, 159, 167-168, 170-172, 174-176, 195-196, 198-200, 202-203, 282, 310
Grandük, Krüdner 81
Griviçe 63, 66, 68-69, 82, 117, 119, 123, 127, 166, 168, 174-175, 199
Gurko 70, 159-160, 173, 308
Gümrük Kâtibi 28

H

Hacı Akif Efendi 295
Hademe-i Hassa-i Şahane 294, 296
Hafız Paşa 126
Hakkı Paşa 161, 166, 296
Halepa Fermanı 227
Halvo 55
Hamdi Bey 54, 61, 105
Hamidiye Camii 216
Hanis Efendi 295
Hanya 228
Harbiye 29, 32, 55, 61, 85-86, 93, 103, 111, 124, 133, 148, 159, 169, 173, 217, 252, 254, 268, 279, 296, 309, 330
Harkov 12, 198, 200, 203, 212

- Hasan Ağa 265
Hasan Fehmi Paşa 295
Hasan Hayri Paşa 52
Hasan Hüsni Paşa 295
Hasan Paşa 106, 130, 295
Hasan Sabri Paşa 68, 80, 111, 129
Hasan Vasfi Paşa 182
Hasib Bey 164, 194, 198, 200, 202
Hassa Müşiri 21, 215, 218, 221-222
Hassa Müşiriyeti 215, 218
Hassa Ordusu 33, 159, 211
Hassa Ordu-yi Hümayunu 295-296
Hatzfeld 251
Haydar Paşa 296
Haydarpaşa Hastanesi 296
Hayrettin Paşa 218, 248, 256
Hayri Bey 86
Hayri Paşa 52, 295
Hazargrat 98
Hazenkamef 174
Hazergratca 99
Hazine-i Hassa-i Şahane Nazırı 295
Henri-Martini 303-304
Hersek 27, 29, 32-35, 39, 70-71, 83, 92, 120-121, 123, 160, 177, 190, 199, 203, 209, 216, 231, 233-234, 244, 259, 279, 281, 310, 330
Hicaz Kumandanı 295
Hıfzı 68, 128, 138, 150-152, 154-156, 159, 161, 166
Hilmi Bey 68, 295
Hurşid Bey 182
Hüseyin Abdülkadir 283, 285, 299
Hüseyin Bey 29, 164, 187, 296
Hüseyin Paşa 122, 183, 253
Hüseyin Vasfi Paşa 169, 180, 182
Hüsni Bey 296
Hüsrev Paşa 296

İ

- İbrahim Bey 180-181, 295
İbrahim Esad Efendi 295
İgnatıyef 46
İmtiyaz Madalyası 222
İnebolu 181
İngiliz 11, 20, 22-23, 29, 31, 33, 55, 58-62, 69-70, 92, 134, 151-152, 157-158, 164, 168-171, 178-179, 186, 192, 199, 201-202, 223, 239, 244, 246-252, 254-256, 259, 272, 277-278, 281, 283, 302, 308, 310-312, 327
İngiltere 31, 46-47, 134, 228, 249, 259, 267, 269-272, 288, 305
İsa Baba 126-127
İskenderiye 249
İsker 61, 308
İskir 50
İskobelef 126
İsmail Paşa 33, 222
İsmail Pınarı 61
İstanbul Konferansı 47
İşkodra 7, 21, 34-35, 285
İşkodra Kumandanlığı 35
İşkodralızade Celaleddin Paşa 285
İzladi 94-95, 110-111, 122
İzvor 41-42, 44
İzzet Paşa 296

J

Jandarma Dairesi 296

K

- Kadıköy 285
Kadiri Dergâhı 296
Kadri Bey 296
Kafkas 74, 304
Kağıthane 266
Kalafat 51
Kanlı Tabya 119, 123, 126

- Karadağ 35, 39-40, 49, 305
Karadeniz Redif Alayı 54
Karaivel 41
Karatedori Paşa 295
Karliva 110
Karol 12, 92, 196
Kavanlık 179
Kavanlık Tabyası 179
Kayalidere 181
Kazan 21-22, 32-33, 50, 53, 58, 60, 77, 93, 107, 112, 134, 140-141, 152-154, 156, 161-162, 178, 184, 203, 231, 234, 242, 249, 259, 271, 281, 301, 307, 311-312, 333
Kazanlık 58
Kazım Bey 155
Kazım Efendi 295
Kemal Bey 231, 251, 303, 330
Kemaleddin Bey 299
Kemaleddin Paşa 284-285, 295
Kinzavaç 43
Kırım 21, 29, 32, 93, 159, 211, 301
Kırım Savaşı 21, 301
Kirmasti 58
Kıryovidal 56
Kisinef 203
Kızıltoprak 286
Kont Hornikof 31
Korabya 92
Kovanlık 123, 126-127
Kovanlık Tabyası 123
Kriloff 160
Krişin 66, 120
Krividol 58
Krnka 304
Krudner 67
Krunşetad 287

Krupp 303-304

Kubilay 285

Kudüs 31

Kuhl 164

Kurtucab 113

Kuruçeşme 284

Küçük Dubnik 128, 151, 157, 199

L

Laşkariyet 128

Layard 14, 201, 247-248, 252, 259, 263-264, 267, 270, 312

Leşayanın 41-42

Levazımat Dairesi 296

Levrans Hanım 285

livaç 91, 112

Lofça 9-10, 52, 54-55, 60-61, 65-66, 77-79, 93-94, 99-100, 109-116, 119, 122-123, 139, 149-151, 155, 159, 161, 199, 302, 306

Lom 55-57, 306

Lomplanga 50

Londra 47, 157, 175, 204, 305, 325

Londra Protokolü 47, 305

Lukavite 151, 157

M

M.Nazif Bey 80

Maarif-i Evrak 295

Mabeyn 13, 21, 57-58, 88, 95, 101, 121, 129, 131, 144, 149, 209-210, 213, 215-218, 221-223, 232, 237, 241, 245, 259, 261, 269, 273, 294-295, 311

Mabeyn Müşirliği 21, 215-218, 221, 241, 269, 273, 311

Macaristan 88

Maçka Meydan Muharebesi 163

Mahkeme-i Ticaret 295

Mahmud Celaleddin 22, 43, 117, 121-122, 138, 142

Mahmud Şevket Efendi 285

Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiyye Müşiri 295

Makeyof 175-176

- Malakof 200
Manastır 21, 34, 66, 181
Mansur Paşa 296
Martini 89, 179, 303-304
Matbah-ı Âmire 296
Mavervini Paşa 295
Mazhar Bey 296
Mecidi Nişanı 13, 45, 164, 211, 221
Mecidiye 34, 43
Mecidiye Nişanı 34, 43
Meclis-i Maarif 296
Meclis-i Meşayih 296
Meç 262, 311
Medven 154-155
Mehmed Ali 9, 52, 55, 58-59, 84, 91, 96-99, 116, 151, 160, 162-163, 167, 173, 296, 305-306, 308
Mehmed Ali Paşa 52, 55, 58-59, 84, 91, 96, 98-99, 151, 160, 162-163, 306
Mehmed Efendi 28, 161
Mehmed Muhsin Yeğen Paşa 284
Mehmed Namık 56, 138
Mehmed Sadık 138
Mehmed Şevket Efendi 285
Mehmes 181-183
Mehmet Ali Paşa 84
Memduh Paşa 295
Mençikof 31-32
Meretinsky 160
Metropol 155
Metropolya 155
Mısır 54, 244, 249, 256, 270, 272, 284-285, 325
Mısri Paşa 296
Mithat Efendi 288
Mitraulleuse 304
Mızıka-i Hümayun 296
Moltke 282

- Muhammed Ali Bey 295
Muhammed Keşfi Efendi 297
Muhammed Paşa 292, 294-295
Muhammed Rüştü Paşa 295
Muhsin Osman 284
Muhsin Yeğen Bey 284
Muhtar Paşa 173, 252, 257, 266, 293, 331
Murad 114, 265, 330, 333
Musa Bey 296
Mustafa Ağa 63
Mustafa Celaleddin Paşa 292
Mustafa Efendi 106
Mustafa Kemal 282
Mustafa Naili Paşa 33, 233
Mustafa Paşa 138, 253
Mustafa Zafir 295
Musul 296
Muzaffer Bey 253, 296
- N**
- Naile Sultan 285
Naime Sultan 284-285
Namık Bey 296
Namık Kemal 265
Nazif Bey 80, 164
Nazif Paşa 295
Nazım Bey 296
Nazır Mahallesi 56, 58
Necip Paşa 252
Nemikof 209
Nermin Sultan 285
Neşet Paşa 283, 295
Nice 50, 89, 210, 212, 284, 318
Niğbolu 51-57, 60, 62, 66-67, 91, 96, 136, 305, 307
Nikola 67, 134, 167-168, 170-172, 174, 195, 202-203, 282, 310

Nikopoçinoki 31

Niş 20-23, 32-35, 49, 53, 74-75, 77, 83, 93-95, 110, 117-118, 126, 134, 160, 194, 198, 216, 227-228, 254-255, 277, 279, 283-284, 288, 290, 306, 310, 326

Nureddin Paşa 283, 295, 299-300

Nusret Paşa 248, 263-265, 311

O

Olevne 175

Olyobiyedin 169

Opatoria 179

Openeç 66, 82

Orhan el-Bekri 285

Orhaniye 11, 56-57, 60, 65-66, 77, 94, 96, 98, 100, 106, 110, 115, 121-122, 130, 137-139, 147-148, 151-157, 159-162, 173, 306

Orundal 123

Osman Bey 284-285, 296

Osman Haydar 284

Osman Nuri 21, 23, 35, 41-43, 49, 84, 100, 127, 159, 172, 177, 179, 188-189, 196, 201-202, 216, 253, 280

Osmanlı Ordusu Başkomutanlığı 21

Osmanlı-Rus Savaşı 20-21, 54, 331

Osmanlı-Sırp Savaşı 20, 301

Osmanlı-Yunan Savaşı 227, 311

Osmanpazarı 96, 101

Ö

Ömer Bey 88, 120, 181

Ömer Fevzi 138

Ömer Paşa 33, 216

Ömer Rüştü Paşa 296

Ömer Tabyası 120

P

Papa 223

Paris 39, 47, 204, 284-285, 289, 325

Paris Muahedesi 39, 47

Pau 283-284

- Peabody-Martini 304
Pelişat 11, 100, 110, 114, 148-149, 199, 302
Pertubuk 181
Perzirin 181
Petersburg 92, 190, 201-202, 204, 209, 212, 277, 330
Petro Bey 182, 187
Pilavtepe 154
Piyade Dairesi 295-296
Plenka 56
Plevne 8-12, 14-15, 19-23, 27-29, 32-35, 37, 40, 47, 49-56, 58-63, 65-68, 77, 79, 81-83, 87-92, 109-113, 118-119, 124-125, 127, 131, 134, 142-143, 148-151, 155, 157-158, 164, 168, 170-171, 173, 178-180, 183, 185-187, 190, 192, 195-201, 239, 241, 247, 277, 279, 281, 283, 288-290, 302-304, 314
Pomak 161
Porodim 66, 168, 170
Prens Galçin 31
Prens Milan 39-40, 45-46
Prens Şarl 92, 127
Prusya 39, 247, 282, 304, 331
- R**
- Radişevo 66
Radomice 161
Radomirçe 157
Rahova 50, 52, 54-55, 57, 61-62, 93, 104-105
Rakoviçe 55
Rakuza 83
Ramenkton 304
Rami Bey 295
Rasim Bey 181
Rauf Paşa 74, 162, 165, 204, 209-210, 212, 295
Reşid Bey 293
Reşid Paşa 296
Rıdvan Paşa 295
Rifat Paşa 77-78, 109, 115, 120, 140
Rıza Bey 120, 124, 202, 261, 266, 269, 296

- Rıza Efendi 295
Rıza Paşa 231, 283, 295
Romanya 51, 58, 92, 96, 119, 134, 174, 196, 200, 302, 310
Rum 21-22, 31, 33-35, 46, 49, 55, 67-69, 81-84, 91, 99, 102, 106, 112, 119-121, 124, 129, 158, 167, 171-173, 176-177, 179-180, 191, 193-194, 202, 215, 227-228, 237, 243-244, 246-248, 251, 256, 261, 272, 278-279, 281-282, 290, 303-305, 307, 311, 329
Rumeli 21, 32-33, 35, 49, 58, 62, 71, 103, 118, 204, 217, 227, 305, 310, 322-323, 328, 330
Rumeli-Yenişehir 21, 33
Rumen 27, 50, 56-58, 60, 63, 73, 75, 77-79, 87-88, 90, 92, 94-95, 98-100, 102, 105, 108-113, 115, 119-120, 123, 127-128, 130, 132, 134, 137-138, 140-143, 146, 149-150, 152, 154-155, 159-160, 166, 189-190, 196, 198, 219, 239, 278, 281, 303, 330
Rus 8-9, 11-12, 14, 20-21, 23, 27-29, 31-35, 37, 39-43, 45-46, 49, 51, 53-58, 60-63, 66-67, 69-73, 75, 77-79, 87-88, 90-95, 97-100, 102-103, 105, 107-113, 115, 119-120, 123-124, 126, 128, 130, 132, 134-135, 137-138, 140-143, 146, 149-150, 153-156, 158-160, 163, 165, 167-173, 179-180, 185, 188-190, 192-198, 205, 213, 215, 219, 239, 277-280, 282-283, 285, 289-290, 294, 301, 304, 306, 309
Rus Çarlığı 31
Ruscuk 66
Rusumat Emaneti Mektupcusu 295
Rusumat Emmini 153
Rusumat Muavini 296
Rusya 12, 39-40, 46-47, 49, 51, 54, 62, 77, 103, 110, 152, 189, 196, 198-199, 201-203, 209, 211-212, 241, 249, 261, 271-272, 289, 302-303, 328, 330
Rüşdü Paşa 266
- S**
Sabri Paşa 68, 80, 111, 129, 148
Sadeddin Paşa 295
Sadık Bey 296
Sadık Paşa 153, 180, 182-183, 185
Saffet Paşa 267
Sağırpazarı 181
Said 68, 101, 112, 165, 181-182, 184, 236, 238, 242, 245, 262, 270, 295-296
Said Bey 68, 181-182, 184

- Said Paşa 242, 262, 295
Saidi Dergâhı 297
Salih Paşa 77, 110
Salih Zeki Bey 284
Samih Paşa 215, 253
Samir 285
Saraçhane 294
Saray 21-22, 28, 49, 62, 66, 84, 97-99, 140, 151, 209, 211, 213, 216-217, 237, 239, 241-243, 247, 254-256, 261-262, 264, 268-269, 271-273, 309-312, 330, 333
Schilder 81
Schuldner 67, 81
Sedan 311
Selanik 13, 95, 111, 148, 151, 184-185, 231, 233-236, 238, 244-245
Selimiye 155
Selvi 100-102, 116
Sen Petersburg 204
Serasker 21, 49, 51, 54, 56, 60, 128, 139, 160-162, 204, 209-210, 212, 215, 217-218, 223, 231, 241, 252-255, 257, 260, 262, 264, 269-270, 289, 295, 308, 311
Serdar-ı Ekrem 33, 49, 51, 60
Serencebey Yokuşu 210, 296
Serkimyager-i Hazret-i Şehriyari 296
Sertabib-i Hazret-i Şehriyari 295
Servi 42, 96, 98-99, 114
Sevet-i Nestur 63
Shnaider İspirinkfeld 304
Silistre 66, 171, 179, 181
Simav 182
Sir Con. D. P. Frenc 281
Sırbistan 39, 42-46, 49, 52
Sirkeci 233, 244
Sırp 8, 20-21, 39-46, 49-51, 118, 301, 307, 330
Sırp Savaşı 20, 49, 301, 307
Sistova 55, 200, 307
Sivastopol 32, 159, 179, 200

Skobelev 81, 109, 160, 173, 192-193, 195-196, 279, 281
Sofya 11, 40, 53, 60, 65-66, 74-75, 77, 80, 91, 93-95, 99, 110-111, 115,
127, 129-130, 134, 137-138, 151, 153, 157, 160, 172, 189, 282, 308, 310
Stafford House 157
Sultan Abdülaziz 242, 307
Sultan Mahmud 211, 289
Sultan Reşad 285
Suriye 21, 33
Süleyman Bey 119
Süleyman Paşa 9, 60, 91, 96-98, 100, 116, 122, 153-154, 163, 165, 173,
177, 266, 293, 296, 315, 330

Ş

Şakir Paşa 293, 295-296
Şakovoski 81-82
Şark Ordusu 51-52, 96, 161
Şarl 92, 119, 127, 310
Şefik Bey 295
Şehirköy 74, 94-95
Şehremaneti Mektupcusu 295
Şehremaneti Mülhakatı Alaybeyi 296
Şehremini 295
Şehzadebaşı 294
Şermin 285
Şevket Bey 295
Şevket Paşa 11, 142, 151, 155-157, 161, 173, 306
Şeyh Ahmet Efendi 296
Şeyh Muhammed Zafir 296
Şıpka 23, 60, 66, 74, 77, 91, 96-97, 101, 116, 122, 136, 148, 160, 163, 171,
204, 305, 326
Şuldner 67
Şumnu 51-52, 59-60, 66, 171
Şumnu Ordusu 60
Şura-yı Devlet 293, 295-296
Şura-yı Devlet Talimat Dairesi 295
Şura-yı Devlet Temyiz Müdde-i Umumisi 296

Şükrü Efendi 296

Şümni 51

T

Tahir Bey 107

Tahir Paşa 44, 55, 63, 82-83, 86, 111, 120, 127, 148, 182, 187

Talat Bey 68, 164, 171

Tarnan 113

Tatlıcı Muhammed Paşa 292

Teftiş-i Askeri Komisyonu 295

Teliş 128, 153, 156-157, 159, 161, 166-169, 173, 205

Teselya 228-229, 234

Teşrifat-ı Hariciye 295

Teşrifat-ı Hariciye Muavini 295

Tevfik Bey 119, 164, 176, 186, 202

Tevfik Paşa 118, 180-182, 193, 210, 215, 295

Times 62, 171, 189, 287

Timok 41-45

Timoleon Vassos 228

Timurköprü 157

Tiran 285

Tırnan 154, 173

Tırnova 52-53, 55, 91-92, 96, 98-99, 101, 103, 163, 305

Tokat 27, 63, 68, 301, 318, 331

Tophane 10, 121, 295-296

Tophane-i Âmire 295-296

Toryan 96, 161

Tottleben 93, 159, 174, 189, 199-200

Transilvanya 287

Tristink 79-80

Trostenik 106

Tuçeçe 65

Tuna 39, 49-53, 56, 58-61, 63, 66, 74, 77, 81-82, 90, 92, 95-96, 99-100, 102, 104, 109, 116, 118, 126, 131, 134, 136, 142-143, 145, 152-153, 158, 161, 164, 168-173, 178-180, 189, 191-196, 199, 213, 217, 265, 278, 282, 305, 309, 315-317, 323, 327

Tuna Şark Ordusu 51, 96, 161

Tunuslu Hayreddin Paşa 20, 22, 247-248, 252, 259, 311, 326

U

Ulah 51, 104, 319

Ulahiye 50, 58

Ulviye 284

Unkapanı 294, 297

Uryanizade Ahmet Esad Efendi 218

Ülkü Becan 284

Ümera Efendi 295

V

Vakit 53, 60, 65, 72, 83, 90, 98, 101, 104-105, 107, 112, 114, 121, 139, 150, 159, 173, 181, 184, 186, 190, 198, 200, 212, 215-216, 279, 287-291, 308, 320, 334

Varna 66, 171

Velik-i İzvor 42

Versay Sarayı 285

Vid 40, 42, 46, 56, 58, 61, 65-66, 79, 91, 113, 123, 128, 134, 156, 179, 182-183, 188-190, 192, 195, 284-285, 328

Vidin 35, 39-41, 43-46, 49-58, 60-62, 66-67, 74, 80, 89, 91, 93, 139, 172, 198

Vidpol 56, 58

Viladin 114

Vina 69

Viyana 287, 289

Von der Goltz Paşa 51, 256

Von Molteke 304

Vreme 204

W

William V. Herbert 27, 29, 32-33, 51, 54-55, 58-59, 61-63, 66, 69-70, 92, 151-152, 164, 168-170, 178-179, 192-193, 199-200, 241, 247, 277-279, 283, 302, 308, 310, 329

Winchester 303-304

Winchesterler 304

Y

- Yahya Efendi Dergâhı 297
Yakova 110
Yanıkbayır 68, 82
Yanya 231, 234
Yaver Paşa 35
Yaver-i Ekrem 209, 295
Yaver-i Ekrem ve Teftiş-i Askeri Komisyonu 295
Yaver-i Hususi Hazret-i Şehriyari 295
Yemen 7, 21, 34, 264, 270, 279
Yeni Zağra 153, 161
Yenipazar 21, 34-35, 40, 110
Yenizağra 58, 122
Yeşilköy 265
Yıldız 8, 11, 13-14, 73, 84, 141, 147, 178, 210, 216, 218, 232, 234-235, 237-239, 242-243, 245-246, 248, 253, 262, 266, 269, 272, 280, 283, 300, 325, 331
Yıldız Sarayı 11, 13, 73, 147, 210, 216, 232, 235, 253
Yorgi 228
Yozgat 182
Yunanistan 33, 227-229, 231-232
Yunus Bey 68, 120, 123-126, 171, 180-182, 187
Yuonne 284
Yusuf Kerem 33

Z

- Zaptiye Nazırı 295
Zatıgül Hanım 283
Zatov 127
Zayçar 8, 21, 40-45
Zekeriya Nasr 285
Zeki Paşa 295
Zekiye Sultan 234, 283-284
Zigalaviç 149
Ziştovi 51-52, 61, 78, 84, 97, 99, 114, 168, 177, 288
Ziya Paşa 265
Ziyol 92

بلدرزاد کاتب
باش کاتب داری

صورت

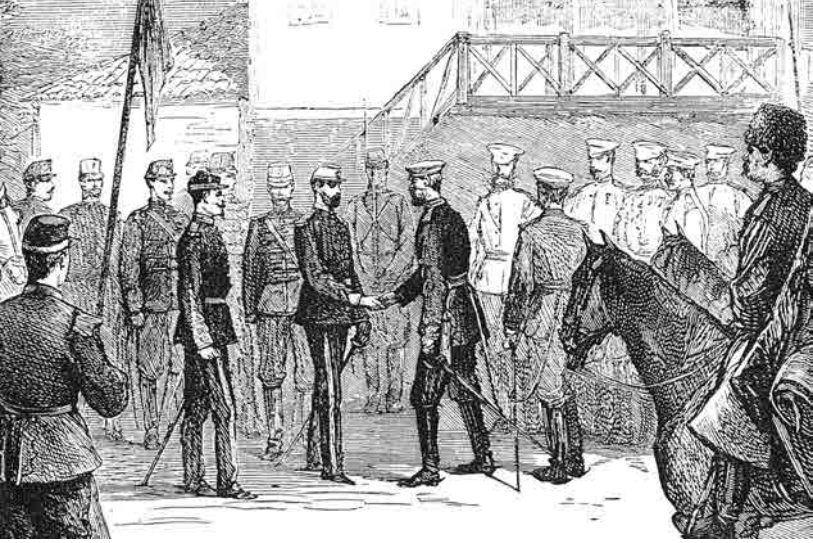
وخت

مدت عمرده محض صحتک احسانه شایسته اولورده ادریشده و معلومده ایه اولورده معلوم اقدار اقرمه اولورده اولورده
 تجویز و نظیم اقرمه سینه یوز لیره عثمانی قیصی ادریب ده ازانگینه ده باسی ادریشده
 برنج بیق اولور اوزره عقیق باشده یا عمامه دیا خود کتایج بکنی برانه ادریبی بی ورسه اکتسایه برنج ادریش
 سه اولور اید برورجه عیث اولورده وارن مدد برک ایشلم فورالیم پنا اید ایشلمی کدرم کدی ادریب بکله اعمار اولور
 حین کدرلری قورنارمه داینها عده برک اولورده مستفی ادریب ایشلمی اولورده جمال بک اینه مالورانه سلکده بولن بیزده
 اولورده عقیق پنا طویلدره حسه و هرکله ادریب ائده دما اولورده نامرولی اولورنده و شایر غیرجه طویل قره نه می د
 قاطعه اقرمه تالقی و باقیسیده ده برابرد ایدرجه عیثه نه مدار اولورده اولورده ادریب بی سینه یوز لیره عثمانی و دردی اولور
 حینه عیث اقدار معلول برایت کور برایش اولورده اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام
 مقرر ایدرجه غیر عیثه حقیق طبع اتمام اولورده اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام
 و ماهور اولور ادریه قاضی عیثی برورجه اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام اتمام
 هرکله ندر ادریج اتمام
 یا خدیق اولور اتمام
 ادریب بکله لیره عثمانی اتمام
 نایمه اولور اتمام
 قورده لیره عثمانی و سایر اتمام
 سیرا اولور اتمام
 اموال غیر منقول اولور اتمام
 در نظر اتمام اتمام

تقدیره نولیده پنا اید کمال نیک اتمام
 هرید اتمام

Plevne'de Osmanlı saldırısının geri püskürtülmesi

Romanya Prensi Charles'ın Plevne'de kumandayı devralması

Gazi Osman Paşa

Osmanlılar tarafından esir alınan Rus askerleri

Ruslar tarafından esir alınan Osmanlı askerleri

Halkın Osmanlı askerlerine ekmek vermesi

جینرال (اسکوبلف)

General İskobelef